IMMACULEE ILIBAGIZA Steve Erwin

MĂRTURIE DIN IAD

În mijlocul genocidului din Rwanda

IMMACULEE I LI BAG I ZA
Steve Erwin

MAMIE DIN IAO

mijlocul genocidului din Rwanda

Traducere din limba engleză de Diana Dumitru
Prefață de Marian Voicu

IMMACULEEILIBAGIZA s-a născut în Rwanda și a studiat inginerie electronică și mecanică la Universitatea Națională. Și-a pierdut cea mai mare parte a familiei în timpul genocidului din 1994. Patru ani mai târziu a emigrat în SUA și a început să lucreze la Națiunile Unite din New York. Acum este oratoare și scriitoare. în 2007 a înființat Fondul de Caritate *The Left to Tell* care ajută la susținerea orfanilor din Rwanda. Immaculee deține titlul de doctor onorific acordat de Universitatea Notre Dame și de Universitatea St John. A primit în 2007 Premiul Internațional Mahatma Gandhi pentru Reconciliere și Pace.

STEVE ERWIN este scriitor și jurnalist care activează atât în presa scrisă, cât și în cea audio-vizuală. Cel mai recent a fost corespondentul în străinătate al Canadian Broadcasting Corporation. Locuiește în Manhattan cu soția sa, jurnalista Natasha Stoynoff, și lucrează la al doilea roman al său.

Redactare: Nicolae Bădașcu
Tehnoredactare computerizată: Simona Bănică, Mihaela Ciufu **Design copertă:** Dan Mihalache
Ilustrație copertă: într-o tabără de refugiați din Kigali, o copilă își strânge la piept păpușa. Fotografie făcută pe 25 mai 1994. © Getty Images
IMMACULEE ILIBAGIZA, *Left to Tell*

ISBN 978-606-8723-10-5
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României IMM ACULEE, ILIBAGIZA
Mărturie din iad : în mijlocul genocidului din Rwanda /
Immaculee Ilibagiza și Steve Erwin ; trad.: Diana Dumitru ;
pref.: Wayne W. Dyer, Marian Voicu. - București: Corint Books, 2015
ISBN 978-606-8723-10-5
I. Erwin, Steve
II. Dumitru, Diana (trad.)
III. Dyer, Wayne W. (pref.)

IV. Voicu, Marian (pref.) 94(675.98)(0:82-94) lubiților mei părinți, Leonard și Rose; scumpilor mei frați Damascene și Vianney, pentru dragostea fără margini pe care mi-au împărtășit-o. Voi faceți ca raiul să fie un loc mai luminos şi vă voi iubi mereu.

Pentru fratele meu Aimable, cu multă dragoste și cu speranța vindecării suferințelor negrăite.

Și pentru noua mea familie — Bryan și dragii noștri copii, Nikki și Bryan jr. — pentru că mi-au oferit o nouă viață, dragoste și inspirație. Voi îmi întregiți viața.

în memoria victimelor de pretutindeni

ale holocaustului.

Nu mai putem schimba situația — noi suntem cei obligați
să ne schimbăm.

Dr. Viktor E. Frankl, psihiatru, autor și supraviețuitor al holocaustului din cel de-al Doilea Război Mondial

Prefață

în seara zilei de 6 aprilie 1994, avionul care îl avea la bord pe Juvenal Habyarimana, președintele Rwandei, a fost doborât deasupra capitalei Kigali.

A doua zi începea genocidul: între 800 000 și 1 000 000 de ruandezi, tutsi și hutu deopotrivă, au fost uciși în 100 de zile. Rata asasinatelor avea să depășească tot ceea ce umanitatea cunoscuse până atunci, fiind de 4 ori mai mare decât frecvența monstruoasă a Holocaustului. Soldați, polițiști, politicieni și simpli civili vor planifica și produce un asasinat în masă, cu scopul de a șterge pur și simplu de pe fața pământului toată populația tutsi.

Immaculee Ilibagiza avea 22 de ani și era studentă. Avea să își piardă părinții și doi frați în masacre. Singurul frate care i-a rămas a supraviețuit pentru că era student în Senegal. Mărturia ei este una una din cele mai puternice confesiuni despre urgia răului și salvarea prin credință, despre puterea de a-i ierta pe ucigași și de a te salva astfel.

Cartea pe care o veți citi nu vă va lăsa indiferenți și, poate, vă va transforma pentru totdeauna.

în 1994, populația Rwandei era de 7,3 milioane de locuitori: 85% erau hutu, 14% tutsi și 1% twa (pigmei). Deși vorbeau

aceeași limbă, aveau aceeași religie, mergeau la aceleași şcoli și, de multe ori, formau familii împreună, cele două etnii se vor discrimina rând pe rând.

în secolul al XIX-lea, regatul Rwanda era condus de o aristocrație tutsi în care hutu erau clasa de jos. Colonizatorii, mai întâi germanii și apoi belgienii, vor accentua această diferență. Belgienii îi vor alege pe tutsi ca parteneri în administrarea regatului pentru calitățile lor fizice: erau mai înalți, cu nasul mai subțire și pielea mai albă - credeau că au venit din Etiopia și că le erau superiori etnicilor hutu din punct de vedere rasial. în timpul genocidului, hutu aveau să arunce mii de cadavre ale conaționalilor tutsi pe râurile Rwandei, pentru a-i trimite înapoi în ipotetica lor patrie. Belgienii sunt cei care vor introduce în 1935 buletinele de identitate în care se menționează etnia; în timpul genocidului, această prevedere avea să fie fatală majorității ruandezilor tutsi.

în 1957, hutu lansează *Manifestul Bahutu,* în care se precizează, pentru prima oară, că hutu și tutsi sunt rase diferite și se cere transferul puterii către hutu, mai numeroși. Doi ani mai târziu are loc „revoluția ruandeză”, marcată de adevărate pogromuri - peste 20 000 de tutsi sunt uciși și zeci de mii fug in Uganda, Burundi și Tanzania. în 1960, belgienii acceptă organizarea de alegeri locale. Victoria zdrobitoare a candidaților hutu va duce la căderea monarhiei tutsi - Rwanda devine republică, întrucât belgienii eşuează în crearea unui stat în care tutsi și hutu să împartă puterea, are loc divizarea în două state, Rwanda și Burundi (cu aceeași componență etnică) sub supravegherea ONU (în Burundi vor avea loc pogromuri ale hutu și tutsi în 1972, respectiv 1993). în 1962, Rwanda devine independentă.

în urma războaielor civile și a pogromurilor, peste 300 000 de tutsi se vor refugia în statele vecine. în anii ’80, 500 de refugiați tutsi ruandezi vor lupta în Uganda alături de Yoweri Museveni, care se va instala ca președinte al Ugandei, în funcție și astăzi. în schimb, vecinul de la nord al Rwandei îi va găzdui și sprijini pe rebelii care vor forma

Frontul Patriotic Ruandez (FPR).

Din 1990, sub conducerea lui Paul Kagame, FPR va începe luptele împotriva regimului hutu de la Kigali. După 2 ani de război, cele două părți semnează un acord de pace, cu medierea ONU, care prevede includerea FPR în noul guvern. Tratatul de la Arusha era însă privit cu ochi critici de radicalii din Akazu, gruparea extremiștilor din jurul președintelui, din care făceau parte lideri ai Armatei și Poliției, și politicieni. Aceștia propagau așa-numita ideologie „Puterea Hutu”, conform căreia FPR este o forță străină care, odată instalată la putere, îi va transforma din nou pe etnicii hutu în sclavi. Acesta pare a fi momentul în care a apărut planul exterminării populației tutsi. Doborârea avionului prezidențial avea să fie pretextul pentru a declanșa atrocitățile. Acuzându-i pe rebelii FPR pentru atac, radicalii aveau să instaleze un nou guvern și să îi lichideze mai întâi pe toți politicienii hutu moderați care s-ar fi putut opune exterminării populației tutsi.

în dimineața următoare, primul ministru, Agathe Uwilin- giyimana, era asasinată. Cei 10 belgieni din trupele ONU care aveau misiunea de a o proteja au fost arestați, torturați, mutilați și uciși. După repatrierea trupurilor neînsuflețite, în fața unei națiuni aflate în stare de șoc, guvernul belgian decide nu doar să își retragă tot contingentul din Rwanda (în 12 aprilie), ci să ceară SUA retragerea tuturor militarilor UNAMIR (Misiunea Națiunilor Unite de Asistență pentru Rwanda). S-a dovedit astfel că radicalii hutu știau cum va reacționa Vestul: 6 luni mai devreme, 18 militari americani fuseseră uciși în Somalia. Imaginile cu trupurile lor târâte prin Mogadishu aveau să îi oripileze pe americani și vor determina Washingtonul să retragă contingentul din Somalia în 31 martie 1994 și să își reconsidere politica intervenționistă. în aprilie 1994, oficialii americani vor hotărî retragerea din Rwanda și lăsarea acestei țări „în voia sorții”.

în 10 ianuarie 1994, un informator aflat în prejma cercului de putere al radicalilor hutu avea să îl prevină pe generalul Romeo Dallaire, comandantul UNAMIR, că se pune la cale un adevărat

genocid: se fac liste exacte cu numele și adresele etnicilor tutsi din Kigali, sunt înarmate milițiile locale și trupele paramilitare cu macete, topoare, grenade și arme de foc. 1 000 de tutsi, spune informatorul, pot fi uciși în 20 de minute.

Generalul Dallaire trimite un fax'la cartierul general ONU de la New York și cere aprobarea pentru a-1 proteja pe informator, crezând că intervenția pentru confiscarea armelor este de la sine înțeleasă. Spre marea lui surpriză, New Yorkul îi transmite sec: „Nu aveți mandat pentru a interveni.” Avea să fie începutul eșecului istoric al ONU în a preveni o catastrofa de proporții inimaginabile. Franța, SUA, Belgia și ONU au știut de pregătirea genocidului și nu au făcut nimic.

A doua zi, câteva sute de militari de elită occidentali aterizau la Kigali și începeau operațiunile de extragere a tuturor albilor din Rwanda. Reporterii care îi însoțeau au fost martori ai primelor asasinate în masă, aveau să asiste la scene cutremurătoare în care le cereau ajutorul tutsi refugiați în școli, biserici (unii clerici au fost complici la crime) sau reprezentanțe diplomatice. Ordinele erau însă clare: militarii îi vor salva doar pe albi. în momentul în care i-au lăsat în urmă, puteau auzi strigătele celor tăiați de macete.

A urmat un măcel la scară națională. Ura împotriva tutsi era dirijată prin noul post național de radio, înființat de radicalii hutu - RTLM (Radio Television Libre des Miile Collines, adică Radio Televiziunea Liberă a celor 1 000 de Coline), care difuza un amestec de popagandă rasistă și bancuri vulgare: „Ieșiți și ucideți! Trebuie să vă faceți treaba!”, „Stârpiți gândacii!”, „Avem informații că... a fugit. Tocmai a fost văzut pe strada....”, „Trebuie să luptăm cu toții împotriva tutsi! Trebuie să îi terminăm, să îi exterminăm, să îi stârpim cu totul din Rwanda!”.

Atunci când li s-a cerut americanilor să bruieze acest post, răspunsul oficial a fost că „SUA nu poate suprima libertatea de exprimare”. RMPL anunța că este momentul ca „Puterea Hutu” să fie cunoscută de tutsi. Au fost lansate cele „10 porunci hutu”, un adevărat îndreptar rasist.

Bande de hutu, înarmați cu macete, topoare, grenade și arme de foc, au pus stăpânire pe Rwanda. în orașe, controlau fiecare stradă, prezentarea buletinului de identitate cu mențiunea „tutsi” aducea execuția imediată. Cei care refuzau să se legitimeze sau etnicii hutu cu fizionomie tutsi aveau aceeași soartă.

Sunt create Interahamwe („cei ce atacă împreună”), milițiile formate în special din tineri șomeri, cu peste 30 000 de membri.

La sate, tutsi erau uciși de vecinii sau de rudele lor hutu. Oameni cu care se știau de o viață, cu care au împărțit toate bucuriile și necazurile, foști colegi de școală sau prietenii cei mai apropiați se transformaseră acum în criminali. Acolo unde Interahamwe nu făceau față, primeau ajutorul Armatei și al Gărzii Naționale. în fiecare zi, milițiile erau aprovizionate cu alcool și droguri. Când însă Interahamwe ucideau la întâmplare, localnicii sunau la poliție și reclamau dezordinea care punea în pericol planul guvernului.

Pentru femeile tutsi, moartea era o izbăvire: violul sistematic și mutilarea genitală aveau să fie regula (între 250 000 și 500 000 de femei au fost violate, conform Tribunalului Penal Internațional pentru Rwanda). Guvernul de la Kigali avea să îi scoată din spitale pe toți bolnavii de SIDA și să îi organizeze în detașamente speciale pentru a viola femeile tutsi. Gravidele și copiii erau o țintă prioritară: trebuia prevenită apariția unei noi generații tutsi.

în prima săptămână, 100 000 de tutsi fuseseră uciși. în prima lună, o jumătate de milion, în șase săptămâni, 800 000. Cadavrele zăceau pe marginea drumului, în curți, în școli și biserici. La sfârșitul lui iunie, hutu se plângeau că nu mai găsesc tutsi pentru a-i omorî.

După evacuarea albilor, în Rwanda nu mai rămăsese decât un singur cetățean american. Acesta avea să salveze de la moarte mai mulți ruandezi decât avea să facă tot Guvernul SUA.

Deși i s-a cerut în numeroase rânduri să intervină, prin trimiterea de forțe proprii sau prin ONU, SUA a refuzat să recunoască până și termenul de genocid (abia în iunie, secretarul de stat Warren

Christopher recunoștea că „dacă pronunțând cuvântul «genocid» se poate întâmpla ceva magic, atunci nu am nicio ezitare să îl spun”). Clinton avea să precizeze că SUA nu poate interveni decât în zonele unde are un interes strategic.

Cât despre ONU, avea să blocheze orice demers umanitar. Cei 450 de soldați din UNAMIR rămași în Rwanda nu aveau nici măcar armamentul necesar pentru a-i proteja pe refugiații tutsi. Erau părăsiți de propria organizație. Șeful trupelor de menținere a păcii din cadrul ONU, viitorul secretar general Kofi Annan (cel care se va face vinovat și de eșecul în prevenirea genocidului din Darfur), avea să declare mai târziu că nu cunoștea amploarea dezastrului.

Târziu, prea târziu, genocidul avea să fie oprit datorită victoriei FPR în războiul împotriva guvernului hutu și cucerirea întregului teritoriu, mai puțin a sud-vestului Rwandei, unde se instalaseră în 23 iunie 2 500 de soldați francezi, în cadrul operațiunii Turquoise (Immaculee s-a numărat printre cei salvați de misiunea franceză).

Mai rămăseseră în viață aproape 300 000 de tutsi (pe care regimul hutu îi numea „neterminații”) din 1 000 000. Cifrele sunt însă relative. Cei mai mulți tutsi fuseseră salvați de Crucea Roșie - peste 60 000. Din 6 aprilie până în 4 iulie 1994, între 800 000 și 1 000 000 de ruandezi fuseseră exterminați. Spre deosebire de masacrele comise de naziști sau de kmerii roșii, în Rwanda nu au existat tentative ale ucigașilor de a documenta numărul morților. Dimpotrivă, au fost arse certificatele de naștere, de căsătorie, registrele de stare civilă, au fost șterse toate urmele existenței populației tutsi.

A urmat un exod uriaș al populației hutu în Zair (actuala Republică Democratică Congo) - peste 2 000 000 de oameni. Printre civili se aflau și mulți dintre asasini, de la membrii Interahamwe și militari, până la politicienii hutu. în taberele uriașe instalate la frontiera dintre cele două state aveau să moară peste 2000 de refugiați în fiecare zi, din cauza holerei și a dizenteriei. Alte zeci de mii aveau să moară în urma raidurilor noii armatei ruandeze, acuzații respinse de noua putere de la

Kigali.

FPR va declanșa apoi acțiuni militare împotriva refugiaților, pentru a-i pedepsi pe cei care se faceau vinovați de genocid, precum și împotriva Republicii Democratice Congo, pe care o acuza că adăpostește milițiile hutu. în războaiele care vor urma (1996— 1997, 1998-2003 și rebeliunile care se vor încheia în 2013) vor muri peste 5 milioane de oameni. După primul război, sute de mii de refugiați din Zair și Tanzania vor reveni în Rwanda.

Se afirmă că peste 200 000 de ruandezi hutu au fost implicați în genocid. în închisorile din Rwanda au fost închiși peste 130 000 de inculpați. Dar lipsa de judecători (mai rămăseseră în viață doar vreo 200 din 750) și de avocați făcea imposibilă judecarea acestora cu celeritate. între 1996 și 2000, fuseseră judecați doar 3 400. Pentru a accelera judecarea inculpaților, guvernul a decis ca tribunale comunitare (Gacaca) să preia o parte din cazuri. Mii de prizonieri au murit în închisori, din cauza supraaglomerării și a regimului de detenție, așteptând să fie judecați.

în noiembrie 1994 a fost înființat Tribunalul Penal Internațional pentru Rwanda (TPIR), cu sediul la Arusha, în Tanzania, orașul care purta numele acordului de pace nerespectat de radicalii hutu. TPIR avea să se ocupe de inculpații de rang înalt din Guvern și Armată, iar tribunalele ruandeze de liderii locali și civili. Gacaca și-au încheiat activitatea în 2012, după ce au judecat peste 2 milioane de cazuri. TPIR încă nu: 93 de persoane au fost condamnate pentru genocid până în 2015.

Au fost condamnați cei care s-au aflat în fruntea mecanismului genocidar: primul ministru, Jean Kambanda, șeful Armatei, generalul Augustin Bizimungu și ministrul Apărării, colonelul Theoneste Bagosora.

în 1998,22 de condamnați au fost executați în public, mulți după procese sumare și unii fără asistență juridică. Acestea au fost singurele execuții. Toate celelelalte pedepse cu moartea au fost comutate la închisoare pe viață, după ce Rwanda a abolit pedeapsa cu moartea, în 2007.

Desigur, aceste informații au doar rostul de a crea fundalul poveștii pe care o veți citi mai departe, mărturia impresionantă a unei supraviețuitoare. Immaculee avea să trăiască 91 de zile alături de alte 6 femei, într-o încăpere de 1 metru pătrat.

Relatarea ei este uluitoare pentru că, deși a pierdut tot, a avut puterea de a-i ierta pe ucigași, atunci când a fost confruntată cu ei. Iertarea și iubirea, exersate dincolo de limitele imaginabile ale comandamentelor creștine, aveau să îi salveze sufletul.

Ce faci în fața răului? Cum se va vindeca societatea ruandeză, pentru a nu mai intra în spirala revanșei? Este nevoie de iertarea divină sau de iertarea oamenilor?

Răspunsul transformă această mărturie zguduitoare într-o poveste universală.

MARIAN VOICU

Cuvânt-înainte

Am citit mii de cărți în ultimii cincizeci și ceva de ani. Cartea pe care o ții acum în mâinile tale, cititorule, este de departe cea mai emoționantă și mai plină de semnificații dintre toate cărțile pe care le-am citit de-a lungul vieții.

Ești pe cale să pornești într-o călătorie care îți va schimba, Iară îndoială, pentru totdeauna modul de a înțelege puterea credinței. O frază din scripturi ne amintește că „la Dumnezeu însă toate sunt cu putință.”[I] Am citat adeseori acest pasaj în conferințele mele, adăugând de multe ori întrebarea retorică: „De ce anume nu ține seama afirmația asta?” Răspunsul este evident pentru toată lumea: „Toate lucrurile înseamnă toate lucrurile”.

Ai citit că pura credință, cea lipsită de orice urmă de îndoială, poate muta munții din loc și poate face o cămilă să treacă prin urechile acului. Dar chiar și cu propria ta credință de nestrămutat, muntele probabil că a rămas tot acolo unde se aflase dintotdeauna, iar urechea acului a rămas prea mică pentru a lăsa să treacă fie și o singură geană a cămilei, ce să mai vorbim despre o ditamai creatura intrând printr-un orificiu minuscul! Ei bine, mă bucur să-ți spun că atunci când vei

[I] Matei 19:26.

isprăvi de citit prima oară *Mărturie din iad,* vei avea o nouă perspectivă asupra a ce înseamnă *toate posibilitățile.* Odată ce vei deveni martor al experienței transcendente a lui Immaculee Ilibagiza în mijlocul unui holocaust de neconceput în oroarea lui, vei înțelege cum puterea fără limite a credinței poate cu adevărat să înfăptuiască miracole.

în ciuda comportamentului îngrozitor de care au dat dovadă oamenii din Rwanda unii față de alții, în urmă cu aproape un deceniu, cartea este o adevărată poveste de dragoste în cel mai pur sens al termenului — o poveste despre triumful sufletului uman, despre credința profundă a unei femei și despre îndârjirea ei de a supraviețui (în pofida unor sorți de izbândă inexistenți) pentru a-și spune povestea și a ajuta la formarea unei noi conștiințe spirituale. Cartea este, totodată, și o poveste despre cum iubirea față de Dumnezeu a fost atât de puternică, încât ura și răzbunarea au fost obligate să dispară în prezența sa.

în ultimul an am ajuns să o cunosc pe Immaculee foarte bine — de fapt, vorbim zilnic. A călătorit alături de mine, a vorbit pe aceleași scene și și-a spus povestea în fața unor audiențe de mii de oameni. Am vorbit între patru ochi ore în șir despre cele trăite în timpul holocaustului și despre ambițiile sale de astăzi, și am petrecut mult timp alături de ea și de familia ei. Am stat de vorbă și cu colaboratorii săi, ba chiar și cu supraviețuitori ai holocaustului, iar ea a petrecut mult timp cu copiii mei. Am conversat în timpul lungilor călătorii cu avionul și cu trenul de la o conferință la alta, și am văzut-o stând în fața unui public mai mult sau mai puțin numeros. Am ajuns să o cunosc atât de bine pe această femeie activă și puternică, încât o consider una dintre cele mai apropiate prietene ale mele. De fapt am ajuns să o iubesc și să o admir atât de mult încât i-am dedicat cea mai recentă carte a mea, *Inspiration (Inspirația).*

îmi dezvălui relația personală cu Immaculee în paginile de început ale acestei cărți extraordinare pentru că vreau ca tu, cititorule — când te

vei cufunda în această lectură ce-ți va schimba viața pentru totdeauna (și care cred că are menirea să schimbe *lumea* în bine) — să afli, de la cineva care o cunoaște personal, ce ființă umană extraordinară este Immaculee Ilibagiza, după părerea mea. în toate acele nenumărate ore petrecute alături de ea, într-o multitudine de situații intime sau publice, această femeie credincioasă în mod transcendental a emanat întotdeauna — chiar *întotdeauna* — o lumină care îi învăluia pe toți cei din jurul ei.

Când vorbește la o masă, toți cei prezenți nu numai că o ascultă, dar sunt atrași de ea ca de un magnet; iar în fața publicului numeros, poți auzi un ac căzând pe podea, în timp ce ea vorbește din inimă, cu multă convingere. Aici funcționează ceva mai mult decât simpla charismă — Immaculee nu numai că scrie și vorbește despre iubirea necondiționată și iertare, dar răspândește aceste trăiri oriunde s-ar duce. Trăiește la un înalt nivel de conștiință spirituală, iar în acest fel transmite mai multă energie tuturor celor pe care îi întâlnește... inclusiv mie.

Chiar din momentul în care ne-am întâlnit, am știut în sinea mea că mă aflam în prezența unei femei divine (lucru care îți va deveni clar, cititorule, când vei termina de citit această carte). Am schimbat câteva vorbe după o prezentare pe care am facut-o la New York pentru Institutul Omega, iar după câteva secunde mi-a dispărut din priviri — dar, am fost captivat în acele puține momente. I-am simțit excepționala energie, la fel cum, în urmă cu mulți ani, m-am simțit alături de Mama Meera (o indiancă despre care se spunea că ar fi fost încarnarea Mamei Divine, a lui Shakti).

Nu Immaculee a fost cea care m-a căutat pentru a facilita publicarea acestei cărți — *eu* am fost cel care a căutat-o. Nu am

putut uita scânteia aceea interioară de bucurie şi dragoste pe care am simțit-o în compania ei, aşa că i-am cerut fiicei mele, Skye, care făcuse schimb de adrese de e-mail cu Immaculee, să facă tot posibilul pentru a o contacta. Zilele s-au transformat în săptămâni şi tot nu reuşeam să intru în legătură cu ea. în fiecare zi o întrebam pe Skye: „Ai mai aflat ceva despre femeia din Rwanda?”

în cele din urmă, Immaculee a răspuns mesajelor fiicei mele și i-am telefonat imediat. I-am pus o singură întrebare: „Ai vrea să scrii povestea supraviețuirii tale? Mă simt obligat să te ajut să transmiți lumii mesajul tău.” Immaculee mi-a spus atunci că scrisese deja fiecare detaliu al chinurilor prin care trecuse ca femeie tutsi din Rwanda, vânată și sortită unei morți sigure în timpul genocidului din 1994. Mi-a spus că simțea că tocmai acesta fusese motivul pentru care scăpase cu viață, dar că eforturile sale de a publica cele scrise nu avuseseră succes, în mare parte pentru că engleza era a treia sa limbă și avea nevoie de ajutor pentru ca esența poveștii sale să fie transpusă într-o formă mai ușor de citit.

în acel moment am rugat-o să-mi trimită tot ce scrisese. S-a dovedit că deja concepuse un manuscris de vreo 150 000 de cuvinte în care scrisese cu migală fiecare detaliu, după cinci ani de la plecarea sa din Rwanda. L-am sunat atunci pe prietenul meu Reid Tracy, preşedintele Hay House şi am aranjat ca scriitorul Steve Erwin să o ajute pe Immaculee să-şi spună povestea aşa cum este ea scrisă în aceste pagini. I-am spus lui Reid că voi susține acest proiect în orice mod posibil: nu numai că voi scrie „Cuvântul-înainte”, dar voi vorbi despre Immaculee și povestea ei în toate aparițiile mele publice. în plus, m-am angajat să călătoresc în Rwanda împreună cu ea și cu familia sa și să o ajut să strângă fonduri pentru a-și îndeplini misiunea de ajutorare a copiilor orfani care supraviețuiseră masacrului.

în plus, i-am spus lui Reid că vreau să o includ pe Immaculee m programul meu difuzat de postul public PBS, *Inspiration: Your Ultimate Calling (Inspirație: Ultima ta chemare)* și că voi face tot ce-mi stă în putere să aduc în fața opiniei publice povestea acestei femei credincioase. Și am făcut toate acestea datorită acelui sentiment pe care îl avusesem când, preț de câteva secunde, făcusem cunoştinţă, în spatele unei săli înțesate de oameni.

Se spune că *legile lumii materiale nu se aplică în prezența Uumnezeului-actualizat.* Vei înțelege aceste cuvinte cu adevărat când vei termina de citit această carte. De fiecare dată, „Ființa interioară” pură a lui Dumnezeu-actualizat i-a permis lui Immaculee să ridice bariere invizibile, astfel încât ucigașii cu macete, aflați la doar câțiva centimetri de ea, să nu-i poată percepe prezența fizică. Pe măsură ce credința ei era mai profundă, miracolele erau mai uimitoare. Viziunile ei au devenit atât de reale — toți se temeau că își pierduse mințile —, încât ajunsese într-adevăr să fie una cu Dumnezeu. I-a simțit prezența lui Dumnezeu când a văzut o cruce de lumină care i-a salvat de la o moarte sigură pe ea și pe femeile din baie. îngerii iubirii și ai compasiunii au apărut parcă de nicăieri, în timp ce Immaculee își intensifica comuniunea cu Creatorul nostru. A ajuns să se poată uita de sus la un anume asasin și să-l urmărească în timp ce el își scăpa arma din mână și era imobilizat, iar disprețul lui era convertit în bunătate.

în cele din urmă, când și-a abandonat toate sentimentele de ură și răzbunare pe care le avea față de ucigași — chiar dacă odată părea imposibil —, s-a lăsat învăluită în uniunea divină cu Dumnezeu, oferindu-le torționarilor săi nu doar compasiune, ci și iertare și iubire necondiționate. Da, ea a devenit una cu spiritul și a rămas așa până astăzi.

Povestea ei te va emoționa profund. îi vei simți frica, vei plânge, și-ți vei pune întrebările pe care noi oamenii ni le punem dintotdeauna: *Cum a fost posibil să se întâmple așa ceva? De unde a venit această ură atât de profundă? De ce nu putem fi pur și simplu ca Dumnezeu, care este originea noastră a tuturor?* Dar vei simți și alte lucruri, mult mai profunde: Vei simți speranța că noi, oamenii, ne îndreptăm pas cu pas într-o nouă direcție — ne pregătim să trăim vieți în care se actualizează Dumnezeu.

Pentru mine, Immaculee nu a rămas în viață doar pentru a spune această poveste cutremurătoare. Mai mult decât atât, ea este un exemplu viu a ceea ce noi toți putem realiza când înțelegem și alegem adevărata viață în perfectă armonie cu Spiritul originar.

Sunt onorat că am putut juca un mic rol în aducerea acestei povești uluitoare în atenția lumii. Sunt onorat că m-am alăturat lui Immaculee și că susțin viziunea ei despre iubire și compasiune — nu doar în Rwanda, ci în toate locurile în care ura a persistat multă vreme. Și sunt profund onorat să scriu câteva cuvinte în această carte în care tu, cititorule, ești pe cale să te cufunzi. Te asigur că citind-o, te vei apropia și mai mult de Esența Divină din care am fost creați cu toții.

Iubesc această carte și o iubesc pe Immaculee Ilibagiza.

Immaculee, îți mulțumesc că ai intrat în viața mea.

Dr. WAYNE DYER, Maui, Hawaii

Precizare

Cartea de față nu își propune să fie o poveste a Rwandei sau a genocidului; este mai degrabă propria mea poveste. în ultima vreme au fost publicate multe cărți foarte bune și pline de informații care redau în detaliu politica și mecanismul genocidului din 1994, în care, conform estimărilor guvernului ruandez, au fost uciși mai mult de un milion de oameni în aproape 100 de zile.

Este povestea mea, așa cum mi-o amintesc... Și mi-o amintesc ca și cum totul s-ar fi întâmplat ieri. Este o poveste adevărată; folosesc numele meu și pe cele ale membrilor familiei mele. A trebuit însă să schimb numele multor altora care apar în carte pentru a proteja identitatea supraviețuitorilor și pentru a evita să perpetuez ciclul urii.

Cred că viețile noastre sunt interconectate, că suntem meniți să învățăm unii din experiența altora. Am scris cartea cu speranța că alții pot învăța din povestea mea.

IMMACULEE ILIBAGIZA, New York

Introducere

Mă numesc Immaculee

îi auzeam pe ucigași strigându-mi numele.

Se aflau de cealaltă parte a peretelui, ne separau mai puțin de doi centimetri de ipsos și lemn. Vocile lor erau reci, dure și îndârjite.

— Este aici... sigur e pe undeva pe aici... Găsiți-o — găsiți-o pe Immaculee.

Erau mai multe voci, mai mulți ucigași. îi vedeam cu ochii minții: foștii mei prieteni și vecini, care întotdeauna mă întâmpinau cu dragoste și bunătate, umblau acum prin casă cu sulițe și macete, strigându-mi numele.

— Am omorât 399 de gândaci, a spus unul dintre ucigași. Immaculee va fi al 400-lea. Este un număr bun.

M-am ghemuit într-un colț al micuței noastre băi secrete, fără să-mi mișc vreun mușchi. La fel ca celelalte șapte femei care se ascundeau împreună cu mine, mi-am ținut răsuflarea, astfel ca ucigașii să nu mă audă respirând.

Vocile lor îmi sfredeleau carnea. Mă simțeam de parcă aș fi fost întinsă pe un pat de cărbuni încinși, ca și cum aș fi fost pusă pe foc. Corpul meu era străbătut de un fior dureros; o mie de ace invizibile mi se înfigeau în piele. Nu m-am gândit niciodată că frica poate provoca o asemenea suferință fizică agonizantă.

Am încercat să înghit, dar gâtul mi-era blocat. N-aveam salivă, iar gura îmi era mai uscată decât nisipul. Am închis ochii, dorind să dispar, dar vocile lor au devenit și mai puternice. Știam că nu vor avea pic de milă, iar în mintea mea răsuna un singur gând: *Dacă mă prind, mă omoară. Dacă mă prind, mă omoară. Dacă mă prind, mă omoară...*

Ucigașii erau dincolo de ușă și știam că în orice secundă puteau să mă găsească. Mă întrebam ce voi simți când maceta îmi va străpunge pielea și mă va tăia adânc, până la oase. Mă gândeam la frații mei și la dragii mei părinți, întrebându-mă dacă erau vii sau morți și dacă ne vom întâlni curând în ceruri.

Mi-am împreunat mâinile, strângând rozariul tatălui meu, și am început să mă rog în tăcere: *Oh, te rog, Doamne, ajută-mă. Nu mă lăsa să mor așa, nu așa. Nu-i lăsa pe ucigași să mă găsească. Ne spui în Biblie că dacă ceri, vei primi... ei bine, Doamne, îți cer. Te rog,fă-ipe ucigași să plece. Te rog nu mă lăsa să mor în baia asta. Te rog, Doamne, te rog, te rog, te rog, salvează-mă! Salvează-mă!*

Ucigașii au ieșit din casă și toate am început din nou să respirăm. Au plecat atunci, dar aveau să se întoarcă de multe ori în următoarele trei luni. Cred că Dumnezeu îmi crutase viața, dar am învățat de-a lungul celor 91 de zile pe care le-am petrecut tremurând de frică, alături de alte șapte persoane într-o baie cât o debara, că a fi cruțat este foarte diferit de a fi salvat... iar această lecție m-a schimbat pentru totdeauna. Este o lecție care, în mijlocul crimelor în masă, m-a învățat cum să-i iubesc pe cei care mă urau și mă vânau —- și cum să-i iert pe cei care mi-au măcelărit familia.

Mă numesc Immaculee Ilibagiza. Aceasta este povestea felului în care l-am descoperit pe Dumnezeu în timpul unuia dintre cele mai sângeroase masacre.

Capitolul 1
Eterna primăvară

M-am născut în paradis.

Cel puțin asta simțeam în copilărie despre țara mea natală.

Rwanda este o țărișoară poziționată ca o bijuterie, în Africa Centrală. Este atât de frumoasă, încât este imposibil să nu vezi mâna lui Dumnezeu în dealurile sale unduitoare, luxuriante; în munții cu crestele învăluite în nori, în văile verzi și în lacurile sclipitoare. Briza blândă ce se revarsă de pe dealuri, printre pădurile de pin și cedru este înmiresmată de aroma dulce a crinilor și crizantemelor. Iar vremea este atât de plăcută tot timpul anului, încât coloniștii germani care au sosit aici la sfârșitul anilor 1880 au botezat țara „ținutul eternei primăveri".

Forțele răului care aveau să dea naștere măcelului ce a scăldat iubita mea țară într-o mare de sânge îmi fuseseră ascunse în copilărie. Când eram o fetiță, tot ce știam despre lume era ținutul încântător care mă înconjura, bunătatea vecinilor mei și dragostea profundă a părinților și fraților mei. în casa noastră, rasismul și prejudecățile erau complet necunoscute. Nu știam că oamenii aparțineau diferitelor triburi și rase, iar până la școală nici măcar n-am auzit vorbindu-se despre tutsi sau hutu.

în satul meu, copiii mergeau cale de 12 kilometri la și de la școală, pe niște drumuri destul de izolate, dar părinții nu-și făceau niciodată griji că vreunul ar putea fi răpit sau rănit în vreun fel. Cea mai mare teamă a copilăriei mele era să rămân singură

în întuneric — altminteri, am fost o fetiță extrem de fericită, dintr-o familie fericită, trăind în ceea ce credeam că este un sat fericit, unde oamenii se respectau și aveau grijă unii de alții.

M-am născut în vestul provinciei ruandeze Kibuye, în satul Mataba. Casa noastră era așezată pe un deal cu vedere spre Lacul Kivu, care părea o întindere nesfârșită de apă chiar la picioarele noastre. în diminețile senine, se vedeau munții de dincolo de lac, în țara vecină Zair, denumită acum Republica Democrată Congo. Una dintre cele mai dragi amintiri din copilărie este cum coboram panta povârnită și primejdioasă a dealului dintre casa noastră și lac. Mergeam să înot cu tatăl și frații mei când ultimii aburi ai zorilor se risipeau sub razele soarelui de dimineață. Apa era caldă, aerul rece ne dădea fiori, iar imaginea casei noastre sus, deasupra malului, era nemaipomenită.

întoarcerea spre casă era o aventură pentru că dealul era foarte abrupt, iar pământul pe care călcam era alunecos și farâ- micios. Alunecam adeseori și mă temeam că am să mă duc la vale și am să aterizez direct în lac. Tata știa mereu când îmi era frică și mă ducea în brațe tot drumul spre casă. Era un bărbat înalt, voinic, iar eu, cuibărită în brațele sale puternice, mă simțeam protejată și iubită. Eram emoționată când mă ridica cu atâta afecțiune, mai ales pentru ca tata era foarte rezervat, într-o manieră mai degrabă de modă veche, și rareori își arăta emoțiile sau ne spunea că ne iubește pe mine și pe frații mei — dar noi știam că ne iubea.

Când ajungeam acasă după baia matinală, o găseam pe frumoasa mea mamă ce trebăluia prin bucătărie pregătind un fel de mâncare din orez și fasole pe care ne-o servea fierbinte înainte de a ne trimite la școală. Avea o energie care mă uimea întotdeauna: era mereu prima care se dădea jos din pat și ultima care se culca, trezindu-se cu câteva ore înaintea tuturor pentru a se asigura că toată casa era în ordine, hainele noastre < rau aranjate, cărțile și lecțiile erau pregătite, iar documentele latălui, bine organizate. Ea ne cosea hainele, ne tundea și împodobea toată casa cu decorațiuni făcute de mâinile sale.

Fasolea pe care o gătea pentru micul dejun era cultivată pe terenurile familiei, pe care mama le controla în fiecare dimineață, în timp ce noi, toți ceilalți încă dormeam. Verifica toate culturile, iar apoi distribuia uneltele muncitorilor zilieri și se asigura că vitele și celelalte animale au fost hrănite și adăpate. Apoi, după ce încheia treburile casnice și ne trimitea la școală, mama cobora drumul pentru a-și face meseria de învățătoare la școala primară locală.

Ambii mei părinți erau profesori și erau ferm convinși că singura armă împotriva sărăciei și foamei era o bună educație, în ciuda faptului că este una dintre cele mai mici țări din Africa, Rwanda — care abia dacă are mărimea statului american Maryland — este una dintre cele mai populate țări de pe continent și una dintre cele mai sărace din lume. Mama și tata au fost primii din familiile lor care au absolvit liceul și erau hotărâți ca urmașii lor să-și continue studiile, mai mult decât ei. Tata era un exemplu, muncind și studiind din greu toată viața. De-a lungul carierei sale, a primit onoruri și promovări, ajungând treptat de la învățător la școala primară, la director la ciclul întâi de liceu. în cele din urmă a fost numit administra- tor-șef al tuturor școlilor catolice din districtul nostru.

în Rwanda, fiecare membru al unei familii are un nume de familie diferit. Părinții dau fiecărui copil la naștere un nume care reflectă sentimentele mamei și ale tatălui în clipa în care își văd pentru prima oară pruncul. în Kinyarwanda, limba maternă în Rwanda, numele meu (Ilibagiza) înseamnă „strălucitoare și frumoasă la trup și suflet”. Tatăl meu a ales numele, ceea ce-mi va aminti mereu cât de mult m-a iubit încă din momentul nașterii mele.

Numele tatălui meu era Leonard Ukulikiyinkindi, iar al mamei Marie Rose Kankindi, dar prietenii îi spuneau Rose. S-au cunoscut într-una din

casele unui văr de-al nostru, în vara anului 1963, în timp ce mergeau la nunta unui prieten comun. Când au făcut cunoștință, mama i-a aruncat tatei o privire rapidă, apoi i-a spus cu ton de reproș:

— Te duci la o nuntă cu părul ăsta?

Tata a ridicat din umeri, spunând că n-a găsit niciun frizer. Mama a căutat o foarfecă, l-a rugat să se așeze și s-a pus pe treabă — chiar atunci și acolo. Trebuie să fi făcut treabă bună, pentru că de atunci au devenit inseparabili. într-un an s-au căsătorit, iar tata n-a mai lăsat pe nimeni altcineva să-l tundă, în afară de mama.

Părinții mei au reușit să economisească niște bani păstrân- du-și slujbele de învățători și muncind pământul pe care bunicul li-1 dăduse (cultivau și vindeau fasole, banane și cafea). Tata a proiectat și a construit casa care, deși era extrem de modestă după standardele Vestului, în satul nostru era considerată aproape luxoasă. Aveam o bucătărie, o cameră în care luam masa, o cameră de zi, dormitoare, o cameră de oaspeți, iar tata avea chiar și un birou. O curte îngrădită ducea spre o mică anexă în care stăteau muncitorii zilieri și — din fericire — mai aveam și un staul separat pentru animale, astfel că vacile nu dormeau în casă cu noi. Tata pusese un rezervor pe acoperiș ca să colecteze apa de ploaie, așa că nu trebuia să aducem apă din Lacul Kivu, iar panourile solare pe care le instalase ne furnizau curent electric în zilele însorite timp de vreo oră.

Aveam două vehicule, ceea ce era practic nemaiîntâlnit în regiunea noastră de țară. Aveam o motocicletă galbenă care putea circula pe orice fel de teren, pe care tata o întrebuința când vizita școlile din satele îndepărtate de munte și mai aveam o mașină mică cu care mergeam la biserică și ne vizitam rudele l.i sfârșit de săptămână. Unii săteni gândeau despre noi că sun- lein bogați, deși nu eram, și îi spuneau tatălui meu *Muzungu*, .idică „omul alb” sau „bogătașul”, ceea ce pentru cei mai mulți i uandezi înseamnă același lucru.

Nimeni din satul nostru nu mai avea motocicletă, iar mama se temea tot timpul că tata ar fi putut fi atacat de bandiți prin t recătorile pustii din munți. Mama își făcea mereu griji pentru lamilia ei și ajungea până acolo încât, dacă oricare dintre noi lipsea de acasă mai mult de o noapte, asculta necrologurile care se citeau în fiecare seară la radio.

— Mamă, gândește-te la toate lucrurile bune care ni se pot întâmpla în loc să-ți faci gânduri negre, o îndemnam eu, fără succes.

— Oh, Immaculee n-aș putea suporta dacă cineva ar bate la ușă cu vești proaste despre unul dintre copiii mei sau despre tatăl vostru. Pur și simplu mă rog să mor înaintea voastră.

Și se ruga necontenit pentru sănătatea, siguranța și bunăstarea noastră.

Părinții mei erau romano-catolici devotați și ne-au transmis și nouă credința lor. Liturghia era obligatorie duminicile, la fel și rugăciunile de seară, în familie, acasă. îmi plăceau rugăciunile, îmi plăcea să merg la biserică și tot ceea ce avea legătură cu Dumnezeu. O iubeam mai ales pe Fecioara Maria, crezând că este a doua mea mamă, care avea grijă de mine, de acolo de sus, din cer. Nu știam de ce, dar rugăciunile mă făceau să mă simt plină de afecțiune și de fericire. De fapt, mă făceau să mă simt atât de fericită încât într-o zi, când aveam zece ani, m-am furișat din școală împreună cu prietena mea Jeanette, ca să-i facem o vizită părintelui Clement, un preot vârstnic și înțelept care ne era un bun prieten de familie și ca un bunic pentru mine.

Ca să ajungem la părintele Clement, Jeanette și cu mine am străbătut unsprezece kilometri de câmpii și păduri și am traversat înot un râu. Ne-a întâmpinat cu căldură, dar și îngrijorat de faptul că am ajuns la prezbiteriu epuizate, gâfâind de oboseală, ude până la piele și groaznic de murdare. Arăta ca un sfânt cum stătea înaintea noastră în minunata sa robă albă, cu brațele deschise în semn de bun-venit și cu un minunat rozariu atârnat de gât.

■ Ce s-a întâmplat, fetelor? Cum vă pot ajuta? ne-a întrebat el.

Părinte, vrem să ne dedicăm viețile lui Dumnezeu, a spus solemn Jeanette.

— Așa este, părinte, am confirmat eu. Ne-am gândit bine și vrem să devenim călugărițe.

— Călugărițe? înțeleg, a spus el, clătinând cu seriozitate din cap, deși sunt sigură că abia își stăpânea un zâmbet.

Și-a pus mâinile pe capetele noastre și ne-a dat o binecuvântare specială:

— Doamne, binecuvântează aceste copile dragi, păzește-le și ocrotește-le în toate zilele vieții lor.

Ne-a privit apoi și a spus:

Acum, mergeți acasă. Veniți înapoi să mă căutați după ce împliniți 18 ani și, dacă tot mai vreți să deveniți călugărițe, vorbim atunci.

Cu toate că părinții mei erau catolici devotați, mai presus de toate erau creștini în sensul larg al termenului. Credeau în Regula de aur[II] și ne-au educat să ne tratăm vecinii cu bunătate

[1] Regula de aur sau etica reciprocității este un percept etic, prezent în mai multe religii și filozofii. Ea se sintetizează în următoarea frază: *Comportă-te cu ceilalți așa cum ai vrea să se comporte ei cu tine* (n. tr.).

.1 respect. Se simțeau puternic legați de satul lor și s-au dedicat * (instruirii unei comunități prospere și armonioase. Tata petre-
< ea weekenduri întregi făcând muncă de voluntariat, cum ar fi ((instruirea unei capele nondenominaționale[1] și plătind cea mai mare parte a costurilor pentru construcție din propriul buzunar. De asemenea, a înființat un fond de burse pentru
< ei mai săraci copii, punând bazele uneia dintre cele câteva cooperative de cafea din Rwanda, permițând unui număr de doisprezece cultivatori să planteze cafea pe terenul lui, fără arendă, dacă promiteau să doneze acestui fond o mică parte din profiturile lor. Programul a înregistrat un asemenea succes încât, folosind o parte din bani, tata a reușit să construiască un centru comunitar, un teren de fotbal pentru copii și un nou acoperiș pentru școală.

La rândul ei, mama era cunoscută pentru nenumărate fapte bune. Nu întorcea niciodată spatele unei persoane aflate la ananghie, așa că adesea locuiau cu noi și alte familii care treceau prin greutăți și aveau nevoie de un loc unde să stea până se puneau cumva pe picioare.

După ce-și termina treaba, mama făcea voluntariat cu elevii pe care îi medita și cumpăra mereu materiale din care cosea uniforme noi fetițelor de la școala locală. Odată, din întâmplare, am surprins-o pe mama discutând cu o vecină necăjită pentru că nu-și permitea să-i cumpere rochie pentru nuntă fiicei sale.

— Rose, ce fel de mamă sunt dacă îmi trimit fata să-și înceapă noua viață în haine vechi? întreba femeia. Dacă am fi avut măcar o capră să o vindem, aș fi putut să o îmbrac cum se cuvine în ziua nunții ei.

[II] Instituțiile creștine nondenominaționale sunt cele nealiniate oficial la o religie consacrată, dar sunt protestante, istoric vorbind. Multe dintre ele vor să rămână oficial autonome (n. red.).

Mama i-a spus să nu-și facă griji — dacă avea încredere în Dumnezeu, El îi va da tot ce avea nevoie. A doua zi am văzut-o pe mama numărându-și banii economisiți din salariul ei de învățătoare. Apoi a mers în sat, de unde s-a întors cu brațele încărcate de țesături colorate. Toată noaptea a cusut haine pentru fiica femeii și pentru domnișoarele de onoare.

Mama și tata considerau că satul este familia noastră extinsă, iar sătenii îi tratau adeseori ca pe niște părinți surogat. De pildă, în întreaga regiune tata avea reputația unui om educat, înțelept și corect. De aceea, oamenii veneau de la kilometri distanță pentru a-i cere sfatul în probleme familiale, când treceau prin crize financiare sau prin încurcături în afaceri. Era adesea solicitat să regleze disputele locale sau să-i disciplineze pe copiii neascultători.

O criză în sat era urmată de obicei de un ciocănit la ușa noastră și de rugămintea:

— Leonard! Ne poți ajuta? Avem nevoie de sfatul tău. Ce trebuie să facem, Leonard?

Tata îi invita pe oameni în casă la orice oră și discuta despre problemele pe care le aveau până ce găseau o soluție. Era un bun diplomat și întotdeauna îi făcea pe oameni să se simtă ca și cum ei înșiși ar fi găsit soluțiile la problemele lor.

Și mamei i se cerea sfatul, mai ales de către femeile care aveau necazuri cu bărbații lor. De-a lungul anilor, atât de mulți dintre vecinii noștri au fost cândva elevii mamei, încât cei mai mulți săteni îi spuneau învățătoarea.

Deși erau atât de implicați în viața satului nostru, părinții mei au fost în primul rând devotați copiilor, petrecând cu noi cât mai mult timp posibil.

Din când în când, când lucra până târziu și ieșea după aceea cu prietenii la o bere, tata se întorcea mult după ce noi eram deja în pat.

— Unde sunt micuții mei? Unde sunt iubiții mei copilași? întreba el ușor amețit de băutură, dar plin de afecțiune.

Mama îl dojenea:

— Dorm, Leonard, așa cum trebuie la ora asta. Dacă voiai să-i vezi, trebuia să vii acasă mai devreme.

— Ei bine, nu pot mânca singur, spunea el și ne scula cu blândețe din paturile noastre.

Ne așezam apoi în jurul mesei, în pijamale, în timp ce el mânca și ne povestea întâmplări de peste zi. Iubeam fiecare clipă petrecută astfel.

După ce isprăvea de mâncat, tata ne îndemna să îngenun- chem în sufragerie și să ne recităm rugăciunile de seară.

— Și-au spus deja rugăciunile, Leonard. Au școală mâine!

— Ei bine, Rose, și eu merg la muncă mâine. Și apoi nu spunem niciodată prea multe rugăciuni. Nu-i așa, Immaculee?

— Da, tati, răspundeam cu sfială. îl idolatrizam pe tatăl meu și eram încântată că-mi pusese o astfel de întrebare, atât de importantă.

Erau moment magice — când masca dură de pe chipul tatălui meu dispărea, dragostea lui pentru noi era atât de ușor de văzut.

Eram patru copii în familie: eu și cei trei frați ai mei. Cel mai mare era Aimable Ntukanyagwe, născut în 1965, la un an de la căsătoria părinților mei. Chiar și când era mic, Aimable era cel mai serios membru al familiei. Era atât de tăcut și de introspectiv, încât noi glumeam spunându-i că era preotul familiei. Mama îl iubea la nebunie pentru că era primul născut și favoritul ei, dar Aimable era modest, timid și jenat de atenția excesivă pe care i-o acorda. Era bun la suflet și respingea violența. Când alți băieți se certau sau se luau la bătaie, intervenea între ei și facea pace.

Când tata era plecat, Aimable îi lua locul, asigurându-se că ne isprăvim temele, că ne spunem rugăciunile de seară și că mergem la timp la culcare. El rămânea până mai târziu, verificând dacă erau încuiate ușile și dacă toată casa era în siguranță pe timpul nopții. Părea mult mai matur decât vârsta pe care o avea, dar față de mine era un frate foarte iubitor și niciodată nu uita să mă întrebe cum mi-am petrecut ziua, cum mă descurc la școală și dacă prietenii mei se poartă bine cu mine. Era o diferență de cinci ani între noi doi și de aceea când eram mici ne-a fost destul de greu să ajungem să ne cunoaștem.

Aveam doar șapte ani când fratele meu a plecat la o școală cu internat, apoi ne-am văzut doar în vacanțe și la ocazii speciale. Cu toate acestea, în ziua când a plecat, m-a apucat o teribilă durere de stomac. Deși școala lui se afla într-un oraș din apropiere, eram atât de îngrijorată, de parcă fratele meu se muta pe Lună. A fost pentru prima oară când am simțit durere fizică la pierderea cuiva drag. Câteva zile mai târziu tata ne-a cerut nouă, celor mici să îi scriem scrisori lui Aimable, însă n-am găsit decât două lucruri să-i spun. Cu litere mari, buclate, am scris:

Dragă Aimable,

Te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc, mi-e dor de tine, te iubesc... și mi-e dor de tine.

Cu dragoste,
Immaculee
P.S. Mi-e dor de tine!

Tata a râs când a citit scrisoarea.

— N-ai pomenit nimic despre vizita pe care ai făcut-o buni- ii sau despre ce fac ceilalți frați, Immaculee. încearcă să-i mai A i ii o dată, cu mai multe detalii, și cu ceva mai puține „Te iubesc” și „Mi-e dor de tine”.

— Dar asta simt, tati.

Nu înțelegeam de ce dorea să-mi iubesc mai puțin fratele, iar tata nu obosea să mă tachineze în legătură cu scrisoarea.

La doi ani după ce s-a născut Aimable, a venit pe lume cel «le-al doilea frate mai mare. Numele lui era Damascene Jean Muhirwa, era inteligent, zburdalnic, amuzant, generos, incredibil de bun și irezistibil de fermecător. Mă făcea să râd în fie- i. are zi și mereu știa cum să-mi oprească lacrimile. Damascene... nici azi nu-i pot pronunța numele fără să zâmbesc... sau fără să plâng. Era cu trei ani mai mare decât mine, dar îl simțeam ca și cum mi-ar fi fost geamăn. Era cel mai apropiat prieten al meu; era sufletul meu pereche.

Ori de câte ori eram abătută, Damascene mă înveselea și-mi ridica moralul — ca în ziua în care am fost furioasă pe mama pentru că m-a pus să fac curat în curte, în vreme ce băieții jucau fotbal. Damascene a decis să renunțe la joc, și-a părăsit prietenii și a venit să mă ajute — îmbrăcat într-o fustă!

— Munca unei femei nu se termină niciodată, începu el să cânte cu o voce pițigăiată în timp ce apucă o greblă, ceea ce mă făcu să izbucnesc în râs până la lacrimi. Și-a petrecut toată după-amiaza muncind alături de mine.

Chiar dacă uneori se purta prostește, reușea mereu să îndrepte lucrurile. Avea doar 12 ani când a „împrumutat pe furiș mașina tatei ca să învețe să conducă. în mod normal, tata l-ar fi pedepsit aspru pentru o asemenea faptă, dar când a aflat, pur și simplu l-a îmbrățișat pe Damascene. S-a

întâmplat că tata era plecat cu treburi, când mama a suferit o criză gravă de astm. S-a prăbușit inconștientă pe podea, abia respirând. Damascene a ridicat-o pe umărul său, a dus-o până la mașină, a așezat-o cu grijă pe bancheta din spate și a condus cincisprezece kilometri până la cel mai apropiat spital. Vă puteți imagina că a fost cât pe ce să lovească două vaci, trei capre și chiar câțiva vecini de-a lungul drumului, dar a reușit să ajungă la timp. Doctorul i-a spus mamei că ar fi murit dacă nu ar fi ajuns la spital.

Aproape toți cei care-1 cunoşteau pe Damascene îl îndrăgeau zâmbetul și natura sa jovială erau contagioase. Era clovnul clasei, dar și un elev strălucit, situându-se mereu printre cei mai buni din şcoala sa — iar mai târziu, avea să devină cea mai tânără persoană din întreaga regiune care obținuse diploma de master. învăța foarte mult, dar reușea să găsească timpul necesar pentru a caștiga centura maro la karate, pentru a deveni căpitanul echipelor de baschet din liceul și apoi din universitatea la care studia, și pentru a fi liderul băieților din altar la biserica noastră. Am plâns o săptămână când a plecat la internat și simțeam că nu voi mai putea râde niciodată.

Era lumina vieții mele.

Bebelușul familiei era frățiorul meu, John Marie Vianney Kazeneza, născut la trei ani după mine. Vianney era un băiețel inocent cu ochii mari, adorabil dar cicălitor, cum presupun că sunt toți frățiorii mai mici. A crescut și a devenit un tânăr voinic și prezentabil, mult mai înalt decât mine, dar în ochii mei, Vianney a fost tot timpul frățiorul meu mai mic — n-am încetat niciodată să simt că am datoria să mă îngrijesc de el. Era un băiețel adorabil, care mă urma pretutindeni ca un cățeluș. Mă obișnuisem atât de mult cu compania sa încât îmi era dor de el când nu era lângă mine să mă sâcâie.

Am fost al treilea copil și singura fată, ceea ce într-o societate dominată de bărbați punea un plus de presiune asupra mea. în cultura ruandeză, a avea un „nume bun era totul, iar părinții mei s-au asigurat că singura lor fiică și-a păstrat o reputație fără pată. Erau mai stricți cu mine decât cu frații mei, uni dădeau mai multe sarcini casnice și-mi interziceau să întârzii, îmi alegeau cu grijă hainele și îmi aprobau sau dezaprobau prietenii. Părinții mă țineau din scurt cu școala și mă încurajau să-mi dezvolt mintea, dar ca tânără femeie într-o societate atât de conservatoare, mă așteptam să fiu mai mult văzută decât auzită.

Ce ironie a sorții că tocmai eu am rămas în viață să spun povestea familiei noastre.

Capitolul 2 *în picioare*

— Hutu, în picioare!

Șase scaune au scrâșnit pe podea în timp ce șase băieți din clasa a patra în care mă aflam și eu au țâșnit în picioare. N-aveam habar ce se întâmpla, pentru că până atunci învățasem la școala mamei. Acum că aveam zece ani, era prima mea zi la o școală pentru copii mai mari și eram confuză din cauza agitației din jur. Nu mai văzusem până atunci un profesor care să strige un catalog etnic.

— Toți tutsi să se ridice în picioare acum! a strigat Buhoro, profesorul nostru. Bifa numele pe o listă cu un creion mare, apoi s-a oprit și și-a ațintit privirile asupra mea.

— Immaculee Ilibagiza, nu te-ai ridicat când am strigat hutu, nu te-ai ridicat când am strigat twa și nu te ridici nici când spun tutsi. De ce?

Buhoro zâmbea, dar vocea lui era dură și insinuantă.

— Nu știu, domnule profesor.

— De care trib aparții?

— Nu știu, domnule profesor.

— Ești hutu sau tutsi?

— Nu știu.

— Ieși afară! Ieși afară din clasă și nu te întoarce până nu știi!

Mi-am strâns cărțile și am părăsit încăperea, cu capul plecat de rușine. Atunci n-am înțeles, dar tocmai primisem prima mea lecție despre diviziunea etnică în Rwanda și fusese ca o 11 ezire brutală la realitate.

Am alergat în curtea școlii și m-am ascuns în spatele unor tufe ca să-l aștept pe fratele meu, Damascene, să termine orele. Mă abținusem din răsputeri să nu izbucnesc în lacrimi, dar acum m-am pus pe plâns, până ce uniforma mea albastră s-a udat. Nu înțelegeam ce se întâmplase și chiar voiam să mă întorc în clasă și să-i cer celei mai bune prietene ale mele, Janet, să-mi explice. Ea se ridicase în picioare când profesorul a strigat numele hutu — poate că știa de ce profesorul nostru era atât de

rău cu mine. Dar am rămas ghemuită în tufe, până m-a găsit Damascene, scâncind.

— Cine te-a supărat, Immaculee? m-a întrebat fratele meu, cu toată autoritatea celor 13 ani ai săi. Damascene fusese întotdeauna marele meu apărător, gata să sară la luptă dacă cineva m-ar fi necăjit, așa că i-am povestit ce spusese Buhoro.

— Buhoro nu e un om bun, a spus fratele meu, dar nu-ți face griji în această privință. Data viitoare când face apelul, fa așa: ridică-te odată cu prietenii tăi. Ridică-te atunci când o face și prietena ta Janet.

— Janet s-a ridicat când a strigat hutu.

— Atunci te ridici când sunt strigați membrii hutu. Dacă asta sunt prietenii noștri, atunci asta trebuie să fim și noi. Suntem cu toții același popor, nu?

Atunci n-aveam de unde să știu, dar Damascene fusese la rândul său la fel de surprins ca și mine în privința tribalismului din Rwanda... ceea ce era ciudat, având în vedere că eram printre cei mai bine educați copii din zonă. în fiecare zi după școală, frații mei și cu mine aveam la dispoziție doar 90 de minute de timp liber înainte de a fi chemați în camera de zi pentru a ne face temele sub supravegherea mamei. Tata se ocupa de noi cu o oră înainte de cină, când aducea în mijlocul

încăperii o tablă neagră de scris de dimensiunile celei de la şcoală. Ne dădea bucăţi de cretă şi ne asculta la matematică, gramatică şi geografie.

Numai că părinţii nu ne-au învăţat istoria poporului nostru. Nu ştiam că Rwanda era alcătuită din trei triburi: o majoritate hutu, o minoritate tutsi şi un număr foarte mic de twa, un trib de locuitori ai pădurilor, asemănători cu pigmeii. Nu fusesem învăţaţi că germanii şi apoi belgienii colonialişti au transformat structura socială a Rwandei — monarhia, care sub regii tutsi asigurase Rwandei secole de pace şi armonie — într-un sistem de clasă pe bază de rase. Belgienii favorizau aristocraţia minorităţii tutsi şi îi promovau statutul de clasă conducătoare; prin urmare, oamenii din tribul tutsi beneficiau de o mai bună educaţie, pentru a administra mai bine ţara şi pentru a genera profituri mai mari pentru suzeranii belgieni. Belgienii au introdus o carte de identitate etnică pentru a face mai uşor distincţia între cele două triburi, adâncind astfel prăpastia creată între hutu şi tutsi. Astfel de greşeli nesăbuite au generat un resentiment profund în rândurile populaţiei hutu, contribuind la pregătirea terenului pentru genocid.

Când membrii tutsi au cerut mai multă independenţă, belgienii s-au întors împotriva lor, iar în 1959 au încurajat o revoltă hutu sângeroasă, în urma căreia monarhia a fost abolită. în următorii câţiva ani au fost ucişi din răzbunare mai bine de 100 000 de oameni tutsi. în momentul în care Belgia a fost alungată din Rwanda în 1962, s-a instalat un guvern hutu, iar tutsi au devenit cetăţeni de mâna a doua, suferind persecuţii, violenţe şi fiind asasinaţi de extremiştii hutu. Multe zeci de mii de oameni au murit de-a lungul deceniilor în care masacrele erau întâmplări comune. Violenţa era ciclică, iar discriminarea era la ordinea zilei. Cărţile de identitate etnică pe care guvernul hutu le-a adoptat din vremea dominaţiei belgiene făceau ca discriminarea să fie chiar mai strigătoare la

■ < i. mai uşor de pus în practică.

I)ar acestea erau lecţii de istorie pe care părinţii noştri nu ' miau ca fraţii mei şi cu mine să le învăţăm, cel puţin nu cât . i.un mici. Nu au discutat niciodată cu noi despre discriminare sau asasinate, ori despre epurările etnice sau cărţile de identitate rasială — acele lucruri nu au făcut parte din copilă- i ia mea.

în casa noastră oricine era bine-venit, indiferent de rasă, icligie sau trib. Pentru părinţii mei, a fi un hutu sau un tutsi nu avea nimic de-a face cu ce fel de persoană erai. Dacă erai un „ni de caracter şi o persoană bună, te primeau cu braţele des- < liise. Dar chiar şi părinţii mei au avut propriile experienţe îngrozitoare din partea extremiştilor hutu... şi privind în urmă, mii amintesc, vag, una dintre acestea.

Aveam vreo trei ani şi nu înţelegeam ce se întâmpla, dar uni amintesc un foc care se înălţa pe cerul nopţii, iar mama mă ţinea strâns în braţe şi apoi am fugit din casă. Era în timpul loviturii de stat din 1973, când mulţi tutsi au fost persecutaţi, alungaţi din casele lor şi ucişi pe străzi. în regiunea noastră, extremiştii hutu incendiau casele populaţiei tutsi. întreaga noastră familie stătea laolaltă privind spre Lacul Kivu, în timp i e flăcările urcau dealul spre noi. Ne-am adăpostit la un vecin, nn hutu care ne era foarte bun prieten, pe nume Rutakamize. 11 ne-a ţinut ascunşi până au încetat asasinatele şi incendierile. Când ne-am întors acasă, tot ce-am mai găsit au fost minele fumegânde.

Mama şi tata au reconstruit casa şi nu au mai discutat niciodată despre cele întâmplate atunci, cel puţin nu cu noi, copiii. Şi chiar dacă mai fuseseră vânaţi în timpul altor violenţe de acest gen în 1959, nu i-am auzit niciodată pe părinţii mei spunând ceva de rău despre hutu. Nu aveau prejudecăţi; mai degrabă credeau că răul îi făcea pe oameni să facă lucruri rele indiferent de trib sau de rasă. Mama şi tata ignorau realitatea socială şi politică în care trăiau, şi chiar credeau că toţi oamenii se nasc egali. Nu voiau ca odraslele lor să crească cu un sentiment paranoic sau de inferioritate pentru că se născuseră în populaţia tutsi.

Aşa că nu e greu de înţeles de ce eram atât de confuză când profesorul meu, Buhoro, m-a mustrat că nu cunosc tribul din care provin.

în acea zi, Damascene m-a luat pe după umeri și m-a condus acasă. Amândoi simțeam că fusesem atinși de ceva rău, dar nu știam ce era. La cină, seara, i-am povestit tatei ce se petrecuse la școală. A rămas tăcut o vreme, după care m-a întrebat cât timp am stat plângând în tufe după ce am fost dată afară din clasă.

— Aproape toată ziua, tati.

Tata a pus jos furculița și a încetat să mai mănânce — un semn clar că era furios.

— Am să vorbesc mâine cu Buhoro, m-a asigurat el.

— Dar tati, eu din ce trib sunt?

— Oh, nu-ți bate capul cu asta acum. Vorbim mâine, după ce discut cu profesorul tău.

Am vrut să-l întreb de ce nu-mi putea spune chiar atunci cărui trib aparțineam, dar nu se cuvenea să pun întrebări celor mari. Era tatăl meu, iar dacă era evaziv, îmi imaginam că trebuia să aibă un motiv bun. Dar eram frustrată — nu puteam înțelege de ce toată lumea se supăra când venea vorba despre triburi!

Tata a discutat a doua zi cu profesorul meu, dar nu mi-a spus ce au vorbit și nici din ce trib făceam parte, așa cum îmi promisese. N-am aflat până săptămâna următoare, când Bnhoro a strigat din nou catalogul tribal. Tata trebuie să-l fi i ,i. 111 de ocară, pentru că mi-a vorbit cu o voce mult mai blândă . aiul m-a chemat la catedră înainte de a face apelul.

- Immaculee, să te ridici când strig tutsi.

(lând m-am întors la locul meu, zâmbeam gândindu-mă: */ ><■< /, sunt o tutsi. Bine'.* N-aveam idee ce era un tutsi, dar ori- uin eram mândră de acest lucru. Eram atât de puțini în clasa noastră, încât mi-am imaginat că trebuie să fim speciali — și apoi denumirea suna drăguț și era nostim de pronunțat. Dar lot nu vedeam nicio diferență adevărată între triburile tutsi și hutu. Cei din tribul twa erau pigmei, așa că puteau fi ușor re- . unoscuți după statura lor mai mică. Dar pentru că twa nu prea veneau la școală, am văzut foarte puțini.

Diferențele dintre oamenii tutsi și hutu erau mai greu de identificat: tutsi trebuiau să fie mai înalți, cu pielea mai des- . Insă la culoare și nasul mai mic; în timp ce hutu erau mai ■.< tinzi, mai negri și cu nasul mare. Numai că acest lucru nu era deloc adevărat, pentru că hutu și tutsi s-au căsătorit între ei de-a lungul secolelor, așa că genele se combinaseră între ele. Și hutu, și tutsi vorbeau aceeași limbă — Kinyarwanda — și împărtășeau aceeași istorie. Aveam practic aceeași cultură: cân- l.im aceleași cântece, lucram același pământ, mergeam la aceleași biserici și ne închinam aceluiași Dumnezeu. Locuiam In aceleași sate, pe aceleași străzi, ba chiar în aceleași case.

în ochii unui copil (sau cel puțin în ochii *mei)* părea că ne înțelegem între noi. Nici nu-mi mai amintesc de câte ori am 111 âncat seara împreună cu prietena mea hutu, Janet, când la mine < ând la ea acasă. în copilăria mea, singura dată când mi se .1 mintea că existau triburi diferite în Rwanda era când mă ridicam în picioare la strigarea catalogului etnic. Era enervant, dar nu mă deranja prea mult pentru că încă nu descoperisem semnificația discriminării — până când am vrut să merg la liceu.

Când aveam 15 ani, am absolvit clasa a opta pe poziția a doua dintr-o clasă de 60 de elevi. Aveam o medie generală de 94 de procente, cu doar două procente sub elevul de pe primul loc — un băiat tutsi — și mult deasupra celorlalți. Era mai mult decât suficient ca să obțin o bursă și un loc într-unul din cele mai bune licee din regiune. M-am dus acasă la sfârșitul trimestrului visând la noua mea uniformă școlară și întrebându-mă cum va fi viața mea departe de casă, într-o școală frumoasă, în care toate cursurile se predau în limba franceză.

După liceu am plănuit să merg la facultate, iar după aceea, cine știe? Poate voi deveni pilot, profesoară sau chiar psiholog (la acel moment, renunțasem la ideea mea din copilărie de a deveni călugăriță). Părinții mei mă învățaseră că prin muncă multă și cu voință, chiar și o fată dintr-un sătuc ca Mataba putea deveni cineva important.

De unde să știu că ambițiile mele nu erau decât visele naive ale unei copile? Nu știam că acele apeluri săptămânale serveau unui scop sinistru: să-i izoleze pe copiii tutsi, ca parte dintr-un plan mai amplu de discriminare cunoscut drept „echilibrul etnic".

Acest plan era promovat de Juvenal Habyarimana, președintele hutu care a preluat puterea după lovitura de stat din 1973. El a proclamat că guvernul trebuie să „echilibreze" numărul de locuri în școli și de slujbe bune în serviciul public, pentru a reflecta componența etnică a țării. Pentru că populația Rwandei era alcătuită în proporție de 85% din hutu, 14% din tutsi și 1% din twa, cele mai multe slujbe și locuri în școli erau pentru membrii tribului hutu. Acest plan i-a îndepărtat pe tutsi din licee, universități, apoi i-a privat de slujbele bine plătite, contribuind astfel la consolidarea statutului lor de cetățeni de mâna a doua.

Adevăratul sens al echilibrului etnic mi-a fost dezvăluit i. asâ cu câteva săptămâni înainte de a începe liceul. Eram cu lupi la cină când a venit un vecin și ne-a spus că numele meu mi era pe lista elevilor cu bursă, care tocmai fusese afișată la l'i imărie. în pofida notelor mele mari, fusesem omisă, pentru i ,i eram o tutsi — toate locurile disponibile au fost ocupate de elevii hutu care aveau note mult mai mici decât ale mele, li.natul tutsi care avea cele mai mari note fusese la rândul lui •)t os de pe listă din cauza tribului de care aparținea.

'lata și-a îndepărtat scaunul de masă și a rămas multă vi cine nemișcat, cu ochii închiși. Știam că părinții mei nu-și puteau permite să mă trimită la o școală privată, care costa Jc zece ori mai mult decât liceul public. Ambii mei frați erau plecați la studii și eram strâmtarăți financiar. în plus, liceele private din Rwanda erau groaznice comparativ cu școlile publice, bine finanțate de guvern. Profesorii nu erau la fel de califii ați, programa școlară era inferioară, iar clădirile erau urâte și neprimitoare.

— Nu te îngrijora, Immaculee. Vom găsi o altă cale ca să studiezi, a rostit în cele din urmă tatăl meu.

S-a scuzat de la masă și s-a dus în camera sa fără să isprăvească cina.

— Să nu ne pierdem speranța, a spus mama îmbrățișân- du-mă. Ne vom ruga cu toții pentru asta. Acum, termină de mâncat.

După masă m-am încuiat în biroul tatei și am început să plâng. Muncisem din toate puterile în școală, ca până la urmă visul la o educație superioară să-mi fie spulberat. Mă cutremu- i am când mă gândeam la ce avea să mă aștepte. Văzusem cum erau tratate în societate femeile singure și fără educație: practic nu aveau niciun drept, nicio perspectivă și nu erau respectate. I ară liceu, n-aveam altă opțiune decât să stau acasă și să aștept ca vreun bărbat să vină să mă ceară de nevastă. Viitorul meu arăta sumbru și nu aveam decât 15 ani!

în dimineața următoare, tata nu a venit la micul dejun.

— încearcă să facă o mică minune, a explicat mama. A plecat să vadă dacă te poate înscrie la vreo școală privată.

— Dar, mama, este atât de scump, și nu putem...

— Șșșt, făcu ea. Ți-am spus să nu-ți pierzi speranța, nu?

S-a dovedit că tata plecase înainte de răsăritul soarelui pentru a vinde două dintre vacile noastre, astfel încât să mă poată trimite la un liceu privat. Vacile sunt simbolul poziției sociale în cultura ruandeză și sunt extrem de valoroase — să vinzi una era o extravaganță; dar să vinzi două era o invitație la ruină. însă tata era hotărât ca eu să primesc educație. A luat banii de pe vaci, a condus vreo trei ore mașina mergând spre sud, până a ajuns la o școală privată recent construită, unde a plătit cu bani gheață taxa de școlarizare pentru primul meu an de liceu. Era dificil pentru tata să-și exprime emoțiile, dar îi era imposibil să-și ascundă dragostea pentru mine.

Câteva săptămâni mai târziu, aveam bagajele făcute și eram pregătită de plecare. Janet m-a îmbrățișat, apoi am plâns amândouă, promițându-ne să ne scriem nenumărate scrisori. Mama mă săruta întruna, abia abținându-se să nu izbucnească în plâns. Vianney, acum singurul copil care rămânea acasă, a fugit în camera sa refuzând să-și ia rămas-bun. Mai mulți vecini au venit să-mi facă semne cu mâna în timp ce porneam alături de tata, în mașină. Sufeream că plec din Mataba, dar eram nerăbdătoare să-mi încep noua viață.

Noua mea școală lăsa mult de dorit. Dormitorul era mic și avea o podea de ciment și pereți cenușii nefinisați, care ar fi avut mare nevoie de un strat de vopsea. Dormeam cu alte /<•«. e fete pe niște saltele atât de înghesuite una într-alta încât ... țipau aproape fiecare milimetru de podea. Nu aveam apă . ni cută, așa că în fiecare dimineață înșfăcam gălețile și mer- l'.c.im mai bine de trei kilometri până la cel mai apropiat râu pentru a aduce apa necesară pentru spălat și pentru gătit, .i mi era atât de dor de patul meu, de orezul și fasolea iu.miei.

însă indiferent cât de greu mi-a fost să „mă adaptez”, n-aveam .!<• gând să renunț la școală și să le cer părinților să mă ia acasă. I)<■ fapt, când a venit momentul în care trebuia să alegem main iile pentru anul de studiu, am ales cele mai grele cursuri: matematică și fizică. Nu numai că voiam să-i fac mândri pe părinții mei, dar doream să le demonstrez fraților mei că pot. (a orice bărbat ruandez, ei mă tachinau spunându-mi că femeile trebuie să stea în bucătărie, nu în sala de clasă. Ei bine, aveam să le arăt eu lor!

Au trecut doi ani, iar eu ajunsesem una dintre cele mai bune eleve din clasă. Când guvernul a anunțat că avea să se organizeze un examen special pentru elevii cei mai buni care doreau să intre la școala publică, am decis să dau testul. în a nea mea, gândeam că nu conta dacă aveam să obțin cele mai bune rezultate din țară — tot voi fi picată din cauză că eram o tutsi. Cu toate astea am studiat mult și am fost convinsă că m-am descurcat excelent la examen, dar cum săptămânile treceau și eu nu primeam niciun rezultat, am renunțat .a mă mai gândesc.

Câteva luni mai târziu, mă aflam acasă în vacanța de vară, . and Damascene năvăli în casă strigând cât îl țineau plămânii:

— Immaculee! Immaculee Ilibagiza! Am văzut lista — ai Irecut examenul! Ai fost acceptată la Liceul Notre Dame d Afrique. Este una dintre cele mai bune școli din Rwanda și e pe aceeași stradă cu școala mea!

Eram cu toată familia în camera de zi, cu toții s-au bucurat. Am sărit din scaun, țipând de fericire:

— Mulțumesc, Doamne! Mulțumesc, Doamne!

îmi făceam semnul crucii în timp ce țopăiam de bucurie. Mama avea lacrimi în ochi, iar tata striga:

— Este cea mai mare bucurie a vieții mele! Am îngenun- chiat în fiecare zi în ultimii doi ani ca să mă rog să intri la școala asta. Dumnezeu mi-a ascultat rugăciunile!

— Presupun că trebuie să fii isteață, chiar dacă ești fată, spuse Aimable râzând, dar era limpede că se bucura pentru mine.

Fața lui Damascene strălucea de zâmbetul lui frumos și era atât de plin de mândrie încât părea gata să explodeze.

în seara aceea am făcut o petrecere în familie, una dintre cele mai frumoase, după multă vreme. Liceul era o excelentă școală de fete la care învățau multe dintre fiicele celor mai importanți oameni politici din țară. Nu numai că voi obține cea mai bună educație pe care o poate primi o tânără ruandeză, dar în plus, părinții mei nu mai erau nevoiți să se lupte cu taxele școlii private. Singurul neajuns era că școala era situată departe, în provincia Gisenyi. Deoarece se afla la patru ore de mers cu mașina față de Mataba, pe drumuri primejdioase, părinții mei n-aveau să mă viziteze prea des. Pe deasupra, era amplasată într-o zonă în care predomina populația hutu, cunoscută pentru ostilitatea deschisă față de tutsi.

— Nu-ți face griji, este o școală de fete, spuse Damascene. Au un gard mare și o mulțime de gardieni care asigură paza. Iar școala mea este atât de aproape încât voi putea să te vizitez cel puțin o dată pe lună.

Mi-a plăcut imediat la liceu. Clădirile erau spațioase, frumoase și strălucind de curățenie. Sălile de clasă erau vopsite în culori deschise și peste tot în campus erau plantate flori viu «olorate. întregul complex era înconjurat de un gard uriaș, t cea ce-mi dădea un sentiment de siguranță. Eram fericită și șliam că și tata avea să fie, mai ales când călugărițele ne-au .pus că ne vom ruga împreună înainte și după mese.

Una dintre primele mele prietene a fost o fată hutu pe nume S.irah. Am devenit apropiate ca niște surori, iar ea m-a invitat a i cunosc familia în Kigali, capitala Rwandei. Pentru o fată amplă ca mine, de la țară, călătoria în marele oraș a fost uimitoare — mai ales când, pentru prima oară în viața mea, am văzut de aproape avioane. Am mers împreună cu Sarah la aeroport noaptea, când pista strălucea fluorescent, iar luminile «le aterizare sclipeau în roșu, alb și verde în timp ce avioanele uriașe coborau din cer. Am rămas cu gura căscată când am auzit urletul motoarelor acelora gigantice.

— Oh, ia te uită! am exclamat în timp ce Sarah izbucnea în râs. Acum pot spune că am văzut tot.

O altă prietenă pe care am cunoscut-o încă din prima zi a lost Clementine, o tânără încântătoare care avea o piele netedă și niște ochi frumoși care îi dădeau aerul unui model din revis- lele americane. A venit direct la mine când m-a reperat în mulțimea de elevi noi. Eram mai înaltă decât cei mai mulți dintre ei, dar ea avea peste un metru optzeci. Ne-am recunoscut ca fiind tutsi după înălțime.

— Cum se face că o fată drăguță din neamul tutsi vine atât de departe în nord, înconjurată de toate mutrele astea hutu neprietenoase de dincolo de gard? zâmbi Clementine spre mine. Trebuie să rămânem aproape și să avem grijă una de alta.

Ne-am împrietenit imediat.

Clementine avea dreptate în legătură cu fețele neprietenoase. Era riscant să te aventurezi dincolo de pereții campusului — și ori de câte ori am făcut-o am simțit privirile localnicilor pironite asupra mea și i-am auzit bombănind pe un ton amenințător:

— Tutsi!

Preoții și călugărițele care conduceau școala aveau grijă ca elevele și oamenii locului să nu participe la aceeași liturghie la biserica locală. Primisem ordine stricte să nu părăsim terenul școlii fără a fi însoțite de o escortă din personal. Afară era înspăimântător, dar la adăpostul

pereților școlii n-am simțit niciodată discriminarea etnică. Profesorii nu făceau apeluri etnice și, deși cele mai multe dintre fete erau hutu, țineam unele la altele, ca într-o familie.

Am rămas închisă în campus și am învățat din greu, încercând să fac față dorului de casă. îmi era dor de părinții și de frații mei, îmi era dor până și de sâcâielile Iui Vianney. îmi amintesc că la vreo câteva luni după ce am plecat de acasă, fratele meu mai mic mi-a trimis o scrisoare tulburătoare și impresionantă. Scria că îi este tare dor de mine, că de când am plecat nu putea dormi, și că uneori, noaptea, vede fantome trecând dintr-o cameră în alta. Și atunci fugea îngrozit afară din casă. Scrisoarea lui mi-a frânt inima — da, Vianney și cu mine ne dondăneam tot timpul acasă, dar acum realizam cât de mult însemnam pentru el. M-am simțit vinovată pentru că l-am lăsat singur și mi-am promis că voi fi o soră mai bună pentru el.

Damascene s-a ținut de cuvânt și mă vizita o dată pe lună. Stăteam împreună pe iarbă și discutam ore-n șir. îmi dădea întotdeauna sfaturi bune, mai ales când era vorba de studiu.

— Roagă-te, Immaculee. Roagă-te înainte de a-ți face temele și când te pregătești pentru un test sau un examen. Apoi învață cât poți de mult.

Și am făcut așa cum spunea el, rugându-mă mai ales înainte de examenele la matematică și am continuat să excelez.

Când mă vizita Damascene, prietenele mele erau curioase ••a afle identitatea băiatului drăguț cu care discutam atât
< !<• absorbită.

— Este fratele meu mai mare, Damascene, răspundeam
< ii mândrie.

— Nu se poate. Nimeni nu se înțelege atât de bine cu un I rate. Se vede că te bucuri când ești cu el.

Eram atât de norocoasă să-l am pe dragul meu Damascene in viața mea.

Capitolul 3
Liceul

Viața mea în liceu a fost frumoasă până la izbucnirea războiului, în cel de-al treilea și ultimul meu an de liceană.

în prima zi din octombrie 1990, era o după-amiază frumoasă și însorită. Așteptam împreună cu colegele mele de clasă să înceapă ora de educație civică și ne întrebam de ce întârzia profesorul. Domnul Gahigi era un bărbat liniștit, prietenos și poate cea mai calmă persoană pe care am cunoscut-o vreodată. De aceea, când în cele din urmă și-a făcut apariția frângându-și mâinile și umblând de colo colo prin fața clasei, ne-am dat seama că ceva nu era în regulă. Una dintre eleve l-a întrebat ce se întâmplase, dar el continua să se plimbe agitat, fără să ne privească.

Mă întrebam ce vești proaste ne ascundea profesorul nostru, gândindu-mă că poate urma să ne spună că s-a decis anularea serii de film. Dar era ceva mult mai important. La școală nu ni se permitea să ascultăm știrile de la radio, ca acasă, așa că eram izolate de ce se petrecea în lumea reală.

— Tocmai am aflat că a avut loc un atac asupra țării, ne-a informat domnul Gahigi cu sobrietate. Mă tem că este foarte grav și ar putea avea un impact serios asupra noastră, a tuturor, multă vreme de acum încolo.

Clasa rămăsese tăcută — apoi toată lumea a început să vorbească, punând întrebări, dorind să știe cine ataca Rwanda și de ce.

— Un grup de soldați rebeli tutsi care trăiesc în Uganda au traversat granița, a răspuns el. Sunt în mare parte copiii refugiul ilor ruandezi, care s-au reunit și încearcă să revină în țară. Chiar acum au loc lupte crâncene în nord, între rebeli și solda- |ii guvernului ruandez.

Domnul Gahigi a fost imediat bombardat de un tir de întrebări plin de teamă și indignare:

— Ce vor tutsi ăia? De ce ne atacă? Ce ne vor face dacă .i|ung la școală?

Simțeam pe ceafă căldura rușinii și aș fi vrut să mă ascund sub

bancă. Eram 50 de eleve în clasă, iar dintre acestea 47 erau hutu. Eram atât de încordată și de intimidată încât nici măcar nu mă puteam uita spre celelalte două fete tutsi. Era prima oară când eram jenată că sunt o tutsi și prima oară când mă simțeam izolată la liceu.

— Rebelii sunt soldați care luptă pentru Frontul Patriotic din Rwanda. Este o asociație politică a membrilor populației tutsi care au părăsit țara cu ani în urmă și cărora guvernul le-a interzis să se întoarcă. Practic, sunt străini, iar acum pornesc un război ca să revină în Rwanda și să preia guvernul.

Auzisem despre Frontul Patriotic din Rwanda, sau RPF și știam că oamenii aceia nu se luptau pur și simplu ca să dărâme guvernul hutu; voiau să trăiască într-o țară liberă și democrată. (iei mai mulți dintre soldații RPF — rebelii — erau exilați tutsi sau copii ai acestora.

Sute de mii de oameni tutsi părăsiseră Rwanda în timpul revoltelor din 1959 și 1973, precum și în alte momente în care extremiștii hutu au făcut raiduri ucigașe asupra populației tutsi. Au plecat în exil ca să-și salveze viețile și familiile. Domnul Gahigi îi numea pe rebeli „străini” pentru că cei mai mulți dintre ei crescuseră în țări vecine ca Uganda sau Zair — pentru că președintele Habyarimana instaurase o

politică prin care le interzicea exilaților să revină în Rwanda. Crease astfel o diasporă a populației tutsi, generații întregi de tutsi ruandezi crescuseră fără să fi pus vreodată piciorul pe pământul țării lor.

Domnul Gahigi n-a pomenit însă nimic din toate acestea, deși știa ce se întâmpla ori de câte ori populația tutsi opunea rezistență extremiștilor hutu. Părea a fi îngrijorat pentru noi și spuse:

— Lucrurile ar putea merge foarte rău pentru ei. Se vor pierde multe vieți, așa că să ne rugăm ca guvernul și rebelii să-și rezolve diferendele și să se evite astfel o mare vărsare de sânge.

Clasa noastră era bulversată. Fetele nu mai vorbeau decât despre atacuri și despre ce aveau să facă atunci când soldații tutsi vor ajunge la școală. Ca și celelalte două colege tutsi ale mele, am rămas tăcută, încercând să trec neobservată. Rușinea mea se transforma încet în mânie pe măsură ce mă gândeam cât de incorect fuseseră tratați oamenii din populația tutsi. Țineam în secret cu RPF, sperând că rebelii îi vor învinge pe soldații guvernului și că vor pune capăt discriminării. Până la sfârșitul zilei însă, mânia a fost înlocuită de frică, pentru că îmi faceam griji pentru satul și familia mea. Cu ochii închiși mă rugam, cerându-i lui Dumnezeu să-mi apere familia, pentru că nu știam cum aș fi supraviețuit fără ei.

Multe dintre eleve aveau rude în nord, unde luptele erau crâncene, așa că directorul școlii ne-a permis să ascultăm buletinele de știri de la radio și să fim la curent cu evenimentele. Dar mai mult decât oricând, postul național de radio nu difuza decât o propagandă a urii. Crainicii susțineau că soldații rebeli trăiau în pădure ca animalele, mâncau carne de om și se împerecheau cu maimuțele. Spuneau că rebelii deveniseră atât de răi, încât le creșteau coarne din cap. Ruandezii erau avertizați

..I fie în gardă pentru că „gândacii rebeli” erau vicleni și puteau lovi oricând, oriunde. Aceste știri alimentau imaginația bogată .1 elevelor și așa înspăimântate. Una dintre ele era atât de* \>-

nată încât a fost aproape să mă omoare.

Danida, una dintre colegele mele din dormito poveștile acelea despre soldații rebeli. într-o < .i am trezit-o când m-am strecurat afară, la i ,i aveam o eșarfă mare înfășurată în jurul niște pijamale călduroase, mai largi. Probai cam înfricoșător, pentru că atunci când i hid ușa dormitorului ca să intru înapoi, D i u putere în față. întregul campus a răs îngrozite.

— Ajutor! Ajutor! Dumnezeule, ajutor! 1 vine să ne omoare, să ne mănânce... are coarne.

Am recunoscut vocea stridentă a Danidei, și am sp.

— Danida, sunt eu, Immaculee. Nu sunt soldat. Nu coarne — port o eșarfă!

Am auzit zgomot de pași grei pe aleea acoperită de pietriș și m-am întors. Cel mai masiv gardian al școlii mă țintea din în- i mierie, cu o suliță pregătită de atac îndreptată spre inima mea. Mi s-au înmuiat genunchii și am căzut la pământ. Se oprise la i ățiva milimetri de mine.

— lisuse, Immaculee, era să te omor! Cine naiba a urlat în halul ăsta? a întrebat el.

în acel moment *toate* fetele din dormitor începuseră să țipe, așa că a trebuit să strig ca să mă aud în vacarmul acela. Câțiva gardieni s-au chinuit vreo jumătate de oră să le convingă pe Iute că pot deschide ușa, dar ele nici nu voiau să audă. A fost nevoie să o cheme pe directoarea școlii cu o cheie de rezervă; odată ajunsă înăuntru, ne-a ținut o lungă lecție despre cât de periculos este să te lași dominată de imaginație.

Numai că tensiunea nu era numai în imaginația noastră, într-o după-amiază am mers cu toate fetele la un picnic și am trecut pe lângă un grup de localnici hutu. Unul dintre bărbați avea un cuțit lung și l-a îndreptat spre mine.

— Ia uite ce înaltă e asta, mormăi el amenințător. O să te omorâm prima. O să te facem să plătești pentru tot ce fac frații tăi rebeli!

Mi s-a strâns stomacul și am crezut că o să vărs. Era prima oară când cineva mă amenința cu violență și nu știam cum să reacționez. Am fugit înapoi în dormitor, jurându-mi că nu voi mai ieși niciodată cu școala. Mi-am blestemat statura, între- bându-mă de ce în țara mea era așa o crimă să fii înalt. Ce-aș fi putut face? Nu puteam înceta să fiu înaltă așa cum nu puteam să nu fiu o tutsi.

A doua zi într-o pauză, Clementine a venit la mine și mi-a șoptit la ureche:

— Vino cu mine, Immaculee. Vreau să-ți arăt ce trebuie să facem atunci când oameni ca acela cu cuțit vor veni să ne caute.

M-a condus spre o încăpere dintr-o clădire de utilități cu acces restricționat și a deschis o cutie electrică de înaltă tensiune.

— Dacă extremiștii hutu invadează școala și n-avem cum să scăpăm, putem veni aici, tragem de mânerul ăsta și punem mâinile aici. O să murim imediat — e mai bine să fim electrocutate decât să ne tortureze, să ne violeze și apoi să ne ucidă. N-am de gând să-i las pe sălbaticii ăia să-și bată joc de corpul meu înainte de a mă omorî. Nu fi așa surprinsă — am auzit prea multe povești despre femei tutsi violate și abuzate în timpul revoltelor ca să nu-mi fac un plan de scăpare.

Am încuviințat din cap. Era ciudat să vorbim despre sinucidere când abia împlinisem 19 de ani, dar oricum părea a fi mai bine decât să fim ucise. Clementine și cu mine am făcut un pact și am jurat că nu vom spune nimănui, ca nu cumva auto- i ilațile școlii să ne afle planul și să blocheze accesul la cutia electrică.

Am continuat să ascultăm știrile de la radio, deși postul guvernamental devenise recunoscut pentru dezinformare. Am" .urzit că

RPF a atacat toată ziua capitala Kigali și că a luat c ' n salt palatul prezidențial. Președintele a venit la radio ș‘ • transmis oamenilor să rămână în case până ce armata aj •■a i nimicească pe „gândacii” invadatori. Mai târziu, am a <le la BBC că soldații RPF se aflau la kilometri distanță i apitală — președintele Habyarimana inventase atacul și ml ■ (isc la radio, pentru a avea scuza arestării a mii de tutsi, pur : ■ unplu pentru că aveau rude în afara țării. Președintele păr® paranoic, convins că orice tutsi care avea un văr în UgandA i rebuia să fie colaborator de-al rebelilor.

BBC informa că fuseseră arestați atât de mulți tutsi nevino- vați, încât închisorile din Rwanda erau pline și nu mai era loc pentru adevărații criminali. Se spunea că mulți dintre prizoni- < i ii tutsi erau lăsați să moară de foame și torturați, ba chiar că unii dintre ei fuseseră uciși.

Când m-am dus acasă de Crăciun, am aflat că și tata fusese arestat. Abia coborâsem din autobuz în Mataba, când m-am întâlnit cu doamna Sirake, una dintre cele mai vechi vecine ale noastre, o bârfitoare renumită.

— Vino să mă îmbrățișezi, fetițo! a strigat ea. Ce mă bucur că le văd! Ești numai piele și os — nu te hrănesc călugărițele alea?

— Oh, ba ne hrănesc foarte bine. însă mi-e dor de o cină bună în familie.

— Sunt sigură că taică-tu va fi tare fericit să te vadă, după toate câte i s-au întâmplat.

— Ce vreți să spuneți?

— N-ai auzit, fetițo?

Inima îmi bătea nebunește. Nu-mi mai văzusem părinții de la începutul războiului, iar în ultimele săptămâni nu prea primisem vești de acasă.

— Eram sigură că știi, a spuse doamna Sirake. Tatăl tău a fost la pușcărie.

M-am prăbușit pe un buștean. Nu-mi puteam imagina ce-ar fi putut

face tatăl meu ca să ajungă în pușcărie... altceva decât faptul că era un tutsi. Mă îngrijora sănătatea mamei, pentru că stresul provocat de arestarea tatei ar fi putut lesne să-i declanșeze alte atacuri grave de astm. Am parcurs drumul de 30 de minute până acasă într-un timp record și am găsit-o pe mama așteptându-mă la ușă.

— Ce faci, iubito? a spus ea îmbrățișându-mă strâns.

Nu spunea nimic despre arestarea tatei — întotdeauna ne ascundea lucrurile neplăcute și, după cum vedeam, nu se schimbase.

— Cred că ți-e foame, Immaculee. Nu vrei să faci un duș, până îți pregătesc ceva de mâncare? Damascene și Vianney au ieșit împreună, iar Aimable nu s-a întors încă de la facultate. Tatăl tău e la muncă, dar știu că e tare nerăbdător să te vadă.

— Toată lumea e bine? S-a întâmplat ceva, cuiva?

— Toată lumea e în regulă.

— Pentru numele lui Dumnezeu, mamă! Știu că tata a fost închis, așa că nu te mai preface și povestește-mi ce s-a întâmplat.

Mama a fost așa de ușurată că nu era nevoită să-mi dea ea veștile proaste, încât s-a așezat imediat și mi-a spus întreaga poveste.

La puțin timp după izbucnirea războiului, patru soldați ai guvernului au năvălit în biroul tatei, i-au legat mâinile la spate și l-au luat pe sus ducându-1 la închisoarea municipală din Kibuye unde l-au închis împreună cu alți șase prieteni <l«- ai săi, toți tutsi. Gardienii au primit ordin să nu le dea nimic de mâncare sau apă timp de câteva zile. La un moment «lat, tata a reușit să mituiască un gardian hutu să-i ducă un mesaj mătușii mele Cecile, care locuia în apropiere. Cecile a adus mâncare și l-a plătit pe paznic să i-o strecoare tatei și prietenilor lui.

Două săptămâni mai târziu, tata a aflat că arestarea sa a lost ordonată de vechiul lui prieten Kabayi, un hutu care devenise primar de district (un fel de „super primar" regional și un politician foarte puternic). Kabayi și cu tata făcuseră aceeași școală și fuseseră cei mai buni prieteni în copilărie. Abia «lupă ce președintele Habyarimana a cedat presiunii internaționale și a acceptat să elibereze miile de

prizonieri tutsi încar- «erați pe nedrept, Kabayi a venit la închisoare și a ordonat gardienilor să-i elibereze pe tata și pe prietenii săi. Kabayi le ceruse gardienilor să nu-1 hrănească pe tata, așa că a fost șocat să vadă că încă mai era în viață. S-a prefăcut însă că era supărat și și-a cerut mii de scuze pretinzând că se produsese o teribilă neînțelegere.

Mai târziu, în acea noapte, în timp ce ne relaxam după cină, .un adus vorba despre ce i se întâmplase tatei, iar el a spus:

— A fost o încurcătură. Kabayi n-a făcut decât să îndeplinească niște ordine; n-a fost nimic personal. Lucrurile astea sunt pur politice și e cel mai bine ca voi, copiii, să nu vă ames- tecați. Hai să uităm cu toții ce s-a întâmplat.

Fraților mei nu le venea să creadă că tatăl nostru era atât de iertător. îl cunoșteau pe Kabayi de o viață și erau furioși că s-a intors împotriva tatei.

— Kabayi a fost prietenul tău, tată. Dar imaginează-ți ce s-ar fi întâmplat dacă ți-ar fi fost dușman! De ce-i iei apărarea? Oamenii aceștia pe care îi aperi vor să te omoare! Ar trebui să plecăm din țară până se termină războiul. Cel puțin ar trebui să le ducem pe mama și pe Immaculee de aici — sunt îngrijorat pentru ele, a spus Aimable.

— Nu, nu, exagerezi — toată lumea e în siguranță. Situația s-a ameliorat acum și-apoi nu e decât politică. Nu vă faceți griji, copii. Totul va fi bine, o să vedeți, ne-a asigurat tata.

Mama se străduia să-i convingă pe frații mei să nu se furișeze și să se alăture rebelilor RPF așa cum faceau mulți bărbați tineri din rândurile tutsi:

— Dacă vreunul dintre voi, băieți, merge să lupte alături de rebeli, vreau să știți că asta mă va ucide, *asta mă va acidei* Dacă nu vă pasă că vă ucideți mama, atunci n-aveți decât, alăturați-vă rebelilor. Dar dacă mă iubiți, îmi promiteți chiar acum că n-o să dispăreți lăsându-mă în agonie. Faceți-o acum — promiteți-mi!

Mama ajunsese într-o asemenea stare încât frații mei i-au promis de mai multe ori că nu se vor alătura rebelilor.

M-am întors la liceu și am terminat ultimele câteva luni de școală, apoi am susținut examenul scris de admitere la facultate. Am obținut din nou note excelente și am trecut testul, dar aveam slabe speranțe că voi intra. Echilibrul etnic era unul dintre lucrurile căruia RPF încerca să-i pună capăt, dar până una alta, părea să pună punct carierei mele academice.

Mi-am luat rămas-bun de la minunatele mele colege din liceu și am plecat spre casă, unde pe timpul verii am așteptat să văd încotro mă va îndrepta soarta. Războiul se intensifica; rebelii câștigau din ce în ce mai multe lupte și făceau presiuni ca guvernul să permită exilaților ruandezi să revină în țară și să împartă puterea cu membrii hutu.

Mama era atât de traumatizată de cele ce se petreceau, încât începuse să meargă la clarvăzătoare. îmi amintesc de una dintre acestea, care venise la noi acasă și stătea cu mama în bucătărie. Mama o întrebă dacă avea să se sfârșească războiul și dacă vom avea din nou pace.

— Văd acum în jurul nostru furtuni puternice, dar asta încă nu-i nimic, i-a spus clarvăzătoarea. Furtuna adevărată abia urmează. Iar când va veni, fulgerele vor pârjoli pământul, tune- lele ne vor asurzi, iar potopul se va prăvăli asupra noastră. Această furtună va dura trei luni și mulți vor muri. Cei care vor scăpa nu vor mai avea la cine să se întoarcă — toți cei apropiați vor fi dispărut.

Capitolul 4
La facultate

La sfârșitul verii din 1991, imposibilul s-a produs: mi-a fost acordată o bursă la Universitatea Națională din Butare. Toată viața am visat să merg la facultate și dintr-odată totul devenea realitate, în ciuda tuturor obstacolelor care îmi tot apăreau în cale.

Când părinții mei au aflat vestea, au fost atât de fericiți încât nu-și găseau locul. S-au apucat să prepare mâncăruri și băuturi, ca să putem sărbători în stil specific ruandez — cu un ospăț!

— Ești prima fată din familie care merge la facultate, așa că trebuie să le dăm tuturor vestea, numaidecât! a strigat tata, care nu-și mai încăpea în piele de mândrie. A pregătit imediat o lungă călătorie a doua zi ca să le ducem vestea bunicii, mătu- șilor și unchilor și tuturor verilor care trăiau în satele din jur.

Am petrecut toată seara râzând, mâncând și discutând despre toate lucrurile minunate care urmau. Părinții mei păreau foarte tineri în seara aceea, de parcă o mare greutate se ridicase de pe umerii lor.

Mama radia de fericire.

— Viitorul este promițător pentru tine, Immaculee, a spus ea. Vei putea să-ți croiești propriul tău drum în viață, cu fruntea sus și nu vei fi niciodată obligată să depinzi de cineva care să-ți pună mâncarea pe masă.

Tata a închinat paharul în sănătatea mea și mi-a dat mai multe sfaturi părintești:

— La facultate studiază mai mult bărbații și nu se așteaptă să fii la fel de deșteaptă ca ei. Dar eu sunt sigur că te vei des- < urca la fel de bine, dacă nu chiar mai bine decât ei. Pentru că ești o tutsi, ai luptat să ajungi la universitate, dar ce a fost greu a trecut. Acum depinde numai de tine — să înveți din greu și s.i te rogi; și să fii fata noastră disciplinată, bună și frumoasă, pe care am avut bucuria să o vedem crescând.

îmi creștea inima ascultându-i cuvintele blânde și calde.

— Nu-ți face griji, tati, am spus eu. N-o să vă dezamăgesc . pe tine și pe mami. O să vă fac să fiți mândri de mine.

Aş fi vrut să studiez psihologia şi filosofia, ca să învăţ mai multe despre sufletul şi mintea omului, dar bursele erau limitate pentru programe specifice, şi nu puteam să-mi aleg singură specializarea. Guvernul mă repartizase în programul de ştiinţe aplicate, ceea ce era bine. M-am străduit în liceu să ex- i elez la matematică şi fizică, pentru a le demonstra fraţilor mei că pot, iar acum culegeam roadele. Mi-am făcut bagajele şi cu- i.înd am plecat spre Butare, aflat la patru ore de mers spre sud-est de satul meu, către o nouă viaţă.

Când am ajuns în campus, am descoperit că şase dintre prietenele mele din liceu, inclusiv Clementine, primiseră la i ândul lor burse. Prietena mea Sarah studia deja de un an acolo .1 mă aştepta ca să putem fi colege de cameră. După atâţia ani in care am dormit în încăperi aglomerate, era o încântare să împart camera cu o singură fată. Clementine ne vizita adeseori ■ I glumeam gândindu-ne cât de norocoase am fost că n-a trebuit să punem în aplicare planul nostru cu electrocutarea din primele zile de război; altminteri am fi pierdut tot farmecul vieţii la facultate.

îmi plăceau cursurile şi studiam foarte mult, dar mă bucuram şi de distracţia şi libertatea vieţii de studentă. Bursa mea includea şi o sumă lunară, echivalentă cu 30 de dolari americani, o adevărată avere pentru mine. Pentru prima oară în viaţa mea mă simţeam independentă, ca un adult. Nu trebuia să port uniformă şi-mi permiteam să ies în oraş cu prietenele mele şi să-mi cumpăr haine. Era palpitant!

Aveam o viaţă socială foarte activă, mergeam la întâlniri în cafenele, la filme în weekenduri şi la discotecile din campus în fiecare sâmbătă seara. Mergeam la clubul de teatru, unde cântam şi dansam în toate producţiile, şi la care venea adeseori ca spectator şi primarul din Butare. Rolurile mele preferate erau cele religioase, iar odată a trebuit chiar să o interpretez pe sfânta mea favorită, Fecioara Maria. Şi întotdeauna îmi făceam timp pentru rugăciuni. Descopeream din ce în ce mai mult că devotamentul şi meditaţia mă echilibrau şi mă ajutau să mă concentrez. Mergeam la biserică de câteva ori pe săptămână şi alcătuiam un grup de rugăciune cu prietenele mele.

Eram prea ocupată ca să mi se facă dor de casă, dar scrisorile tatălui

meu care aveau un ton de singurătate mă făceau să înțeleg că trebuia să-i vizitez mai des. Vianney era acum la internat, iar părinții mei se adaptau cu greu la singurătate. „Nu mai e la fel fără copiii mei prin preajmă”, scria tata. „Casa este atât de goală. Uneori eu și mama ne uităm unul la altul și ne întrebăm «Unde au dispărut râsetele?».” Când vei avea copiii tăi, Immaculee, bucură-te de fiecare clipă alături de ei pentru că vor pleca de lângă tine atât de repede...”

Am cunoscut un coleg pe nume John, care îi știa pe câțiva dintre prietenii mei din Mataba. Era cu trei ani mai mare decât mine și avea ciudatul obicei de a-mi ieși în cale „accidental”, în fiecare zi. A început să-mi care cărțile, să-mi prezinte campusul și să-mi facă cunoștință cu prietenii lui. Era un tânăr • Ir.iguț, foarte politicos și atent. Făceam împreună plimbări lungi prin pădure și discutam despre ceea ce era important pentru noi: Dumnezeu, familia și o bună educație. Am început ■..i ieșim împreună, iar în următorii câțiva ani ajunsesem să .ivem o relație serioasă. John era hutu, dar asta n-a contat niciodată. Tata era mai degrabă preocupat de faptul că John era protestant și era fiu de preot.

— Nu uita că tu ești catolică, îmi amintea tata. John pare a 11 un băiat bun și ai binecuvântarea mea să te vezi cu el — câtă \ teme nu încearcă să te convertească. Tata era un om foarte tolerant, dar era deopotrivă un catolic convins.

Primii doi ani la facultate parcă au zburat și totul a fost bine. Rezultatele mele erau bune, familia mea era sănătoasă, iar viața ț tnea era amuzantă și palpitantă. De fapt, era atât de bine totul \ mcât uneori uitam că eram în război — deși în alte vremuri ar 11 fost imposibil să uit.

în ciuda discuțiilor sporadice despre pace și despre înceta- \ rea focului, în nord continuau luptele crâncene între rebelii lutsi și trupele guvernamentale. Partidele politice radicale apă- icau ca ciupercile după ploaie în cele mai multe orașe, opu- nându-și rezistență în mod violent. Tinerii fără ocupație se înghesuiau să intre în aripa tânără a diferitelor partide, pentru i ă nu aveau altceva mai bun de făcut. Cei mai mulți erau membri ai grupărilor de stradă care intrau în partide pentru a obține gratis

droguri și alcool.

Până și partidul președintelui Habyarimana a organizat o mișcare a tineretului denumită *Interahamwe,* care însemna ..cei care atacă împreună”. *Interahamwe* atrăgea mii de copii Liră adăpost, iar mișcarea se întindea în întreaga țară ca un virus. A devenit în curând miliția extremistă hutu, iar mulți dintre membrii săi erau antrenați de către soldații din armata guvernamentală să lupte și să ucidă. Umblau în grupuri și purtau uniforme neoficiale — tricouri largi imprimate cu roșu, galben și verde strălucitor, care amintea de steagul partidului lor politic. Dar indiferent cât ar fi fost de organizați, îi priveam întotdeauna ca pe niște golani de pe stradă, nelegiuiți.

I-am observat pentru prima oară pe cei din Interahamwe în timpul vacanței de Paște din 1993. Mă aflam cu John în Kigali, unde o vizitam pe Sarah și părinții ei, când autobuzul cu care călătoream a fost blocat în trafic. în timp ce așteptam, mi-am aruncat privirea pe fereastră și am văzut un grup de tineri care înconjuraseră o femeie tutsi de vârstă mijlocie, ce părea să se întoarcă spre casă de la cumpărături. Băieții i-au luat geanta sărmanei femei, i-au smuls bijuteriile, i-au furat pachetele cu cumpărături și au trântit-o la pământ. I-au scos apoi pantofii și i-au rupt rochia. Era o stradă aglomerată în miezul zilei, dar nimeni nu îndrăznea să o ajute. Toată lumea privea pur și simplu în altă parte.

Am sărit în picioare de pe locul meu și am început să strig de la geam să se oprească, dar John m-a tras în jos.

— Nu spune nimic, a zis el. N-ai idee ce se întâmplă în orașul ăsta, Immaculee. Crede-mă, nu vrei să ai de-a face cu tipii ăia — te vor ucide.

— John, dar trebuie să facem *ceva.* Măcar să chemăm poliția.

— Poliția nu va face nimic. Aceşti Interahamwe fac parte din guvern. Nu vorbi niciodată cu ei, nici măcar să nu-i privești — mai ales că ești o tutsi.

Mă simțeam dezgustată și neputincioasă. Băieții au plecat și am văzut-o pe sărmana femeie chinuindu-se să se ridice în picioare. Se îndepărtă șchiopătând, în picioarele goale, purtând doar chiloții și o eșarfă.

Dacă le permitem acestor diavoli să controleze străzile, atunci avem o

problemă foarte gravă, mă gândeam în timp ce o priveam pe femeia care se îndepărta în josul străzii.

Câteva luni mai târziu, am avut o experiență chiar și mai tulburătoare. Damascene și cu mine călătoream de la Mataba către Kigali, mergând la o nuntă. A fost o călătorie lungă, intr-un autobuz plin de praf, dar aproape ajunsesem la destinație, când, deodată, mașina s-a oprit.

Cel puțin 300 de Interahamwe ne blocau drumul, îmbrăcați in costumațiile lor ridicole de clowni, dar cu priviri sălbatice și amenințătoare. Mulți dintre ei păreau beți sau drogați și dansau în cerc, țipând și înjurându-i pe trecători. Șoferul nostru era prea înspăimântat să continue drumul, așa că ne-a anunțat că avea să întoarcă autobuzul. Ne-a spus că puteam rămâne cu cl în autobuz ca să facem un ocol de două ore sau puteam să ne continuăm călătoria pe jos.

— Hai să rămânem în autobuz, a spus Damascene. Oamenii aia par nebuni.

Dar, din mai multe motive, nu aveam de gând să rămânem, in primul rând pentru că refuzam să mă las intimidată de o adunătură de huligani.

— Trebuie să coborâm sau o să pierdem nunta, i-am spus eu. Putem ajunge imediat la biserică.

Am coborât, împreună cu jumătate din pasageri. Odată ajunși afară, am văzut că mulți dintre Interahamwe aveau ma- cete și verificau cărțile de identitate ale oamenilor care voiau să treacă de ei. Am simțit un val de mânie și am întrebat:

— Cine le dă dreptul?

Dar Damascene era îngrijorat.

— Cred că ar trebui să ne întoarcem, Immaculee. Am auzit multe lucruri rele despre indivizii ăștia. Hai să ne întoarcem, pe jos, acasă.

— Să ne întoarcem pe jos, acasă? Am mers patru ore cu autobuzul să ajungem aici, o să facem trei zile până acasă. în

plus, oamenii ăștia nu pot lua locul poliției și nu pot să ne intimideze pentru că suntem tutsi.

Eram mai puțin îngrijorată de Interahamwe, decât de chipul înspăimântat al lui Damascene. El avea aproape întotdeauna o expresie jovială și cred că era cea mai curajoasă persoană pe care o știam. Dar atunci mi-am dat seama că era de-a dreptul înspăimântat. în mod normal, l-aș fi întrebat pe *el* ce să facem, dar ceva mă împingea să merg înainte.

— Hai să mergem printre ei, am spus eu. Vom fi bine.

— De unde știi? Ce te face să crezi că nu ne vor ucide, pur și simplu? Guvernul le permite să facă tot ce vor. Poliția nu se atinge de ei.

— Hai să facem ce spui tu mereu că trebuie să facem când avem o problemă, Damascene. Să ne rugăm și să avem încredere că Dumnezeu ne va proteja.

Am rămas în picioare la marginea drumului și ne-am rugat, la 10 metri de gloata de extremiști furioși. L-am rugat pe Dumnezeu să scuze scurta noastră intervenție, dar aveam nevoie de ajutorul Lui pentru a ajunge la biserică în siguranță. Am înaintat spre bariera de oameni și vreo câțiva tineri m-au observat și și-au strâns macetele.

— Oh, nu, Immaculee.... sigur vrei să facem asta?

— Da, da, poartă-te firesc — și mai bine scoate-ți și tu rozariul din buzunar.

La rândul meu, țineam strâns în mână rozariul în timp ce înaintam spre adunătura de Interahamwe. Vreo șase inși ne-au înconjurat, m-au măsurat de sus până jos și ne-au cerut cărțile de identitate. I-am privit drept în ochi, am zâmbit și le-am dat documentele. Era limpede că-i bulversasem purtându-mă cu atâta îndrăzneală — nu înțelegeau de ce o femeie tutsi nu se temea de ei și de macetele lor. Ne-au înapoiat cărțile de identitate și ne-au lăsat să trecem, dar niciodată n-am să uit frica din ochii lui Damascene. Era prima dată când îl vedeam șovăind și nu puteam scăpa de senzația că ceva rău cuprinsese Rwanda.

La o lună după acea experiență, președintele Habyarimana .1 făcut o călătorie în Tanzania, unde a semnat un acord de pace cu rebelii tutsi. Acordul avea să pună capăt războiului civil și oferea tribului tutsi un rol în guvernarea țării. Părea grozav — i redeam că în Rwanda se va instala pacea și că tutsi și hutu vor l răi în sfârșit în armonie, ca egali.

Dar promisiunile de pace au atras mai multe proteste și amenințări cu violențe iminente. în momentul în care se semna acordul, unul dintre cei mai puternici ofițeri de carieră .u Rwandei, un colonel cu o figură înfricoșătoare pe nume Theoneste Bagosora — care era și șeful Interahamwe — a ieșit ca o furtună de la discuții. Bagosora a fost indignat văzându-1 pe președintele Habyarimana strângându-și mâinile cu liderul RPF Paul Kagame, pe care-1 numea „șarpele tutsi". El a jurat că nu va face niciodată pace cu tutsi și a promis să se întoarcă în Rwanda „ca să pregătească apocalipsa".

Și exact asta a făcut.

Capitolul 5 *înapoi acasă*

Prea multe au fost diminețile în care mă trezeam în zgomotul urii. Dormeam liniștită până când sunetele insuportabile ale RTLM pătrundeau prin fereastra dormitorului meu, în visele mele. Eram în cel de-al treilea an la facultate, când RTLM devenise noul post de radio foarte popular printre extremiștii hutu. Era chiar ceva mai mult decât o mașină care fabrica ura radicală și împroșca venin asupra populației tutsi.

Era mereu acea voce imaterială, încărcată de rea voință care striga „Puterea hutu" — o lozincă al cărei scop era să-i ridice pe hutu împotriva prietenilor și vecinilor lor tutsi:

— Acești gândaci tutsi au ieșit la lumină ca să ne omoare. Nu aveți încredere în ei... noi cei ce aparținem tribului hutu trebuie să acționăm primii! Ei plănuiesc să preia puterea și să ne persecute. Dacă președintele nostru pățește ceva, atunci ar trebui să-i exterminăm imediat pe toți tutsi! Toți hutu trebuie să se unească și să scape Rwanda de acești gândaci tutsi! Puterea hutu! Puterea hutu!

Era un mod oribil de a te trezi din somn, dar toate acele mesaje erau atât de ridicole și de juvenile încât erau aproape caraghioase. Era greu de crezut că cineva ar putea lua în serios insultele copilărești și amenințările bizare; cu toate acestea, era tulburător să știi că guvernul permitea ca populația tutsi să fie amenințată deschis prin transmisiuni publice. în acel moment, eram tulburată mai mult de zvonurile ce susțineau că tutsi i i au uciși în mai multe regiuni ale țării.

Ca toți ceilalți prieteni ai mei din campus, încercam să nu dau crezare informațiilor din mass-media. Se apropia Paștele, care fusese întotdeauna un moment special în familia mea. I 'etreceam sărbătoarea cu toții acasă, distrându-ne cu vecinii și vizitându-ne prietenii și rudele. N-aș fi ratat niciodată vreo astfel de reuniune de Paște, dar acum voiam să rămân la școală și să mă pregătesc pentru examenele care se apropiau. Eram hotărâtă să le iau cu brio.

Pentru că părinții mei nu aveau telefon, i-am scris tatei o scrisoare în care îi explicam de ce nu voi veni acasă. Părinții mei insistau mereu ca noi să învățăm cât putem de mult ca să lim în frunte, așa că eram sigură că n-aveau să se supere.

De data asta însă m^am înșelat amarnic.

Tata mi-a răspuns la scrisoare, rugându-mă să vin acasă. De fapt mi-a cerut să vin *imediat,* nici măcar să nu mai aștept până la începutul vacanței. îmi scria că voia să fiu alături de el și-mi promitea că puteam învăța acasă fără ca nimeni să mă deranjeze. Rugămintea sa fierbinte mi-a umplut ochii de lacrimi:

Iubita mea fiică,

Am impresia că școala ni te-a răpit. Mama ta și cu mine așteptăm cu atâta nerăbdare să-ți începi vacanța, pentru că asta înseamnă că vii acasă și putem trăi din nou ca o familie. Avem nevoie de tine; suntem părinții tăi și te iubim și ne este teribil de dor de tine — să nu uiți asta niciodată! Chiar și numai pentru două zile, dar trebuie să vii să ne vezi; nu sacrifica timpul pentru altceva. Avem nevoie de tine...

încă dinainte de a isprăvi scrisoarea, eram hotărâtă să merg acasă. Mi-am propus să stau șase zile cu părinții mei și să mă

întorc pentru examene la sfârşitul săptămânii. în timp ce-mi făceam pregătirile pentru călătorie, fratele mai mic al lui Sarah, Augustine, m-a întrebat dacă putea veni cu mine să petreacă vacanţa la părinţii mei. Augustine era bun prieten cu fratele meu Vianney şi stătea cu noi în cameră de când se încheiase semestrul la liceul său din Kigali. Era un tânăr înalt, simpatic şi prezentabil de 18 ani, care era timid în preajma tuturor cu excepţia lui Vianney. I-am răspuns că aş fi încântată să-1 avem oaspete.

Am ajuns împreună cu Augustine la Mataba sâmbătă după-amiază, iar părinţii mei au fost copleşiţi de bucurie că mă aflam acasă. Toată familia era prezentă, mai puţin Aimable, care câştigase o bursă internaţională pentru studii post-uni- versitare în domeniul ştiinţei. Plecase din ţară pentru a studia în Senegal, la aproape 5 000 de kilometri distanţă. Damascene venise de la Kigali, unde era profesor la liceu după ce absolvise masteratul în istorie, iar Vianney era acasă în vacanţă de la şcoala cu internat.

Mi-am petrecut prima zi punându-mă la curent cu bârfele locale, împreună cu Damascene, vizitându-mi prietenii şi ciondănindu-mă în glumă cu Vianney. A doua zi era Paştele şi am stat cu toţii la masă. I-am mulţumit lui Dumnezeu pentru toate cele cu care ne binecuvântase şi ne-am rugat pentru bunăstarea tuturor celor din familia şi din satul nostru — am rostit o rugăciune specială pentru Aimable, singurul membru al familiei care lipsea. în ciuda tensiunii politice care plutea în aer, ne-am distrat grozav. Mă simţeam în siguranţă împreună cu părinţii mei, ştiind că orice s-ar fi întâmplat, mama mea era acolo ca să ne aline, iar tatăl meu ne proteja. Cel puţin asta gândeam eu.

Era o seară atât de perfectă încât era greu de crezut că lumea noastră era pe cale să se schimbe pentru totdeauna. Stăteam în . .unera de zi şi sporovăiam despre şcoală, despre muncă şi despre ce se mai petrecuse prin sat. Mama ne povestea despre re- < olte, iar tata ne spunea despre copiii cărora cooperativa lui de i afea le oferise burse

școlare. Augustine și Vianney se prosteau, aruncându-și glume unul altuia, în timp ce eu mă relaxam și mă bucuram de toate astea, fericită că eram acasă.

Singura persoană care nu se distra era Damascene. De obicei, el era sufletul petrecerii, dar acum fusese toată seara îngândurat și nervos.

— Damascene, ce se întâmplă cu tine în seara asta? l-am întrebat.

Fratele meu și-a ridicat ochii spre mine, iar când privirile ni s au întâlnit, n-a mai putut rămâne tăcut. Și-a descărcat sufle- tui în fața mea, într-un torent de cuvinte și emoții:

— Immaculee, i-am văzut, i-am văzut pe ucigași. Mergeam ■>pre casa lui Bonn și i-am văzut de la distanță. Purtau culorile .iprinse ale Interahamwe și aveau grenade de mână. Aveau *grenade*, Immaculee! Vocea lui era răgușită.

Se lăsase liniștea în toată încăperea, așa încât toată lumea I a auzit. Părinții mei au schimbat o privire, apoi s-au uitat la I)amascene.

— Poate te lași influențat de imaginație, a spus tatăl meu, încercând să-și calmeze fiul. Umblă o mulțime de vorbe periculoase, iar oamenii văd pericolul chiar și acolo unde nu există.

— Nu, nu-mi imaginez lucruri, a spus Damascene ridicân- du-se și începând să vorbească precipitat. Și nu am văzut numai asta. Au o listă de nume cu toate familiile tutsi din regiune, iar numele noastre sunt pe această listă! Este o listă a morții! Plănuiesc să înceapă să-i omoare pe toți cei de pe listă, chiar în noaptea asta!

întorc pentru examene la sfârșitul săptămânii. în timp ce-mi făceam pregătirile pentru călătorie, fratele mai mic al lui Sarah, Augustine, m-a întrebat dacă putea veni cu mine să petreacă vacanța la părinții mei. Augustine era bun prieten cu fratele meu Vianney și stătea cu noi în cameră de când se încheiase semestrul la liceul său din Kigali. Era un tânăr înalt, simpatic și prezentabil de 18 ani, care era timid în preajma tuturor cu excepția lui Vianney. I-am răspuns că aș fi încântată să-1 avem oaspete.

Am ajuns împreună cu Augustine la Mataba sâmbătă după-amiază, iar părinții mei au fost copleșiți de bucurie că mă aflam acasă. Toată familia era prezentă, mai puțin Aimable, care câștigase o bursă internațională pentru studii post-uni- versitare în domeniul științei. Plecase din țară pentru a studia în Senegal, la aproape 5 000 de kilometri distanță. Damascene venise de la Kigali, unde era profesor la liceu după ce absolvise masteratul în istorie, iar Vianney era acasă în vacanță de la școala cu internat.

Mi-am petrecut prima zi punându-mă la curent cu bârfele locale, împreună cu Damascene, vizitându-mi prietenii și ciondănindu-mă în glumă cu Vianney. A doua zi era Paștele și am stat cu toții la masă. I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru toate cele cu care ne binecuvântase și ne-am rugat pentru bunăstarea tuturor celor din familia și din satul nostru — am rostit o rugăciune specială pentru Aimable, singurul membru al familiei care lipsea. în ciuda tensiunii politice care plutea în aer, ne-am distrat grozav. Mă simțeam în siguranță împreună cu părinții mei, știind că orice s-ar fi întâmplat, mama mea era acolo ca să ne âline, iar tatăl meu ne proteja. Cel puțin asta gândeam eu.

Era o seară atât de perfectă încât era greu de crezut că lumea noastră era pe cale să se schimbe pentru totdeauna. Stăteam în < amera de zi și sporovăiam despre școală, despre muncă și despre ce se mai petrecuse prin sat. Mama ne povestea despre re- i olte, iar tata ne spunea despre copiii cărora cooperativa lui de cafea le oferise burse

școlare. Augustine și Vianney se pros- (eau, aruncându-și glume unul altuia, în timp ce eu mă relaxam și mă bucuram de toate astea, fericită că eram acasă.

Singura persoană care nu se distra era Damascene. De obicei, el era sufletul petrecerii, dar acum fusese toată seara îngândurat și nervos.

— Damascene, ce se întâmplă cu tine în seara asta? l-am întrebat.

Fratele meu și-a ridicat ochii spre mine, iar când privirile ni s au întâlnit, n-a mai putut rămâne tăcut. Și-a descărcat sufle- liii în fața mea, într-un torent de cuvinte și emoții:

— Immaculee, i-am văzut, i-am văzut pe ucigași. Mergeam spre casa lui Bonn și i-am văzut de la distanță. Purtau culorile aprinse ale Interahamwe și aveau grenade de mână. Aveau *grenade,* Immaculee! Vocea lui era răgușită.

Se lăsase liniștea în toată încăperea, așa încât toată lumea I a auzit. Părinții mei au schimbat o privire, apoi s-au uitat la I Jamascene.

— Poate te lași influențat de imaginație, a spus tatăl meu, încercând să-și calmeze fiul. Umblă o mulțime de vorbe periculoase, iar oamenii văd pericolul chiar și acolo unde nu există.

— Nu, nu-mi imaginez lucruri, a spus Damascene ridicân- du-se și începând să vorbească precipitat. Și nu am văzut numai asta. Au o listă de nume cu toate familiile tutsi din regiune, iar numele noastre sunt pe această listă! Este o listă a inorții! Plănuiesc să înceapă să-i omoare pe toți cei de pe listă,
< hiar în noaptea asta!

Damascene se plimba prin cameră și a început să-l roage pe tata:

— Tată, trebuie să plecăm, *te rog.* Trebuie să plecăm de aici, cât încă o mai putem face. Coborâm dealul, găsim o barcă, traversăm Lacul Kivu și, până la miezul nopții, ajungem în siguranță în Zair. Dar trebuie să plecăm acum, înainte să fie prea târziu.

Izbucnirea lui Damascene era atât de bruscă și de neașteptată, încât ne-a luat prin surprindere. Cunoscându-1 pe fratele meu, mi-am dat seama că trebuie să fi meditat îndelung, toată seara, la ceea ce văzuse în

după-amiaza acelei zile, dar n-a vrut să ne spună nimic până nu a găsit un plan de salvare.

— Stai puţin, Damascene, linişteşte-te câteva minute, a spus tata. Le superi pe mama şi sora ta. Hai să analizăm exact ceea ce crezi că ai văzut şi auzit tu azi. Dacă iei decizii când eşti panicat sau când ţi-e frică, vei face greşeli. Hai să gândim totul cu atenţie. Ai văzut chiar tu lista asta?

Damascene era supărat de îndoiala tatei, dar a recunoscut că nu văzuse cu ochii lui lista — auzise despre ea de la prieteni. Era însă sigur că oamenii pe care-i văzuse făceau parte din Interahamwe.

— Vezi, este aşa cum bănuiam, a spus tata. Toată lumea este încordată, iar nervii tăi fac lucrurile să pară mai rele decât sunt. Am mai văzut astfel de situaţii. Auzi zvonuri despre bandele ucigaşe şi poveşti despre listele morţii, dar după câteva zile îţi dai seama că toate acestea au fost mult exagerate. N-am de gând să-mi iau familia şi să fug din cauza unor zvonuri. N-o să ne părăsim casa şi tot ce am construit aici din cauză că oamenii nervoşi au o imaginaţie aprinsă.

— Dar tată, am intervenit eu, Damascene nu este o persoană agitată. E isteţ şi nu poate fi uşor păcălit. Poate ar trebui să-1 ascultăm.

începusem să mă îngrijorez. Dacă era adevărat că Interaha- mwe aveau o listă a morţii şi vor începe să ucidă oameni încă din acea noapte, atunci puteau ajunge la noi în orice clipă.

— Poate ar trebui să facem ce spune Damascene, am insistat eu. Gândeşte-te la toate lucrurile pe care le auzim la radio. Nu le-am luat în serios până acum, dar poate că a fost o greşeală. Ei spun că toţi tutsi trebuie ucişi. Poate că Damascene are dreptate — poate că ar trebui să plecăm chiar acum!

— Nu, Immaculee, nu trebuie să plecăm. Lucrurile s-au îmbunătăţit în privinţa guvernului şi în curând va fi pace. < himenii aceia de la radio sunt nebuni; nimeni nu-i ia în se- i ios! Nu-ţi face griji. Să rămânem calmi şi să ne bucurăm de vacanţă. Nu există nicio listă a morţii şi nimeni nu vine să ne omoare. Sunt mai în vârstă şi ştiu mai bine, spuse

tata, cu un zâmbet slab. Acum, pentru Dumnezeu, hai să ne așezăm să luăm cina împreună.

Asigurările tatălui meu m-au convins pe moment că totul va fi bine și ne-am strâns cu toții în jurul mesei din sufragerie pentru a mânca. Am simțit că Damascene nu s-a lăsat influențat de argumentele tatălui meu, dar, cu toate acestea, a adoptat o atitudine curajoasă și s-a comportat ca el însuși, cel de dinainte — fredona melodii aiurite, făcea glume despre oameni din satul nostru și-l necăjea pe Vianney în legătură cu prietenele lui. Dar cu cât mai mult ne facea să râdem, cu atât eram mai sigură că juca teatru. în spatele zâmbetului său minunat și l.irg, fratele meu era profund preocupat.

îmi doresc să fi știut cumva că în acea noapte luam pentru ultima oară cina laolaltă, în familie. M-aș fi ridicat în picioare și i-aș fi mulțumit lui Dumnezeu pentru ei toți. Le-aș fi spus tuturor celor care stăteau în jurul mesei cât de mult îi iubeam și le-aș fi mulțumit pentru dragostea pe care mi-o ofereau. Dar n-am știut.

înainte să mergem la culcare, am spus rugăciunile împreună, ca o familie, așa cum făceam de fiecare dată. Mama ne-a sărutat de culcare, iar tata ne-a promis că nimic rău nu avea să se întâmple și ne-a urat somn ușor.

De îndată ce am auzit închizându-se ușa de la dormitorul părinților, ne-am adunat toți patru — Damascene, Vianney, Augustine și cu mine — în camera de zi. Am discutat cel puțin o oră despre zvonurile pe care le auzise Damascene și despre lucrurile pe care le văzuse el însuși în acea zi. Eram îngrijorați cu privire la împotrivirea tatei de a lua în serios temerile lui Damascene.

— Nu vreau să pară o lipsă de respect față de tatăl vostru, șopti Augustine, și știu că n-ar trebui să-i contrazic pe cei mai în vârstă, dar cred că tatăl vostru greșește. Sunt de acord cu Damascene — cred că este periculos să rămânem aici. Dacă numele familiei voastre *se află* pe lista morții, vor veni după voi și nu vom putea face nimic ca să-i oprim! Nu cred că tatăl vostru își va schimba părerea cu privire la plecare, așa

că poate ar trebui să plecăm *chiar acum,* fără părinții voștri.

Am rămas tăcuți. Sunt sigură că voiam cu toții să alergăm la Lacul Kivu și să sărim în prima barcă, dar nici eu și nici frații mei nu ne puteam părăsi părinții fără să ne luăm la revedere. în plus, eram atât de obișnuiți ca tatăl nostru să ia deciziile în casă, încât ni se părea firesc să-i respectăm și această hotărâre. Și apoi, ne-am gândit noi, era atât de târziu, încât Augustine și Vianney aproape adormeau în fotoliile lor. Așa că Damascene și cu mine am decis să așteptăm până dimineață și să vorbim din nou cu tata, după care am plecat cu toții la culcare.

Dormitorul meu era ca o capelă micuță. Pe noptieră aveam Biblia și statuetele lui lisus și a Fecioarei Maria și era locul unde intram în legătură cu Dumnezeu și cu propriile mele energii spirituale. Am îngenuncheat lângă pat și am privit ■latuile, rugându-mă la Dumnezeu să-mi protejeze familia de pericol.

în fața mea se afla și o felicitare pe care o cumpărasem pentru I >amascene. Se apropia cea de-a 27-a aniversare a sa și de câteva zile mă străduiam să scriu o poezie în care să-i spun cât de mult il iubeam și-l admiram. Părinții noștri nu ne învățaseră să ne exprimăm deschis dragostea unul față de altul, dar aveam de gând să schimb acest lucru. Și cu cine puteam începe decât cu I ’amascene, pe care-1 prețuiam atât de mult și care mă inspira mai mult decât oricine altcineva pe lume?

Când eram mai mici, Damascene mă certa dacă mă purtam prostește sau dacă mă alintam. Cuvintele lui mă răneau și mă ■apărau, dar mai târziu, când mă gândeam din nou la cele ■puse de el, îmi dădeam seama că avea dreptate. Chiar și când era copil avea darul de a-i învăța pe alții și avea o înțelepciune care îi depășea cu mult vârsta. Când eram adolescentă mă i ugam la Dumnezeu să mă facă să semăn mai mult cu el, să am sufletul lui minunat și inima sa plină de generozitate. L-am văzut oferindu-și hainele săracilor și petrecând ore întregi în încercarea de a alina oamenii care erau respinși de societate J in cauza bolii, a sărăciei sau a nebuniei.

Damascene era o vedetă în satul nostru. Și în timp ce mă mtindeam

în pat să mă culc în acea noapte, mă gândeam cât de mult însemna pentru mine fratele meu. Mi-am luat stiloul și un adăugat câteva rânduri la poezia de pe felicitarea pentru ziua lui de naștere. Am zâmbit imaginându-mi cât de intimidat și de fericit va fi când va citi cuvintele. încă zâmbind, am .lins lumina și am încercat să adorm.

Când ușa de la camera mea s-a deschis năvalnic, am avut impresia că stătusem cu ochii închiși timp de câteva minute. M am ridicat dintr-o singură mișcare și am observat că se mijea de ziuă. Am zărit chipul îngrozit al lui Damascene în lumina cenușie din dormitorul meu și m-am gândit la ce e mai rău.

— Ce este, Damascene? Criminalii sunt aici? am șoptit eu.

Abia îmi puteam auzi vocea îngrozită.

Fratele meu nu a spus nimic. îl auzeam cum stătea în ușă și încerca să-și recapete suflul. Când în sfârșit a vorbit, vocea sa a sunat de parcă s-ar fi auzit din fundul unul puț adânc:

— Trezește-te, Immaculee — pentru numele lui Dumnezeu, trezește-te. Președintele e mort!

— Ce? Ce vrei să spui? am țipat eu. Nu-mi venea să cred ce auzeam. Președintele promisese să aducă din nou pacea și egalitatea în Rwanda. Cum putea să fie mort?

— Vreau să spun că președintele Habyarimana este *mortl* A fost ucis noaptea trecută. S-a tras asupra avionului său, în zbor.

Mi-am amintit ce auzisem la radio în urmă cu câteva zile. Dacă i se întâmplă ceva președintelui nostru, atunci toți oamenii tutsi trebuie exterminați!

Am sărit jos din pat și am început să caut disperată ceva de îmbrăcat. Am tras pe mine o pereche de blugi pe sub cămașa mea de noapte lungă și verde și eram atât de amețită încât pur și simplu m-am îmbrăcat în fața fratelui meu, lucru pe care nu-1 mai făcusem niciodată în viața mea.

— Președintele a fost ucis; cineva l-a omorât pe președinte, continuam eu să mormăi cu o neîncredere confuză. Am tras draperiile

de la fereastra dormitorului meu și am privit afară. Nu știu sigur dacă a fost doar imaginația mea, dar am văzut o ceață gălbuie, nesănătoasă, plutind deasupra satului.

— Chiar și cerul se schimbă, am spus eu, alunecând pe marginea patului și prinzându-mi capul în mâini. Oh, Damascene, vom muri cu toții. Vor veni după noi acum și cu siguranță ne vor ucide.

Fratele meu se așeză și mă îmbrățișă.

— Ascultă-mă Immaculee, *nu vom* muri, a afirmat el cu fermitate. N-am avut nimic de-a face cu asta. Președintele se întorcea cu avionul de la negocierile pentru pace din Tanzania ,.i călătorea împeună cu președintele din Burundi. Avionul a fost doborât când ateriza la Kigali... la *Kigali'.* Nimeni nu va da vina pe noi care ne aflăm aici.

Damascene se străduia să fie curajos pentru mine, dar era un actor slab. Știu că încerca să se convingă în același timp și pe el însuși.

— Poate că lucrurile se vor schimba în bine pentru noi .icum că a murit, a continuat el. Atât de mulți oameni erau împotriva acestor negocieri pentru pace și împotriva planurilor președintelui Habyarimana pentru un guvern mai modelat, încât poate că moartea lui va duce la o reducere a tensiunilor. Nu te speria, Immaculee. Hai să ieșim. Toată lumea este afară ca să asculte radioul.

M-a luat de mână și am ieșit afară, în curte, unde părinții mei, Vianney și Augustine se așezaseră ca să asculte la radio. (Tainicul anunța că au fost înființate filtre și puncte militare de (ontrol în toată capitala, la câteva minute după ce explodase avionul președintelui. Tot el a *anunțat* că cel puțin 20 de familii tutsi fuseseră ucise în timpul nopții.

Am ezitat să folosesc cuvântul *relatat* deoarece bărbatul de l.i radio părea a fi mai degrabă un susținător al asasinilor, decât un jurnalist. Când a anunțat că soldații din garda prezidențială au luat inițiativa uciderii oamenilor tutsi pentru a răzbuna moartea președintelui, a făcut ca crima să pară justificată. O spunea de parcă a târî în stradă familii întregi și a le ucide era perfect rezonabil.

El a citit apoi niște nume ale oamenilor uciși până atunci m Kigali, de către soldați. Cel de-al cincilea nume era al unchiului meu Twaza.

— L-au omorât pe Twaza? a strigat mama acoperindu-și ochii cu mâinile și clătinând din cap fără să-i vină să creadă. De ce să-1 omoare pe Twaza? N-a făcut niciodată rău nimănui.

O tăcere dureroasă îmi cuprinse familia, în timp ce realizam că pierdusem ocazia de a scăpa în urmă cu o noapte. Tata încercă din nou să ne liniștească.

— Emoțiile sunt foarte mari în capitală. Au loc asasinate pentru că acolo sunt grupate majoritatea unităților militare, a spus el cu un ton firesc. O să vedeți că într-o zi două, lucrurile se vor calma.

— Cred că ar trebui să plec acasă, a spus Augustine a cărui familie locuia în Kigali. L-am privit cu toții, știind că era mult prea periculos să plece la drum acum. Câteva minute mai târziu, suspiciunile noastre au fost confirmate de o serie de anunțuri radiofonice:

— Rămâneți în case. Este interzis să călătoriți. Numai personalul militar are voie pe străzi. Nu ieșiți afară. Transportul public a fost suspendat. *Nu ieșiți din case!*

— Vor să rămânem pe loc, astfel încât să știe unde să ne găsească. Vor să fim o pradă ușoară! A exclamat Damascene, cu ochii larg deschiși. Dacă numele noastre sunt pe lista morții, atunci știu unde locuim și știu că vom fi aici.

Era în dimineața zilei de 7 aprilie, 1994. Nu știam încă, dar genocidul începuse.

Capitolul 6
Fără întoarcere

Mama, tata, Damascene, Vianney, Augustine și cu mine ne-am petrecut întreaga zi în curte ascultând la radio. Posturile de radio din străinătate relatau că cetățeni obișnuiți hutu se alăturau soldaților guvernului și miliției Interahamwe și ucideau civili tutsi nevinovați; între timp, posturile locale îi încurajau pe hutu să-și ia macetele și să-și atace vecinii tutsi.

Mă simțeam ca o fetiță care aștepta ca părinții să-i spună ce are de făcut. Mă gândeam că, de vreme ce au supraviețuit atâtor mișcări sociale și masacrării populației tutsi din 1959, trebuie să știe ei ce e de făcut.

Postul național de radio continua să avertizeze oamenii să rămână în casele lor și, ca niște copii ascultători, ne-am supus. Ne era prea frică să deschidem poarta și să aflăm ce se petrece dincolo de gard. Ne-am autoimpus un arest la domiciliu, spe- riați că dacă am fi pășit în afara proprietății noastre acest lucru s ar dovedi fatal.

Familia mea nu avea telefon și, chiar dacă am fi avut, majoritatea liniilor telefonice din țară erau întrerupte. Eram complet izolați, cu excepția informațiilor pe care le aflam de la radio. Am rămas ore întregi să ascultăm știrile înfiorătoare, până ce am simțit că-mi pierd mințile. Mai târziu, în acea după-amiază, mi-am scos cărțile și am început să învăț pentru examene.

— Cum poți face asta, Immaculee? m-a întrebat Damascene. De unde ai puterea să înveți? De unde știi că va mai exista măcar o școală la care să te întorci?

în urmă cu doar câteva ore, fratele meu mă ajutase să-mi revin din propria disperare, iar acum el era cel lipsit de speranță. Era rândul meu să fiu puternică.

— Nu-ți face griji, am spus. O să trecem și peste asta. Dacă lucrurile se înrăutățesc, o să ne furișăm dincolo de graniță. Mama și tata au mai trecut prin asta. Ai încredere.

Adevărul era că nici eu nu eram prea încrezătoare — nu învățam ca să mă pregătesc pentru examene, ci ca să-mi țin mintea ocupată, departe de grijile familiei.

Singurele vești încurajatoare din acea zi au venit sub forma mesajului transmis de Paul Kagame de la RPF, aflat la conducerea soldaților rebeli tutsi din Uganda. El promitea că dacă nu avea să înceteze asasinarea populației tutsi, rebelii vor invada Rwanda și vor lupta până la moarte pentru a-i proteja. Era încurajator să-l auzi pe Kagame spunând aceste lucruri, dar mă întrista gândul că singurele vești „bune" erau de fapt o amenințare cu un război total.

în acea noapte, nimeni nu a dormit mai mult de câteva minute.

A doua zi am ascultat un interviu telefonic difuzat de BBC cu primul-ministru ruandez, Agathe Uwilingiyimana, o hutu care locuia în Kigali. Chiar dacă trupele de menținere a păcii de la Națiunile Unite o păzeau, în jurul casei sale se trăgea din toate părțile. Ea povestea cum alături de soțul său și de cei cinci copii ai lor erau nevoiți să stea culcați pe podea, fără a avea vreo altă cale de scăpare. în timpul interviului, legătura telefonică s-a întrerupt. Mai târziu am aflat că soldații au intrat în casă și i-au împușcat pe ea și pe soțul său. Din fericire, copiii au fost salvați.

Cuvintele primului-ministru ne-au afectat profund, pentru i a acum era imposibil să pretinzi că lucrurile aveau să se îmbunătățească. Dacă asasinii au executat un prim-ministru hutu, atunci ce i-ar putea opri să ne ucidă pe noi?

Tensiunea constantă din acele 24 de ore și-a pus amprenta asupra familiei mele. Mama a intrat într-un fel de transă și a început să meargă dintr-o cameră în alta, împachetând în toate gențile și valizele pe care le aveam, orice lucru pe care punea mâna.

— N-am de gând să las toate lucrurile pentru care am muncit din greu, ca să le fure oamenii ăștia, a spus ea. O să le ascund. într-o zi o să ne întoarcem după ele.

Nu știu unde se pregătea să se ducă — tocmai auzisem la radio că

practic singura noastră cale de scăpare (dincolo de I acul Kivu) fusese blocată de miliția Interahamwe. îi ucideau pe toți oamenii tutsi sau hutu moderați care se apropiau de lac.

Tatăl meu rămăsese blocat într-un fel de negație confuză.

— Dacă asasinatele continuă, chibzuia el, RPF va interveni pentru a le pune capăt. Ar putea fi aici, în Mataba, să ne apere, i n câteva zile.

— Tați, la ce te gândești? l-am întrebat neîncrezătoare. Soldații RPF sunt sus în nord, lângă granița cu Uganda. Nu au vehicule; merg pe jos și vor trebui să se lupte cu armata și cu cei din Interahamwe pentru fiecare pas din drumul lor. Vor Irece săptămâni întregi până să ajungă aici... *dacă* vor ajunge vreodată aici!

Aș putea număra pe degetele de la o singură mână ocaziile în care l-am contrazis pe tatăl meu, dar lucrurile se schimbaseră. Părinții mei nu mai gândeau limpede, iar Augustine și Vianney erau prea tineri și prea speriați pentru a te putea bizui pe ei. Toată viața am urmat inițiativele lui Damascene, dar acum se retrăsese în camera sa și privea pe pereți, cu ochii pierduți.

— Sincer, crezi că vom scăpa? mă întrebă el când am intrat în cameră. Zac aici încercând să-mi imaginez ce voi face la anul, dar nu reușesc. Nu cred că voi mai fi în viață. N-am niciun viitor.

— Damascene, trebuie să-ți revii! am strigat eu. Nu poți renunța înainte de a începe măcar să lupți! Dacă tu nu poți vedea ce vei face anul viitor, eu pot! Vei fi cu mine, în Butare, când voi absolvi facultatea. Vei sta în primul rând aplaudând și bucurându-te când îmi voi primi diploma. Așa că, te rog, ri- dică-te și ajută-i pe mama și pe tata!

— Aș vrea să am credința și curajul tău, bolborosi el, fără să-și dezlipească privirile de pe pereți.

Nu mă simțeam deloc curajoasă, dar cineva trebuia să încurajeze familia. Am încercat să fiu puternică și cel puțin să *mă prefac* curajoasă, astfel încât să nu-mi las familia să se prăbușească într-o disperare totală.

La căderea serii am aflat că cei zece reprezentanți belgieni ai trupelor ONU de menținere a păcii care aveau ca misiune protejarea primului-ministru fuseseră uciși de soldații guvernului și că viețile tuturor celorlalți belgieni din Rwanda erau amenințate. Știam că dacă belgienii și ceilalți străini părăseau țara, nimeni și nimic n-ar mai fi putut opri un măcel general. Pentru a doua noapte consecutiv, niciunul dintre noi n-a închis un ochi.

în zori au început urletele. Două duzini de milițieni Interahamwe ne-au atacat satul, azvârlind grenade în case. Când oamenii dinăuntru încercau să scape, erau ciopârțiți și uciși cu macete.

Când am auzit țipetele, am deschis porțile și am alergat cu toții afară, în drum. De la casa noastră din vârful dealului puteam vedea până la o distanță considerabilă și am căutat sursa zgomotelor. Undeva sub noi, pe malul îndepărtat al râului din apropiere, am văzut un grup de Interahamwe înconjurându-1 pe unul dintre vecinii noștri. Se mișcau ca o haită de șacali, ținând macetele deasupra capetelor și dădeau târcoale în jurul Ini cu mișcări lente. Am privit de la distanță, fără să putem face ceva, cum l-au ucis tăindu-1, fără milă, în bucăți.

Ne-am întors îngroziți de la scena crimei. Spre noi veneau in grabă zeci de vecini tutsi; dinspre cealaltă parte a dealului. Bărbații aveau pietre și bâte ca să-și protejeze familiile, iar femeile își purtau în brațe bebelușii și strigau la copiii mai mari, să nu rămână în urmă.

— Leonard! Leonard! au strigat ei când l-au zărit pe tatăl meu. Ajută-ne, te rugăm. Ne omoară! Ce să facem? Unde să ne ducem?

Pentru că tata era unul dintre cei mai respectați oameni din sat, în câteva ore, aproximativ 2 000 de bărbați, femei și copii se adunaseră în fața casei noastre, cerându-i să-i îndrume. Nu-mi venea să cred cât de mulți oameni au fost alungați din casele lor. Zeci de familii aprinseseră focuri și se așezaseră în jurul lor, discutând despre ce era de făcut, în timp ce copiii se jucau și se fugăreau pe câmp. Dacă n-ar fi fost din când în când tirurile de artilerie și grenadele care explodau la distanță, adunarea aceea ar fi putut fi cu ușurință confundată cu un picnic de

familie.

Numărul oamenilor care au venit să-i ceară ajutorul și sfatul tatălui meu părea să-l fi readus la realitate. Și-a revenit oarecum și a lut inițiativa.

— Fiți calmi, a spus el. Vom găsi o cale să trecem împreună prin asta.

în noaptea aceea tata mi-a spus că-și face griji pentru sănătatea mea.

— N-ai dormit deloc, Immaculee. Noi o să stăm afară în noaptea asta, cu ceilalți, așa că aș vrea să te duci în camera ta să dormi.

— Dar tată, eu... Nu-mi plăcea deloc ideea de a sta singură în casă. Mă îngrozea gândul că vom fi atacați în timpul nopții.

El mi-a văzut ezitarea și a zâmbit.

— Nu-ți face griji, draga mea. Sunt aici și te voi apăra. Afară e frig, iar tu ai nevoie de odihnă. Acum hai, mergi înăuntru și culcă-te.

Știam că n-avea cum să mă protejeze împotriva celor din Interahamwe, dar n-aș fi putut să-i rănesc mândria, așa că am făcut ce mi-a cerut. Mama mi-a promis că va păzi casa ca eu să fiu în siguranță.

în ciuda iubirii și a îngrijorării părinților mei, n-am putut dormi nici în acea noapte. Am păstrat la piept un mic aparat de radio și am tot rotit butoanele până în zori ascultând relatare după relatare despre ceea ce se petrecea în jurul nostru. Pe măsură ce noaptea trecea, veștile erau din ce în ce mai proaste: tot mai mulți oameni tutsi erau uciși în fiecare colț din Rwanda, negocierile de pace dintre guvern și rebelii tutsi eșuaseră, iar RPF promiteau să ajungă în capitală pentru a opri măcelul.

La miezul nopții am ieșit afară și am găsit-o pe mama adormită în curte. Ațipise în timp ce păzea ușa de la intrare. Când m-am apropiat să o trezesc, mi s-a oprit respirația. Era înfășurată într-un cearceaf alb, iar în lumina rece a lunii arăta ca un cadavru. Copleșită de acea imagine, am alergat înapoi în camera mea. M-am trântit în pat și, pentru prima oară de la începutul coșmarului nostru, am izbucnit în lacrimi.

— De ce se întâmplă toate astea? am urlat în pernă. Ce am făcut să

merităm asta? De ce e atât de greșit să fim tutsi? De ce lași să ni se întâmple asta, Doamne?

M-am simțit egoistă pentru lacrimile mele și mi-am uscat ochii. *Prostuțo,* mi-am spus în sinea mea, *lasă plânsul pentru mai târziu. Tragedia abia începe și va fi destul timp pentru lacrimi.*

Am revenit afară tocmai când soarele începea să răsară deasupra Lacului Kivu și am rămas în picioare lângă mama. I-am atins ușor picioarele și i-am descâlcit cu grijă o șuviță de păr. Mama era mereu atât de frumoasă și mândră de aspectul ei — ar fi fost teribil de rușinată să fie văzută în această stare. Am sărutat-o pe obraz și am scuturat-o ușor ca s-o trezesc.

— Mamă, trezește-te, am spus cu blândețe. E frig aici. Hai in pat.

De îndată ce a deschis ochii, o podidiră lacrimile și privi confuză în jur.

— Unde e Damascene? Unde e Vianney? Immaculee... trebuia să fii în casă, să te odihnești. Ce faci afară, singură, pe întuneric? a întrebat ea, chinuindu-se să se ridice.

— Dar ce faci tu aici, afară, mamă?

— N-am vrut să te las singură în casă, dar nici să fiu prea departe de tatăl tău sau de fiii mei. Trebuie să fiu sigură că sunteți cu toții în siguranță.

— Toată lumea e bine, mamă. Băieții și tata sunt cu ceilalți. Poate că lucrurile se vor îmbunătăți astăzi, am spus cu inima strânsă văzând durerea întipărită pe chipul ei. Muncise și se sacrificase pentru noi întreaga sa viață și petrecuse nenumărate ore facându-și griji pentru siguranța noastră. Acum știa că nu mai poate face nimic să ne protejeze, iar asta o ucidea. în ultimele zile părea să fi îmbătrânit cu câțiva ani.

Am plecat să-i căutăm pe tatăl și frații mei, care se aflau cu i efugiații, dar nu eram pregătite pentru ceea ce am găsit când am pășit afară din curte. Cel puțin 10 000 de tutsi se instalaseră in fața casei noastre.

Tata mergea prin mulțimea imensă, adresându-le oamenilor cuvinte

de încurajare. Stătuse toată noaptea afară și refuza să intre în casă și să se odihnească. S-a spălat, și-a luat haine curate, apoi s-a întors imediat printre refugiați. Zeci de oameni încercau să ajungă la el, strigându-i numele, dar erau atât de mulți, încât îi era imposibil să discute cu toți.

în cele din urmă, s-a cățărat în vârful unui bolovan mare de la baza unei stânci și s-a adresat mulțimii înfricoșate.

— Prieteni, prieteni! strigă el. Vocea lui se înălța deasupra mulțimii.

— Știu că vă este frică; să nu vă fie. Oamenii aceștia — acești ucigași — sunt puțini, iar noi suntem mulți. Nu sunt mai puternici decât noi, nu câtă vreme avem iubirea lui Dumnezeu în inimile noastre. Dacă ei sunt manifestarea răului, dacă au venit să ne facă rău fără niciun alt motiv decât acela că ne urăsc, atunci îi vom învinge. Iubirea va învinge întotdeauna ura. Aveți încredere în voi înșivă, aveți încredere unii în alții și aveți încredere în Dumnezeu!

Inima îmi creștea de mândrie. Era greu de crezut că era același om ca acela care acum câteva câteva ore părea atât de confuz și de irațional. însă iată-1 acum, dăruindu-și puterea tuturor acelor suflete rătăcite și îngrozite.

— Vom lupta împotriva lor, a continuat tata. Mulțimea, impresionată de cuvintele lui, a început să-i scandeze numele și să-l aclame, dar el ridică mâna cerând tăcere.

— După cum spuneam, dacă acești ucigași sunt mânați doar de ură, îi vom alunga. Dar dacă guvernul îi trimite, dacă aceste atacuri fac parte dintr-un plan organizat de a extermina populația tutsi, atunci avem o problemă serioasă. Guvernul are arme și grenade — are o armată și o miliție — iar noi nu avem niciun fel de arme. Dacă guvernul plănuiește să ne omoare, atunci tot ce putem face este să ne rugăm. Să folosim timpul pe care-1 avem pentru a ne căi. Să ne rugăm la Dumnezeu să ne ierte păcatele. Dacă *va fi să murim,* atunci să murim cu sufletele curate.

Aclamațiile încetară, iar mulțimea rămase tăcută. La început am

crezut că tata le alungase entuziasmul, dar mi-am dat seama că miile de oameni îi urmaseră sfatul și se rugau în tăcere.

— Nu contează dacă trăim sau murim — important este să luptăm împotriva răului care s-a abătut asupra caselor noastre! ,i strigat tatăl meu.

în timp ce mii de ochi erau ațintiți asupra sa, el ridică mâna dreaptă deasupra capului. Ținea strâns rozariul său cu roșu și alb.

— îi vom cere lui Dumnezeu să ne apere de rău, strigă el agitând în aer rozariul. Apoi se aplecă și ridică cu mâna stângă o suliță lungă, cu vârf de metal. Ridică și sulița deasupra capului și continuă:

— îi vom cere lui Dumnezeu ajutorul, dar în același timp, ue vom apăra. Găsiți o suliță, înarmați-vă, dar nu ucideți pe nimeni! Nu vom fi ca ei — noi nu vom ucide — dar nici nu vom rămâne cu brațele încrucișate așteptând să fim măcelăriți, ca turmele de oi. Să fim puternici... și să ne rugăm.

La câteva ore după discursul tatălui meu, 50 de milițieni Interahamwe înarmați cu macete și cuțite i-au atacat pe câțiva dintre cetățenii tutsi din fața casei noastre. Tata a adunat mai bine de 100 de bărbați și s-au repezit asupra ucigașilor. Când s-au apropiat la o distanță convenabilă, au aruncat cu pietre în ei și i-au risipit imediat. Dar a fost doar o victorie minoră — la radio continuau să vorbească despre asasinate masive, iar un șir constant de refugiați tutsi continua să sosească la ușa noastră. Fiecare nouă sosire aducea o nouă poveste înfiorătoare; din cele spuse de cei sosiți rezulta că eram complet înconjurați de Interahamwe.

După atac, m-am dus în dormitorul meu să-mi iau scapularul, un fel de colier din pânză pe care-1 poartă catolicii. Scapularul este foarte prețios pentru mine, pentru că poartă binecuvântarea Fecioarei Maria care promite că „Cei care mor cu credință îmbrăcați în această haină vor fi feriți de focul veșnic. Este un semn de mântuire, o protecție împotriva pericolului și promisiune a păcii până la sfârșitul timpurilor”. L-am cumpărat când am plecat la facultate, cu credința că orice mi s-ar întâmpla, scapularul meu îmi va grăbi călătoria spre rai.

M-am dus în biroul tatălui meu, unde el se retrăsese după izgonirea celor din Interahamwe. Scotocea prin birou și-și îndesa în buzunare fotografii ale familiei.

— Tați, am ceva pentru tine, am spus întinzând scapularul.

Știa ce era și la ce folosea.

— Hai să-l lăsăm în casă! în felul acesta nimeni nu o va pune la pământ, a spus el.

Ochii mi s-au umplut de lacrimi.

— Nu, tati, tu trebuie să porți asta. Cine din această familie se expune pericolului? Cine este cel mai expus pericolului acum, tati? Nu-ți mai face griji în legătură cu casa — sufletul tău contează acum, nu lucrurile materiale.

— E-n regulă, Immaculee. înțeleg, a spus el luându-mi scapularul din mână și punându-1 în jurul gâtului. Acum, ce am eu pentru tine? Ce să-i ofer eu unicei mele fiice? se întreba el cu voce tare, căutând prin birou. Ah, desigur! Știu exact ce să-ți dau.

Băgă mâna în buzunarul de la cămașă și scoase rozariul cu alb și roșu, pe care-1 arătase mulțimii. îmi înghesui mătăniile în palmă și îmi acoperi mâinile cu ale sale.

— Păstrează-1 mereu cu tine, Immaculee.

— Așa voi face, promit.

De îndată ce am terminat schimbul de daruri, ușa principală s-a deschis cu o izbitură și o vecină a început să urle disperată după tatăl

meu:

— Leonard! Leonard! Te rog, vino repede! S-au întors! Ucigașii s-au întors! Dar sunt mulți, mult mai mulți de data asta!

Tata a alergat în dormitorul său, a înșfăcat o suliță pe care o avea ascunsă sub pat și s-a repezit afară pe ușă. L-am urmat cât de repede am putut, dar picioarele îmi erau moi. Am fost convinsă că vom muri... Mai ales când am văzut că ucigașii se aflau la vreo patru sute de metri de casa noastră.

— Să-i înfruntăm pe oamenii aceștia cruzi! Să punem capăt asasinatelor fără sens! Poate că ne pot ucide, dar vom muri cu ■tiGetul curat! strigă tata, încercând să atragă de partea sa și alți bărbați tutsi. Dar nimeni nu i se alătură.

Tata transpira, iar ochii săi erau larg deschiși și aveau o expresie sălbatică. începu să alerge de unul singur spre ucigași, pnând sulița ridicată sus. Mama o luă la fugă după el, cu rochia <•1 lungă, albastră, fluturând în spate. îl înșfacă strâns de poalele cămășii și-l strigă pe nume:

— Oprește-te, Leonard! Oprește-te! Nu te poți lupta singur . u ei. Te rog, te rog, *te rog,* lasă pe altcineva să se ducă. Sunt atât de mulți bărbați tineri aici. Lasă-i *pe ei* să lupte, îl imploră ea.

Toată lumea o privea, dar ei nu-i păsa. își vedea soțul căruia II stătuse alături vreme de 28 de ani — un bărbat pe care-1 iubea mai presus de toți ceilalți — alergând spre o moarte sigură și .ivea să facă tot ce-i stătea în putere ca să-l oprească.

Tata abia respira și nu mai putea s-o tragă după el pe mama. Se opri și încercă să-și recapete suflul în timp ce soția sa stătea agățată de cămașa lui.

— Ce e cu voi? a țipat ea spre bărbații tutsi mai tineri din mulțime. Cum puteți să-i lăsați pe oamenii mai în vârstă să lupte în locul vostru? Cum puteți să-l lăsați pe soțul meu să fie ucis pentru voi? Fiți bărbați, ridicați-vă și luptați!

Oamenii se holbau la ea, dar nu făceau nicio mișcare pentru că erau cu toții îngroziți. Mama se întoarse spre tatăl meu, îl înlănțui cu brațele și-l imploră.

— Nu te duce, Leonard, te rog!

— Ascultă-mă, Rose. Tata o apucă de umeri. Este datoria mea să fiu aici, acum, pentru oamenii aceștia. Și dacă asta înseamnă luptă, atunci voi lupta. Trebuie să fac ceea ce simt că este bine să fac. Acum încetează să te faci de râs și du-te să le ajuți pe tinerele mame și copiii lor. Mă voi întoarce.

Când părinții mei au isprăvit disputa, ucigașii plecaseră. Bănuiesc că apropiindu-se, și-au dat seama cât de mulți oameni tutsi erau de fapt în fața casei noastre. Chiar și cu arme și grenade, 100 împotriva a 10 000 era o diferență prea mare. Numai că sorții nu aveau să rămână mult timp în favoarea noastră.

După discuția părinților mei din fața casei, Damascene a venit să mă caute. Ochii săi erau injectați, iar vocea îi era încordată.

— Ucigașii au fugit de data asta, Immaculee, dar se vor întoarce. Iar când o vor face, vor fi prea mulți ca să-i mai putem alunga cu bețe și pietre. Dacă te prind, mai întâi te vor viola, apoi te vor ucide. Trebuie să pleci. Du-te la pastorul Murinzi... sunt sigur că te va adăposti până vor trece toate astea.

— Nu, Damascene. Nu voi pleca, dacă asta înseamnă să-mi las în urmă familia. Plec doar dacă mergem cu toții. N-aș putea trăi știind că ați putea fi uciși în vreme ce eu mă ascund undeva.

Damascene mă privea cu lacrimi în ochi. A plecat să-l aducă pe tata și au venit amândoi să discute cu mine.

— Fratele tău are dreptate, Immaculee, a spus tata. Ești femeie tânără și este prea periculos să rămâi aici. Du-te la casa pastorului Murinzi și, în câteva zile, când problemele se vor J arși, vin chiar eu să te iau de acolo.

Nu credeam că va veni să mă ia, pentru că, în inima mea, nu

. redeam că va supraviețui. Așa că am răspuns.

— Dar aș prefera să stau aici, cu voi.

— Nu. Vei merge să te ascunzi și cu asta am terminat.

Tata a încheiat orice altă discuție pe această temă.

— Dar mama? Ar trebui să vină și ea cu mine.

— Am vorbit deja cu ea, dar nu vrea să-i lase pe frații tăi. Mai bine îl iei cu tine pe Augustine - nici nu știu ce le-aș putea spune părinților săi dacă ar păți ceva în vreme ce se află la noi.

într-o oră, eu și Augustine eram pe drum spre casa pasto- i ului Murinzi. Luasem cu mine doar hainele cu care eram îmbrăcată, rozariul pe care mi-1 dăduse tata și buletinul emis de guvern, în care scria că sunt o tutsi.

Tata ne-a însoțit o bucată de drum. Când a luat-o înapoi spre casă, mi-a strigat:

— Nu uita, Immaculee, voi veni chiar eu să te iau!

A fost ultimul lucru pe care mi La spus.

Până la casa pastorului era un drum îngust și murdar de opt kilometri de mers la pas, pe care însă l-am parcurs rapid. Augustine era hutu, dar arăta ca un tutsi și ne temeam să nu dăm peste ucigași de-a lungul drumului. Mai aveam vreun kilometru până la casa pastorului când ne-am întâlnit cu aceștia. Erau cel puțin 100 de hutu care veneau direct spre noi, înarmați cu sulițe, cuțite și macete.

— Aș dori să fi fost o pasăre și să pot zbura chiar acum până acasă, la Kigali, șopti Augustine în timp ce gloata se apropia de noi. Inima mi se zbătea în piept.

Unii dintre ei își loveau macetele scoțând un zăngănit oribil. Alții își târau pe jos cuțitele lungi care scoteau scântei portocalii de câte ori oțelul lovea câte o piatră. îmi țineam ochii ațintiți asupra drumului, dar tot vedeam umbrele armelor lor.

Mă întrebam dacă cineva avea să-mi bage o suliță în spate, și ce fel de gaură va face în carnea mea. Am închis ochii așteptând durerea... dar

Dumnezeu veghea asupra noastră.

— Immaculee, ce faci aici?

Am deschis ochii și l-am văzut pe Kageyo, un hutu, dar și un bun prieten de-al tatălui meu. Avea o suliță foarte lungă, dar în ochi i se citea bunătatea.

Hutu ne înconjuraseră complet, iar Kageyo strigă la ei:

— Nu le faceți rău acestor copii! Sunt prieteni de-ai mei, așa că să nu îndrăzniți să-i atingeți!

Ceilalți hutu păreau mânioși, dar și-au văzut de drum.

— Nu vă faceți griji, copii, vom aduce înapoi pacea, spuse Kageyo și plecă împreună cu ceilalți.

Augustine și cu mine am rupt-o la fugă cât ne țineau picioarele și nu ne-am oprit până n-am ajuns în fața casei pastorului.

— Acum suntem în siguranță, am spus eu.

Cât îmi doresc să fi avut dreptate.

Capitolul 7
Casa pastorului

Augustine și cu mine încercam să ne recăpătăm suflul când am ajuns la casa pastorului Murinzi. Eram epuizată după ultimele câteva zile chinuite, iar capul îmi vâjâia după ce am fugit de ucigași, cât am putut de repede. Când l-am văzut pe pastor privindu-ne din ușă, abia dacă mai puteam vorbi:

— Erau niște bărbați... cu sulițe... erau cât pe ce să..., am i ngăimat gâfâind.

Pastorul Murinzi stătea în picioare în verandă, în dreptul imensei uși de intrare în casa sa de cărămidă. întotdeauna m-am gândit că această casă în stil european era nepotrivită într-un sat cu atâtea colibe și bojdeuci — avea multe dormitoare, o cameră de zi imensă, o sufragerie și băi cu instalații de interior adevărate. Curtea din fața casei era plină de flori, protejate de soarele verii de umbra unui copac uriaș.

Pastorul ne-a întâmpinat cu căldură. I-am strâns mâna, în timp ce încă mă străduiam să-mi recapăt respirația.

— Mă bucur să te revăd, Immaculee, a spus el cu un zâmbet. A trecut atâta vreme.

Am fost bună prietenă încă din copilărie cu cea mai mică din cei zece copii ai pastorului și i-am vizitat de mai multe ori casa. De-a lungul timpului, el a avut mai multe relații de afaceri cu tatăl meu, așa că îl vedeam adeseori și la noi acasă. în plus, era unul din unchii prietenului meu, John, așa că nu era nici pe departe un străin. Dintr-odată mi-am amintit că mătușa mea îmi povestea cândva că pastorul, care era protestant, a fost ofensat de operele de caritate pe care le facea tata, ca și de reputația bună a tatei în comunitate. Dar întotdeauna a fost politicos cu mine, așa că m-am decis să mă concentrez pe asta.

— Tata mi-a spus să vin aici, pastore Murinzi, am spus în cele din urmă, încă strângându-i mâna. A spus că va veni să mă ia de îndată ce lucrurile se vor îmbunătăți. A promis că va veni el însuși după mine.

Pastorul nu a spus nimic, dar ochii lui era foarte grăitori: *Tatăl tău*

nu va veni niciodată după tine. Nu-l vei mai vedea niciodată.

Mi-am alungat din minte privirea pastorului pentru că dacă începeam să mă gândesc la răul care urma să se abată asupra familiei mele, aş fi cedat complet. I l-am prezentat pe Augustine înainte de a intra în camera de zi, unde câțiva oaspeți discutau între ei. Poate că a fost doar în imaginația mea, dar cred că conversația s-a oprit când am intrat noi în încăpere.

Prima persoană pe care am văzut-o a fost Buhoro, profesorul meu din şcoala primară. Deși mă umilise în timpul apelului etnic, nu-i purtam pică. Eram atât de bucuroasă și de uşurată să văd pe cineva cunoscut, încât m-am îndreptat direct spre el. I-am zâmbit larg și i-am întins mâna.

El s-a uitat la mâna mea, apoi m-a privit în ochi, înainte de a plescăi cu dezgust și de a-mi întoarce spatele. Am fost distrusă. Nu mai fusesem niciodată tratată cu atâta grosolănie sau cu atâta lipsă de respect și ostilitate, iar asta de către un profesor pe care îl cunoșteam încă din şcoala primară! Toți cei din încăpere au văzut ce s-a întâmplat. Limbajul trupului său era grăitor: *Nu mă atinge, gunoi tutsi ce ești!*

Am privit în jur, așteptând ca vreunul dintre adulți să sară în apărarea mea și să-1 mustre pe Buhoro pentru comportamentul său. Dar nimeni nu s-a obosit — nici măcar pastorul, care stătea în picioare, chiar în fața noastră. Augustine a fost singurul care a reacționat: s-a apropiat de Buhoro și a refuzat să-i strângă mâna; în schimb, a venit lângă mine.

Știam de multă vreme că Buhoro era un hutu, dar abia acum am înțeles că era un hutu extremist care îi urâse mereu pe tutsi. *Extremist...* cât de mult uram acel cuvânt. încă o dată, Buhoro m-a făcut să mă simt rușinată de cum mă făcuse Dumnezeu — o tutsi. Eram atât de jenată și de umilită încât a trebuit să fac un efort ca să-i salut pe ceilalți oaspeți înainte de a ieși din cameră, copleșită de rușine.

Am fost atât de bucuroasă când am găsit-o pe Janet, cea mai bună prietenă a mea din şcoala primară, care stătea de vorbă cu o altă fată la masa din sufragerie. M-am repezit spre ea și am strigat:

— Janet! Oh, sunt atât de fericită să te văd. Aceste ultime zile au fost atât de groaznice pentru mine, lumea a luat-o razna. Oamenii sunt uciși peste tot în sat, am fost tratați ca niște câini... Mulțumesc lui Dumnezeu că ești aici! E atât de bine să văd un chip prietenos.

Am luat-o în brațe strângând-o cât de tare puteam, dar corpul ei era rigid. Când m-am retras și i-am privit fața, am văzut că nu era deloc prietenoasă — ba chiar, ochii ei refuzau să-i întâlnească pe ai mei.

E șocată, m-am gândit eu îngrijorată brusc de starea ei de sănătate. *Ce e cu mine? Nici măcar n-am întrebat-o cum se simte!*

— Nu te simți bine, Janet? Nici eu n-am dormit, dar acum ne-am regăsit. Tata mi-a spus să stau la pastorul Murinzi, dar nu mă simt confortabil aici. Ce noroc să fii în vizită! O să vin la tine acasă și ne vom ține companie una alteia până revin lucrurile la normal.

Janet se aplecă, își luă geanta și se ridică.

— Nu știu despre ce vorbești, Immaculee, a spus ea, continuând să nu mă privească. Cu siguranță însă nu am de gând să te ascund, după cum nici tatăl meu nu o va face. Nu ascundem tutsi în casa noastră.

— Dar... Janet?

Ea se întoarse spre cealaltă fată și spuse:

— Plec.

Apoi ieși din casă, fără să privească în urmă.

Am mers clătinându-mă până în hol și m-am sprijinit de perete. Cum putea cea mai dragă prietenă a mea să se întoarcă împotriva mea? Ne-am iubit ca niște surori cândva — cum putea fi atât de crudă acum? Cum era posibil ca o inimă să se împietrească atât de repede?

Augustine se apropie de mine împreună cu Lechim, cel mai mic fiu al pastorului Murinzi și cel mai apropiat prieten pe care l-am avut vreodată. Ne cunoșteam încă din școala primară și pentru că era bun amic cu Damascene, era mereu prezent în casa noastră. De-a lungul anilor se alăturase grupului nostru de prieteni când mergeam în excursii și la picnicuri, ba chiar se înfiripase o mică relație romantică între noi. înainte să împlinesc 20 de ani, am primit de la el primul sărut, un sărut

care a fost începutul și sfârșitul idilei noastre, pentru că am convenit amândoi să nu stricăm minunata noastră prietenie. Iar acum, datorită acelei prietenii, mă aflam într-o casă mare, cu o mână caldă pe umărul meu, în loc să fiu vânată pe câmpuri de ucigașii cu macete.

— Haide, Immaculee, nu fi necăjită. Toată lumea se poartă ciudat astăzi, spuse cu blândețe Lechim, bătându-mă ușor pe spate. Haide, te duc în camera surorii mele, iar Augustine poate sta în camera băieților. Fetele vor fi bune cu tine, Immaculee.

Eram foarte fericită de întâlnirea cu Lechim și o cunoșteam foarte bine și pe sora lui, Dusenge. Ca și el, avea un suflet bun, prietenos. Mă gândesc că poate ne înțelegeam atât de bine pentru că mama lor, Elena, care murise de câțiva ani, era o tutsi. Lechim și Dusenge erau considerați hutu pentru că așa era tatăl lor — dar datorită mamei lor, înțelegeau ce însemna să Iii un tutsi în Rwanda.

în timp ce ne îndreptam spre cameră, Augustine a început să plângă.

— Vreau să merg acasă. Vreau să o văd pe mama, pe tatăl meu și pe sora mea. Vreau să plec de aici și să merg în Kigali.

— Haide, i-am spus luându-1 de mână. Nu te pierde cu firea. I ii puternic. Acum nu poți pleca nicăieri — este mult prea periculos. Să fim recunoscători că suntem în siguranță. în plus, chiar dacă arăți ca un tutsi, tu *ești* un hutu și ai și cartea de identitate care s-o dovedească. Nimeni n-o să-ți facă vreun rău.

— Nu, Immaculee, greșești. I-am auzit pe oamenii din camera de zi șoptind că sunt membru al armatei rebele tutsi. Ei cred că spionez pentru RPF! Cartea meu de identitate nu înseamnă nimic; vor spune că e falsă. Nimeni de aici nu știe cine sunt. Mă vor ucide... Știu că mă vor ucide!

Tânărul meu prieten era atât de tulburat încât lacrimile au inceput să i se rostogolească pe obraji, iar mâinile să-i tremure.

— Nu te panica, Augustine. Câtă vreme suntem împreună putem avea grijă unul de altul și vom fi în regulă.

Nu știu de unde am avut puterea să spun toate astea, deoarece eu însămi eram îngrozită și nesigură dacă vom putea supraviețui. Dar

trebuia să am încredere că Dumnezeu ne va ajuta; altminteri de ce am suporta toată această suferință, durere și trădare?

Dusenge nu se afla în camera ei, așa că m-am întins și am închis ochii. în ultimele zile n-am dormit aproape deloc, dar chiar și așa nu mă lua somnul. în minte mi se derulau evenimentele care mă făcuseră să ajung la casa pastorului. Mi-am revăzut familia stând în jurul aparatului de radio, nești- ind ce trebuie să facă. Mi-am amintit de chipul palid și tras al mamei care adormise afară ca să mă protejeze. Mi l-am amintit pe tata stând în picioare în fața miilor de oameni înfricoșați, încercând să-i încurajeze. Și mi-am amintit de macetele din mâinile ucigașilor pe care i-am întâlnit pe drumul spre casa pastorului.

Pe măsură ce gândurile mi se amestecau, am auzit vocea lui Damascene și am sărit în picioare. Credeam că visez, dar nu era așa. Cu siguranță îl auzisem pe fratele meu discutând cu cineva chiar în fața dormitorului. Câteva secunde mai târziu, era alături de mine, în cameră.

— Damascene, ce s-a întâmplat? Unde sunt mama și tata?

— Nu știu, Immaculee. Am fost despărțiți și au fost nevoiți să fugă.

— De ce? Ce s-a întâmplat?

— I-au dat foc.

— Ce? Cine și la ce-au dat foc?

— Ucigașii. Ne-au ars casa. Nu mai e.

M-am lăsat să cad pe pat. Tata tocmai terminase casa pe care o construise pentru mama cu propriile sale mâini. Urma să fie castelul în care să se retragă la bătrânețe, iar imaginea distrugerii sale trebuie să-i fi sfâșiat inima.

— Tata știe de casă?

— Sigur că da — au incendiat-o în fața lui, a spus Damascene.

Apoi continuă să-mi povestească tot ce se petrecuse acasă în cele câteva ore de când am plecat. Se pare că tata refuza să creadă că guvernul se afla în spatele asasinatelor, așa că a plecat să-l vadă pe domnul Kabayi, primarul, pentru a-i cere protecție.

— Dar Kabayi a încercat să-l lase pe tata să moară de foame în închisoare, l-am întrerupt eu. Ce a crezut?

— A spus că n-are de ales, a continuat Damascene. Ucigașii ne înconjuraseră casa și veneau din ce în ce mai mulți. Tata se simțea responsabil pentru oamenii care veneau să-i ceară ajutorul, așa că s-a dus la Kayabi să-l implore să-i ofere protecție. I a spus primarului că erau mii de tutsi acasă la noi și i-a cerut să trimită cât mai mulți soldați cu putință.

Damascene spuse că domnul Kabayi i-a zis tatei să nu-și Iacă griji și a trimis doi soldați să-l însoțească până acasă. Dar lucrurile au luat o întorsătură urâtă când au ajuns acolo.

— Soldații au început să își bată joc de tata. I-au râs în nas și l-au întrebat: *Cât de idiot ești? Cât de prost poți fi să crezi că primarul ne-a trimis să te protejăm pe tine și pe toți gândacii ăștia? Toți gândacii ăștia trebuie exterminați!*

în acel momen Vianney a intrat în cameră. Ambii mei frați fuseseră traumatizați: Damascene era alb ca varul la față, iar chipul lui Vianney avea o expresie pustiită, chinuită. Vocea lui I lamascene era gâtuită când a continuat să povestească ce se întâmplase după aceea.

— Soldații au tras cu armele în aer ca să-i atragă pe ucigași. .. iar aceștia au venit în goană, scoțând sunete de animale și agitându-și în aer macetele. Toți oamenii tutsi care stăteau lângă casa noastră au început să urle atât de tare, încât se auzea ca și cum ar fi fost un imens stol de ciori care croncăneau. Au început să alerge cu miile, în toate direcțiile, într-o panică totală.

— Tata, mama și Vianney s-au retras departe de casă. I-am urmat și eu, după ce m-am asigurat că ucigașii nu ne-au observat. Soldații s-au întors spre ucigași și au strigat: *Casa asta e plină de gândaci — afumați-o! Ce mai așteptați? Aveți o treabă de făcut! E timpul să-i strivim pe toți gândacii ăștia!*

— în acel moment, ucigașii parcă au înnebunit. Au năvălit în casă, au spart totul și au dat foc mașinii. Tot ce n-au spart au prădat... apoi au

dat foc casei. în mai puțin de cinci minute era complet înghițită de flăcări. Tata s-a prăbușit la pământ — pur și simplu a leșinat, nu-i venea să creadă ce vedea. Le spusese oamenilor că lucrurile se vor îmbunătăți, dar acum vedea că a greșit și că era prea târziu să mai facă ceva. întreaga sa viață ardea în fața ochilor lui.

— L-am ajutat să coboare drumul până în locul unde își ascunsese motocicleta. A ajutat-o pe mama să se urce în spatele lui. Din clipa în care ucigașii au luat-o razna, n-am mai avut timp să vorbim, să gândim sau măcar să ne luăm rămas-bun. Tata a urlat spre noi:

— Fugiți! Mergeți la pastorul Murinzi și găsiți-o pe sora voastră. Trebuie să o duc pe mama de aici. Ascundeți-vă — o să ne găsim mai târziu.

Mama plângea cu fața în cămașa tatei. Ne-a privit și a spus:

— Băieții mei... ce se va întâmpla cu băieții mei? E tot ce am putut auzi în zgomotul motorului. Apoi au plecat.

— Dar unde s-au dus? am întrebat cu inima zdrobită.

— Nu știu — poate s-au dus să se ascundă la casa mătușii Cecile sau la vreuna dintre biserici. Totul era atât de confuz... ne-am pierdut capul. Mii și mii de tutsi fugeau să-și salveze viețile — spre munți, spre pădure, spre mlaștină, spre stadion. Dar Immaculee, cred că indiferent unde s-ar duce, vor da de ucigași. Sunt peste tot, iar acum nu mai avem nici măcar o casă unde să ne ascundem.

Rămăsesem fără cuvinte, dar simțeam că trebuia să le dau fraților mei un motiv de speranță.

— Uite, ne-am pierdut casa, dar acasă va fi oriunde vom fi împreună, am spus eu, încercând să le insuflu speranță. O să ne mutăm cu toții la oraș — o să ne ducem la Kigali și o să începem o nouă viață.

Ambii mei frați mă priveau de parcă eram nebună.

— Immaculee, la ce te gândești? m-a întrebat Damascene II itat, părând a fi sătul până peste cap de optimismul meu. Peste lot în jurul nostru au loc asasinate. Pe drum am trecut pe lângă o mulțime de cadavre și majoritatea erau oameni pe care-i cunoșteam! *Nu mai avem*

scăpare!

M-a privit cu o expresie pe care nu o mai văzusem niciodată pe chipul său. Nici nu știu ce era: acuzație, dezamăgire, mânie? Iar următoarele sale cuvinte au lovit ca un bici:

— De ce tot continui să ne spui mereu că lucrurile vor fi în regulă?

M-a cuprins un val de vinovăție. Oare optimismul meu îi dusese pe părinții și pe frații mei în coșmarul în care ne aflam acum? Eram responsabilă pentru destinul lor? Ce altceva am fi putut face, dacă tata n-a vrut să plece și totul s-a petrecut atât de rapid? Trebuia să disper, să mă cufund în depresie sau să devin isterică în fața situației în care ne aflam? Asta ar fi înrăutățit lucrurile. Oamenii au nevoie de speranță pentru a supraviețui.

Refuzam să cred că Dumnezeu ne făcuse tutsi numai ca să fim măcelăriți. Dar în fața mea se afla Damascene, care-mi era atât de drag și care mă privea cu mânie și disperare.

— îmi pare rău, am spus printre lacrimi. Dar tot ce ne-a mai rămas e speranța, așa că hai s-o păstrăm. Nu putem să ne dăm bătuți. Nu uita că mi-ai promis că vii la anul la absolvirea mea. O să trecem peste asta.

— Chiar crezi asta? m-a întrebat neîncrezător fratele meu, arătându-și din nou zâmbetul său strălucitor.

Nu știam nici măcar dacă vom trece peste noaptea aceea, dar mi-am adunat toată puterea de convingere.

— Sigur, Damascene, o să reușim.

— Ei bine, n-o să renunț nici eu la speranță, dacă tu n-o faci, a spus el și s-a întors către Vianney. Mai bine stai cu Augustine, pentru că e tare înfricoșat. Și orice s-ar întâmpla, *nu* părăsi această casă — și n-o lăsa nici pe Immaculee s-o părăsească. Peste tot sunt ucigași și violatori. Promite-mi.

— îți promit, spuse fratele nostru mai mic.

Apoi Damascene spuse:

— Eu nu voi rămâne aici. Știu că pastorul nu-1 place pe tata și sunt sigur că nici pe mine. în plus, prea mulți oameni m-au văzut venind

încoace și ar putea ajunge la voi.

L-am implorat să rămână cu noi, dar era hotărât. Bunul său prieten Bonn locuia în apropiere, așa că Damascene a spus că va sta la el. Bonn era hutu, așa că ar putea să-l adăpostească pe fratele meu o vreme.

L-am însoțit pe Damascene până pe verandă, dar era prea dureros să vorbesc cu el. Niciodată nu ne-am despărțit Iară să ne spunem *Ne vedem în curând!* sau *Ne vedem în câteva săptămâni!*. Acum nici măcar nu puteam să-i spun la revedere știind că putea fi ultima oară când îi vedeam frumosul chip.

Fratele meu, sufletul meu pereche, și-a lăsat mâinile într-ale mele și le-am simțit moi și ușoare, ca niște pene. Oricât de tare le-aș fi strâns, nu puteam simți greutatea palmelor sale în mâinile mele — era ca și cum aș fi ținut mâinile unui suflet gata să dispară. Am simțit că îmi explodează inima.

Am rămas uitându-ne unul la altul în tăcere, până ce Damascene și-a retras mâinile, a zâmbit trist și a pornit spre poartă.

Capitolul 8

Adio, băieți!

La puțin timp după ce a plecat Damascene, s-a auzit un cio- i ănit în ușa de la intrare. Am auzit vocea lui Nzima, unul din- i re profesorii de la liceul lui Vianney, care întreba de pastorul Murinzi. A urmat o conversație șoptită, apoi ușa s-a închis. M-am dus în spate și l-am găsit pe Nzima stând singur la umbra deasă a copacului pastorului. Chiar și în lumina slabă, era ușor de observat durerea de pe chipul său.

Vorbea ca un copil speriat.

— Ce vor face? Crezi că ne vor ucide?

Când l-am auzit la ușă, am sperat în mod egoist că-mi va •pune câteva cuvinte care să mă aline și să-mi dea putere, dar el era cel care avea nevoie disperată și de una, și de cealaltă.

Nzima mi-a povestit că soția și copiii săi erau în vizită la soacra sa, într-un sat îndepărtat. N-avea cum să afle dacă erau bine și era măcinat de nesiguranță.

— Am viziuni de care nu reușesc să scap, a spus el. O văd pe soția mea și pe copilași cum sunt măcelăriți, tăiați, chiar în fața mea. Iar eu nu pot face nimic să opresc asta. Mă tem că zac inorți cu toții în drum, chiar acum.

Am încercat să-1 consolez, dar ce puteam spune? De câte ori să spun cuiva că lucrurile vor fi în regulă, când eu însămi nu eram sigură de ce urma să mi se întâmple chiar mie?

El oftă din rărunchi.

— Unde să mă duc? Toată lumea are macete acolo, afară, iar pe alții i-am văzut cu arme.

— Rămâi aici până încetează asasinatele, apoi îți vei găsi familia, am spus eu sperând să-i schimb starea de spirit.

El scutură din cap și se ridică în picioare.

— Nu voi sta aici și nici n-am unde să mă duc, copila mea.

— Mă voi ruga pentru dumneata.

— Mulțumesc, Immaculee.

își luă rămas-bun și se îndreptă spre curtea din față, unde aștepta pastorul Murinzi. Pesemne că pastorul îi spusese lui Nzima că nu poate să rămână, pentru că se îndreptă spre poartă și păși dincolo de ea, Iară să spună niciun cuvânt. Mai târziu am aflat că sărmanul om a fost ucis la doar câteva sute de metri de casa pastorului.

Câteva ore mai târziu, eram singură în micul dormitor, când pastorul Murinzi introduse în liniște înăuntru cinci femei tutsi. Le-am recunoscut ca fiind din zonă, dar nu o cunoșteam bine pe niciuna din ele.

Când le-a adus în cameră, pastorul era agitat:

— Repede, repede! Trebuie să vă grăbiți! Și păstrați liniștea! Mormăia atât de repede și de șoptit încât abia îl auzeam.

— Așteptați aici, în liniște, a spus el închizând ușa în urma sa.

Și iată-ne acum, șase femei tutsi, străine practic una de alta, și care n-aveam decât două lucruri în comun: eram vânate și n-aveam unde altundeva să ne ascundem. Am rămas privin- du-ne una pe alta, prea speriate ca să vorbim între noi sau ca măcar să facem cunoștință. Nu știam ce se întâmpla afară, dar judecând după nervozitatea pastorului, lucrurile mergeau prost.

Dintr-odată s-au auzit țipete în afara casei, care făceau să-ți înghețe sângele în vine și ne-au zbârlit părul de pe brațe.

Apoi s-au auzit voci oribile, furioase, urlând:

— Omorâți-i! Omorâți-i! Omorâți-i!

Apoi din nou țipete și strigăte după ajutor, urmate de:

— Omoară-1! Omoară-1! Omoară-1!

Ne-am panicat. Câteva femei s-au aruncat pe podea și s-au ascuns sub pat. Tremuram atât de tare încât credeam că tremură podeaua. Ochii mei căutau prin cameră o ascunzătoare și am zărit în tavan un spațiu gol.

— Am putea să ne ascundem acolo, sus, am șoptit trăgând uii scaun sub gaură și cățărându-mă pe el. Am tras sus o altă femeie și, împreună, le-am tras pe toate prin gaură. Apoi am așteptat să se întoarcă pastorul.

Am rămas ghemuite în acel spațiu înghesuit și înăbușitor până ce hainele ni s-au îmbibat de transpirație, iar respirația a devenit sacadată din cauza lipsei de aer. Două ore mai târziu, pastorul Murinzi s-a întors. Stătea in picioare în mijlocul camerei scărpinându-se în cap cu o expresie stupefiată pe față.

— Unde or fi? Dumnezeule, le-am lăsat chiar aici!

Dacă n-aș fi fost atât de înspăimântată, aș fi râs.

— Suntem aici, am șoptit, scoțând capul prin gaura ascunzătorii.

Pastorul a clătinat din cap, apoi ne-a cerut să coborâm imediat ca să poată vorbi cu noi. Chipul său era încă încruntat.

— Știu că sunteți speriate și e normal să fie așa, a spus el. I .ucrurile au scăpat de sub control acolo, afară. Ucigașii intră în casa *oricui.* N-au intrat la mine astăzi, dar pot să o facă oricând. Sincer, nu știu ce să fac cu voi... Trebuie să mă gândesc.

Probabil că a observat că eram panicate, așa că ne-a propus toarte repede o soluție.

— Nu vă faceți griji, n-o să vă dau afară, ne-a asigurat el. I)ar trebuie să mă ascultați cu mare atenție. Mâine dimineață, devreme, înainte să se trezească ceilalți, o să vă duc într-o altă încăpere, unde veți rămâne până încetează asasinatele. Voi spune tuturor celor din casă că v-am alungat. Voi fi singurul care voi ști că sunteți aici. O vorbă aruncată aiurea ne poate omorî pe toți. Am mai văzut beția crimei — odată ce plutește în aer setea de sânge, nu mai poți avea încredere în nimeni, nici măcar în propriii tăi copii. Dacă vă descoperă cineva sunteți terminate! Și, pentru Dumnezeu, nu vreau sângele vostru în casa mea sau pe mâinile mele.

Apoi pastorul s-a întors spre mine și mi-a spus cuvinte care m-au tăiat ca un cuțit:

— Fratele tău și prietenul lui nu pot rămâne aici. Trebuie să plece și să se descurce singuri. Este prea periculos pentru mine să protejez bărbați. De fapt și voi, femeile, sunteți deja prea multe ca să vă ascund.

Nu mă putea privi în ochi — amândoi știam că a-i goni acum pe

Vianney și Augustine însemna aproape sigur trimiterea lor la moarte.

— Oh, nu, pastore Murinzi, te rog! Nu poți...

El și-a dus un deget la buze, încheind conversația.

— Trebuie, Immaculee. Când voi veni să vă iau în câteva ore, să-i duci la ușă și să le dai drumul. Ai grijă să nu te vadă nimeni.

Când pastorul a ieșit din cameră, l-am înjurat în șoaptă. Cum putea să se comporte ca un sfânt protejându-ne, pentru ca apoi să se răzgândească și să-i împingă pe fratele meu și pe Augustine în brațele ucigașilor?

Nu voiam să-l urăsc pe omul care ne salva, dar nu mă puteam abține — îl suspectam de ce e mai rău. Au existat unele situații în care bărbați hutu ascunseseră femei tutsi și-i alungaseră pe bărbații tutsi. Se spunea că ascundeau femeile datorită frumuseții acestora, plănuind să pretindă ulterior că erau ale lor, după ce bărbații le erau uciși. Era o altă modalitate de a brutaliza populația tutsi, în special femeile tutsi. Am început să i red că și pastorul avea unele motive ale sale pentru care as-< undea șase femei.

Am încercat să dormim în acea noapte, dar era dificil să ne odihnim, câtă vreme n-aveam idee ce urma să ni se întâmple. I >e fiecare dată când închideam ochii, îi vedeam pe Vianney și Augustine ieșind din casă și pomenindu-se înconjurați de nebunia macetelor și a demenților care urlau. Băieții erau atât de tineri — aveau doar 20 și 18 ani, cum puteam să-i las să plece singuri? Ar fi fost o trădare din partea mea să-i abandonez.

Am decis să plec cu ei, dar apoi m-am răzgândit... și iar m-am gândit, apoi m-am răzgândit. Cum i-aș fi putut apăra dacă eram atacați? Ba chiar i-aș putea încetini. Ar fi atras mai mult atenția <Iacă ar fi însoțiți de o femeie și am fi fost uciși cu toții.

Apoi cuvintele de despărțire ale lui Damascene îmi răsunau m urechi:

— Nu plecați din acest loc, indiferent ce se întâmplă.

Am gemut încet, dar suficient de tare ca să le atrag atenția celorlalte.

— Nu te teme, fratele tău e bărbat, nu mai e un copil, a spus Therese, una dintre doamnele care se ascundeau împreună cu mine și care mă vedea cum mă perpeleam de vreo oră. Sunt niște tineri puternici — pot avea singuri grijă de ei înșiși. Dacă te duci cu ei, violatorii se vor lua de tine. Lasă-i să plece — e cel mai bun lucru. Ai încredere în mine; sunt mamă. E mai bine pentru tine să rămâi cu noi.

M-am gândit că poate are dreptate, dar asta nu ușura cu nimic situația. Mă temeam că dacă Vianney pleca, s-ar putea ca niciodată să nu mai văd *pe nimeni* din familie.

Cu două ore înainte de răsăritul zorilor, pastorul se strecură in camera în care ne aflam și ne trezi rostind aspru, în șoaptă:

— Treziți-vă, să mergem! Haideți, repede!

M-a privit și mi-a spus:

— la-ți rămas-bun de la fratele tău și apoi întoarce-te imediat.

Cel mai greu lucru pe care a trebuit să-l fac vreodată a fost să merg în acea cameră și să-i trezesc pe Vianney și Augustine. Lacrimile îmi șiroiau ca ploaia pe față — mulțumesc lui Dumnezeu că întunericul îmi ascundea rușinea, durerea și frica inconfundabilă din ochii mei.

Am pus o mână pe spatele lui Vianney și l-am trezit cu blândețe, vorbind încet și calm ca să-mi controlez suspinele.

— Trezește-te... e dimineață. Pastorul spune... că nu putem sta toți... bărbații... Trebuie să plecați... nu te teme... o să te întâlnești cu tati... el o să-ți spună ce să faci.

Mă simțeam distrusă, de parcă inima mi-ar fi fost strivită.

Vianney și Augustine au sărit din pat.

— Ce? Unde să ne ducem, Immaculee? Nu putem pleca nicăieri fără Damascene. Ce-o să se întâmple cu el, dacă plecăm fără el? a spus fratele meu mai mic, frecându-și ochii să alunge somnul.

Cuvintele lui m-au dărâmat. Se gândea la siguranța fratelui nostru, în timp ce eu îl trimiteam în pericol. Mă simțeam ca o mamă care-și

aruncă bebelușul unei haite de lupi.

— Damascene va fi bine, am spus străduindu-mă ca vocea să-mi sune uniform. E undeva în siguranță. Haideți, trebuie să plecăm.

I-am împins pe băieți jos, în holul întunecat din fața ușii. L-am îmbrățișat pe Vianney cât de tare am putut și l-am sărutat de multe, multe ori.

— Fii tare, Vianney. Ne vom întâlni din nou, în curând.

Au ieșit pe ușă și au fost înghițiți de întuneric.

Partea a II-a
ÎN ASCUNZĂTOARE

Capitolul 9
în baie

Am închis ușa după Vianney și Augustine și m-am alăturat celorlalte femei tutsi. Pastorul Murinzi avea o lanternă și ne-a condus de-a lungul holului întunecat spre dormitorul său. ()chii noștri urmăriră raza de lumină pe pereți până ajunse în dreptul unei uși despre care bănuiam că dă înspre curte.

— Aici veți sta, a spus el deschizând ușa pentru a ne arăta noua noastră casă: o baie mică de vreun metru douăzeci lungime și aproape un metru lățime. Lumina sclipea reflectată de dalele din faianță albă de pe jumătatea de jos a pereților. La un capăt era o cabină de duș, iar în celălalt o toaletă — nu era destul spațiu pentru o chiuvetă. Lângă tavan se afla o mică feres- Iruică/deschizătură pentru aerisire, acoperită cu o bucată de cârpă roșie, care facea cumva ca încăperea să pară și mai mică.

Nu-mi puteam imagina cum vom putea încăpea toate șase în acest spațiu, dar pastorul ne împinse înăuntru, înghesuindu-ne.

— Câtă vreme veți fi aici, trebuie să păstrați liniște absolută, adică să *tăceți,* spuse el. Dacă faceți vreun zgomot, veți muri. I)acă vă aud, vă vor găsi, apoi vă vor ucide. Nimeni nu trebuie să știe că sunteți aici, nici măcar copiii mei. Ați înțeles?

— Da, părinte, am spus la unison.

— Și nu trageți apa, nici nu folosiți dușul.

îndreptă lumina lanternei de-a lungul peretelui de deasupra toaletei.

— De cealaltă parte a acelui perete, e o altă baie, care folosește aceleași țevi. Așa că, dacă trebuie neapărat să trageți apa, așteptați până auziți pe cineva folosind cealaltă baie și abia atunci trageți apa exact în același timp. înțelegeți?

— Da, părinte.

Lumina se stinse, iar ultimele cuvinte le-a rostit în întuneric.

— Cred că vor mai continua să ucidă încă vreo săptămână, poate mai puțin. Dacă sunteți atente, ați putea scăpa. N-aș vrea ca ucigașii să

ajungă la voi... știu ce ar putea face.

A închis ușa și ne-a lăsat în întuneric, lipite una de alta. Căldura cu parfum de mosc a respirației noastre, transpirația și pieile lipite laolaltă ne dădeau o senzație de leșin.

Am încercat să ne așezăm, dar nu era destul loc pentru a ne putea mișca toate în același timp. Patru dintre noi, cele mai înalte, ne-am lipit spatele de perete și ne-am lăsat pe podeaua de gresie, apoi le-am tras pe cele mai scunde deasupra noastră. Trecuse de ora 3 dimineață și eram toate complet treze, dar nu îndrăzneam să vorbim. Ne-am așezat cât de bine am putut, ascultând greierii de afară și propria noastră respirație chinuită.

M-am rugat în tăcere, cerându-i lui Dumnezeu să-i apere pe Vianney și Augustine și să-i țină în siguranță pe Damascene și pe părinții mei. I-am mulțumit pentru că ne-a îndreptat spre această baie — credeam cu adevărat că Dumnezeu l-a îndrumat pe pastorul Murinzi să ne aducă aici și, pentru prima oară după multe zile, m-am simțit în siguranță. Dacă *eu* nu observasem mica baie, după ce vizitasem atât de des casa, atunci nimeni altcineva nu o va face.

L-am rugat pe Dumnezeu să-l binecuvânteze pe pastorul Murinzi pentru că și-a riscat propria siguranță pentru a ne ajuta... dar m-am oprit. Un val de mânie mi-a încins obrajii amintindu-mi cum îi izgonise în noapte pe fratele meu și pe prietenul nostru. L-am rugat pe Dumnezeu în cele din urmă să mă ajute să-l iert pe pastor.

Luna a răsărit de după un nor și o fâșie subțire de lumină palidă s-a prelins printr-o fisură din perdeaua roșie, ceea ce uni permise să văd chipurile tovarășelor mele. Lângă mine era așezată Athanasia, o tânără drăguță de 14 ani, cu ochi mari și I rumoși în care se oglindea lumina lunii. Deasupra ei se afla Beata de 12 ani, îmbrăcată în uniforma de școlăriță, cu un aer rătăcit și foarte înfricoșat. Am tras-o în poala mea și am legă- nat-o până a închis ochii.

în fața mea se afla Therese, care la 55 de ani era cea mai mare din

grup. Purta o rochie ruandeză tradițională, populară printre femeile măritate. Părea a fi cea mai îngrijorată dintre toate, poate pentru că avea cu ea doar doi — Claire și Sanda — din cei șase copii ai săi. Claire avea pielea foarte deschisă la culoare și, cu toate că era de vârsta mea, era agitată și nervoasă și nu puteam stabili un contact vizual cu ea. Surioara ei Sanda avea doar șapte ani și era cea mai mică dintre noi. Era dulce, drăguță și surprinzător de calmă. N-a plâns niciodată și n-a părut nici măcar înfricoșată când noi celelalte tremuram de frică — cred că a fost în stare de șoc tot timpul cât ne-am aflat în baie.

Avertismentele repetate ale pastorului de a rămâne tăcute erau respectate. Stăteam grămadă una peste alta, prea speriate pentru a ne schimba pozițiile sau chiar pentru a respira mai profund. Am așteptat ca lumina cenușie a zorilor să umple incăperea, apoi ne-am îndemnat din priviri una pe alta să ne ridicăm pe rând și să ne întindem oasele. Nu ne-am permis decât o pauză de două-trei minute, înainte de a reveni în pozițiile noastre incomode de pe podea.

în zori, păsările din copacul înclinat al pastorului au început să cânte. Eram geloasă pe ele, gândind: *Ce norocoase sunteți că v-ați născut păsări și că aveți libertate — la urma urmei, uite ce ne facem noi oamenii, unii altora.*

Eram atât de epuizate, flămânde, înțepenite și încălzite, încât prima noastră zi în baie a trecut ca o ceață dureroasă. Era imposibil să dorm — dacă ațipeam eram trezită imediat de o crampă la picior sau de cotul cuiva care mă înghiontea în coaste.

La lăsarea serii, l-am auzit pe pastorul Murinzi vorbind cu cineva afară.

— Nu, nu, nu, spunea el. Nu știu despre ce vorbești — sunt un hutu bun și n-aș ascunde niciodată oameni tutsi. Nu e ni- ciun tutsi aici... au plecat noaptea trecută.

Ne uitam una la alta cu ochii larg deschiși. Eram îngrozite.

— Nu vreau să am probleme cu guvernul, continuă pastorul. Voi, oameni buni, mă cunoașteți, ba chiar ar trebui să protejați această casă...

acei rebeli tutsi ar putea chiar să mă atace pentru că sunt un hutu atât de bun.

Cel sau cei cu care vorbise pastorul a plecat, iar noi ne-am relaxat. Pastorul Murinzi tocmai mințise ca să ne salveze — eram sigură că nu avea de gând să ne dea pe mâna ucigașilor. Acum nu mai avea de ales, pentru că dacă ne-ar preda, ucigașii vor ști că el ne-a ascuns. Atunci l-ar numi hutu moderat, un trădător al tribului său și l-ar ucide la fel de sigur cum ne-ar ucide și pe noi.

Am răsuflat ușurată și am îmbrățișat-o pe Beata care stătea la mine în poală. Mi-am amintit cum mă lua uneori mama în brațe, când eram mică și-mi era frică de ceva. Amintirea mamei m-a întristat — era pentru prima oară în viața mea când nu știam unde se aflau părinții și frații mei. Am ațipit și i-am visat pe Vianney, Augustine și Damascene care băteau la poarta pastorului, în timp ce în spatele lor casa noastră ardea.

I am văzut pe părinții mei pe motocicleta tatei, iar mama întreba: Ce *se va întâmpla cu băieții mei?*

în timp ce visam, pastorul Murinzi a deschis ușa și, fără să spună un cuvânt, a împins înăuntru o farfurie de cartofi și fasole, toate reci. Era târziu, vreo 11 noaptea și niciuna dintre noi nu mâncase și nu băuse nimic de aproape două zile.

Ne-am repezit asupra farfuriei, înșfacând hrana cu degetele noastre murdare și băgând-o în gură.

Când pastorul a revenit după vreo cinci minute cu furculițe, devorasem deja fiecare fărâmă de mâncare. Se uită la farfurie, apoi ne privi cu milă. Un moment mai târziu, înghesui în încăpere o saltea foarte subțire.

— 'Ați străbătut un drum lung. Acum încercați să vă odihniți, spuse el și închise ușa.

Când ne-am deșteptat în ziua următoare, ne-am schimbat pozițiile pentru a ne întinde mușchii care deveniseră dureroși. Mișcarea, chiar și câțiva centimetri, a fost o realizare importantă, pentru că nu puteam

vorbi între noi. Am conceput la repezeală câteva forme de limbaj prin semne care aveau să devină modul nostru tăcut de comunicare pe toată durata șederii în baie.

M-am strâmbat de durerile provocate de crampele de la picioare, gândindu-mă că după război voi avea destule de povestit despre greutățile îndurate. *Ascultați ce am pățit,* aveam să mă laud eu în fața prietenilor mei*, am petrecut o zi întreagă și o noapte închisă într-o baie minusculă, cu cinci persoane străine, lată ce eroină sunt!*

Dar nici nu mi-am început bine mica fantezie, că am fost readusă brusc la realitate de imaginile familiei mele: părinții mei fugind din casa în flăcări, Damascene dispărând întristat, iar Vianney și Augustine bâjbâind în necunoscut, fără niciun Ioc unde să se ascundă. Slavă Domnului că Aimable era în siguranță, departe de Rwanda, într-o altă țară! Dar cum rămânea cu miile de tutsi refugiați, care căutaseră adăpost acasă la noi? Ce se întâmplase cu ei? Oare găsiseră unde să se ascundă sau zăceau cine știe pe unde, în bălți de sânge? M-am simțit idioată și egoistă pentru că mă consolam plân- gându-mi de milă când mii de oameni sufereau mai mult decât mine.

Era rândul meu să mă întind, când afară izbucni o mare zarvă. Erau zeci, poate sute de voci, unele strigând, altele scandând. Am știut de îndată că sosiseră ucigașii.

— Să-i vânăm în păduri, pe lacuri și dealuri; să-i găsim în biserică; să-i ștergem de pe fața pământului!

M-am ridicat pe vârful degetelor și am aruncat pe furiș o privire afară, printr-o mică gaură din draperie. Celelalte femei m-au apucat, încercând să mă tragă în jos. Athanasia scutura sălbatic din cap, mormăind în șoaptă:

— Dă-te jos! Pe noi ne caută! Lasă-te jos, înainte să te vadă!

Le-am ignorat, împingându-le mâinile și uitându-mă prin gaură. Dar imediat am regretat, pentru că am rămas împietrită de ceea ce am văzut.

Sute de oameni înconjuraseră casa, mulți dintre ei îmbră- cați ca

niște diavoli, purtând fuste din coajă de copac și bluze din frunze uscate de banană, iar unii dintre ei aveau chiar coarne legate cu curele pe cap. în ciuda costumelor lor demonice, chipurile le erau lesne de recunoscut, iar în ochii lor se citea setea de crimă.

Urlau și țipau. Săreau agitând în aer sulițe, macete și cuțite. Cântau un cântec care îți îngheța sângele în vine, despre genocid, în timp ce dansau un dans al morții:

— Să-i ucidem, să-i ucidem, să-i ucidem pe toți; să-i omo- râm cu mic, cu mare! Să-i omorâm pe bătrâni, să-i omorâm pe tineri... un pui de șarpe e tot un șarpe, să-l omorâm, să nu lăsăm pe nimeni să ne scape! Să-i ucidem, să-i ucidem, să-i ucidem pe toți!

Dar cei care cântau și care ne torturau de atâtea zile nu erau soldați, nici milițieni instruiți. Nu, erau vecinii noștri, oameni alături de care am crescut, împreună cu care am mers la școală — unii au fost chiar la noi în casă, invitați la cină.

L-am recunoscut pe Kananga, un tânăr pe care-1 cunoșteam din copilărie. Se retrăsese de la liceu, iar tata încercase să-l ajute să se îndrepte. L-am văzut pe Philip, un tânăr prea timid ca să poată privi pe cineva în ochi, dar care acum se simțea complet în elementul său în mijlocul acestui grup de ucigași. în fruntea grupului am recunoscut doi profesori de la școala locală, care erau prieteni de-ai lui Damascene. în mulțime am zărit zeci de oameni dintre cei mai de seamă cetățeni din Mataba, cuprinși de o frenezie ucigașă, făcând scandal și urlând după sângele de tutsi. Ucigașii care conduceau grupul și-au croit drum spre casa pastorului și dintr-odată scandările au început să se audă din toate direcțiile.

— Găsiți-i, găsiți-i, omorâți-i pe toți!

Capul îmi vâjâia; m-am lăsat în jos, înspre femei. Nu mai puteam respira.

— Dumnezeule, ajută-ne..., am șoptit, fără a-mi putea aminti cuvintele vreunei rugăciuni. Un val de disperare m-a năpădit și am fost copleșită de groază.

în acel moment, diavolul mi-a șoptit pentru prima oară în urechi:

De ce-l chemi pe Dumnezeu? Uită-te la toți ăștia de afară... sunt sute de oameni care te caută. Sunt o mulțime, iar tu ești una singură. Nu poți să supraviețuiești — nu vei supraviețui. Sunt în casă și caută în fiecare cameră. Sunt aproape, aproape au ajuns... te vor găsi, te vor viola, te vor tăia, te vor ucide!

Inima îmi bătea nebunește. Ce era acea voce? Mi-am strâns ochii cât de tare am putut ca să pot rezista gândurilor negative. Am apucat rozariul alb și roșu pe care mi-1 dăduse tatăl meu și m-am rugat în tăcere, din toate puterile mele: *Doamne, în Biblie ai spus că poți face orice pentru oricine. Ei bine, sunt una dintre acei oricine și am nevoie să faci ceva pentru mine, acum. Te rog, Doamne, orbește-i pe ucigași când ajung la ușa băii pastorului — nu-i lăsa să găsească ușa acestei băi și nu-i lăsa să ne vadă! L-ai salvat pe Daniel din groapa cu lei, Doamne, Tu ai oprit leii să-l facă bucăți... nu-i lăsa pe ucigașii ăștia să ne facă bucăți, Doamne! Salvează-ne, așa cum l-ai salvat pe Daniel!*

M-am rugat mai intens decât o făcusem până atunci în viața mea, dar, cu toate acestea, energia negativă continua să-mi distrugă sufletul. Vocea îndoielii răsuna din nou în urechile mele, de parcă Satana însuși ar fi stat pe umărul meu. Simțeam la propriu cum îmi pompează frica în vene, iar sângele meu parcă luase foc.

Vei muri, Immaculee! mă tachina vocea. *Te compari cu Daniel? Ce îngâmfată ești!... Daniel avea sufletul pur și era iubit de Dumnezeu — el era un profet, un sfânt! Ce ești tu? Tu ești nimic... meriți să suferi și să te chinui... meriți să mori!*

Mi-am încleștat degetele pe rozariu de parcă îmi trasa o linie a vieții spre Dumnezeu. în mintea și în sufletul meu am strigat la El pentru ajutor:

Da, sunt nimic, dar Tu ești iertător. Sunt o ființă umană și sunt slabă, dar te rog Doamne, dă-mi iertarea Ta. Iartă-mi păcatele... și te rog trimite-i de aici pe ucigașii ăștia înainte să ne găsească!

Tâmplele îmi zvâcneau. Vocea întunecată era în capul meu,

umplându-1 cu imagini înfricoșătoare, de nedescris.

Cadavrele sunt peste tot. Mame care și-au văzut pruncii tă- iați în două, fetușii smulși din măruntaiele lor... și tu crezi că tu trebuie să fii salvată? Mamele s-au rugat la Dumnezeu să le salveze pruncii, iar El le-a ignorat — de ce te-ar salva El pe tine <ând bebeluși nevinovați sunt uciși? Ești egoistă și n-ai pic de rușine. Ascultă, Immaculee, îi auzi? Ucigașii sunt în fața ușii — sunt aici pentru tine.

Capul îmi ardea, dar chiar îi auzeam pe ucigași în hol ■.Irigând:

— Omorâți-i! Omorâți-i pe toți!

Nu! Dumnezeu este iubire, i-am spus vocii. *Mă iubește, nu mă va umple de frică. Nu mă va abandona. Nu mă va lăsa să mor ghemuită pe podeaua unei băi. Nu mă va lăsa să mor în rușine!*

Mă străduiam să-mi formez în minte o imagine a lui I Jumnezeu, doi stâlpi de lumină albă strălucitoare care ardeau in fața mea, ca două picioare gigantice. Mi-am încolăcit brațele in jurul picioarelor ca un copil înspăimântat, care se agață de mamă. L-am implorat pe Dumnezeu să mă umple de lumina și puterea Sa, să pot alunga energia întunecată din inima mea.

M-am agățat de picioarele Tale, Doamne și n-am nicio îndoială că mă poți salva, nu-Ți voi da drumul până ce nu-i vei alunga pe ucigași.

în mintea mea se ducea o adevărată bătălie între rugăciunile mele și șoaptele malefice, care eram sigură că erau ale diavolului. N am încetat o clipă să mă rog... iar șoaptele nu au dispărut.

Seara, pastorul a deschis ușa și ne-a găsit pe toate într-un fel de transă. Eram udă leoarcă de transpirație, epuizată, strângeam cu ambele mâini rozariul și nu vedeam nimic în jurul meu. Murmuram o rugăciune după alta, privind în gol, fără să văd pe nimeni din jurul meu. Therese își acoperise ochii cu o mână, iar cu cealaltă ținea Biblia deasupra capului. Și micuța Beata, ghemuită în genunchi, cu brațele înainte își ținea mâinile împreunate pentru rugăciune.

Pastorul ne-a rostit numele, dar niciuna dintre noi nu l-a auzit. în cele din urmă ne-a scuturat ca să ne trezim din apatie. Mi-am ridicat

ochii spre el, clipind confuză și mi-am revenit abia când el a început să râdă.

— Ce faceți, doamnelor? Pentru numele lui Dumnezeu, re- laxați-vă. Ucigașii au plecat acum șapte ore. Nu-mi vine să cred că încă vă rugați.

Pentru mine, cele șapte ore au trecut de parcă ar fi fost câteva minute, dar eram complet epuizată. în toți anii mei de rugăciune, niciodată nu m-am concentrat atât de puternic asupra lui Dumnezeu și niciodată nu am fost atât de conștientă de prezența întunericului. Văzusem răul în ochii ucigașilor și simțisem răul peste tot în jurul meu, în timp ce casa fusese percheziționată. Ascultasem vocea întunecată, care încerca să mă convingă că vom fi măcelărite. De fiecare dată când am cedat fricii și am crezut minciunile acelor șoapte otrăvite am simțit că parcă îmi era jupuită pielea de pe cap. Numai prin concentrarea asupra energiei pozitive a lui Dumnezeu am reușit să fac față acelei prime vizite a ucigașilor. Tatăl meu spunea întotdeauna că niciodată nu ne rugăm prea mult... acum am văzut că avea dreptate.

Am realizat că va trebui să lupt mai întâi înăuntrul meu pentru a supraviețui războiului. Tot ce era puternic și bun în mine — credința, speranța și curajul meu — era vulnerabil la energia întunecată. Dacă îmi pierdeam credința, știam că nu voi putea supraviețui. Nu mă puteam bizui decât pe Dumnezeu ca să mă ajute să lupt.

Vizita ucigașilor ne epuizase pe toate. Pastorul Murinzi ne-a adus o farfurie cu mâncare, dar deși ne era foame, eram prea obosite ca să putem mânca. Când s-a întors pe la miezul nopții, mâncarea era neatinsă.

Pastorul a revenit din nou, noaptea, în timpul unei furtuni puternice. Ploaia bătea atât de tare în acoperișul metalic, încât .1 putut vorbi cu noi fără teama de fi auzit.

— Am avut noroc astăzi. Au căutat prin toată casa, în fie- i are cameră. Au căutat prin grădină și au scormonit prin mormanul de gunoi

din spatele ocolului de vite. S-au strecurat în t.ivan și pe sub mobilă — ba chiar au străpuns și valizele cu macete ca să fie siguri că nu ascund bebeluși tutsi. Erau înnebuniți, ca niște animale turbate. Ochii lor erau lucioși și roșii... cred că au fumat ceva droguri. Dar când au ajuns la dormitorul meu au văzut că era curat, așa că n-au vrut să deranjeze. Au spus că deocamdată lasă dormitorul, dar au avertizat că-1 vor scormoni data viitoare, când se vor întoarce.

— Data viitoare, am bolborosit noi.

Nu-mi imaginam cum aș fi putut retrăi un asemenea chin. (AI siguranță că Dumnezeu nu avea să ne supună la aceleași cazne de două ori!

. — Niciodată nu poți ști când se vor întoarce, a spus pastorul. Ar putea veni oricând și Domnul să ne ajute pe toți dacă vă vor găsi.

Fraza sa de despărțire mi-a răsunat în minte ținându-mă trează toată noaptea și a doua zi.

Pastorul Murinzi a revenit panicat în seara următoare.

— Un prieten mi-a spus că liderul unei echipe a morții crede că ucigașii nu și-au făcut bine treaba când au scotocit ieri prin casă, rosti el șuierător. Unele dintre voi au fost văzute prin casă cu câteva zile în urmă și se zvonește că vă ascundeți aici. Vor trimite un alt grup de ucigași care vor căuta mai bine.

Am gemut în timp ce corpul îmi era cuprins de moleșeală. Pur și simplu nu mai aveam puterea să trec printr-o nouă expediție de vânătoare a ucigașilor.

Dumnezeule, de ce nu-i aduci direct la noi, chiar acum și să se termine odată? l-am implorat. *De ce ne lași să suferim în acest fel? De ce ne torturezi așa?*

Cum am putea scăpa din nou? Casa care cândva îmi părea atât de uriașă era acum ca o celulă de închisoare, o capcană a morții. Nu mă puteam gândi decât la o singură scăpare: îmi doream să ajung în rai. *Oh, Doamne,* mă rugam în gând, *nu mai am puterea să lupt. Sunt gata să*

renunț... te rog dă-mi putere, apără-mă de demonii care mă înconjoară. Arată-mi cum să-i orbesc din nou pe ucigași.

Mi-am ridicat capul și am deschis ochii. Când l-am văzut pe pastor stând în picioare în ușă, o imagine clară precum cristalul mi-a sclipit în minte.

— Am o idee, i-am spus cu vocea șoptită, dar fermă. Poți împinge șifonierul în fața ușii de la baie? E destul de lat și de înalt ca să o acopere complet, iar dacă ucigașii nu pot vedea ușa, nu ne vor găsi. Va fi ca și cum ar fi orbi!

Pastorul Murinzi se gândi un moment, apoi clătină din cap.

— Nu, asta nu va schimba nimic; de fapt cred că ar înrăutăți lucrurile. Dacă se uită în spatele șifonierului și găsesc ușa, vor fi și mai agresivi cu voi.

— Oh, nu! Părinte, te rog, trebuie... eram sigură că Dumnezeu îmi trimisese un semn. în sufletul meu știam că dacă în fața ușii s-ar afla șifonierul, am fi salvate. Dar pastorul era de neclintit, așa că am făcut ceva ce nu mai făcusem niciodată în viața mea: i-am căzut în genunchi și m-am înclinat în fața sa. Te rog, te implor, am spus. Știu în sufletul meu că dacă nu vei pune șifonierul în fața ușii, ne vor găsi când vor căuta data viitoare. Nu te teme că-i vom înfuria — nu ne pot ucide decât o singură dată. Te rog să faci asta pentru noi... Dumnezeu te va răsplăti pentru asta.

Nu știu dacă văzându-mă că-1 implor în genunchi sau teama de a nu fi auzită de cineva l-a convins, dar s-a înduplecat.

— Bine, bine. Vorbește mai încet, Immaculee. îl mut chiar acum. Sper să ajute la ceva, deși mă îndoiesc.

Apoi a dispărut, iar un moment mai târziu am auzit cum muta șifonierul în dreptul ușii de la baie. Celelalte femei m-au privit și au spus în șoaptă:

— A fost o idee bună. Cum ți-a venit?

Nici nu-mi aminteam dacă văzusem mai înainte șifonierul

pastorului, dar eram sigură că ideea mutării mi-a venit în timp ce mă rugam pentru ajutor.

— De la Dumnezeu, am răspuns simplu.

Capitolul 10
Confruntarea cu propria mânie

Au trecut câteva zile de calm relativ. Auzeam doar din când în când ucigașii pe afară, fredonându-și cântecele demente. Toată ziua ne rugam în tăcere și comunicam între noi prin semne. La fiecare 12 ore, ne permiteam câteva minute de îndreptare și întindere a corpului. în afară de aceste clipe, încercam să ne mișcăm cât mai puțin, stând zi și noapte în aceleași poziții.

Trăgeam apa la toaletă exact așa cum ne învățase pastorul Murinzi — atunci când altcineva din casă trăgea apa la cealaltă toaletă. Folosirea toaletei era o provocare: aveam atât de puțin spațiu, încât una dintre noi trebuia să stea cocoțată deasupra scaunului, iar când vreuna avea nevoie să se ușureze, trebuia ca toate să ne schimbăm poziția. Riscam astfel să facem zgomot și să fim descoperite.

în mod ciudat, în toată perioada petrecută în baie, nu-mi amintesc să fi văzut pe altcineva folosind toaleta, chiar dacă se afla în mijlocul micului nostru spațiu, și nici nu-mi amintesc să fi fost deranjată de vreun miros. Ciclurile menstruale veneau unul după altul și-l șocăm pe pastor când îi ceream din ce în ce mai multă hârtie igienică. Totuși, niciuna dintre noi nu era jenată de situație, am învățat să ignorăm aceste reacții fiziologice și să renunțăm la luxul intimității, mai ales că toate acestea păreau mai degrabă fără însemnătate, în comparație cu dorința de a rămâne în viață.

Mâneam ori de câte ori venea pastorul cu hrana, lucru care se întâmpla destul de sporadic. în unele zile apărea abia pe la 3 sau 4 dimineața, iar în alte zile nu venea deloc. (împingea șifonierul din fața ușii de fiecare dată când venea să ne vadă sau să ne aducă mâncare, dar era mereu foarte atent să nu fie auzit. Sub șifonier se afla un covoraș care atenua zgomotul mișcării, așa că, din nou, Dumnezeu avea grijă de noi). îngrijorat că cineva ar putea observa că gătește mai mult decât de obicei, ne aducea resturi de la masa copiilor săi sau ce aruncau servitorii. Uneori, oricât de foame ne-ar fi fost, nu puteam mânca pentru că

ce ne aducea el semăna cu mâncarea pentru porci. (Râdeam de mine însămi amintindu-mi cât de mofturoasă la mâncare eram acasă). Din fericire, ne aducea și apă să bem.

Deși ar fi părut imposibil, după câteva zile de liniște am lăsat puțin garda jos. Pastorul ne-a readus însă brutal înapoi la realitate.

A venit într-o noapte și ne-a spus că ucigașii erau prin apropiere, mergând din casă în casă, percheziționând toate casele și ucigând fiecare tutsi pe care îl găseau.

— Pot veni aici în orice minut, dar poate că nu vor veni până mâine sau poimâine. Cu siguranță se vor întoarce, așa că păstrați tăcerea, ne-a avertizat el.

Orice iluzie am fi avut că ne vom găsi pacea sufletească în acea baie a dispărut de îndată. Teama că ucigașii se vor întoarce era pentru noi o tortură fizică și mentală constantă. Mă simțeam de parcă cineva mă împungea cu un băț pentru alungat vitele ori de câte ori scârțâia podeaua sau lătra vreun câine. Pentru că nu puteam dormi decât perioade scurte de timp, pielea mea a devenit în curând uscată și solzoasă și aveam o durere de cap permanentă. Tortura mentală era și mai intensă. Eram prizoniera propriilor gânduri, cele mai întunecate temeri și îndoieli care mă chinuiseră de la sosirea aici nu dispăreau nicio clipă — îmi rodeau sufletul și-mi subminau fundamentul credinței. Când nu-i mai auzeam pe ucigași, gândurile mi se îndepărtau de Dumnezeu, iar energia negativă mă cotropea. Dar de câte ori mă rugam simțeam în jurul meu iubirea Lui și nu-mi mai era atât de frică.

Așa am ajuns să mă rog în fiecare clipă când eram trează, începând din momentul în care deschideam ochii, la 4 sau 5 dimineața. în prima mea rugăciune, îi mulțumeam lui Dumnezeu pentru că locuința pastorului fusese construită astfel încât să ne poată adăposti în timpul genocidului. Apoi îi mulțumeam pentru că arhitectura casei prevăzuse o baie suplimentară și pentru că pastorul avusese inițiativa de a cumpăra un șifonier care avea dimensiunile potrivite pentru a acoperi intrarea spre locul unde ne ascundeam.

După primele rugăciuni de mulțumire, începeam rugăciunea Rozariului. Spuneam mai multe rugăciuni catolice diferite pe boabele roșii și albe. Uneori mă rugam atât de intens încât transpiram toată. Orele treceau... Când terminam rozariul și rugăciunile, luam o *pauză* pentru a medita asupra câtorva din pasajele mele favorite din Biblie.

Pentru că simțeam că credința îmi era pusă la încercare, petreceam ore în șir contemplând două versete pe care le memorasem din Marcu, care vorbeau despre puterea credinței. Mai întâi era acesta: *De aceea vă zic vouă: Toate câte cereți, ru- gându-vă, să credeți că le-ați primit și le veți avea* (Marcu 11:24).

Apoi reflectam asupra altuia: *Adevărat zic vouă că oricine va zice acestui munte: Ridică-te și te aruncă în mare, și nu se va îndoi în inima lui, ci va crede că ceea ce spune se vaface,fi-va a lui orice va zice* (Marcu 11:23).

Dacă treceau doar câteva minute în care nu mă rugam sau în care nu meditam asupra lui Dumnezeu era ca o invitație către Satana de a mă înjunghia cu cuțitul său cu două tăișuri, al îndoielii și al autocompătimirii. Rugăciunea devenise armura mea și o țineam strâns în jurul inimii mele.

Pastorul se temea mereu că vom greşi și vom face zgomot, așa că rareori lăsa pe cineva în dormitorul său. Uneori însă, când vreunul dintre copiii săi ori vreun servitor îl vizita, stăteam ca pe jăratic până ce pleca. La vreo săptămână de la sosirea noastră, l-am auzit pe pastor discutând cu fiul său, Sembeba.

— Ce crezi despre toate asasinatele astea, tată? Nu crezi că e bine, că este exact ce ar trebui să facem noi, populația hutu? Vreau să spun că la şcoală ne-au învățat că în urmă cu sute de ani tutsi făceau exact același lucru cu noi, așa că merită ce primesc, nu?

— Sembeba, nu știi despre ce vorbești. Lasă-mă acum. Vreau să dorm, răspunse pastorul.

— Acei tutsi au crezut întotdeauna că sunt superiori... Mereu ne-au privit de sus pe noi, oamenii hutu. Nu crezi că, dacă ar mai fi încă la

putere, *ne-ar ucide* chiar acum? Așa că uciderea lor e un fel de autoapărare, nu?

Vocea lui se auzea atât de tare, încât puteam pune pariu că Sembeba stătea chiar lângă șifonier și eram îngrozită că ar putea să observe că fusese mutat din locul său. Dar așa îngrijorată cum eram, m-am străduit să nu mă ridic și să strig la el — atât de tare mă enervau cuvintele lui.

Știam că nu era de blamat în întregime pentru ignoranța lui, pentru că își formase această concepție despre tutsi în școală... aceeași școală la care mersesem și eu! Tinerii hutu erau învățați încă de mici că tutsi erau inferiori, că nu erau de incredere și că nu aparțineau Rwandei. Oamenii hutu erau martori la segregarea populației tutsi în fiecare zi, mai întâi în curtea școlii, iar apoi la locul de muncă și erau învățați să ne dezumanizeze numindu-ne *șerpi și gândaci.* Nu e de mirare că le era atât de ușor să ne ucidă — șerpii trebuiau uciși, iar gândacii exterminați!

Omenirea mai văzuse de multe ori întâmplându-se astfel de lucruri. După cele petrecute în Germania nazistă, toate țările mari și puternice au jurat că „Nu se va mai întâmpla niciodată!". Dar iată că acum eram șase femei nevinovate, înghesuite în întuneric, condamnate să fim executate, pentru că ne născusem tutsi. Cum se putea oare ca istoria să se repete? Cum reușea din nou răul să iasă la suprafață? De ce i se permitea diavolului să pășească printre noi nestingherit, otrăvind inimi și minți până ce era prea târziu?

Pastorul trebuie să-și fi dat seama că puteam auzi această conversație, pentru că și-a dojenit fiul cu asprime:

— Ești un prost, Sembeba. Vărsarea de sânge nu are nicio justificare, fără un motiv foarte întemeiat. Acum, ieși din camera mea. M-am săturat să te ascult vorbind.

— Crezi că *eu sunt prost* pentru că-i urăsc pe tutsi, tată? Nu crezi că e o prostie mai mare să-i ascunzi? Sper că știi că asta spun oamenii că faci. E adevărat? Ascunzi tutsi în casă?

Inima mi s-a urcat în gât. Mânia mi-a dispărut complet, tot ce simțeam acum era frica.

— M-am săturat de prostiile tale, Sembeba. Nu ascund ni- ciun tutsi. Și mă doare să aud cuvintele tale răzbunătoare — propria ta mamă era o tutsi! Sper că știi că mătușile, unchii și toți verii tăi sunt vânați și uciși. Acum, ieși afară din camera mea și nu te mai întoarce. *Ieși afară'.*

încă nu ne revenisem după îngrozitoarea vizită a lui Sembeba, când deodată am auzit grenade explodând în apropiere. Urmară o serie de zgomote înfiorătoare, care păreau să fie ale unor case prăbușindu-se. După fiecare prăbușire, se auzeau cântând:

— Să-i ucidem cu mic, cu mare! Să-i ucidem! Să-i ucidem! Să-i ucidem pe toți!

Se trăgeau focuri de armă lângă casă iar cântecul se auzea atât de tare, încât ne-am dat seama că ucigașii veneau înspre noi. Am rostit o rugăciune în tăcere, apoi, câteva momente mai târziu, s-a auzit un tunet puternic, urmat de răpăitul zgomotos .11 ploii. Am presupus că ucigașii au fugit spre casele lor ca să se adăpostească de ploaie, pentru că tot ce s-a mai auzit pe timpul nopții au fost doar stropii căzând pe acoperișul de metal.

în acea noapte a venit la noi pastorul. Chipul său era palid, iar ochii îi erau roșii și obosiți. M-am gândit că poate era îngrijorat de suspiciunile lui Sembeba, dar era cu mult mai rău. fusese pe afară și asistase la grozăviile și ororile care se desfășurau în jurul nostru. Ne-a povestit că milițienii Interahamwe, soldații și civilii hutu distrugeau fiecare casă tutsi pe care o întâlneau în cale.

— E foarte rău afară, a spus el, foarte, foarte rău. Am asistat la asasinatele din 1959 și din 1973, dar au fost nimic în comparație cu cele de acum. Trebuie să înțelegeți că totul s-a oprit — școlile și piețele sunt închise, oamenii nu se mai duc la muncă. Tara este complet închisă până se termină toată treaba.

— Ce vrei să spui cu *până se termină toată treaba?* Până se termină *care* treabă? l-am întrebat.

Pastorul a făcut o pauză.

— Uciderea populației tutsi. Treaba nu va fi gata până ce nu vor fi uciși toți oamenii tutsi. Este principalul obiectiv al conducerii și îi determină pe toți să tragă din greu ca să-l îndeplinească. Astăzi am văzut lucruri pe care n-aș fi vrut să le văd vreodată.

Stomacul mi s-a făcut ghem. M-am gândit la familia mea, aș fi vrut să-mi astup urechile și să opresc vocea pastorului.

— Au ucis mii de oameni, a continuat el, zeci de mii... poate sute de mii, cine știe? Atât de mulți tutsi au alergat în biserici pentru protecție, încât ușile nu s-au mai închis. Bisericile au fost întotdeauna o pavăză împotriva asasinatelor, dar nu și de

data asta. Ucigașii au ars bisericile pline de oameni și i-au împușcat pe toți cei care au încercat să scape.

— Oh, Doamne, nu! am spus. La radio spuneau ca oamenii să meargă la biserici și pe stadioane pentru a fi protejați!

— Poate că au spus asta, dar nu a fost pentru protecția nimănui. Ucigașii au fost trimiși acolo cu mitraliere și grenade. Grămezile de cadavre sunt înalte cât casa mea... iar mirosul e insuportabil.

— Părinte, te rog, e de ajuns! Nu mai continua, l-am implorat eu.

Aș fi vrut să-l întreb dacă știe ceva despre familia mea, dar nu eram pregătită să aud ce ar fi putut să-mi spună. Nu mai suportam să aud niciun cuvânt.

— îmi pare rău că vă spun astfel de lucruri, dar trebuie să știți ce se întâmplă, a spus el. Este foarte posibil să fiți singurele tutsi în viață din toată Rwanda. Dacă ați vedea ce am văzut eu azi, nu cred că ați mai dori să trăiți.

Celelalte femei plângeau, dar eu nu. în acel moment nu aveam lacrimi de vărsat. Nu simțeam durere, ci mânie. Eram mai mânioasă decât fusesem vreodată până atunci — mai mult decât credeam că sunt în stare. Eram furioasă că pastorul ne spunea acele lucruri cu detalii înfiorătoare când familiile noastre erau afară, fără niciun loc unde să se ascundă. Eram furioasă pe guvern că declanșase acest holocaust. Eram

furioasă pe țările bogate că nu opreau măcelul. Dar cel mai mult, eram furioasă pe oamenii hutu — pe toți. Și cum pastorul perorase despre lucrurile oribile pe care aceștia le făceau populației tutsi, furia mea se adânci devenind ură adâncă, arzătoare.

Niciodată nu săvârșisem vreo acțiune violentă asupra cuiva, dar în acel moment mi-aș fi dorit să am o armă cu care să ucid orice hutu care-mi iese în cale. Nu, nu o armă, ci o mitralieră, grenade, un aruncător de flăcări! Aș fi ucis pe oricine, chiar și tutsi,.... aș fi vrut să fiu ca Rambo și să dau foc întregii țări. I iacă aș fi avut o bombă atomică aș fi aruncat-o asupra Rwandei ca să-i omor pe toți din ținutul nostru stupid, plin de ură.

L-am privit pe pastor și mi-aș fi dorit să-l omor și pe el. N-aș fi crezut niciodată că se poate să mă cuprindă o așa furie și știam că trebuie să mă rog îndelung ca să scap de ea.

Pastorul Murinzi a terminat de vorbit, iar noi stăteam acolo privind în sus la el și așteptând să ne aducă și alte vești oribile. Ar fi fost mai bine dacă ar fi scos un bici și ne-ar fi ucis în bătaie. Nu-i puteam accepta vorbele fără o confirmare. Când a plecat, l-am rugat să dea drumul la aparatul de radio din camera sa, ca să putem auzi și noi știrile. El a acceptat și a închis ușa.

Câteva minute mai târziu l-am auzit pe unul dintre miniștrii guvernului, care vorbea la postul național de radio: *Fac apel la toată populația hutu din Rwanda... este timpul să ne ridicăm împreună la luptă împotriva dușmanului nostru comun. Să renunțăm la diferențele noastre politice și să ne apărăm. Acești șerpi tutsi încearcă să ne omoare... trebuie să-i ucidem noi mai întâi. Ucideți-i pe tutsi, oriunde îi veți găsi — nu cruțați nici măcar unul. Ucideți-i pe cei mai bătrâni și pe cei nou-năs- cuți — cu toții sunt niște șerpi. Dacă rebelii RPF se întorc în țară, să găsească numai cadavrele familiilor lor. Fac un apel la toți oamenii hutu să-și facă datoria și să îi ucidă pe toți inamicii noștri tutsi.*

Acum aveam certitudinea că pastorul nu mințise. Mi-am dat însă

seama și că tatăl meu greșise având încredere în guvern. Oamenii în care el avusese încredere plănuiseră genocidul, iar acum îi chemau pe ruandezii obișnuiți să-l ducă la îndeplinire. în Rwanda există un cult al obedienței și eram sigură că atunci când oamenii hutu, mulți dintre ei pașnici de felul lor, își auzeau conducătorii la radio cerându-le să-i ucidă pe tutsi, se supuneau și înșfacau macetele.

După vreo oră, pastorul comută pe știrile BBC și am auzit o relatare despre cum RPF (soldații tutsi rebeli) înaintau dinspre nordul îndepărtat al țării înspre capitala Kigali. în acel reportaj se spunea că guvernul hutu extremist, aflat în spatele genocidului, era în pericol de a cădea. Acea știre ne-a făcut inimile să tresară — dacă RPF ajungeau în Kigali, își puteau croi drum spre sud, spre provincia noastră, în câteva săptămâni! Mai devreme sau mai târziu, vor ajunge și în micul nostru sat și ne vor salva.

Nu speram decât ca acest lucru să se întâmple mai curând, altminteri pentru noi putea fi prea târziu.

Capitolul 11
Mă lupt ca să pot ierta

Eram adânc cufundată în rugăciune, când ucigașii au venit să percheziționeze casa pentru a doua oară.

Trecuse de amiază, iar eu spuneam din zori rugăciunea Sfântului Rozariu, pentru ca Dumnezeu să-și reverse dragostea și iertarea Sa asupra tuturor păcătoșilor din lume. Dar oricât aș fi încercat, nu reușeam să mă rog pentru ucigași. Iar asta era o problemă pentru mine, pentru că știam că Dumnezeu se aștepta ca noi să ne rugăm pentru *toată lumea* și, mai mult decât orice pe lume, îl doream pe Dumnezeu de partea mea.

Ca un compromis, rosteam de mai multe ori pe zi Rugăciunea Sfântului Rozariu, cât de intens puteam. Rostirea rugăciunilor Bucură-te Marie și Tatăl Nostru îmi luau 12-13 ore, și ori de câte ori ajungeam la partea din Rugăciunea Domnului care ne cerea să-i *iertăm pe cei care greșesc înaintea noastră* încercam să nu mă gândesc la ucigași, pentru că știam că nu puteam să-i iert.

în timpul celei de-a doua percheziții, zarva ucigașilor m-a întrerupt din rugăciuni, așa cum o voce supărată m-ar fi trezit dintr-un vis. Apoi am auzit patru, cinci bubuituri puternice aproape de capul meu, care mi-au atras toată atenția. Mi-am dat seama că se aflau în dormitorul pastorului! îi scotoceau prin lucruri, sfâșiind lucrurile de pe pereți, ridicând patul și răsturnând scaunele.

— Uită-te înăuntru! strigă unul dintre ei. Acum uită-te aici, dedesubt! Mută biroul acela! *Caută peste tot!*

Mi-am acoperit gura cu mâinile, de teamă să nu-mi audă respirația. Erau la câțiva centimetri de capul meu... erau chiar în fața șifonierului — *șifonierul!* I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru el, dar inima îmi bubuia în piept.

îi auzeam *râzând.* Se distrau în timp ce se pregăteau să ucidă oameni! I-am înjurat, dorindu-le să ardă în focurile iadului.

Șifonierul s-a izbit de ușă. Mi-am acoperit urechile și m-am rugat:

Doamne, te rog. Ai pus acolo șifonierul... acum ține-l în acel loc! Nu-i lăsa să-l mute. Salvează-ne, Doamne!

Scalpul îmi ardea, iar cel rău se strecură din nou în capul meu șoptind: *De ce-l chemi pe Dumnezeu? Nu ai la fel de multă ură în inima ta ca și ucigașii? Vrei ca ei să moară; de fapt îți dorești să-i omori chiar tu! Ba te-ai mai și rugat ca Dumnezeu să-i facă să sufere și să ardă în iad.*

îi auzeam pe ucigași de cealaltă parte a ușii, și am implorat: *Doamne, fă-i să plece... salvează-ne de...*

Nu-l chema pe Dumnezeu, Immaculee, se auzi din nou vocea. *El știe că ești o mincinoasă. Minți de fiecare dată când te rogi la El, spunând că-L iubești. Nu ne-a creat Dumnezeu pe noi toți după imaginea Sa? Cum poți să-l iubești pe Dumnezeu și să urăști atât de multe creaturile sale?*

Gândurile îmi erau paralizate. Știam că demonul din capul meu avea dreptate — îl *mințeam* pe Dumnezeu de câte ori mă rugam la El. Eram atât de copleșită de ura pentru oamenii răspunzători pentru acest genocid încât abia mai puteam să respir.

De data aceasta erau în camera pastorului vreo 40 sau 50 de oameni, care țipau și râdeau. Păreau beți și mârșavi, iar scandările lor erau și mai jalnice decât de obicei: *Ucideți tutsi mari mici... ucideți-i unul câte unul. Ucideți-ipe toți!*

Am început să mă rog, cerându-I lui Dumnezeu să-i țină departe de șifonier și să-i scoată din casă.

Dincolo de cântecul răgușit, vocea întunecată mă tachina:

E inutil... nu-l chema pe Dumnezeu. Cine crezi că i-a trimis pe ucigași aici, după tine? El a făcut-o. Nimic nu te poate salva. Dumnezeu nu-i salvează pe mincinoși.

Am început să mă rog pentru ucigași, dar apoi m-am oprit. Voiam cu disperare protecția lui Dumnezeu, dar în inima mea credeam că ei meritau să moară. Nu puteam pretinde că nu măcelăriseră și nu

violaseră mii de oameni — nu puteam ignora lucrurile îngrozitoare, diabolice pe care le făcuseră atât de multor suflete inocente.

De ce aștepți imposibilul de la mine? l-am întrebat pe Dumnezeu. *Cum să-i pot ierta pe oamenii care încearcă să mă ucidă, oameni care poate mi-au ucis deja familia și prietenii? Nu este logic să-i iert pe acești ucigași. Lasă-mă în schimb să mă rog pentru victimele lor, pentru cei care au fost violați și uciși și mutilați. Lasă-mă să mă rog pentru orfani și pentru văduve... lasă-mă să mă rog pentru justiție. Doamne, mă voi ruga să-i pedepsești pe acei oameni răi, dar nu-i pot ierta — pur și simplu nu pot.*

în cele din urmă, i-am auzit pe ucigași plecând. Mai întâi au părăsit dormitorul, apoi casa și în curând i-am auzit îndepăr- tându-se pe drum, în timp ce cântecul lor se stingea pe măsură ce se îndepărtau.

Mi-am reluat rugăciunile. I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru că ne-a salvat și pentru că mi-a dat ideea de a pune șifonierul în dreptul ușii de la baie. *A fost atât de deștept din partea ta, Doamne. Ești foarte deștept,* mi-am spus în mintea mea și I-am mulțumit din nou. Mă întrebam încotro s-or îndrepta ucigașii și am început să mă rog pentru prietenii și familia mea: *Te rog să ai grijă de mama mea, Doamne; își face atât de multe griji pentru noi. Ai grijă de tatăl meu; poate fi atât de încăpățânat....*

Era inutil — rugăciunile îmi păreau lipsite de valoare. în sufletul meu începuse un război și nu mă mai puteam ruga unui Dumnezeu al iubirii cu inima plină de ură.

Am încercat din nou, rugându-L să-i ierte pe ucigași, dar adânc, în sinea mea nu credeam că merită să fie iertați. Iar asta mă tortura... Am încercat să mă rog pentru ei, dar m-am simțit de parcă mă rugam pentru diavol. *Te rog să-mi deschizi inima, Doamne, și să-mi arăți cum să iert. Nu sunt destul de puternică pentru a-mi reprima ura — au greșit foarte mult față de noi... ura mea e atât de puternică încât m-ar putea strivi. Atinge-mi inima, Doamne, și arată-mi cum să iert.*

Ore în șir m-am luptat cu dilema. M-am rugat până târziu în noapte, apoi a doua zi, și în ziua următoare și în celelalte. M-am rugat toată săptămâna, abia atingându-mă de hrană sau de apă. Nu-mi amintesc dacă și cât am dormit și abia dacă am fost conștientă de trecerea timpului.

într-o noapte am auzit urlete nu departe de casă, apoi un bebeluș plângând. Ucigașii trebuie să o fi ucis pe mamă, lăsându-i copilul să moară în drum. Pruncul a urlat toată noaptea; dimineață, urletele au devenit mai slabe, sporadice, iar la căderea nopții s-a lăsat tăcerea. Am auzit apoi în apropiere mârâitul câinilor și m-am cutremurat imaginându-mi cum se curmase viața copilului. M-am rugat la Dumnezeu sa primească sufletul inocent al copilului, apoi l-am întrebat: *Cum să pot ierta oamenii care pot face așa ceva unui nou-născut?*

I-am auzit răspunsul la fel de limpede ca și cum El s-ar fi aflat în aceeași încăpere cu mine: *Voi toți sunteți copiii mei... iar pruncul este cu mine acum.*

Era o propoziție atât de simplă, dar a fost răspunsul la rugăciunile în care mă pierdusem de atâtea zile.

Ucigașii erau și ei copii. Da, erau creaturi barbare care trebuiau aspru pedepsite pentru acțiunile lor, dar erau tot copii. Erau cruzi, răi și periculoși, așa cum sunt uneori copiii, dar cu toate acestea, erau copii. Vedeau dar nu pricepeau teribilul rău pe care-1 provocau. îi răneau orbește pe alții, fără să gândească, îi răneau pe frații și surorile lor tutsi, îl răneau pe Dumnezeu și nu înțelegeau cât de rău se răneau pe ei înșiși. Mințile lor fuseseră infectate de răul care se răspândise în întreaga țară, dar *sufletele* lor nu erau rele. în ciuda atrocităților lor, erau copiii lui Dumnezeu, iar eu puteam ierta un copil, deși nu era deloc ușor... mai ales atunci când acel copil încerca să mă omoare.

în ochii lui Dumnezeu, ucigașii făceau parte din familia Sa, meritând iubire și iertare. Știam că nu-i puteam cere lui Dumnezeu să mă iubească, dacă nu eram dispusă să-i iubesc pe copiii Săi. în acel

moment, m-am rugat pentru ucigași, pentru ca păcatele lor să fie iertate. L-am rugat pe Dumnezeu să-i facă să-și recunoască faptele greșite, înainte ca viața lor pe Pământ să se sfârșească — înainte să fie chemați să dea socoteală pentru păcatele lor de moarte.

Țineam rozariul tatălui meu și-i cerem lui Dumnezeu să mă ajute, când din nou I-am auzit vocea: *lartă-i, nu știu ce fac.*

în acea zi, am făcut un pas crucial în sensul iertării ucigașilor. Mânia mi-a dispărut — mi-am deschis inima în fața lui Dumnezeu, iar El mi-a atins-o cu infinita Sa iubire. Pentru prima oară i-am compătimit pe ucigași. I-am cerut lui Dumnezeu să le ierte păcatele și să le îndrepte sufletele către minunata Sa lumină.

în acea noapte m-am rugat cu conștiința limpede și cu inima curată. Pentru prima oară de când am intrat în baie, am dormit în pace.

Capitolul 12

Nu mai am prieteni la care să mă întorc

Am găsit un loc în baie pe care l-am putut numi numai al meu: un mic colț al inimii mele. Mă retrăgeam acolo de îndată ce mă trezeam și rămâneam până ce adormeam din nou. Era grădina mea sacră, locul în care vorbeam cu Dumnezeu, în care meditam la cuvintele Lui și în care îmi hrăneam șinele spiritual.

Când meditam atingeam sursa credinței mele și-mi întăream esența sufletului. în vârtejul de orori din jurul meu, îmi găseam refugiul într-o lume care devenea mai primitoare și mai minunată cu fiecare vizită. Cu toate că trupul mi se chircea, sufletul meu se hrănea prin aprofundarea relației mele cu Dumnezeu.

Intram în locul meu special prin rugăciune; odată ajunsă acolo, mă rugam necontenit, folosindu-mi rozariul ca pe o ancoră care mă ajuta să-mi canalizez gândurile și energiile asupra lui Dumnezeu. Boabele rozariului mă ajutau să mă concentrez asupra învățăturilor și să păstrez vii în mintea mea cuvintele Domnului. Mă rugam în liniște, dar întotdeauna murmuram cuvintele pentru a mă convinge că le spuneam cu adevărat... altminteri, s-ar fi putut strecura îndoiala, iar energia negativă și-ar fi făcut simțită prezența.

Petreceam ore întregi meditând asupra unui singur cuvânt, cum ar fi *iertare, credință* sau *speranță.* Am meditat zile întregi asupra cuvântului *abandonare (predare)* și am înțeles ce însemna să-ți abandonezi șinele unei Puteri Superioare. Mi-am oferit astfel sufletul lui Dumnezeu. Când nu mă rugam, simțeam că nu mai trăiam în lumina Sa, iar lumea din baie era prea deprimantă pentru a rezista.

Spre sfârșitul primei noastre luni în ascunzătoare, pastorul Murinzi a venit la noi într-o noapte, târziu, cu o farfurie de resturi. Când ne-a ascuns aici, a facut-o din compasiune, dar aceasta părea să fi dispărut. în acea noapte pe chipul său încruntarea luase locul îngrijorării și compătimirii.

— Tatăl tău a fost un tutsi foarte rău, s-a răstit el la mine.

— Cum? Ce vreți să spuneți? Am fost luată complet pe nepregătite nu atât de atacul asupra tatălui meu, cât mai ales de faptul că pastorul se referea la tatăl meu la timpul trecut. Refuzam să admit posibilitatea ca vreunul din membrii familiei mele să fi murit.

— Tatăl meu este un *om* bun, părinte — poate cel mai bun om pe care l-am cunoscut vreodată!

— Nu, Immaculee, a fost un tutsi rău *și* un om rău... i-a ajutat pe rebelii RPF să plănuiască un război civil.

Le privi pe celelalte femei, arătă spre mine și spuse:

— Dacă vă prind și vă omoară, va fi din cauza lui Immaculee. Ucigașii o vânează din cauza activităților tatălui ei.

El mă privea încruntat și simțeam și privirile celorlalte femei ațintite asupra mea.

— Au găsit 600 de arme în casa voastră, a continuat el întor- cându-se spre mine. Au găsit, de asemenea, grenade și o listă a morții cu nume de hutu. Din acest motiv, voi oamenii tutsi sunteți vânați și uciși. Dacă hutu n-ar fi acționat primii, noi am fi cei uciși de tutsi acum!

Nu-mi venea să cred ce spunea. Minciunile otrăvite pe care extremiștii hutu le răspândeau întunecaseră rațiunea părintelui Murinzi. Fusese prieten cu tatăl meu ani de zile și știa cât de dedicat era îmbunătățirii vieții celor sărmani și mai puțin favorizați de soartă. Tata construise școli și capele pentru tutsi, hutu și twa, deopotrivă, așa că oare cum era posibil ca pastorul să-l acuze că ascundea arme sau că punea la cale crime? Nu-i îndemnase tatăl meu pe refugiații tutsi disperați din fața casei noastre să nu-i omoare pe hutu, chiar dacă aceștia încercau să-i ucidă?

Pastorul Murinzi mi-a spus că primise aceste informații de la autorități. Din păcate, ca mulți alți ruandezi, și el credea orbește ce îi spuneau oamenii de la putere.

Moralul meu era la pământ. Eram convinsă că nimeni n-ar fi răspândit astfel de minciuni sfruntate împotriva tatălui meu... dacă nu l-ar fi ucis mai întâi. Era evident că plănuiseră să-și justifice crima,

făcându-1 să pară un om periculos. Dar eu nu mă puteam gândi la asta. Refuzam să accept ideea că cineva din familia mea murise — nu acum. Nu eram încă destul de puternică.

Eram atât de supărată pe pastor încât aș fi vrut să țip, dar cum aș fi putut face ceva? Numai el stătea între noi și moarte. Eram complet dependente de bunăvoința sa — chiar dacă în acel moment nu era foarte binevoitor. Puteam spune că nu ne mai privea ca pe niște vecini care erau în pericol și aveau nevoie de ajutor. Ne privea cu aceiași ochi ca ai ucigașilor: ca pe niște ființe non-umane, gândaci meniți să fie exterminați înainte ca războiul să se încheie.

Fierbeam de furie în timp ce părintele Murinzi insulta bunul nume al tatălui meu. Nu-mi puteam controla supărarea — tatăl meu suferise destule jigniri! Am ridicat vocea pentru prima oară de când ne încuiase în baie:

— Dacă tatăl meu ar fi avut atâtea arme, atunci de ce nu le-a dat miilor de tutsi care au venit la noi în căutarea protecției?
Dacă tatăl meu avea atâtea arme, de ce nu i-a oprit pe ucigași când ne-au ars casa până-n temelii? Dacă el plănuia să ucidă oameni hutu, ar fi făcut acest lucru înainte ca aceștia să-i alunge familia în ascunzători și să-i distrugă viața! Spune-mi, părinte, de ce nu a folosit armele ca să-și apere soția și fiica de ucigași și violatori?

Pastorul Murinzi a rămas șocat de izbucnirea mea (la fel și femeile — ochii lor s-au mărit nevenindu-le să creadă, în timp ce mă priveau înfruntându-1 pe omul care avea viețile noastre în mâinile sale). El mi-a făcut semn cu mâna să tac — apoi mi-a spus că au fost găsite arme și în biserica părintelui Clement, bunul și bătrânul părinte, căruia în copilărie îi cerusem să mă facă o călugăriță. Părintele Clement era cel mai blând suflet pe care-1 întâlnisem. Fusese o viață întreagă vegetarian pentru că nu suporta să vadă nici măcar un animal rănit; avea repulsie pentru violență și ura armele. Afirmațiile pastorului erau minciuni atât de evidente încât a trebuit să-l înfrunt.

— Ai văzut dumneata vreuna din aceste arme, părinte?

— Nu... dar am auzit despre ele de la oameni importanți. Sunt onești și n-ar minți.

Nu-mi venea să cred că era posibil ca un om educat să fie atât de naiv, mai ales cu toate cele ce se întâmplau în țară.

— Deci nu ai nicio dovadă în sprijinul acuzelor pe care le aduci tatălui meu?

El a scos din buzunar o bucată albă de hârtie și a spus că era tipul de hârtie pe care rebelii RPF o dădeau oamenilor care donau arme și bani.

— A fost găsită în casa ta, a spus el agitând-o în fața mea de parcă ar fi ținut un pistol fumegând.

— E doar o bucată albă de hârtie.

— Dar e genul de hârtie albă pe care o folosesc rebelii.

Nu mai suportam să discut cu el.

— Ei bine, dacă aceasta este dovada pe care o folosiți ca să condamnați un om, atunci pot înțelege de ce le este atât de ușor oamenilor de pe aici să ucidă.

Pastorul îndesă în buzunar bucățica de hârtie și se întoarse să plece.

— Așteaptă, l-am strigat eu. Ai vreo Biblie pe care să mi-o împrumuți? Am uitat-o pe a mea acasă.

Părea încurcat — știa că din casa mea nu mai rămăseseră decât ruine carbonizate — și acceptă să-mi aducă una. I-am fost recunoscătoare... aveam nevoie să-mi limpezesc mintea cu frumoasele cuvinte ale Domnului.

Celelalte femei se uitau la mine de parcă mi-aș fi pierdut mințile. Credeau că provocasem inutil și nechibzuit răbdarea și autoritatea pastorului. Poate că o făcusem, dar nu-mi păsa. M-am simțit obligată să-l apăr pe tatăl meu, iar în acel moment pastorul părea a fi mai degrabă un gardian decât un salvator.

în plus, faptul că pastorul Murinzi se simțea bine vorbindu-1 de rău pe tata indica destul de clar că era convins că zilele noastre erau numărate. Ruandezii sunt foarte interiorizați și își ascund emoțiile —

pastorul nu și-ar fi exprimat niciodată sentimentele față de mine dacă ar fi crezut că voi supraviețui holocaustului și ne vom întâlni din nou cândva, într-o zi, ca niște oameni egali.

Mă rugam pentru a mă despovăra de furia mea negativă când pastorul Murinzi a pornit radioul din dormitorul său.

Vorbea noul președinte al Rwandei, iar noi ne-am ciulit urechile când l-am auzit pronunțând numele provinciei noastre, Kibuye. Vocea sa era exuberantă — putea fi vorba despre sfârșitul războiului? Vom putea să părăsim baia și să plecăm în căutarea familiilor noastre? Toate șase ne-am uitat una la alta cu nerăbdare, crezând că vom auzi niște vești bune în cele din urmă. Dar speranțele noastre s-au spulberat în timp ce ascultam înspăimântate.

— Vreau să-i felicit personal pe destoinicii oameni hutu din Kibuye, pentru treaba lor excelentă, a spus președintele. în Kibuye au fost uciși cei mai mulți inamici tutsi, mai mulți decât în orice altă provincie.

Mi-era greață. Lumea nu vedea nebunia care cuprinsese țara asta? N-avea nimeni de gând să vină și să ne ajute?

Președintele era atât de încântat de „treaba bună” care se făcuse în Kibuye, încât a promis să trimită mii de dolari pentru a se cumpăra hrană și bere, astfel încât ucigașii să poată sărbători cum se cuvine:

— După ce vă veți termina treaba și toți dușmanii vor fi morți, vom trăi în paradis. Nu va mai trebui să concurăm cu gândacii pentru slujbe. Fără micii gândaci va exista destul loc pentru copiii hutu în școlile noastre.

Trebuie să fi fost o transmisie în direct, pentru că se auzeau oamenii aplaudând și ovaționând.

— Ați făcut treabă bună în Kibuye —- aproape toți dușmanii noștri sunt morți. Dar trebuie să-i ucidem pe toți. Hai să ne terminăm treaba!

Ne-am uitat una la alta cu disperare. Chiar vorbea serios spunând că aproape *toți* oamenii tutsi din regiunea noastră erau morți? Erau mai bine de un sfert de milion de tutsi în Kibuye... cum era posibil? Dar

familiile noastre? Unde erau părinții mei și Vianney și Augustine? Oh, unde era scumpul meu Damascene? L-am întrebat pe Dumnezeu dacă mă încerca — și din nou, mi-am împreunat mâinile pentru rugăciune. Dar era greu să-mi găsesc locul meu în care discutam cu Dumnezeu, în timp ce diavolul îmi urla în urechi.

După transmisiunea cu discursul președintelui, am auzit voci pe fereastră, una dintre ele aparținând vechii mele prietene, Janet. Stătea în picioare în curte, de cealaltă parte a peretelui băii și vorbea despre mine.

— Immaculee? spuse ea. N-a găsit-o nimeni, încă. Credeam că-mi este prietenă, dar nu era decât o mincinoasă. Pretindea că mă place ca să mă înșele și să mă facă să mă simt în siguranță. Știa că tatăl său plănuia să-mi ucidă familia... Chiar nu-mi pasă dacă o prind și-o omoară.

Oh, Doamne, acum ce mai urmează? m-am întrebat. *Cum poate Janet să spună astfel de lucruri?* Știu că era supărată când am văzut-o ultima oară, dar mi-am imaginat că fusese influența tatălui ei și stresul războiului. Dar iată că ea, cea mai veche și mai dragă prietenă a mea, spunea că nu-i pasă dacă trăiesc sau dacă mor.

Auzind-o pe Janet cum mă repudiază, m-am simțit dintr-o- dată atât de singură, încât aș fi avut nevoie disperată să discut cu o prietenă. Mi-am dorit să mă fi aflat înapoi în camera mea de cămin, râzând cu Sarah și Clementine sau descărcându-mi amărăciunea în fața lor, în timp ce ele m-ar fi ținut de mâini și m-ar fi alinat.

Diavolul trebuie să fi tras cu urechea la gândurile mele, pentru că, la puțin timp după ce am auzit-o pe Janet negân- du-mi prietenia, la radioul pastorului se auzi o nouă relatare — de această dată se anunța moartea câtorva sute de studenți din campusul meu. Fusese un masacru.

— Am pârjolit pământul în Butare... și am ucis mai bine de 500 de șerpi și pe prietenii lor hutu trădători de la universitate, se lăuda cel care vorbea.

Mă durea să mă gândesc la toți prietenii mei de la universitate, cu majoritatea eram prietenă apropiată încă din liceu. Știam cu siguranță că mulți dintre ei rămăseseră în campus pe durata vacanței de Paște. Mă

gândeam la toate acele fete încântătoare împreună cu care am râs, am plâns și m-am rugat... și la toate visele pe care ni le-am împărtășit în legătură cu felul în care vom crește, cum ne vom îndrăgosti și cum ne vom întemeia familii. Eram sigure că vom fi prietene pe viață — iar acum viețile lor se sfârșiseră, fuseseră nimicite. M-am rugat să nu fi fost torturate. Apoi mi-am dat seama că aş fi fost și eu cu ele dacă n-aş fi primit minunata scrisoare a tatălui meu în care mă implora să vin acasă în vacanță.

Mă durea sufletul. Oare chiar i-am pierdut *pe toți* cei pe care i-am iubit? Am închis ochii și m-am rugat lui Dumnezeu să-mi dea un semn că era cu mine. Era *Singurul* care-mi mai rămăsese, *Singurul* în care puteam avea încredere. Dar în locul unui semn, am auzit un strigăt de ajutor.

— Pastore Murinzi, mulțumesc lui Dumnezeu că ești aici! Te rog, trebuie să mă ajuți! Vin după mine... Vin să mă ucidă!

Am recunoscut vocea femeii: Era Sony, o văduvă în vârstă, al cărei soț fusese asasinat în timpul crimelor din 1973. Ea era o bătrânică de treabă, care mă întâmpina întotdeauna când coboram din autobuzul de la școală, cu fructe și mici atenții pentru frații mei. Era ca o bunică pentru mine și aş fi vrut să mă ridic și să strig la ea să vină să se ascundă alături de noi.

Dar l-am auzit pe pastor spunând:

— Pleacă de aici. Nu pot ascunde tutsi, îmi pare rău. Nu poți intra aici.

— Ai milă de mine, pastore, te rog. Ești omul lui Dumnezeu — te rog salvează-mi viața... Nu voi spune nimănui. Voi tăcea. Nu vreau să mor, pastore. Sunt doar o bătrână, n-am făcut rău nimănui.

— Ești un dușman al țării și nu te pot adăposti. Eu sunt un hutu bun, așa că pleacă.

Și trânti ușa de la intrare.

Din depărtare se auzeau ucigașii cântându-și cântecul de vânătoare, pe măsură ce se apropiau de casă. Biata Sony începu din nou să țipe. O

vedeam cu ochii minții cum se îndepărta șchiopătând cu bastonul și picioarele ei încovoiate — n-avea cum să ajungă prea departe înainte ca ucigașii s-o prindă din urmă.

Aș fi vrut să plâng, dar nu-mi veneau lacrimi. Inima mea era împietrită de avalanșa constantă de necazuri. Nu mai simțeam nici măcar mânie împotriva pastorului. Probabil că ucigașii erau foarte aproape când a sosit Sony, așa că n-a avut altă opțiune decât să o alunge.

Mi-am închis ochii și i-am cerut Domnului să primească sufletul bun al lui Sony și să-i asigure un loc în rai. Apoi i-am cerut din nou un semn că veghea în continuare asupra noastră.

Pastorul a deschis ușa și, fără să spună un cuvânt, mi-a întins Biblia pe care i-o cerusem mai devreme.

Am deschis-o imediat și am citit Psalmul 91:

Cel care locuiește la adăpostul Celui Preaînalt și se odihnește la umbra Celui Atotputernic îi spune Domnului: Tu ești locul meu de refugiu și fortăreața mea, Dumnezeul meu în care îmi pun încrederea.

Căci el te va elibera din lațul vânătorului și de ciuma pustiitoare. El te va acoperi cu aripile lui și vei găsi refugiu sub aripile sale; adevărul lui îți va fi scut și pavăză. Nu te vei teme nici de groaza din timpul nopții, nici de săgeata care zboară ziua, nici de ciuma care se răspândește în întuneric, nici de molima care bântuie în plină zi. Vor cădea alături de tine o mie și zece mii la dreapta ta, dar de tine nimic nu se va apropia.

Capitolul 13
Un grup de orfane

A trecut mai mult de o lună și nu credeam că o să mai vedem din nou cerul. Ucigașii veneau și plecau după bunul lor plac, sosind neanunțați la ușa pastorului, la orice oră din zi și din noapte. Puteau fi câteva zeci sau câteva sute — veneau când li se ordona, când primeau câte un pont, sau când se plictiseau și voiau să vâneze noi tutsi pe care sa-i tortureze sau să-i ucidă. Ei continuau să vină, iar noi știam că nu se vor opri până nu ne vor găsi sau până ce vor pierde războiul.

Știrile pe care le auzeam la radioul pastorului erau sumbre: liderii Guvernului au transformat fiecare post de radio ruan- dez într-o mașină de propagandă a morții. Crainicii le spuneau oamenilor hutu de pretutindeni că era datoria lor să ucidă fiecare tutsi pe care îl întâlneau, fără să pună întrebări. Iar țara era în continuare complet închisă, pentru a fi siguri că munca nu va interfera cu războiul. Când niște fermieri s-au plâns că le mor culturile agricole, un oficial al guvernului a anunțat la radio că dacă cineva trebuie să facă o pauză de la ucis pentru a-și îngriji culturile, trebuie să meargă la lucru înarmat.

— Nu lăsați garda jos! Acești șerpi tutsi se ascund prin ierburi și tufișuri, a spus el. Deci asigurați-vă că aveți macetele pregătite pentru a tăia șerpii în două. Sau chiar mai bine, luați-vă puștile și împușcați-i! Dacă nu aveți o pușcă, guvernul vă va aduce una. Dacă lucrați pământul și zăriți o femeie tutsi în tufiș, alăptându-și copilul, nu irosiți o asemenea ocazie de aur: luați pușca, împușcați-o și reveniți apoi la lucru, știind că v-ați f ăcut datoria. Dar să nu uitați să ucideți și copilul — puiul unui șarpe este tot un șarpe, deci ucideți-1!

Oficialii locali distribuiau populației macete la benzinării, în timp ce miliția mergea din ușă în ușă împărțind puști și grenade. într-o noapte, când pastorul Murinzi a venit sa ne aducă mâncarea, purta o pușcă atârnată pe umăr.

— Nu vă faceți griji, n-o să vă împușc, a spus el agitându-și arma. Niște soldați ai guvernului au venit astăzi și mi-au dat-o. Dacă refuzam

să o primesc, m-ar fi acuzat că sunt un hutu moderat și m-ar fi împușcat.

Și-a rotit arma în mână înainte de a o arunca înapoi peste umăr, promițând:

— N-o s-o folosesc decât dacă va fi absolut necesar.

Se pare că fiecare hutu din Rwanda avea o pușcă sau o ma- cetă, cu ordinul de a le folosi împotriva populației tutsi — și nimeni în lumea asta nu ridica vreun deget ca să-i oprească. Știam de la radio că *nu se* anunța niciun ajutor și nu puteam să înțeleg de ce alte țări, mai ales țările așa-zis civilizate din Vest, ne întorceau spatele. Știau că suntem masacrați, și cu toate acestea nu au făcut nimic.

Mai mult, ONU și-a retras forțele de menținere a păcii la scurt timp după începerea măcelului. în orice caz, Romeo Dallaire, generalul canadian aflat de la conducerea trupelor ONU de menținere a păcii, a refuzat să se supună ordinelor de a părăsi zona și a rămas cu câteva sute de soldați. Era un om curajos și integru, dar era singur într-o mare de ucigași. L-am auzit la radio rugându-se de cineva, de oricine, să trimită trupe în Rwanda pentru a pune capăt carnagiului, dar nimeni nu-1 asculta. Belgia, fostul conducător colonial al țării noastre, a fost prima care și-a retras soldații; între timp, Statele Unite ale Americii nici măcar n-au conștientizat faptul că avea loc un genocid! Era imposibil ca ei să nu știe că oamenii noștri politici n-aveau de gând să oprească asasinatul până când fiecare tutsi, fie el bărbat, femeie sau copil, era mort. Oricine putea să audă ce aveau de gând să facă — ce făceau — ascultând orice post de radio.

Uneori, pastorul ne dădea detalii ale planului oficial al genocidului, care nu faceau parte din informațiile difuzate de posturile de radio.

— Odată ce toți tutsi vor fi omorâți, vor face astfel încât să pară că nu au existat vreodată. Vor șterge orice urmă de-a lor, ne-a spus ca pe un fapt divers. Oficiali ai guvernului pe care-i cunosc au ordine să distrugă toate documentele populației tutsi. Deja au ars o mare parte din cataloagele din școli și cărțile de muncă, iar acum au trecut la certificatele de naștere, de căsătorie și de deces. E la fel în fiecare oraș

sau sat: ordinele au în vedere ștergerea oricărei urme a populației tutsi de pe pământ ruandez.

Singurele vești bune pe care le auzeam erau cele despre război. Guvernul hutu continua să declare că ucidea toți soldații tutsi rebeli din RPF și totuși, la BBC sau la alte posturi străine auzeam că în unele zone ale țării, RPF câștiga războiul. Uneori îl auzeam pe liderul RPF Paul Kagame încurajând populația tutsi să nu-și piardă credința, deoarece rebelii luptau ca să îi salveze. Era un erou pentru noi, cu toate că știam că rebelii luptau în jurul capitalei Kigali și departe în nord — la mare distanță de Mataba. Spusele lui Kagame nu ne-au îmbunătățit situația, dar ne-au dat un pic de speranță că soldații tutsi ne vor salva într-o zi.

Pe măsură ce războiul avansa, pastorul devenea din ce în ce mai îngrijorat, neștiind ce urma să facă cu noi.

— Dacă lupta mai durează multe luni, n-o să mai am cu ce să vă hrănesc. N-o să vă mai pot ține, se frământa el.

Mi-am adus aminte de pușca pe care o ținea atârnată de umăr și m-am întrebat ce plănuia să facă atunci când vom rămâne fără hrană. Nu voiam să cred că se va transforma într-un ucigaș — nu după ce și-a riscat viața ca să ne salveze. Dar știam cu certitudine că era capabil să ne dea afară din casă în mijlocul nopții, exact așa cum a făcut cu Augustine și Vianney. De asemenea, știam că împrejurimile erau ticsite de criminali și nu am fi rezistat nici măcar o oră în afara băii.

Pastorul trebuie să se fi gândit mult la asta și în cele din urmă a decis că are nevoie de ajutorul lui Dumnezeu. într-o noapte ne-a cerut să ne rugăm împreună cu el, pentru ca soldații guvernului să câștige războiul. Ne-am uitat la el... chiar nu înțelegea ce ne cerea sa facem? Nu puteam să cred cât de lipsit de empatie devenise față de suferința noastră.

Eram însă la înghesuială — ce altceva puteam să facem? Ne-am unit mâinile cu toții și am pretins că ne rugăm cu el. De fapt, eu mă rugam pentru miile si miile de suflete ale oamenilor tutsi care au fost omorâți. Apoi m-am rugat ca ucigașii să ajungă în puternica lumină a

Domnului, ca iubirea Sa să-i schimbe: *Atinge-i Doamne, cu iubirea Ta divină. Doar atunci își vor lăsa macetele și vor cădea în genunchi. Te rog, Doamne, fă-i să oprească măcelul. Iartă-i, Doamne!*

M-am rugat și ca păstorul să nu fie prea nemilos cu noi, iar inima lui să nu se împietrească la vederea noastră și să nu uite că și noi suntem ființe umane.

Imediat ce am isprăvit rugăciunea, pastorul Murinzi ne-a șocat, spunându-ne ce avea de gând sa facă cu noi, după război:

— Nu vor mai exista tutsi în Rwanda odată ce luptele vor înceta, așa că va trebui să vă scot afară de aici, fără ca cineva să vă vadă. Și va trebui să mergeți în altă parte, unde nimeni să nu vă cunoască și unde nimeni să nu-și dea seama că eu am fost cel ce v-a ascuns în timpul războiului.

A reieșit până la urmă că plănuia să ne trimită pe o insulă îndepărtată la 80 de kilometri distanță, în mijlocul Lacului Kivu, pentru a deveni soții ale unor bărbați din tribul Abashi!

Ne-am uitat cu neîncredere una la alta. Abashi erau un trib primitiv ce trăiau în mijlocul pădurii și care se pare că nu aveau niciun contact cu lumea exterioară. Nu aveau școli, biserici sau măcar slujbe; nu purtau haine cu excepția pieilor de animale pe șolduri; și mâncau doar ce culegeau sau vânau în pădure. Părinții ruandezi îi speriau pe copiii obraznici ame- nințându-i că îi vor trimite să trăiască cu abashi — era ca și când ai fi fost trimis să trăiești cu baubaul. Cel mai rău lucru pe care îl puteai spune unei femei ruandeze era că se va mărita cu un bărbat abashi.

— Ce altceva v-a mai rămas? Nu mai este nimic de discutat, a spus pastoral în final, lăsându-ne să medităm la soarta noastră.

Nu-mi plăcea felul în care pastorul începuse să gândească despre noi, dar puteam totuși să-i înțeleg mentalitatea. Dacă extremiștii hutu vor termina ce au început, am fi singurele tutsi supraviețuitoare din Rwanda — am fi orfane într-o țară ostilă.

Dar nu mă simțeam chiar ca o orfană. M-am rugat continuu săptămâni întregi, iar relația mea cu Dumnezeu era mai profundă decât mi-aș fi imaginat vreodată. Mă simțeam ca fiica celui mai bun și mai puternic rege pe care L-a cunoscut vreodată lumea. Mi-am împărtășit gândurile lui Dumnezeu în fiecare zi, când mă retrăgeam în acel loc special din inima mea pentru a comunica cu El. Acel loc era ca o bucățică din rai, unde inima mea vorbea cu spiritul Său sfânt, iar spiritul Său vorbea inimii mele. M-a asigurat că atâta timp cât voi trăi în spiritul Său, nu voi fi niciodată abandonată, singură sau rănită.

Stăteam ca o stană de piatră pe podeaua murdară ore în șir, contemplând puritatea energiei Lui în timp ce forța iubirii Sale curgea prin mine, ca un râu sacru, curățându-mi sufletul și elibe- rându-mi mintea. Câteodată mă simțeam de parcă aș fi plutit deasupra trupului meu, legănată în atotputernica palmă a Domnului, ocrotită în mâna Sa iubitoare. în mintea mea, mă auzeam vorbind în limbi exotice pe care nu le mai auzisem înainte — știam instinctiv că lăudam măreția și dragostea lui Dumnezeu.

Cât timp eram trează, eram în continuă comunicare cu Dumnezeu, rugându-mă și meditând între 15 și 20 de ore în fiecare zi. Iar în cele câteva ore de somn i-am visat pe lisus și pe f ecioara Maria.

în mijlocul genocidului, mi-am găsit salvarea. Știam că legătura mea cu Dumnezeu va transcende baia, războiul și holocaustul... era o legătură despre care acum știu că va transcende viața însăși.

Mi-am înălțat inima către Domnul, iar El a umplut-o cu iubirea și iertarea Sa. Să mă aflu în acea baie a devenit o binecuvântare pentru care voi fi veșnic recunoscătoare. Chiar dacă părinții mei au dispărut în baia de sânge de afară, eu nu voi fi niciodată o orfană. Am renăscut în acea baie, iar acum eram fiica iubitoare a lui Dumnezeu, Tatăl meu.

Doar cei mai mici din cei zece fii ai pastorului Murinzi, fiul său Lechim și fiica sa Dusenge, locuiau cu el când am sosit noi. Dar pe măsură ce războiul evolua, s-au întors acasă și ceilalți copii, iar casa a

început să se umple. Devenea din ce în ce mai dificil pentru pastor să aibă singur grijă de noi — așa că, după vreo cinci săptămâni în care a ținut secretă existența noastră, și-a descărcat sufletul în fața lui Lechim și Dusenge, cei doi oameni în care avea cea mai mare încredere.

Lechim era un om bun cu o inimă minunată, iar Dusenge era o fată foarte drăguță care multă vreme mi-a fost o prietenă dragă. Fără să vreau, i-am auzit de multe ori vorbind și știam că erau îngroziți de ceea ce li se întâmpla oamenilor tutsi.

Pastorul ne-a spus că i-a adus pe copii să ne vadă, iar când a deschis ușa, în ochii lor nu era decât milă și compasiune. Dusenge m-a întâmpinat cu căldură în timp ce Lechim m-a luat de mână și m-a ținut strâns.

— Oh, Immaculee, a fost tot ce a putut spune, în șoaptă.

Ultima dată când ne-am văzut a fost în ziua în care am intrat în ascunzătoare, și n-am găsit cuvinte să descriem ce s-a întâmplat de atunci. M-a strâns de mână și a spus:

— Mă bucur nespus că vă ascundeți aici... slavă Domnului că familia mea poate sa facă ceva pentru voi. Veți fi în siguranță.

Bunătatea sa mi-a amintit de relația noastră inocentă de acum câțiva ani. Am ajuns să văd că Dumnezeu nu creează coincidențe — ne-a adus pe mine și pe Lechim împreună acum câțiva ani, astfel încât acum să pot fi salvată în timp ce mă ascund în casa lui. Mi-a făcut bine să-mi văd vechii prieteni, chiar dacă niciunul nu avea vești despre familia mea sau despre iubitul meu, John. (Liniile telefonice erau întrerupte de la începutul războiului). Dar Lechim și Dusenge au adus o fărâmă de tandrețe în baie și, uneori, rara plăcere a unei simple cești de ceai.

Pastorul Murinzi ne-a categorisit ca orfane, însă mezinii săi ne-au adoptat.

Târziu, într-o noapte din mijlocul lui mai, ușa băii s-a izbit cu putere la perete. Deodată, doi tineri criminali din Interahamwe au năvălit peste noi. Am tresărit, așteptând în fiecare clipă lovitura de macetă, dar apoi am auzit vocea pastorului care spunea în șoaptă că

trebuie să stăm nemișcate și să nu ne îngrijorăm. Un moment mai târziu am realizat că siluetele acelea nu erau ucigași, ci doar două femei tutsi disperate să se alăture grupului nostru ascuns.

Ne-am bucurat să vedem alte persoane tutsi în viață, respirând, dar nu le puteam găsi un loc unde să se așeze. Pastorul le îngrămădi în încăpere, iar ele au căzut peste noi.

— Să nu scoateți un sunet, ne reaminti el și închise ușa.

Chipurile fetelor erau vizibile doar prin fâșia de lumină ce pătrundea prin fereastră. Am încercat să vorbim cu ele în limbajul nostru, dar desigur nu înțelegeau ce spuneam. Am riscat câteva minute de discuții șoptite ca să aflăm de unde au venit și ce se întâmpla în lumea de afară.

Numele lor erau Malaba și Solange: Malaba era cam de vârsta mea — o mai văzusem de vreo câteva ori în timpul adolescenței, dar nu o cunoșteam bine, iar Solange era o tânără pe care n-o mai întâlnisem până atunci. Marianne, una din fiicele mai mari ale pastorului, pe care nu o cunoșteam, a ascuns aceste două fete în casa ei din nordul Rwandei încă de la începutul genocidului. Războiul civil cu rebelii a fost aprig în nord, iar extremiștii hutu căutau pretutindeni spioni tutsi. Marianne era cunoscută drept o persoană bună și plină de compasiune, ceea ce o făcea să fie suspectă în ochii extremiștilor. Casa ei a fost verificată de mai multe ori și se temea că, mai devreme sau mai târziu, Malaba și Solange vor fi găsite.

Marianne a reușit cumva să obțină un act de identitate fals pentru Malaba și le-a deghizat pe amândouă în costume asemenea celor pe care le purtau ucigașii. A pus în mașină macetele, puștile și grenadele pe care cei din Interahamwe i le dăduseră ca să ucidă tutsi și le-a pus pe fete de-o parte și de alta a armelor. Apoi, în timp ce în jurul lor luptele se întețeau, au pornit într-un lung și periculos drum spre sud, către casa tatălui ei, unde sperau să fie în siguranță.

Malaba și Solange ne-au spus că la fiecare câțiva kilometri criminalii Interahamwe le opreau la punctele de control ca să le ceară

cărțile de identitate. Pentru că Solange nu avea, femeile credeau că vor fi ucise. Să nu ai o carte de identitate era la fel de rău cu a avea una care arată că ești un tutsi... ceea ce era practic o condamnare la moarte.

— Un bărbat le-a dat buletinul său de tutsi, iar ei i-au tăiat capul chiar în fața noastră, șopti Solange cu vocea răgușită, scuturând din cap, nevenindu-i parcă să creadă ce a văzut cu propriii ei ochi.

— Au ucis până și oameni hutu care și-au uitat acasă cartea de identitate, a spus Malaba. L-am recunoscut pe unul din oamenii pe care i-au ucis — știam că era un hutu, dar ei nu. Era un pic mai înalt decât ei... doar de atât a fost nevoie. I-au spus că e spion tutsi și l-au împușcat. Apoi au ucis un alt hutu pentru că s-a contrazis cu ei... tot ce spusese a fost că era păcat pentru ei să ucidă oameni tutsi.

înainte să înceapă călătoria, Marianne le-a spus fetelor să se poarte ca niște ucigași dacă voiau să supraviețuiască. Astfel, de fiecare dată când erau oprite la puncte de control, luau mace- tele sau puștile și le agitau în aer.

— Țipam ca niște femei nebune, a spus Solange. Strigam „Forța Hutu! Forța Hutu! Ucideți toți gândacii! Ucideți toate javrele tutsi!” Ucigașilor le plăcea să ne vadă purtându-ne astfel — ne spuneau să o ținem tot așa și ne lăsau să trecem mai departe. Dorința de a ucide tutsi e ca și când ai avea un pașaport... țara a înnebunit. Și mare parte din tipii ăia erau beți sau drogați cu marijuana. Ba chiar la două bariere am văzut soldați scoțând din jeepuri droguri și alcool pe care le-au dat ucigașilor pentru a-i menține motivați.

Cele două surori ne-au spus că au trecut pe lângă atât de multe cadavre pe drumul spre sud, încât le-a trebuit mult timp până să realizeze că ceea ce vedeau erau corpuri.

Copii urcându-se într-un copac din tabăra de refugiați din Niashishi, din sudul Rwandei, unde mai mult de opt mii de refugiați tutsi erau adunați sub protecția soldaților francezi. Fotografie din 30 iunie 1994.

Vizitând orfelinatul Mother Teresa din Kigali, care a devenit o a doua casă pentru mine după genocid.
Aici stau de vorbă cu președintele Rwandei Paul Kagame, la Națiunile Unite în New York, în septembrie 2005.

— Erau atât de multe și așezate în grămezi atât de înalte încât credeam că trecem pe lângă grămezi de haine vechi și gunoaie. Dar când ne-am uitat mai de aproape... când am oprit și am coborât geamurile, ne-am dat seama. Puteai auzi bâzâitul muștelor acoperind sunetul motorului mașinii. Și erau sute de câini care mâncau din corpurile acelea și se băteau pe bucăți de corpuri... totul este atât de scârbos. Toată țara duhnește a carne putredă, a spus Solange.

Fața ei era palidă și tremura când vorbea.

— Nu pot să-mi scot din minte acele imagini... chiar și când închid ochii văd numai cadavre.

Ne-ar fi fost greu să credem cele spuse de ele dacă nu am fi auzit deja povești la fel de îngrozitoare la radioul pastorului. Suna de parcă venise apocalipsa, iar Rwanda era prima oprire.

Le-am întrebat daca aveau vești de la familiile noastre, însă nu știau nimic nici măcar despre familiile lor. Marianne era nașa Malabei, și de aceea se aflau în vizită la ea când au început asasinatele.

Malaba plângea în timp ce încerca să se așeze mai bine în poalele noastre.

— Dacă Marianne nu ne-ar fi luat cu ea, am fi zăcut printre acele grămezi de corpuri, mâncate de câini.

Imaginea m-a cutremurat. Mă întrebam pentru a milioana oară unde se aflau părinții și frații mei și îl rugam în gând pe Dumnezeu să aibă grijă de ei: *Ești singura familie cu care pot vorbi acum, Doamne. Mă bazez pe Tine să ai grijă de ceilalți.*

în acea noapte a fost mult mai aglomerat în baie ca până atunci. O legănam pe micuța Sanda de șapte anișori, care adormise în poala mea, și mă gândeam la felul în care fiecare dintre noi a fost despărțit de familie noastre sau cum familiile au fost despărțite de noi. O mângâiam pe Sanda și-mi doream ca mama mea să fi fost acolo să mă legene.

Am ațipit puțin înainte de răsăritul zorilor și am avut cel mai emoționant vis din viața mea. L-am văzut pe lisus stând în fața mea, cu brațele deschise de parcă urma să mă îmbrățișeze. Purta o bucată de

piele în jurul brâului, iar părul său lung i se revărsa peste umeri. îmi amintesc ce uimită am fost să văd cât era de slab: i se vedeau coastele, iar obrajii săi erau descărnați și supți. însă ochii îi străluceau ca stelele când mă privea, iar vocea sa era caldă ca o briză blândă.

— Când vei părăsi această cameră, vei afla că aproape toți cei pe care i-ai cunoscut și pe care i-ai iubit sunt morți, mi-a spus El. Sunt aici să-ți spun să nu te temi. N-o să fii singură — voi fi cu tine. Voi fi familia ta. Fii liniștită și încre- de-te în mine, pentru că eu voi fi mereu de partea ta. Nu jeli prea mult pentru familia ta, Immaculee. Ei sunt cu mine acum și sunt fericiți.

M-am trezit relaxată și fericită. A fost minunat să-1 visez pe lisus și m-am bucurat de căldura imaginii sale luminoase, mulțumindu-i lui Dumnezeu pentru că mi-a trimis gânduri atât de minunate. Dar pe măsură ce ziua trecea, inima mea se îngreuna. lisus mi-a spus că familia mea era moartă... iar eu voiam cu disperare să-i văd vii. Voiam să-mi văd părinții, să-i spun lui Vianney că-mi pare rău că l-am lăsat să plece în noaptea aceea și să privesc zâmbetul lui Damascene. După toate rugăciunile mele, de ce Dumnezeu nu le-a cruțat viața?

Am închis ochii și m-am relaxat, gândindu-mă că a fost doar un vis, iar familia mea putea foarte bine să fie în viață... și dacă n-a fost un vis, atunci Dumnezeu mi-a promis că va avea mereu grijă de mine, și știu că Dumnezeu nu își încalcă promisiunile.

La scurtă vreme de la acel vis, am auzit oameni vorbind în afara băii despre niște crime recente la care au fost martori. Unul dintre ei a povestit despre un tânăr capturat care se ascundea în zonă de la începutul războiului:

— Acest băiat avea masteratul, iar ucigașii îl batjocoreau din cauza asta — îl întrebau de ce l-au prins dacă era așa de deștept. Unul dintre ei a spus că vrea să vadă creierul cuiva cu masterat, așa că i-a desfăcut craniul cu maceta. Apoi, s-a uitat înăuntrul craniului.

Inima mea era frântă. Nu erau mulți tineri tutsi care aveau

masteratul.... eram sigură că vorbeau de fratele meu Damascene!

Te rog, Doamne, să nu fie el, mă rugam. încercam să mă calmez, spunându-mi că nu puteam să fiu sigură că vorbeau despre Damascene! Am continuat să mă rog să nu fi fost fratele meu și l-am așteptat pe pastorul Murinzi să vină să ne aducă mâncarea. Când în final a deschis ușa, i-am spus ce am auzit și l-am întrebat direct dacă vorbeau de moartea lui Damascene.

L-am surprins cu această întrebare și am observat că îmi evita privirea.

— Nu, nu, ba chiar deloc, a spus el. Au fost uciși mulți tineri, deci nu există niciun motiv să crezi că vorbeau de fratele tău. Nu am auzit nimic despre frații tăi, Immaculee.

Oh, pastorule, am gândit eu, *mi-așfi dorit să fi fost un mincinos mai bun!* Expresia de pe chipul său mi-a spus că Damascene era mort... dar cum puteam să fiu sigură? Mi-am mușcat buza și i-am mulțumit pentru că m-a informat și pentru că ne protejează pe toate. El a dat din cap și a plecat în grabă.

Celelalte femei mi-au spus să nu mă îngrijorez, că fratele meu era bine și că nu puteam ști despre cine vorbeau. Am zâmbit un pic și le-am dat de înțeles că sunt de acord. Până la urmă, era încă o șansă ca frumosul meu Damascene să fie în viață, să-l văd din nou zâmbind și să râd la glumele lui prostuțe.

Dar inima nu asculta de capul meu. Am început să plâng, încet la început, dar curând am început să suspin fără să mă pot controla. Mă pocneam peste față și mă ciupeam, sperând ca durerea să mă distragă și să-mi oprească lacrimile. Dar nimic nu dădea roade. Știam că celelalte femei se panicaseră, speriate că aș fi putut fi auzită, dar nu mă puteam stăpâni. M-am mușcat de mână ca să-mi înăbuș plânsul, însă lacrimile continuau să se prelingă pe fața mea, iar bocetul meu deveni și mai puternic. Ca să înrăutățească situația, celelalte fete tinere au început și ele să plângă. Cele mai bătrâne dădeau din mâini în aer, rugându-mă în

tăcere să încetez.

După o oră, m-am oprit. Și nu am mai plâns niciodată în acea baie.

Capitolul 14
Darul limbilor străine

După șapte săptămâni în baie slăbiserăm îngrozitor — oasele ne intrau în carne, iar pielea ni se lăsase. Era din ce în ce mai greu să stăm pe podeaua aceea rigidă, căci mușchii și grăsimea dispăruseră, lăsându-ne posterioarele plate. Deși eram cu două mai multe ca înainte, baia era din ce în ce mai încăpătoare. Slăbeam în continuu, iar dieta noastră de înfometare ne lua puterea și ne dădea amețeli mai tot timpul. După hainele de pe noi puteam spune că slăbiserăm 20 de kilograme (iar eu aveam la început doar 57 de kilograme și jumătate).

Aveam pielea palidă, buzele ne erau crăpate, iar gingiile erau umflate și bolnave. Și ca să fie și mai rău, pentru că nu ne-am mai spălat și nici nu ne-am schimbat hainele de când am venit, eram infestate cu păduchi. Câteodată, micile insecte se umflau atât de mult cu sângele nostru, încât le puteam vedea mergând pe fețele noastre.

Poate că nu arătam bine, însă nicicând nu m-am simțit mai frumoasă. în fiecare zi mă trezeam și îi mulțumeam lui Dumnezeu pentru că mi-a dat viață, iar El în fiecare zi mă făcea să mă simt iubită și îndrăgită. Știam că El nu m-ar fi ținut atât în viață și nu m-ar fi făcut să trec prin atâta suferință ca să fiu ucisă acum de maceta vreunui ucigaș însetat de sânge! Și știam că nu m-ar fi lăsat să mor dintr-o afecțiune banală. M-am

îmbolnăvit de două ori în baie, de răceli care în mod normal treceau într-o zi cu câteva pastile... dacă aș fi avut vreuna. Prima dată am avut febră de 40 de grade care m-a făcut să tremur și să delirez. A doua oară am făcut o infecție a tractului urinar, care a fost una din cele mai dureroase experiențe pe care le-am îndurat vreodată. Singurul lucru pe care pastorul mi-1 putea oferi erau un termometru și cele mai bune gânduri ale sale — nu avea medicamente de rezervă.

Tot ce puteam să fac era să mă rog și asta am și făcut. Când durerea și febra au devenit insuportabile, l-am rugat pe Dumnezeu sa-și lase mâinile vindecătoare asupra mea în timpul somnului. De fiecare dată m-am trezit bine și înviorată, fără febră, fără durere. Am fost vindecată de puterea dragostei sale.

Nicio boală nu putea să mă doboare. Eram sigură că Dumnezeu avea un plan mai mare pentru mine și mă rugam în fiecare seară să mi-1 destăinuie. La început mă așteptam să-mi arate tot viitorul deodată — poate însoțit de un fulger și un tunet. Dar mi-am dat seama că Dumnezeu nu ne arată niciodată ceva ce nu suntem pregătiți să înțelegem. în schimb, El ne lasă să vedem ce avem nevoie să vedem, atunci când avem nevoie. Așteaptă până când ochii și inimile noastre sunt deschise către El, și atunci suntem gata. El ne va călăuzi pașii pe calea cea mai bună... iar nouă nu ne rămâne decât să mergem pe acea cale.

Dumnezeu m-a îndrumat pe calea cea dreaptă când într-o zi îl ascultam pe pastorul Murinzi vorbind despre război. Pastorul era încântat deoarece Organizația Națiunilor Unite lua în considerare trimiterea de trupe de menținere a păcii în Rwanda, lucru care, credea el, ar putea să grăbească sfârșitul războiului. Organizația își retrăsese cea mai mare parte a trupelor după ce cei zece soldați belgieni din trupele de menținere a păcii fuseseră uciși de soldații hutu, în prima zi a genocidului. De fapt, fiecare țară vestică își evacuase cetățenii din Rwanda când au început crimele, lăsând populația tutsi să-și înfrunte soarta.

Practic, nu mai existau străini în țară de la începutul genocidului — fapt ce a transmis un semnal guvernului că lumii nu-i pasă dacă se comitea aici un genocid și că viețile oamenilor tutsi nu contau, așa că crimele au continuat.

Așa că până și cea mai mică posibilitate ca ONU să trimită trupe însemna mult... chiar ar fi putut opri genocidul! Dar pastorul ne-a spus că era o problemă.

— Tutsi din RPF nu vor ca ONU să trimită trupe, căci își doresc ca războiul să continue. Ei cred că pot câștiga războiul! pufni el. Sunt atât de aroganți. Ei cer ca trupele trimise de ONU să fie vorbitoare de engleză... cât tupeu!

Pastorul ne-a spus că cei mai mulți soldați din RPF crescuseră în exil în Uganda, care era colonizată de Marea Britanie, deci vorbeau engleză. Rwanda a fost colonizată de Belgia, unde se vorbea franceza — deci în licee cei mai mulți dintre noi am învățat franceza ca a doua limbă.

— RPF-ul ar refuza să vorbească franceza chiar dacă ar ști, a adăugat pastorul Murinzi. Ei susțin că militarii francezi i-ar fi antrenat pe ucigașii Interahamwe. Urăsc Franța... și dacă RPF ar câștiga războiul, probabil ne-ar pune pe toți să vorbim în engleză!

Dumnezeu a aprins o lumină în mintea mea.

De fapt a fost mai degrabă ca o explozie a unei bombe trase de tun. La acel moment eram absolut sigură că RPF-ul va câștiga războiul. Asta însemna că urma să întâlnesc vorbitori de engleză și le-aș fi putut spune ce ni s-a întâmplat. De asemenea, am avut o premoniție că voi lucra la ONU, unde practic toată lumea vorbea engleză. Am știut că îmi voi petrece restul timpului în baie învățând limba engleză. Simțeam de parcă Dumnezeu mi-ar fi dat lozul câștigător... trebuia doar să mă asigur că voi fi prezentă la extragerea numerelor. Trebuia să mă pregătesc să-mi întâlnesc destinul!

Știam că învățarea unei limbi complet străine necesita multe ore de

studiu, ceea ce mă va obliga să reduc din orele de rugăciuni. Mă temeam că acest lucru îi va da diavolului oportunitatea pe care o aștepta: să intre înapoi în mintea mea și să-mi strecoare frica și incertitudinea, și să mă tragă în jos în întuneric și disperare.

Am făcut singurul lucru pe care îl puteam face. L-am întrebat pe Dumnezeu ce să fac. *Doamne, Tu mi-ai trimis în gând ideea de a învăța engleza, deci ajută-mă să-l țin pe diavol departe, cât timp studiez! Acum, te rog arată-mi cum să învăț o limbă străină fiind blocată în această baie.*

Nu m-am obosit să le spun celorlalte doamne despre planurile mele de studiu — oricum ele credeau despre mine că sunt dusă cu capul, din cauza rugăciunilor. Dacă le-aș fi spus că intenționam să învăț o limbă străină în timp ce ne luptam să supraviețuim, i-ar fi cerut pastorului să mă trimită imediat la un abashi. Așa că mi-am ținut visele pentru mine.

în următoarea zi, când pastorul ne-a adus mâncare, l-am întrebat dacă mi-ar putea da un dicționar Francez-Englez sau orice altă carte scrisă în engleză. S-a uitat la mine de parcă i-aș fi cerut friptură la cină.

— Vreau doar să-mi țin mintea ocupată un pic. De aproape două luni ne holbăm la pereți și nici măcar nu putem vorbi între noi, i-am șoptit.

A clătinat din cap și s-a întors pe călcâie de parcă ar fi avut de-a face cu o lunatică.

— Dacă învăț engleza, după război o să le pot spune celor de la ONU cât de curajos ai fost ca să ne salvezi viețile, am adăugat rapid.

Pastorul Murinzi a devenit brusc încântat de idee și mi-a promis că se va uita printre cărțile sale. Am fost norocoasă: foarte puțini ruandezi aveau cărți scrise în engleză, dar pastorul a găsit două, precum și un dicționar francez-englez.

— Dar nu am cărți pentru începători, Immaculee. Cărțile pe care le am s-ar putea să fie foarte dificile pentru tine, spuse el.

I-am zâmbit. Nu știam cât va dura războiul, dar nu aveam de gând

să fac pași mici — voiam să fac pași uriași către noua mea viață.

— E în regulă, părinte, am răspuns. Nu vreau cărți pentru începători, pentru că mă grăbesc. Te rog, adu-mi cea mai mare și mai dificilă carte în engleză pe care o ai.

în scurt timp, pastorul a devenit foarte entuziasmat de planul meu, ba chiar mi-a spus cum pot recunoaște trupele de menținere a păcii ONU.

— Sunt singurii soldați care poartă căști albastre, a spus el, dându-mi cele două cărți groase în engleză și dicționarul.

Le-am deschis imediat, clătindu-mi ochii cu cuvintele exotice. Țineam cărțile de parcă erau niște piese din aur — mă simțeam de parcă aș fi primit o bursă de studiu la o universitate americană de prestigiu.

Am respirat adânc și i-am mulțumit lui Dumnezeu pentru răspunsurile la rugăciuni și pentru că mi-a dat obiectele de care aveam nevoie ca să învăț engleza. Chiar dacă pierdeam din timpul de rugăciune, știam că Dumnezeu era cu mine cât timp învățam. El dorea ca eu să învăț această limbă, și puteam să simt puterea voinței Sale curgând prin mine. N-aveam de gând să irosesc niciun minut ca să-mi plâng de milă sau să mă îndoiesc. Dumnezeu mi-a dat un cadou, iar darul meu în schimb era să fac tot ce pot mai bine cu bunătatea Sa. Am deschis cea mai mare dintre cărți și am început să citesc.

Mi-am dedicat restul timpului din baie meditației și rugăciunilor către Dumnezeu, și pe cât posibil, studiului. Am învățat engleza câte un cuvânt o dată: vedeam un cuvânt nou, foloseam dicționarul și-l traduceam în franceză, descoperindu-i înțelesul. Mergea încet la început, dar era fascinant... și amuzant!

Primul lucru pe care l-am făcut a fost să învăț cuvintele importante de care știam că voi avea nevoie când mă voi întoarce în lumea reală. Descoperisem că *I* însemna *Je* în franceză și mi-am dat seama că este un cuvânt foarte important pe care trebuie să-l țin minte. Trebuia să fiu capabilă să spun: „Sunt o tutsi și am nevoie de ajutor” sau „Vreau o

slujbă”.

La sfârșitul primei zile de studiu, citisem prima pagină din prima carte, de mai multe ori. Mi-aș‘dori să-mi pot aminti numele lucrării sau măcar despre ce era vorba, însă totul este în ceață. îmi aduc aminte doar cum o țineam strâns aproape de pieptul meu, atunci când devenea prea întuneric ca să mai pot citi, și cum spuneam în șoaptă prima mea propoziție: „Sunt Immaculee”. *îți mulțumesc, Doamne!*

La sfârșitul fiecărei zile eram extenuată, dar exultam. Știam că în noua viață pe care Dumnezeu a plănuit-o pentru mine voi folosi această limbă, pe care încă n-o puteam înțelege. Pe măsură ce zilele treceau, am învățat multe din cuvintele de care aveam nevoie ca să-mi spun povestea în engleză. *Fugă, ascunzătoare, război, rugăciuni, slujbă și Dumnezeu* au devenit pietrele de temelie ale vocabularului meu englez — iar fiecare cuvânt era la fel de valoros ca un diamant. De asemenea, mi-am însușit cuvinte precum *înainte* și *după* deoarece cu ajutorul lor puteam să mă refer la viața mea dinainte și de după holocaust.

într-o dimineață, în timp ce răsfoiam dicționarul am descoperit o secțiune de gramatică a limbii engleze. Reguli! Eram extaziată — era precum mana cerească! Găsisem cheile care puteau descifra misterul limbii engleze: verbe, substantive și adjective; conjugări, trecut, prezent, viitor — era minunat! în timp ce celelalte doamne dormeau sau se uitau în gol, eu exploram un nou univers. îmi spuneam rugăciunile și citeam cărțile toată ziua. Citeam până după miezul nopții la lumina slabă de la fereastră și până ce ochii mei refuzau să mai stea deschiși. Și îi mulțumeam lui Dumnezeu pentru fiecare secundă pe care mi-o dădea pentru studiu.

După trei săptămâni deja citisem integral cele două cărți pe care mi le dăduse pastorul. Eram gata să trec la nivelul următor: să învăț să scriu în engleză. Am împrumutat un pix și o foaie de la pastor și am început să compun scrisori.

I-am scris unui om care încă nu exista, dar în care credeam din toată inima — salvatorul nostru. Eram atât de sigură că vom fi salvate încât i-

am dat eroului meu imaginar diverse trăsături și caracteristici astfel ca viitoarea noastră întâlnire să pară mult mai reală. Era un soldat ONU înalt, cu pielea închisă la culoare, cu o mustață mică și cu un remarcabil accent englezesc. Purta o uniformă curată și proaspăt călcată cu o beretă albastră trasă peste urechea dreaptă. Avea chipul vesel, cu o expresie binevoitoare și un zâmbet onest; ochii căprui calzi s-au umplut de lacrimi de compasiune când mi-a citit scrisoarea în care descriam greutățile prin care am trecut. Imaginea lui din mintea mea era exact opusul celei pe care o aveam despre ucigași.

Scrierea acelei scrisori a fost un pas important în formarea unei noi perspective asupra vieții. în mintea mea, salvatorul nostru era bun și grijuliu, pentru că era genul de persoană care doream să ne salveze. Cineva mi-a spus cândva că este important să vizualizezi ceea ce vrei să se întâmple în viitor, căci te va ajuta să-ți împlinești dorințele. Mulțumesc lui Dumnezeu că am devenit o adeptă a acelei filosofii.

Dumnezeu a sădit o idee în mintea mea. Mi-a spus să învăț engleza, iar acel exercițiu mi-a arătat că după încheierea genocidului mă aștepta o viață bogată și interesantă. Știam că orice lucru pe care mi-1 imaginam putea deveni realitate daca credeam în el și dacă îl vizualizam cu inima curată și intenții bune, de parcă era ceva ce Dumnezeu știa că era bine pentru mine. Atunci mi-am dat seama că pot să visez și să-mi vizualizez destinul. Mi-am promis că voi îndrăzni să visez la orice îmi doream și că îmi voi dori numai iubire, sănătate și pace, pentru că acestea sunt lucrurile frumoase pe care Dumnezeu le dorește pentru toți copiii Săi.

La începutul lui iunie, m-am aflat față în față cu propriul meu trecut. Timp de doi ani, prietenul meu John și cu mine am avut o relație serioasă și plănuiam să ne căsătorim după ce terminam facultatea. Deși ne-am certat înainte de Paște (m-a făcut să mă simt stânjenită, anulând petrecerea de logodnă, pentru a le face cunoștință oficial familiilor noastre), credeam că am aplanat conflictul.

Nu am păstrat legătura de când începuseră crimele, dar m-am gândit

de multe ori la el cât timp m-am aflat în baie, rugându-mă să fie teafăr și nevătămat. Pentru că era un hutu, știam că probabil este în afara pericolului și că putea să călătorească liber prin țară. De multe ori m-am întrebat dacă mă caută, încercând să afle dacă sunt în viață și dacă mă ascund pe undeva, și-l așteptam să vină să mă salveze. La aceste întrebări și la altele câteva am primit răspuns când mă așteptam cel mai puțin.

Mai târziu într-o dimineață, am auzit mare agitație în fața casei. Am presupus automat că era o altă echipă de percheziție care voiau să ne vâneze... însă mi-am dat seama că era un alt fel de agitație. Nu auzeam cântecele mârșave despre crime sau amenințările obișnuite, blestemele sau strigătele de furie — în schimb era fericire în acele voci, ba chiar veselie. Orice sosire nouă în casă îmi aducea frică în inimă, însă de această dată mi-au adus tandrețe și căldură. în vocile vesele de întâmpinare ale unor vechi prieteni care se revedeau am auzit râsul lui John, iar respirația mi s-a tăiat.

Se părea că venise din Kigali cu mai mulți membri ai familiei pastorului. Ca alte mii de hutu, plecau din capitală, pe măsură ce rebelii tutsi se apropiau din ce în ce mai mult de oraș. Speriați de represalii, și-au abandonat casele și au pornit spre sud, unde nu se dădeau lupte. Cel puțin 40 de rude de-ale pastorului, inclusiv John, plănuiau să se stabilească în satul nostru în speranța că războiul va trece.

Eram atât de încântată să aflu că iubitul meu era viu, sănătos și chiar într-o dispoziție bună — eram emoționată la gândul că în curând puteam să ne vedem. în restul zilei m-am întrebat dacă știa că mă ascund în casa aceea.

Foarte târziu în noapte, când toată lumea dormea, pastorul l-a adus pe John în baie. Am fost atât de fericită să-l văd încât pentru câteva minute am uitat unde mă aflam și l-am îmbrățișat atât de tare încât aproape că am leșinat din cauza efortului. După săptămâni de vorbit prin

șoapte și semne, mi-era greu să-mi regăsesc vocea ca să-i zic cât de mult mi-a lipsit și că m-am rugat pentru el.

John s-a dat înapoi imediat, m-a privit din cap până-n picioare, după care în cele din urmă a spus:

— Nu pot să cred cât de slabă ești, Immaculee! Când te îmbrățișez parcă aș ține un sac de oase!

M-am uitat la el, râzând și plângând în același timp. Am fost luată pe nepregătite de primele sale cuvinte, dar speram să-mi spună că mă iubește, sau măcar că e bucuros să mă vadă în viață.

— Păi... nu mai ai corpul acela grozav, continuă el, dar încă arăți bine! M-am rugat să fii în viață și să nu să nu te fi violat nimeni. Și iată-te aici, vie și cu onoarea nepătată!

Cuvintele sale m-au făcut să mă simt ciudat; de fapt era ca și cum le-ar fi spus altcineva, nu iubitul meu. Părea diferit față de ultima dată când am fost împreună. în mod cert arăta diferit — părul îi crescuse într-un stil afro sălbatic, iar fața îi era acoperită de o barbă stufoasă. Mi-a explicat că n-a putut să găsească un bărbier pentru că totul a fost închis în țară odată cu începerea genocidului.

După câteva minute, pastorul Murinzi ne-a întrerupt discuția, spunând că ne-ar putea auzi cineva. Mi-aș fi dorit să putem sta mai mult împreună și să vorbim din inimă, dar n-a fost să fie. Ne-am îmbrățișat încă odată, înainte ca pastorul să închidă ușa băii.

I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru că l-a ținut pe John viu și nevătămat... dar curând, prezența sa în casă a devenit tulburătoare. Era liber, trăind ca un prinț — se plimba, mânca mâncare adevărată, dormea într-un pat cu cearceafuri curate, ba chiar și vorbea cu mama sa în timp ce eu eram închisă ca un animal. în fiecare zi îl auzeam prin ușa băii distrându-se, râzând, povestind și făcând glume în timp ce juca baschet cu prietenii săi hutu. Și *știa* că-1 pot auzi. Nu mă așteptam să stea posac într-un colț, însă felul în care se distra chiar sub fereastra mea mi se părea lipsit de sensibilitate. Se comporta de parcă era în vacanță, în timp

ce oamenii — poporul meu — erau măcelăriți peste tot în jurul său, iar iubita sa era vânată de cuțitari și ucigași.

Uneori, când îl auzeam distrându-se afară, îmi deschideam Biblia și citeam următoarele:

Dragostea este îndelung răbdătoare, este plină de bunătate; dragostea nu pizmuiește; dragostea nu se laudă, nu se umflă de mândrie, nu se poartă necuviincios, nu caută folosul său, nu se mânie, nu se gândește la rău, nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de adevăr, acoperă totul, crede totul, nădăjduiește totul, suferă totul. Dragostea nu va pieri niciodată. Prorociile se vor sfârși; limbile vor înceta; cunoștința va avea sfârșit.

Aceea era iubirea pe care o voiam și știam că era ceea ce Dumnezeu dorea ca fiecare dintre noi să aibă.

După acea primă noapte, John m-a mai văzut o dată sau de două ori și m-am bucurat de cele câteva minute petrecute împreună. Dar vizitele erau prea scurte și rare ca să ne împărtășim gândurile și sentimentele — și numai Dumnezeu știe că aveam multe de împărtășit. El însă nu părea să facă vreun efort să vorbească cu mine, să ajungă la inima mea câtuși de puțin. Știam că era dificil și periculos să mă viziteze, mai ales că erau atâtea rude de-ale pastorului în casă, dar totuși!

îmi amintesc că l-am rugat într-una din scurtele noastre întâlniri:

— Te rog, fa-ți un pic de timp să-mi scrii câteva rânduri pe care să i le dai pastorului sau lui Dusenge când ne aduc mâncarea la noapte. Doar de atât am nevoie, John... doar de câteva cuvinte ca să știu că te gândești la mine, că încă îți pasă cum mă simt și că vrei să ții iubirea noastră vie!

Mi-a promis că va scrie, dar n-a facut-o niciodată. Data următoare când a venit să mă vadă, am folosit câteva din momentele noastre prețioase pentru a-1 certa.

— De ce nu mi-ai scris cum ai promis? Realizezi prin ce trec?

— Ei bine, știu un singur lucru — nu mai sunt alți bărbați care să se uite la tine, iar asta înseamnă că am un motiv mai puțin de îngrijorare, corect?

Cu aceste cuvinte, John a ucis orice fărâmă de iubire rămasă între noi. Dumnezeu ne-a dat darul iubirii ca să-l împărțim și cu care să ne hrănim unul pe celălalt. Este un dar prețios, unul pe care John l-a risipit.

Capitolul 15
Salvatorii neașteptați

Primele vești cu adevărat bune pe care le-am primit de foarte multă vreme au venit când crimele erau în toi, iar atrocitățile erau la ordinea zilei.

La mijlocul lui iunie, la mai bine de două luni de când ne ascundeam, l-am auzit pe fiul pastorului, Sembeba, discutând cu niște prieteni, sub fereastra băii. Vorbeau despre crime recent comise în vecini, la care au fost martori sau despre care li s-a povestit, iar atrocitățile pe care le descriau erau printre cele mai groaznice despre care am auzit.

Credeam că o să vomit în timp ce unul dintre băieți povestea cu o seninătate înfiorătoare, de parcă vorbea despre un meci de fotbal.

— Au prins o mamă și și-au bătut joc de ea, pe rând. Se ruga de ei să-i ducă copiii de acolo, dar îi țineau soțul și pe cei trei copii cu macetele la gât. I-au făcut pe toți să se uite cum opt sau nouă dintre ei au violat-o. Când au terminat cu ea, i-au ucis întreaga familie.

Clătinam din cap, în timp ce ei spuneau poveștile de groază. Vorbeau despre copii cu membrele tăiate lăsați intenționat să sufere, nou-născuți striviți de pietre și soldați bolnavi de HIV care aveau ca ordin să violeze fetele tinere ca să le infecteze cu boala lor.

Erau și mai multe, dar mi-am acoperit urechile și m-am rugat în șoaptă: *O, Doamne, dacă asta ne așteaptă, te rog, ia-mă în brațele Tale acum! Lasă-mă să trăiesc în rai cu tine, nu în iadul în care s-a transformat această țară.*

La un moment dat, discuția de afară a trecut de la crimele din război la războiul în sine. Câțiva băieți au spus că soldații guvernului erau bătuți atât de rău, încât capitala Kigali urma să cadă curând în mâinile rebelilor. Erau cu toții îngrijorați ce s-ar fi întâmplat cu populația hutu dacă rebelii câștigau războiul.

Sembeba a spus că auzise că Franța urma să trimită trupe în Rwanda. El și prietenii săi păreau foarte liniștiți pentru că Franța avea legături strânse cu guvernul hutu. Băieții credeau că Franța va ajuta guvernul să lupte cu rebelii tutsi și să alunge RPF în afara țării. Dacă așa ar fi stat lucrurile, războiul s-ar fi terminat, iar criminalii și-ar fi putut duce misiunea la bun sfârșit.

La început, nu știam ce să cred în legătură cu venirea solda- ților francezi. Mulți spuneau că aceștia i-ar fi antrenat pe Interahamwe, deci poate că trupele chiar veneau să ajute guvernul să ducă la capăt genocidul.

Dar nu puteam să cred că se putea întâmpla așa ceva. Nu, dacă francezii ar veni în Rwanda, i-ar vedea tot restul lumii. Ar fi camere de televiziune și reporteri, ceea ce ar însemna că lumea ar vedea crimele, masacrele și violurile. Și dacă oamenii din țările bogate vedeau — chiar *vedeau* — ce se întâmpla, trebuiau să facă ceva. Trebuiau să oprească genocidul... nu-i așa?

Am decis că, chiar dacă îi ajutaseră cu antrenarea ucigașilor, era un lucru bun ca francezii să vină, pentru că orice străin ar atrage atenția asupra situației în care ne aflam. M-am rugat pentru sosirea în siguranță a trupelor și i-am mulțumit lui Dumnezeu pentru că ni i-a trimis. E adevărat, având în vedere istoria lor în țara noastră, că francezii erau salvatorii neașteptați. Dar un lucru pe care ajunsesem să-l înțeleg cât am

stat în baie a fost că 1)umnezeu chiar acționează pe căi misterioase.

Câteva zile mai târziu, am ascultat la radio un reportaj despre Operațiunea Turcoaz, care era planul Franței de a trimite trupe în Rwanda. Soldați veniți din diverse țări vorbitoare de franceză urmau să-și stabilească o bază în apropiere de Lacul Kivu, care nu era foarte departe de noi.

Când trupele au aterizat la Goma, lângă granița Rwandei cu Zair, oficialii hutu au organizat la aeroport o mare ceremonie de primire. Tot la radio am ascultat cum un cor hutu îi întâmpina pe soldați cu cântece scrise special pentru această ocazie. Au binecuvântat Franța și au celebrat relația îndelungată și bazată pe iubire dintre cele două țări.

Pastorul ne-a informat că ceremonia dovedea că francezii veneau în Rwanda ca să ucidă tutsi, dar eu nu am fost de acord. Eram sigură că Dumnezeu îmi răspundea din nou la rugăciuni, de această dată trimițând pe cineva să ne salveze. Națiunile Unite își ofereau sprijinul în spatele planului francez, ceea ce era un semn bun. Și la scurt timp de la sosirea lor, francezii înșiși și-au declarat intențiile la radio: au spus că se află în Rwanda ca să înființeze „adăposturi sigure" pentru supraviețuitorii tutsi; dacă tutsi puteau ajunge în taberele lor, soldații francezi aveau să-i protejeze.

— îți mulțumesc, Doamne! am șoptit eu.

Câteva zile mai târziu, un elicopter francez zbura în cercuri deasupra regiunii în care ne aflam. Eram sigure că se uitau după supraviețuitori — după *noi* — așa că ne-am bucurat! La radio auzeam însă că francezii erau încă prea departe ca să putem ajunge noi la ei și, pentru că războiul nu se încheiase, mii de ucigași înarmați umblau prin țară vânând tutsi. Dar pentru mine era clar ce aveam de făcut.

Data următoare când pastorul Murinzi ne-a adus resturile de la masă, i-am spus:

— Cred că ar trebui să mergem să stăm cu soldații francezi, l-am informat eu.

— Este o idee proastă, Immaculee. Doar nu crezi că sunt aici ca să-i ajute pe tutsi — probabil v-ar ucide de îndată ce v-ar vedea, a spus el închizându-mi gura cu un gest al mâinii.

— Asta nu contează, pastore. Aș prefera să fiu împușcată rapid de un soldat străin decât să le dau acestor ucigași Interahamwe satisfacția să mă omoare. Mai bine să mor curată de mâinile francezilor, decât să fiu abuzată și dezonorată de torționarii noștri.

Pastorul părea șocat de spusele mele și mi-a zis că eu și celelalte femei trebuie să rămânem în baie și să sperăm la ce-i mai bine. Apoi a observat că și celelalte șapte arătau spre mine și-mi aprobau sugestia dând viguros din cap.

— De asemenea, mai degrabă aș merge într-o tabără de refugiați cu francezii decât să merg în pădure să mă mărit cu un abashi, am adăugat, în timp ce femeile continuau să dea din cap în semn de aprobare. Francezii ne vor salva sau ne vor ,ucide... în orice caz, pastore, cred că vrem să ne încercăm norocul cu ei.

A scos un oftat prelung și a ridicat din umeri — de fapt părea ușurat de dorința noastră. Omul avea mai multă lume în casă acum decât la începutul războiului, iar adăpostirea noastră era o grijă în plus pentru el.

— Dacă doriți să mergeți Ia francezi, o să aflu unde sunt și o să văd dacă e cu putință să vă duc acolo, a consimțit el în cele din urmă. Dar să nu vă faceți speranțe prea mari. Este încă foarte periculos afară... un tutsi văzut pe drum poate fi ucis pe loc.

Pastorul Murinzi era îngrijorat. Se temea că cele trei luni de izolare în mica sa baie ne zdruncinaseră mințile așa că trebuia să ni le stimuleze. într-o noapte când așteptam vești legate de locul trupelor franceze, a venit la noi cu o invitație surpriză. Pentru prima dată de când ne-a încuiat, ne-a cerut să îl urmăm în casă, pentru o vizită. Și nu în orice vizită — ne invita la film.

La orele înaintate din noapte, când toată lumea din casă dormea, pastorul ne-a condus către un dormitor liber unde instalase un televizor

și un aparat video. Pe drum, ne facea mereu semn să încetăm să facem zgomot. După luni de stat jos, picioarele ne tremurau și ne loveam de ziduri. însă nicicând n-am fost mai recunoscătoare pastorului pentru că ne-a dat o pauză de la statul în baie, așa că toate zâmbeam cu gura până la urechi.

Pastorul se temea că puteam fi auzite, deci ne-am uitat la film cu sonorul închis. Din fericire, deveniserăm experte în cititul pe buze și n-am avut nicio problemă în a înțelege întregul film. îmi scapă titlul filmului, dar îmi amintesc perfect povestea. Era despre o asistentă care se afla într-un sat din deșert care n-avea niciun doctor, deci, ca să salveze viețile oamenilor, era nevoită să practice medicina fără a avea licență. A fost persecutată pentru faptele ei bune — dar în cele din urmă a ieșit învingătoare și a fost sărbătorită.

Povestea era una inspirațională, dar ce îmi aduc cel mai bine aminte din film era o scenă în care un băiețel fredona un cântec în timp ce se plimba cu bicicleta printr-un parc. Prima mea reacție a fost de îngrijorare: mă temeam că va fi văzut de ucigași care-1 vor ataca și voiam să strig, să-i spun să plece și să se ascundă. Atunci mi-am amintit că era doar un film, iar acțiunea nici măcar nu avea loc în Rwanda. Uitasem că erau locuri în lume unde să te naști tutsi nu era o crimă pedepsită cu moartea. După ce am realizat că băiatul era în siguranță, voiam cu disperare să sar prin ecran și să mă alătur lui. Voiam să alerg prin iarbă, să cânt un cântec frumos și să scot sunete de bucurie în numele Domnului! Voiam să trăiesc într-o lume unde copiii râdeau și nimeni nu trebuia să se ascundă.

Din păcate, plăcerea nopților noastre cu filme a fost una de scurtă durată. Unul dintre servitorii pastorului era afară și a văzut lumina albastră a televizorului pâlpâind la fereastra unei camere despre care știa că trebuia să fie goală. Sperând la o recompensă, a raportat ce a văzut unui grup de ucigași și le-a spus că-1 suspecta de mult timp pe pastorul Murinzi că ascundea tutsi undeva în casă.

Un prieten de-al pastorului l-a avertizat că un grup mare de ucigași se pregăteau să-i verifice casa. I-a mai spus pastorului că credeau că-i mințea de săptămâni întregi și că erau foarte furioși.

Când pastoral a venit să ne spună ce s-a întâmplat, părea foarte agitat. Nu-1 mai văzusem niciodată așa de speriat. A căzut în genunchi și, pentru prima dată de când am venit aici, și-a împreunat mâinile și s-a rugat pentru sufletele noastre:

— Doamne, dacă este timpul ca aceste doamne să meargă la Tine, te rog ia-le rapid.

Nu-mi plăceau rugăciunile sale. Ne-a înspăimântat și mai mult decât eram deja — dacă acest lucru era posibil.

— Pastore, crezi că băiatul ne-a văzut mergând în baie după film? Chiar crezi că știu exact unde suntem? am șoptit eu.

— Nu sunt sigur ce știu ei, dar o să aflăm în curând. Ucigașii sunt pe drum. Dacă știu de baie și vă găsesc acolo, suntem morți cu toții.

Capitolul 16
Păstrarea credinței

îi auzeam pe ucigași strigându-mi numele.

Un fior de teroare m-a străbătut din cap până-n tălpi și apoi diavolul mi-a șoptit din nou: *Acum ei știu cine ești... acum ei știu unde ești...*

Capul mi-a căzut pe spate și am rămas inertă, complet lipsită apărare. De ce îmi strigau numele — cum de știau ei că eram aici? Veneau spre baie?

Am încercat să-l strig pe Dumnezeu, dar tot ce puteam auzi era vocea negativă ce-mi întuneca gândurile... alături de cântecele malefice și sadice ale criminalilor ce răsunau prin casă. Hainele îmi erau lac de transpirație, nu reușeam să-mi regăsesc credința.

De data asta erau sute. Țipau la pastor, acuzându-1 și amenințându-1.

— Unde este ea? strigau ei. Știm că este aici pe undeva. Găsiți-o... găsiți-o pe Immaculee .

Erau în dormitorul pastorului, chiar de cealaltă parte a zidului. Mai puțin de doi centimetri de ipsos și lemn ne separau. Pașii lor zguduiau casa și puteam să le aud macetele și sulițele zgâriind zidurile.

în haos, am recunoscut vocea unui prieten de familie.

— Am omorât 399 de gândaci, se mândrea el. Immaculee va fi a al 400-lea. Este un număr bun.

în timp ce mă ascundeam în colț, diavolul râdea la mine: *Ei îți știu numele... știu că ești aici. Unde este Dumnezeul tău acum?*

Ucigașii îl înconjuraseră pe pastor:

— Unde sunt tutsi? Știi ce-o să facem dacă îi găsim. Unde este ea, pastore? Unde este Immaculee? Ăsta este ultimul loc în care a fost văzută. Unde o ascunzi?

Sufletul meu a căzut pradă fricii și neîncrederii, iar eu eram mai speriată decât am fost prima dată când au venit criminalii. Vocile lor îmi zgâriau carnea și mă simțeam de parcă stăteam pe un pat de cărbuni încinși. Un val zdrobitor de durere mi-a cuprins trupul. Am încercat din nou să mă rog: *Doamne, iartă-mă pentru lipsa mea de credință... cred în tine, Doamne... cred că Tu ne vei salva. Știu că ești mai puternic decât răul din această casă.*

Ucigașii erau în camera în care ne uitasem la filme, răstur- nând mobila și strigându-mi numele din nou.

— O vrem pe Immaculee... este timpul s-o omorâm pe Immaculee.

Mi-am acoperit urechile, dorindu-mi să fi avut una din ma- cetele lor ca să pot să mi le tai și să nu-i mai aud.

— Oh, Doamne..., am început să mă rog cu voce tare, dar n-am mai putut să scot niciun alt cuvânt. Am încercat să înghit, dar gâtul îmi era blocat. Nu aveam salivă, iar gura îmi era mai uscată decât nisipul.

Am închis ochii și m-am rugat să dispar, dar vocile se apropiau tot mai mult. Știam că dacă mă vor prinde nu vor avea pic de milă, iar în minte aveam un singur gând: *Dacă mă vor găsi, mă vor ucide. Dacă mă vor găsi, mă vor ucide. Dacă mă vor găsi, mă vor ucide.*

Mi-am pus Biblia în gură și am strâns-o tare între dinți. Voiam să înghit cuvintele Domnului, să le absorb adânc în sufletul meu. Voiam să-I găsesc puterea din nou, dar spiritul rău care m-a bântuit atâta timp îmi sădea imagini oribile în minte. Vedeam ce mi-ar fi făcut ucigașii dacă ne-ar fi găsit: vedeam tortura, umilința, crima...

Oh, Doamne, te rog! am țipat eu fără să scot un sunet. *De ce vrei să*

trec prin toate astea? De ce? Ce altceva să fac ca să-ți arăt iubirea mea? Vreau să cred că Tu ne vei salva, Doamne. Cum pot să am mai multă credință? Mă rog atât de tare Doamne, atât de tare... dar ei sunt atât de aproape și sunt atât de obosită! Oh, Doamne... sunt atât de obosită.

Am simțit că leșin — conștiința mea a început să mă părăsească până ce vocile asurzitoare ale criminalilor au devenit un murmur îndepărtat. Apoi am adormit... și am avut un vis minunat cu lisus.

Pluteam precum o pană deasupra celorlalte femei. Le vedeam tremurând sub mine, ținându-și Bibliile deasupra capului, rugându-se la Dumnezeu pentru milă. M-am uitat în sus și l-am văzut pe lisus plutind deasupra mea într-o baie de lumină aurie, iar mâinile sale erau întinse spre mine. Am zâmbit, iar durerile constante și junghiurile care deveniseră o parte din corpul meu după săptămâni de stat ghemuit au dispărut. Nu-mi mai era foame, nici sete și nici frică — eram atât de liniștită... atât de fericită.

Apoi lisus a vorbit: *Cu credință, poți muta și munții, Immaculee, dar dacă era ușor să ai credință, toți munții ar fi dispărut. Crede în mine și vei ști că nu te voi părăsi niciodată. Crede în mine și nu te mai teme. Crede în mine și te voi salva. îmi voi pune crucea pe această ușă, iar ei nu vor ajunge la tine. Crede în mine și vei trăi.*

Brusc, m-am pomenit din nou înapoi pe podea alături de celelalte. Ochii lor erau încă închiși, însă ai mei erau larg deschiși, holbându-mă la o cruce uriașă de lumină albă, strălucitoare, ce se întindea de la un zid la altul, în fața ușii de la baie. în timp ce o priveam, energia radiantă îmi atingea fața, încălzindu-mi pielea precum soarele. Am știut instinctiv că acea cruce emana o forță divină care îndepărta criminalii. Știam că eram în siguranță și protejate, așa că am sărit în picioare, simțind că am puterea unei leoaice. I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru că m-a atins cu dragostea Sa încă odată, apoi m-am uitat în jos la celelalte.

Pentru prima și ultima dată de când mă aflam în acea baie, am

strigat la tovarășele mele:

— Suntem în siguranță! Credeți-mă... totul va fi în regulă!

Intensitatea vocii mele le-a lovit ca o palmă pese față. Se uitau la mine de parcă eram nebună și m-au tras jos pe podea. Am zâmbit — chiar dacă nu mai puteam vedea crucea de pe ușă, știam că era acolo. Criminalii părăsiseră deja casa... i-am auzit cântând în timp ce se îndepărtau.

Pastorul a venit să ne vadă mai târziu în acea noapte.

— S-au dus direct acolo unde ați văzut filmul, a explicat el. Au răscolit toată camera. După ce n-au găsit nimic, aproape că l-au omorât pe *servitor.* Și-au cerut iertare și au plecat, însă nu mai este sigur pentru voi să stați aici. L-am concediat pe băiat... acum este și furios, *și* suspicios. Este prieten cu ceilalți servitori și sunt sigur că îmi vor urmări fiecare mișcare de acum înainte. Să sperăm că soldații francezi vor ajunge în zona noastră în curând.

în următoarea săptămână, am stat ca pe ghimpi. Criminalii s-au întors iar, întorcând pe dos dormitorul pastorului căutând indicii că ascunde tutsi. Și din nou au promis că se vor întoarce.

Pastorul era atât de îngrijorat de faptul că era urmărit încât a început să rărească vizitele în care ne aducea mâncare. încercam să glumim că am găsit un mod sigur de a scăpa de criminali — să murim de foame — dar foamea ne măcina.

La începutul lui iulie l-am auzit pe unul din ceilalți servitori ai pastorului ciocănind la ușa dormitorului.

— Pastore, a trecut mult timp de când n-am mai intrat în baie. Ce-ar fi să o curăț chiar acum?

Ne-au trecut fiori pe șira spinării... tortura asta chiar nu se va termina niciodată?

— Nu-ți face griji pentru baie, zise pastorul. Am curățat-o chiar eu.

— Vai, dar n-ar trebui să faceți asta — este treaba *mea.* Lă- sați-mă să intru și voi curăța eu baia pentru dumneavoastră.

— Nu. Am pierdut cheia, deci nu mai folosesc toaleta aceea... așa că acum pleacă. Nu vreau să fiu deranjat.

— Poate că pot deschide și fără cheie.

— Pleacă! Nu ți-am spus că nu vreau să fiu deranjat?

Era pentru prima dată în trei luni când cineva voia să curețe baia, deci era clar că servitorul și-a dat seama unde ne ascundeam. Un nou motiv de îngrijorare pentru că acum eram sigure că va merge la criminali și le va spune exact unde să caute: singura cameră din casă unde nu s-au uitat!

Pastorul a venit la noi după ce servitorul a plecat și ne-a spus că el nu crede că se va duce direct la ucigași.

— Aproape că l-au omorât pe ultimul servitor când n-au găsit niciun tutsi acolo unde le-a spus să caute, a zis el, deci cred că va aștepta mai întâi să aibă dovezi. Poate că nu o să meargă azi, dar cu siguranță se va duce la ei în curând.

Ne-am uitat una la cealaltă, știind că nu mai aveam mult timp.

— Am auzit în această dimineață că soldații francezi se află în zonă și sunt în căutare de supraviețuitori tutsi — voi vorbi cu ei astăzi. Cât timp voi fi plecat, să aveți grijă să nu faceți niciun zgomot, a zis pastorul și a ieșit în grabă din casă.

De îndată ce pastorul a plecat, servitorul a început să ne tortureze. L-am auzit mișcându-se pe lângă fereastra de la baie toată după-amiaza. Știam că asculta orice sunet al vocilor sau al mișcărilor noastre, încercând să-și confirme suspiciunile, înainte de a merge la ucigași. N-am mișcat un mușchi timp de ore întregi.

La un moment dat, a tras o masă sau un scaun sub fereastră și s-a urcat pe ea. Ne-am ținut respirația în timp ce el se cățăra pe zid și aproape că am leșinat când umbra sa a apărut pe perdea. Slavă Domnului că fereastra era mai sus decât putea el să ajungă, dar a stat acolo nemișcat tot restul zilei, așteptând și ascultând. Deodată l-a strigat cineva și ne-am relaxat un pic, deși îmi era greață din cauza adrenalinei

ce mi-a pulsat prin sânge toată ziua.

Pastorul s-a întors în acea seară și de această dată a adus vești bune — probabil cele mai bune pe care le-am primit vreodată:

— I-am găsit pe soldații francezi și le-am povestit despre voi. Nu sunt departe și au spus să vă duc la ei mâine devreme de dimineață, între orele două și trei.

Nu ne venea să credem ce auzeam — în cele din urmă vom părăsi acea baie!

— Mulțumesc Ție, Doamne! am șoptit toate simultan.

Dar pastorul ne-a potolit imediat entuziasmul.

— Da, slavă Domnului! a zis el. Sper doar să nu fie prea târziu pentru voi. După ce am plecat de la soldați, am întâlnit un prieten care mi-a zis că ucigașii vor veni din nou să-mi verifice casa. Vor veni ori diseară, ori mâine-dimineață — rugați-vă să vină mâine.

Ne-am rugat cu toate puterile noastre.

N-aveam bagaje de împachetat — tot ce aveam erau hainele pe care le-am purtat zilnic în ultimele trei luni. Să ne spălăm era încă în afara discuției, așa că ne-am mulțumit să ne periem părul una alteia. Doream să fim cât mai drăguțe și prezentabile pentru întâlnirea cu soldații francezi. în acel moment nu ne dădeam seama că *nu* era posibil să arătăm bine.

Pastorul Murinzi a venit la ora două noaptea și ne-a spus să-l așteptăm în dormitorul său în timp ce el își trezește copiii ca să le spună despre noi. în timp ce așteptam, ne-am uitat în oglinda din dormitor. Era pentru prima dată când ne priveam de când veniserăm, iar șocul aproape că ne-a ucis — arătam ca niște morți vii. Obrajii ni se dezumflaseră, iar ochii ne erau atât de adânciți în orbite încât capetele noastre arătau ca niște cranii goale. Cutiile noastre toracice deveniseră proeminente, iar hainele arătau de parcă erau atârnate pe niște cozi de mătură. Cântăream 52 de kg când intrasem în baie; aveam 30 kg când am ieșit. Ne venea tuturor să plângem.

Când pastorul s-a întors cu cei zece copii ai săi, toți (mai puțin Lechim și Dusenge) au făcut un pas înapoi. Erau cu adevărat șocați și complet confuzi. Fetele au început să plângă; una dintre ele a fugit din cameră strigând:

— Fantome! Fantome tutsi! S-au întors din morți ca să ne ucidă!

Pastorul i-a cerut să facă liniște și să se calmeze, apoi le-a explicat cine eram.

Niciunuia nu-i venea să creadă că am stat în casă în tot acest timp fără ca ei să-și fi dat seama. Ne-au atins — pipăindu-ne obrajii, coastele, mâinile — din dorința de a se convinge că eram oameni cu adevărat. Aveau sute de întrebări:

— Cum ați încăput toate acolo? Ce ați mâncat? De cât timp sunteți acolo? Cum de nu ați scos niciun sunet? Ce ați mâncat? V-ați spălat? Nu ați vorbit? Cum ați putut să dormiți stând în fund?

Am încercat să le răspundem dar eram extenuate de la atâta stat; mușchii și articulațiile ne dureau pentru că stăteam în picioare după luni întregi de zăcut pe podea.

Pastorul le-a spus copiilor săi să se uite bine la noi.

— Fără mila lui Dumnezeu, oricui i se putea întâmpla asta, le reaminti el. Dacă aveți vreo șansă să ajutați oameni nenorociți ca aceste doamne în vremuri grele, asigurați-vă că o veți face — chiar dacă ar însemna să vă riscați viețile. Căci așa vrea Dumnezeu să trăim.

Inima mea s-a înmuiat în fața pastorului. Desigur, de multe ori în ultimele luni am fost furioasă pe atitudinea sa, iar unele lucruri pe care le-a spus au fost lipsite de sensibilitate, ignorante și crude... însă a riscat totul pentru noi și ne-a salvat viețile. în timp ce stăteam așteptând să încep următorul capitol al vieții mele mă simțeam foarte recunoscătoare. I-am cerut lui Dumnezeu să aibă grijă de acest om după ce vom pleca.

Toți copiii pastorului se uitau la el cu mândrie, iar apoi ne priveau pe noi cu compasiune — toți, mai puțin Sembeba. Sembeba era fiul pe care l-am auzit spunându-i tatălui său că toți tutsi merită să moară, iar

acum el stătea în colț, privind încruntat în podea. M-am rugat ca într-o zi să găsească adevărul și iertarea Domnului și să nu le spună ucigașilor despre noi înainte să apucăm să fugim.

Shimwe, fiica pastorului care a fugit din cameră când ne-a văzut prima oară, mi-a dat un prosop și unul din puloverele ei. M-a îmbrățișat cu toată puterea și mi-a spus că se va ruga pentru mine. După atâta izolare și privațiuni, momentul acela de contact uman tandru m-a mișcat dincolo de cuvinte.

Toate opt ne-am luat la revedere de la ceilalți copii ai pastorului, iar el ne-a scos din baie, în aerul proaspăt al nopții.

Capitolul 17

Durerea pricinuită de libertate

Senzațiile nopții m-au copleșit. Aerul rece pe pielea mea, fragilitatea plămânilor mei și frumusețea strălucitoare, hipnotică a milioanelor de stele care dansau în ochii mei, îmi făceau sufletul să strige: Laudă Ție, Doamne!

— La ce te uiți? Să mergem, trebuie să plecăm acum! a spus neliniștit pastorul Murinzi, în timp ce eu sorbeam cu nesaț prima mea gură de libertate. Aștepta la poartă alături de celelalte femei și de John, care a vrut să ne însoțească până în tabăra franceză. Era un gest drăguț, dar care venea prea târziu. Nu știam dacă voi supraviețui genocidului — sau dacă măcar voi mai apuca să văd răsăritul soarelui — dar știam cu siguranță că relația noastră era moartă.

Pastorul a deschis poarta, iar fiii săi (cu excepția lui Sembeba), năvăliră din casă cu sulițe, cuțite și bâte. Au format un cerc strâns în jurul nostru, în timp ce ieșeam pe poartă, ascun- zându-ne astfel de privirile periculoase ale slujitorilor suspi- cioși și ale vecinilor dușmănoși.

Am ajuns apoi în câmp deschis, mergând repede pe drumul murdar, același pe care în urmă cu trei luni de zile venisem spre ascunzătoarea din baie. Când ochii mi s-au obișnuit cu întunericul am văzut că atât pastorul Murinzi, cât și John erau înarmați: John avea o suliță lungă, iar pastorul avea atârnată de

umăr o pușcă. M-am întrebat ce vor face dacă ne vom întâlni cu o bandă de ucigași. Aveam să aflu în curând răspunsul.

Nu i-am văzut venind — au apărut din întunericul nopții, de după o mică ridicătură a drumului. Erau vreo 60 de Interahamwe care mărșăluiau pe două rânduri și, chiar dacă nu purtau înfricoșătoarele lor uniforme, tot arătau înspăimântător. Erau înarmați până-n dinți și se mișcau rapid, îndreptându-se spre noi cu macete, puști, grenade, sulițe și cuțite lungi de măcelărie — unul dintre ei avea chiar un arc cu săgeți.

Am trecut pe lângă ei atât de aproape, încât le puteam simți mirosul trupurilor și alcoolul din respirație. Uimitor era că îmi era mai puțin frică de ei, mergând atât de aproape, decât atunci când mă ascundeam în baie. Totuși, l-am rugat pe Dumnezeu să ne apere și să-mi alunge spaima.

Femeile și cu mine ne aflam în mijlocul grupului de escortă, cu capetele plecate, sperând ca Interahamwe să nu observe că eram femei. Am trecut fără niciun incident — ba chiar câțiva dintre ucigași i-au salutat și le-au urat noroc pastorului și lui John, în timp ce treceau pe lângă ei. Fie au presupus că eram ucigași camarazi de-ai lor, ieșiți la vânătoare noaptea târziu, fie Dumnezeu îi orbise... cred că au fost ambele. în plus, în acest moment al genocidului nu s-ar fi așteptat sau nu le-ar fi venit să creadă că atât de mulți oameni tutsi ar mai putea fi încă în viață, Ia un loc. Și erau îndreptățiți să gândească astfel, deoarece peste tot pe drum erau cadavre.

Dumnezeu mi-a răspuns rugăciunii și mi-a alungat teama de ucigași, dar se pare că nu și lui John și pastorului Murinzi. Amândoi erau vizibil marcați de întâlnirea cu Interahamwe. De îndată ce ne-am îndepărtat îndeajuns de mult, John și pastorul și-au reconsiderat poziția.

— Doamnelor, va trebui să vă continuați singure drumul de acum încolo, spuse pastorul. Francezii sunt aproape... mergeți înainte, o să vă urmărim cât putem cu privirea.

I-am strâns repede mâna pastorului, după care el și fiii săi, împreună cu John, au ieșit în grabă de pe drum ca să se ascundă în tufișuri. Celelalte femei și cu mine eram acum complet expuse și n-aveam nicio secundă de pierdut. Tabăra franceză se afla la vreo 500 de metri distanță și am luat-o la fugă cât de repede ne țineau picioarele noastre slăbite.

Inima îmi bătea să iasă din piept când am ajuns la tabăra care era instalată într-o mănăstire protestantă de măicuțe. Restul grupului se îngrămădi în fața porții, cu chipurile desfigurate de frică, în timp ce eu am început să bat și să strig cât de tare eram în stare:

— Vă rog să ne ajutați! Vă rog, avem nevoie de ajutor!

Trecuse atât de mult timp de când n-am mai vorbit altfel decât în șoaptă, încât când am încercat să strig m-a durut gâtul. Vocea îmi era răgușită și atât de joasă încât aproape nici nu se auzea. Doamnele au intrat în panică văzând că nimeni nu venea să ne salveze și au început să urle. După câteva secunde, vreo șase-șapte soldați au apărut de cealaltă parte a gardului, cu mitralierele ațintite asupra noastră. Le-am făcut semn însoțitoarelor mele să se potolească și pentru că eram singura care vorbea franceză, le-am spus francezilor cine eram și de unde veneam.

Soldații ne-au privit cu scepticism, iar armele erau pregătite să tragă.

— E adevărat! Tot ce v-am spus este adevărat... v-am așteptat să veniți să ne salvați, am spus eu disperată.

Cel mai scund soldat din grup — un bărbat cu pielea albă, cu capul ras și cu o înfățișare aspră — a venit la poartă și ne-a aprins în ochi o lanternă. Era evident că ne inspecta forma nasului. Se spunea că hutu aveau nasul lat și turtit, iar tutsi îl aveau lung și subțire. Se pare că am trecut testul pentru că a deschis poarta și ne-a lăsat să intrăm. Nu și-a coborât însă arma în timp ce ne-a cerut cărțile de identitate.

Auzeam respirația precipitată a femeilor — niciuna dintre ele nu avea carte de identitate și se gândeau că francezii aveau să le împuște. Din fericire, eu mi-o luasem pe a mea când am plecat de acasă, în urmă

cu trei luni. Soldatul mi-a examinat documentul care avea cuvântul tutsi imprimat de-a curmezişul său, apoi a dat aprobator din cap. Imediat am garantat şi pentru celelalte femei şi le-am spus:

— Cred că vom fi în regulă.

Emoțiile noastre au explodat, iar frica înăbușită luni de zile, anxietatea şi frustrarea s-au revărsat din sufletele noastre, iar câteva dintre femei au început să plângă în hohote necontrolate. Comportamentul soldaților s-a schimbat imediat — au coborât armele și au început să ni se adreseze cu blândețe, cu vocile pline de bunătate și grijă. Ne-au dat apă și brânză, primul aliment acceptabil pe care-1 vedeam după luni de zile. Am mâncat cu lăcomie, înțelegând că francezii n-aveau de gând să ne omoare, așa cum prezisese pastorul.

— E-n regulă, doamnelor, e-n regulă, a spus soldatul scund. Nu mai aveți de ce să vă temeți... coșmarul vostru a luat sfârșit. N-o să lăsăm pe nimeni să vă facă rău. înțelegeți? Sunteți în siguranță acum; o să avem noi grijă de voi.

Le-am tradus celorlalte, și în curând am ajuns să plângem cu toate. Părea imposibil că totul s-a terminat, că eram acolo, înconjurate de soldați antrenați cu arme mari şi puternice, care promiteau să nu-i lase pe ucigași să mai ajungă vreodată la noi.

Când ne-am liniștit, salvatorii noștri ne-au explicat că ne aflam într-o tabără intermediară și că ceruseră prin radio un camion cu care să fim transferate la tabăra de bază, aflată la vreo șaisprezece kilometri distanță. Ne-au spus că în timp ce așteptam ar trebui să dormim.

M-am îndepărtat de ceilalți, simțind nevoia disperată de ceva ce mi-a lipsit atâta timp — un moment de intimitate. M-am întins pe pământ, absorbind totul din jurul meu: pietrele care mă împungeau în spate, pământul umed dintre degetele mele, frunzele uscate care-mi zgâriau obrazul, și zgomotele animalelor care tropăiau prin întuneric. Eram vie și mă simțeam minunat.

Privind cerul nopții, am rămas uimită de frumusețea neasemuită a luminilor provenite de la stelele fără număr ale lui Dumnezeu. Lumina stelelor era atât de intensă, încât puteam vedea limpede drumul pe care venisem, același care mă ducea acasă — adică, dacă încă mai aveam vreo casă. M-am întrebat dacă familia mea se afla pe undeva în siguranță, ascunzându-se prin apropiere... sau dacă au plecat dincolo, în următoarea viață și dacă se aflau acum în cealaltă parte a galaxiilor eterne, deasupra mea.

Privirile mi-au revenit asupra drumului. Mi-am amintit cum eu și frații mei îl parcurgeam de câte ori plecam. Fie că ne duceam la Lacul Kivu în diminețile în care înotam în copilăria noastră, fie că ne duceam la școală în fiecare dimineață, sau la biserică duminicile, fie mergeam să ne vizităm prietenii și familia, sau porneam în aventuri minunate în timpul vacanțelor de vară, acel drum mă ducea oriunde îmi doream. îmi străbătuse viața acel drum, dar acum acea viață nu mai exista. Drumul era doar la dispoziția ucigașilor și a violatorilor. O tristețe profundă m-a cuprins, în timp ce zorile stăteau să se reverse, gândindu-mă că orice se va întâmpla în orele și în zilele următoare, lucrurile n-aveau să mai fie niciodată la fel ca înainte.

Am închis ochii și i-am spus lui Dumnezeu că depindea de El să-mi găsească un nou drum pe care să merg.

M-a cuprins frigul. Aerul rece mi-a făcut pielea de găină, amintindu-mi că nu mă mai aflam în baia cu aer umed și înghesuită. M-am ridicat și m-am întins spre cer, apoi am pornit spre tabără. Nu-mi era deloc teamă, nici atunci când am fost cât pe ce să mă împiedic de doi bărbați care stăteau în umbră. I-am speriat iar unul din ei sări în picioare. După o secundă a strigat.

— Immaculee, tu ești?

— Jean Paul?

— Cum de ești în viață?

— Dumnezeu m-a apărat. Cum de ești *tu* în viață?

— Dumnezeu m-a apărat.

— Mă bucur să te văd!

— Mă bucur să *te* văd!

îmi venea să râd și să plâng de cursul ridicol al conversației noastre și de cât de grozav era să vorbesc din nou cu voce tare, cu un prieten. Jean Paul era un bun amic al fraților mei.

— Bună, Jean Baptiste, mă bucur să te revăd, am spus eu către fratele lui Jean Paul, care nu se ridicase de jos. Jean Baptiste nu mi-a răspuns — și mi-am dat seama de ce, când am îngenuncheat ca să-i întind mâna. Avea o cicatrice adâncă și lată de vreo doi centimetri în jurul gâtului, care se întindea până sub tricou. Nu se vindecase complet, așa că avea o culoare neplăcută, de un roşu albicios, care contrasta dureros cu pielea sa întunecată la culoare. Și la cap avea mai multe tăieturi adânci, din care una era atât de profundă încât m-am mirat cum de supraviețuise sângerării.

— Nu poate spune prea multe acum... e într-o stare proastă, a spus Jean Paul încet.

Deși și Jean Paul arăta extrem de deplorabil, ne-am așezat și ne-am povestit întâmplările prin care am trecut. I-am spus unde am fost și i-am descris șederea mea la pastor. Iar el mi-a spus că genocidul se mai potolise un pic în nord după ce a căzut capitala Kigali, dar nu încetase în provincia Kibuye, în care ne aflam.

— A căzut Kigali? l-am întrebat șocată și încântată în același timp.

— Da, dar asasinatele încă mai continuă, a răspuns el. De fapt, pe aici prin jurul nostru este chiar mai rău decât înainte. Cu cât se înrăutățesc lucrurile pentru ei, cu atât devin mai distructivi. Și sunt și frustrați — au măcelărit deja atât de mulți tutsi încât înnebunesc de dorința de a găsi și mai mulți dintre noi să-i omoare.

Eram surprinsă că Jean Paul și fratele său se aflau în tabără, pentru că întotdeauna am crezut că erau hutu. Aveau pielea foarte închisă la culoare; erau destul de scunzi și aveau nasurile late și turtite — ideea

europeană tipică despre cum ar trebui să arate un hutu. Dar acest lucru nu mai avea niciun sens acum, după generații de căsătorii mixte care făcuseră ca acest concept să fie arhaic și plin de prejudecăți. Jean Paul mi-a explicat că figura lor de hutu i-a ajutat în mare măsură să rămână în viață.

— Asta... și bunătatea unui ucigaș, a spus el înainte de a povesti ce se întâmplase cu familia sa.

— Ucigașii au venit cu o săptămână înainte ca avionul președintelui să fie doborât. Mă aflam în vizită la prietenul meu Laurent, un hutu care locuia la câteva case distanță, când i-am auzit ajungând la casa părinților mei. Am văzut vreo 300 de ucigași — cei mai mulți vecini și vechi prieteni de familie. Au spart ușa de la intrare și i-au făcut pe toți bucăți: frații mei, cele patru surori, mama și tata. I-au ucis pe toți... Sau cel puțin așa au crezut ei. Jean Baptiste era încă viu, dar sângera cumplit de tare. L-am târât printre tufișuri câțiva kilometri până la un spital unde doctorii nu ne cunoșteau. Apoi Laurent ne-a ascuns până la sosirea francezilor, dar a fost îngrozitor. Ne-a salvat ascun- zându-ne, dar a fost o agonie să rămânem în viață. Laurent ne trezea în fiecare zi urându-ne bună dimineața, apoi ieșea la vânătoare de tutsi ore întregi, alături de oamenii care mi-au ucis familia. Când se întorcea seara și pregătea cina, îi vedeam stropii de sânge pe mâini și pe haine, pe care nu-i putea șterge. Viețile noastre erau în mâinile sale, așa că nu puteam spune nimic. Nu înțeleg cum oamenii pot face și bine, și rău în același timp.

— Genocidul se petrece în inimile oamenilor, Jean Paul, am spus eu. Ucigașii sunt oameni buni, dar acum, în acest moment, răul a pus stăpânire pe inimile lor.

I-am spus lui Jean Paul că mă voi ruga pentru familia sa. Apoi mi-am dat seama că poate știa ceva despre părinții și frații mei, deoarece se aflase în zonă pe toată durata genocidului, întrebarea era: Chiar *voiam* să știu ce li se întâmplase? Eram destul de puternică să aflu? Dacă aș fi aflat cu siguranță că erau morți, atunci nu ar mai exista cale de

întoarcere către persoana care eram odată, către fosta mea viață.

Am decis că era mai bine să înfrunt realitatea. Voi pretinde că știam deja că familia mea era moartă, altminteri Jean Paul va încerca să-mi cruțe sentimentele și nu-mi va povesti nimic. Va trebui să-l păcălesc ca să-mi spună ce aveam nevoie să aflu. Am căutat în buzunar rozariul roșu și alb al tatălui meu și i-am cerut lui Dumnezeu să-mi dea putere.

— Deci, Jean Paul, despre tatăl meu... știu că l-au ucis, dar nu știu unde. Mă întrebam dacă știi ceva detalii.

— Oh, da. Știu totul. Laurent era acolo și a văzut. L-au ucis pe tatăl tău în orașul Kibuye.

Cuvintele lui mi-au străpuns inima ca o suliță. Mi-am apăsat ochii cu pumnii și mi-am întors capul ca să-mi ascund lacrimile.

— Tatăl tău a fost ucis la o zi sau două după ce au fost omo- râți părinții mei, a continuat Jean Paul. Cred că era 14 aprilie. Se dusese la sediul administrației ca să ceară prefectului să trimită hrană pe stadion, deoarece erau acolo mii de refugiați care nu mâncaseră nimic de zile întregi. A fost o mare greșeală.

Oh, tăticule! De ce a trebuit să fii atât de binevoitor... și cum de-ai putut fi atât de naiv? Prefectul din Kibuye era ca un guvernator și fusese un apropiat al tatălui meu. Dar și alți extremiști hutu care fuseseră prieteni de-ai tatei îl trădaseră, așa că nu puteam înțelege de ce a continuat să aibă încredere în ei. Știam însă că-și sacrificase viața încercând să-i hrănească pe cei înfometați — pentru el n-ar fi existat o altă opțiune. Ochii îmi ardeau, iar stomacul mă durea, în timp ce Jean Paul continuă.

— Laurent mi-a spus că prefectul l-a făcut pe tatăl tău nebun și i-a pus pe soldați să-l scoată afară. L-au împușcat pe treptele clădirii și i-au lăsat trupul în stradă.

— înțeleg... mulțumesc că mi-ai spus toate astea, Jean Paul. Mă ajută. Mi-am folosit toată energia ca să-mi controlez vocea. I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru întunericul care-mi ascundea fața. Dar

despre mama? Știu că și ea a fost ucisă, dar nu știu cum.

— Oh, Rose? A fost printre primii care au murit în zonă. A fost ucisă cu câteva zile înainte de tatăl tău. Cred că Laurent poate să fi fost unul dintre ucigași, pentru că știa toate detaliile. Oricum, se ascundea în curtea unui vecin al bunicii tale. Cineva fusese ucis în apropiere, iar mama ta a auzit urletele și a crezut că era fratele tău. A ieșit în stradă strigând: „Nu-mi ucideți copilul! Nu-1 omorâți pe Damascene al meu!” Nu era Damascene, dar de îndată ce ucigașii au zărit-o pe mama ta, au venit după ea. I-au spus că dacă le dădea bani, o vor lăsa în pace. Ea a fost de acord și a plecat să se împrumute de la prietena ei, Murenge. Dar Murenge i-a ordonat s-o lase în pace: „Pleacă din casa mea — noi nu-i ajutăm pe gândaci!”

Murenge le-a spus apoi ucigașilor să o scoată pe mama ta să o omoare în stradă, pentru că nu voia să-i facă mizerie în curte. Au târât-o pe biata ta mamă într-o parte a drumului și acolo au ciopârțit-o. Niște vecini au îngropat-o totuși. A fost una dintre puținii care au fost înmormântați... în curând, au ajuns să fie prea multe cadavre și nu mai avea cine să sape gropile.

Fiecare cuvânt pe care mi-1 spunea era o tortură, dar eram o prizonieră a informației. L-am încurajat să continue.

— Ai aflat cumva ceva despre fratele meu mai mic, Vianney? l-am întrebat simțind împunsăturile vinovăției în timp ce-mi aminteam cum îl trimisesem pe fratele meu mai mic afară din casa pastorului, în mijlocul nopții.

— Vianney a fost ucis pe stadionul Kibuye alături de prietenul său, Augustine. Erau mii de oameni acolo — și toți au fost anihilați. Mai întâi ucigașii i-au împușcat cu mitralierele, apoi au aruncat grenade. Nu cred că a supraviețuit cineva.

Mâinile îmi tremurau și mă zbăteam din răsputeri să respir. M-am calmat cât de mult am putut și am încercat să-l întreb de Damascene, dar

nu reușeam să-i pronunț numele. Nădăjduiam că era viu și că mă aștepta undeva. în cele din urmă am spus:

— Fratele meu Aimable se află în Senegal și nu știe nimic din toate astea... N-am nici măcar o adresă unde să-i trimit o scrisoare...

— Ar trebui să-l întrebi pe Bonn, prietenul lui Damascene. Știu că el păstrează toate lucrurile și documentele lui Damascene. .. sau cel puțin așa știam.

— Dar de ce? am întrebat cu inima bătând nebunește.

— Oh, pentru că l-a ascuns pe fratele tău, iar când Damascene a plecat spre Zair, și-a lăsat toate lucrurile la Bonn. Dar e posibil să se fi descotorosit deja de acele lucruri — am auzit că și-a pierdut mințile când fratele tău a fost ucis.

Cuvintele m-au lovit ca un glonț. *Te rog, nu.... nu și Damascene!*

Nu mai voiam să știu nimic. M-am ridicat în picioare, am făcut câțiva pași clătinându-mă, apoi m-am prăbușit. Mi-am înfundat fața în pământ — voiam să mă întind pe pământul rece și să dorm alături de restul familiei mele. Nu mai voiam să aud nimic, să văd nimic, să simt nimic. Aveam atât de multe lacrimi de plâns și am izbucnit în hohote. Jean Paul se afla lângă mine, încercând să mă ajute. Mi-a șters praful de pe față și mi-a frecat cu blândețe gâtul, dar i-am împins mâna la o parte.

— Lasă-mă să mă descurc singură, te rog. Va trebui să mă descurc pe cont propriu de acum, Jean Paul. Nimeni în această lume nu mă mai poate ajuta... lasă-mă singură puțin.

Se îndepărtă spre celălalt capăt al taberei, luându-1 cu el pe fratele său tăcut.

M-am întins pe spate, am privit cerul și am plâns. Am plâns până mi-au secat lacrimile. Mi-am amintit ce-mi promisese lisus în visul meu și am început să vorbesc cu el.

— Mi-ai spus că toți vor fi morți când voi părăsi baia și ai avut dreptate, am spus eu. *Sunt* morți cu toții. Tot ce am iubit în această lume

mi-a fost luat. îmi pun viața în mâinile Tale, lisus... ține-ți promisiunea și ai grijă de mine. Iar eu îmi voi ține promisiunea *mea* — voi fi fiica Ta credincioasă.

Am închis ochii și mi-am imaginat chipurile celor din familia mea, și m-am rugat ca Dumnezeu să-i țină aproape și să-i ocrotească.

Scrâșnetul metalic al angrenajului cu roți dințate al camionului m-a făcut să tresar. Cu două ore înainte de răsărit, razele gemene de lumină străpungeau întunericul din tabără ilu- minându-le pe celelalte femei care stăteau în picioare lângă poartă, alături de Jean Paul și de Jean Baptiste, într-un halo incandescent.

Camionul s-a oprit cu zgomot lângă gard. Era un camion militar de transport mare, acoperit cu o prelată de pânză groasă de camuflaj. Soldații francezi ne-au spus să urcăm în spate și să nu facem nici un zgomot.

— Peste tot sunt baraje rutiere făcute de hutu, ne-a avertizat unul dintre ei.

Am ajuns la prima barieră la vreun kilometru și jumătate distanță de tabără și le-am auzit vocile ucigașilor de cealaltă parte a prelatei. Totul era atât de familiar, doar că de această dată aveam bodyguarzi bine înarmați. Dar chiar și așa, erau vreo două sute de ucigași și numai o mână de soldați.

— Ce aveți în spate? a întrebat unul dintre ucigași.

— Ducem hrană și apă proaspătă refugiaților hutu care vin din Kigali, a răspuns șoferul.

— Om bun! Șerpii aceia de tutsi ne omoară în Kigali... puteți trece, continuați-vă drumul.

Șoferul a schimbat viteza, iar camionul s-a urnit din loc hurducăindu-se — eram din nou pe drum. Am admirat răspunsul inteligent pe care-1 dăduse șoferul ca să putem trece de blocajul de pe șosea. Zeci de mii de oameni hutu din Kigali au început să fugă spre sud din momentul în care capitala a căzut în mâinile rebelilor tutsi. Din

păcate, cei mai mulți dintre refu- giați veneau către provincia noastră, Kibuye, fie pentru a se stabili din nou aici, fie pentru a ajunge la Lacul Kivu pe care să-l traverseze spre Zair. Erau în zonă multe familii hutu înspăimântate, dornice să fugă de lupte, dar erau și o mulțime de noi ucigași Interahamwe.

La următorul baraj, ucigașii au făcut pur și simplu semn cu mâna imediat:

— Francezii sunt oamenii noștri... mergeți, lăsați-i să treacă! a spus unul dintre ei.

La fel a fost și la următoarele cinci baraje.

Camionul înainta în noapte și spre o nouă zi — îmi doream să continue drumul până într-o altă *țară.* Sufletul meu voia să zboare departe de Rwanda, spre o altă lume. Credeam că Dumnezeu plănuia o nouă viață pentru mine; doar că încă nu știam când sau unde va începe. Treizeci de minute mai târziu camionul a ajuns în tabăra de bază și am fost de-a dreptul dezamăgită — da, eram liberi, dar eram tot în mijlocul Rwandei, tot în mijlocul ororii.

Primul lucru pe care l-am văzut când am coborât din camion a fost o școală vandalizată. Am observat că pe indicatorul din lemn prins într-un cui deasupra ușii era scrijelit de-a curmezișul cuvântul *Rwimpili* și mi-am dat seama că ajunsesem la școala unde mama mea avusese prima ei slujbă de profesoară.

Durerea m-a copleșit și a trebuit să mă îndepărtez de ceilalți ca să am o scurtă discuție cu Dumnezeu:

— Doamne, nu știu de ce m-ai adus aici. Știu că va trebui să-mi jelesc familia, dar chiar acum nu pot... te rog dă-mi puterea de care am nevoie să supraviețuiesc și voi jeli mai târziu.

Câteva minute mai târziu m-am simțit destul de puternică pentru a intra în clădirea școlii și pentru a zâmbi. Mi-am amintit atașamentul mamei față de prăpădita și singura sală de clasă, cu pământ pe jos. *Este important ce învățăm la această școală, nu felul în care arată,* spunea

ea.

Răsăriseră zorii, iar soarele dimineții inunda clădirea școlii, permițându-mi să-i văd pentru prima oară pe camarazii mei supraviețuitori. Erau vreo 20 de tutsi care se învârteau de colo colo și dintr-o dată mi-am dat seama cât de binecuvântate fuseserăm eu și femeile pentru că ne-am putut adăposti în baia pastorului. Ceilalți refugiați arătau mult mai rău decât noi: în ultimele trei luni, sărmanele suflete trăiseră în pădure, dormind prin scorburi și hrănindu-se cu nimic altceva decât frunze și iarbă.

Soarele devenise atât de strălucitor încât a trebuit să-mi acopăr ochii, iar la umbra degetelor mele am zărit un chip familiar.

— Esperance, am țipat eu.

Era sora mamei, dar nu părea să mă audă.

— Esperance, nu mă recunoști? Sunt eu, Immaculee. Mulțumesc, Doamne, că a supraviețuit cineva! am spus eu îmbrățișând-o strâns.

Mi-a răspuns la îmbrățișare cu o strânsoare slabă și a privit spre mine fără nicio expresie, înainte să vorbească. M-am temut că poate și-a pierdut mințile.

— E în regulă, a spus ea cu voce slabă. Mă bucur că ești vie. Hai să o vezi pe cealaltă mătușă a ta.

Traversă apatică și șovăitoare curtea școlii, spre locul unde sora ei Jeanne și trei verișoare de-ale mele, toate adolescente, stăteau pe pământ. M-am oprit la vreo zece metri distanță și am privit uluită imaginea deplorabilă din fața mea: chipurile lor erau umflate de înțepăturile insectelor; buzele le erau crăpate și sângerau; iar trupurile lor erau acoperite de răni, bășici și tăieturi, care trebuie să se fi infectat de atâtea săptămâni. De unde mă aflam simțeam mirosul bolii.

Mătușa Jeanne, profesoară, fusese o simandicoasă în materie de vestimentație și era atât de obsedată de curățenie, încât obișnuia să insiste ca vizitatorii care-i treceau pragul casei să se spele pe mâini înainte de a-i saluta copiii. Acum stătea în praf alături de copiii ei,

păreau un grup de primitivi, cu hainele atât de zdrențuite încât li se vedea fundul.

Am căzut în genunchi și am vrut să o îmbrățişez pe Jeanne, dar ea s-a ferit și a încercat să-și ascundă lacrimile.

— Oh, Immaculee, iartă-mă... Cred că arăt ca o sperietoare. Mi-a intrat ceva în ochi, care mă face să lăcrimez.

Am zâmbit, gândindu-mă că exact același lucru ar fi spus și mama, într-o situație similară, jenată de lacrimile sale.

— Jeanne, sunt atât de fericită să te văd.

Am îmbrățișat-o cu blândețe, apoi le-am strâns în brațe pe fiecare dintre fete. Lumina le-a revenit treptat în priviri și câteva zâmbete timide le-au răsărit pe chip.

Am spus în gând o rugăciune pentru ele, cerându-i lui Dumnezeu să le vindece sufletele, iar eu mi-am promis să fac tot ce pot ca să le vindec trupurile.

M-am așezat lângă ele și am început o conversație tristă, povestindu-ne unele altora cine fusese ucis din familiile noastre și prin ce am trecut fiecare dintre noi. Jeanne și-a pierdut trei fii și pe soțul ei, iar familia lui Esperance fusese aproape în întregime ucisă. Minunății mei bunici fuseseră asasinați, ca și cel puțin șapte dintre unchii mei. în curând plângeam toate... mă întrebam dacă lacrimile noastre se vor opri vreodată.

După ce-am vorbit vreo oră și ceva, Esperance mi-a întins o scrisoare. N-am idee cum de-a reușit să o păstreze în siguranță și intactă toate acele săptămâni petrecute în pădure.

— Damascene m-a găsit în timp ce mă ascundeam și mi-a dat scrisoarea asta pentru tine, a spus ea. Era în drum spre Zair, dar n-a reușit să ajungă.

I-am luat scrisoarea din mână și am privit plicul, care era pătat de lacrimi. M-am întors și am fugit de lângă mătușile și verișoarele mele — nu suportam să fiu lângă cineva. Numai auzul numelui fratelui meu mă

copleșea, iar acum țineam în mână ultimele cuvine pe care mi le scrisese mie. Citirea lor era ca și cum l-aș fi auzit pe el vorbindu-mi, pentru ultima oară.

Capitolul 18
O *scrisoare de la Damascene*

Stăteam în picioare, singură, în spatele școlii și am deschis scrisoarea lui Damascene. Mi s-a strâns inima de îndată ce am zărit scrisul său de mână ciudat, amintindu-mi de toate scrisorile pe care mi le scrisese în anii de școală — scrisori care n-au fost niciodată sentimentale, dar care erau pline de iubire și tandrețe, încurajări și laude, sfaturi corecte și dojeniri blânde, bârfe și zvonuri... atât de mult umor. M-am sprijinit cu spatele de peretele școlii și am început să citesc.

6 mai, 1994

Dragă (tată, mamă, Vianney și) Immaculee,

A trecut aproape o lună de când am fost separați și de când trăim cu toții un coșmar. în ciuda a ceea ce sugerează circumstanțele, cred că un trib poate extermina un alt trib numai dacă acest lucru este voința lui Dumnezeu; poate că viețile noastre reprezintă prețul care trebuie plătit pentru salvarea Rwandei. Singurul lucru de care sunt sigur este că ne vom întâlni din nou — n-am niciun dubiu.

Am de gând să încerc să plec din țară, dar nu știu dacă voi reuși. Dacă mă vor ucide pe drum, să nu vă faceți griji pentru mine; m-am rugat destul... sunt pregătit să mor. Dacă voi reuși să plec din Rwanda vă voi căuta de îndată ce se restabilește pacea. Bonn vă va spune tot ce s-a întâmplat cu mine...

Prietenul lui Damascene, Bonn, mi-a povestit mai târziu că, în timp ce scria scrisoarea, Damascene s-a oprit și a pus stiloul jos, l-a privit și a spus:

— Bonn, știu că ești prietenul meu și că ai încercat să-mi cruți sentimentele, dar acum e timpul să-mi spui — a fost ucis cineva din familia mea?

Bonn era un hutu, așa că putea călători nestingherit în timpul genocidului și putea să afle ce oameni tutsi fuseseră uciși în zonă. Păstrase secretul referitor la moartea părinților mei și a lui Vianney, pentru că ținea tare mult la fratele meu și voia să-l protejeze.

Dar când Damascene i-a cerut direct, Bonn i-a spus tot ce știa. Nu-1 putea lăsa pe Damascene să-și termine scrisoarea cu convingerea că toți cei pe care îi iubea erau încă în viață. Așa că Bonn i-a spus prietenului său că tatăl, mama și fratele nostru mai mic fuseseră uciși și că eu eram singura care aș mai fi putut fi în viață. Damascene a plâns aproape toată ziua, ceea ce explica urmele de lacrimi care deveniseră parte din scrisoarea lui.

înainte ca Damascene să pornească în încercarea de a prinde o barcă cu care să traverseze Lacul Kivu, a scos din nou scrisoarea și a adăugat paranteze în jurul cuvintelor tată, mamă și Vianney, și a adăugat aceste rânduri:

Immaculee, te implor să fii puternică. Tocmai am aflat că mama, tata și Vianney au fost uciși. Te voi contacta de îndată ce va fi posibil.

Multe îmbrățișări și sărutări!

Fratele tău, care te iubește foarte mult!

A fost cel mai dureros lucru pe care l-am citit vreodată. Mi-am plimbat vârfurile degetelor peste cuvintele pătate de lacrimi și am știut că nu voi mai putea citi niciodată această scrisoare fără să plâng.

Am descoperit mai târziu că Bonn, care pentru mine va fi mereu un erou, a încercat să-l ascundă pe fratele meu în casa sa, împotriva voinței familiei sale. A reușit să-l țină în siguranță pe Damascene în primele zile

ale genocidului, ascunzându-1 chiar sub patul său. Dar când familia lui Bonn a descoperit ce făcea, l-au forțat să-l predea pe Damascene ucigașilor.

Din păcate, unul dintre unchii lui Bonn era Buhoro, fostul meu profesor, căruia îi făcea plăcere să-i umilească pe copiii tutsi, în timpul apelului etnic. Buhoro s-a dovedit a fi unul dintre cei mai înverșunați extremiști hutu din țară și unul dintre cei mai cruzi și mai prolifici ucigași — iar când el a devenit suspicios, Bonn și-a dat seama că era absolut obligatoriu să-l scoată pe Damascene din casă. într-o noapte, târziu, a săpat o groapă la marginea îndepărtată a proprietății familiei și a acoperit-o cu lemne și frunze. L-a scos pe Damascene în siguranță din dormitorul său și La ascuns în gaura aceea, cu doar câteva ore înainte ca ucigașii — care fuseseră chemați de către Buhoro — să vină să percheziționeze casa.

La insistența lui Buhoro, ucigașii au scotocit în repetate rânduri locuința lui Bonn, în timp ce Damascene a rămas ascuns în groapă mai mult de trei săptămâni. Ucigașii erau însă neobosiți — au monitorizat activitățile lui Bonn și la un moment dat Lau observat scoțând mâncare din casă, îngrijorați că ar putea percheziționa curtea, Bonn și Damascene au hotărât ca fratele meu să pornească dincolo de Lacul Kivu, spre Zair. (Bonn cunoștea un bun samaritean hutu, un pescar care își folosea barca pentru a transporta pe furiș refugiați tutsi dincolo de lac, în zona sigură). L-a scos pe Damascene din groapă după miezul nopții și au pornit spre lac, mergând prin întuneric și ascunzându-se dintr-o tufa într-alta. Dar călătoria a durat prea mult și au pierdut barca din acea noapte.

Se apropia răsăritul, iar Damascene nu voia să riște călătoria înapoi până la casa lui Bonn, așa că a rămas cu Nsenge, un foarte bun prieten de-al său și de-al lui Bonn, care locuia lângă lac. Nsenge era un hutu moderat care iubea familia noastră — tata îi ajutase cu plata educației școlare pe câțiva dintre frații săi —, așa că a fost bucuros să-l ascundă pe Damascene pe timpul zilei.

Simoni, fratele lui Nsenge, n-a fost însă la fel de generos. I-a urat bun venit lui Damascene la sosirea sa în casă, cu zâmbete și gesturi de prietenie... dar în după-amiaza următoare, în timp ce fratele meu dormea, iar Nsenge ieșise să aranjeze călătoria cu barca, Simoni s-a furișat afară din casă, a găsit un grup de ucigași și l-a turnat pe Damascene.

înainte de cină, Simoni l-a trezit pe fratele meu și s-a oferit să-i spele hainele înainte de plecarea spre Zair. Damascene s-a dezbrăcat până la piele, iar Simoni i-a luat hainele (mai târziu a povestit că voia ca fratele meu să se simtă rușinat și umilit înainte de a muri). După ce i-a luat hainele, Simoni l-a invitat pe Damascene în camera de zi, unde îl așteptau zeci de ucigași. S-au năpustit asupra fratelui meu, bătându-1 fără milă în timp ce-1 târau în stradă. Nu avea pe el decât chiloții.

Una dintre femeile care munceau la noi în casă a fost martoră la scenă și mi-a povestit toate detaliile ultimei ore din viața lui Damascene.

— Unde-i frumoasa ta soră? l-au întrebat ucigașii pe fratele meu.

— Unde este Immaculee? Am văzut cadavrele altor gândaci din familia ta, dar nu ne-am distrat încă cu ea... unde este? Spune-ne și-o să te lăsăm în pace; dacă nu ne spui, vom petrece toată noaptea ca să te omorâm. Spune-ne unde se află Immaculee și poți pleca.

Damascene îi privea cu fața lovită și umflată, și — așa cum făcuse toată viața — mi-a luat apărarea:

— Chiar dacă aș ști unde se află frumoasa mea soră, nu v-aș spune. N-o veți găsi niciodată pe Immaculee... ea este mai deșteaptă decât voi toți la un loc.

L-au bătut cu mânerele macetelor, batjocorindu-1:

— E la fel de deșteaptă ca tine? Ai titlul de master, iar noi te-am prins, nu? Acum spune-ne unde se ascunde sora ta.

Damascene a mai reușit să se ridice în picioare încă o dată, apoi le-a zâmbit ucigașilor. Lipsa oricărei urme de frică i-a descumpănit — au

ucis mulți tutsi și s-au distrat ascultând cum victimele implorau îndurare. Calmul lui Damascene le răpea această plăcere.

în loc să negocieze sau să implore milă, îi provoca să-l ucidă.

— Continuați, spuse el. Ce mai așteptați? Astăzi e ziua în care merg la Domnul. îl simt peste tot în jur. El așteaptă ca să mă ia acasă. Continuați — terminați-vă treaba și trimiteți-mă în paradis. Vă compătimesc că ucideți oameni ca și cum asta ar fi o joacă de copii. Crima nu este un joc: dacă îl superi pe Dumnezeu, vei plăti pentru distracția ta. Veți da socoteală pentru sângele oamenilor inocenți pe care îi tăiați. Dar eu mă rog pentru voi. Mă rog ca voi să vedeți răul pe care îl faceți și-i cer iertare lui Dumnezeu înainte de a fi prea târziu.

Acestea au fost ultimele cuvinte ale fratelui meu. Deși nimic n-avea să înlăture vreodată durerea uciderii sale cu brutalitate, sunt mândră că și-a înfruntat ucigașii și a murit cu aceeași demnitate cu care a trăit.

Unul dintre frații lui Simoni, un pastor protestant pe nume Karera, a luat în derâdere discursul lui Damascene.

— Băiatul acesta crede că e vreun predicator? *Eu* sunt pastorul aici, iar eu binecuvântez această ucidere. Vă binecuvântez pentru că scăpați țara asta de încă un gândac.

Apoi s-a uitat la ucigași și a spus:

— Ce mai așteptați? Sunteți lași? Un gândac se roagă de voi să-l omorâți — ce mai așteptați? *Omorâți-l!*

Karera îi ocăra pe ucigași îndemnându-i să comită crima.

— Voi, tutsi, v-ați crezut mereu superiori nouă, oamenilor hutu, îi strigă în față lui Damascene unul dintre tinerii ucigași, ridicându-și maceta. Crezi că ești mult mai deștept decât noi, cu titlul tău de master? Ei bine, vreau să văd cum arată creierul cuiva cu titlul de master!

Și-a rotit maceta în jos lovind capul fratelui meu, iar el a căzut în genunchi. Un alt ucigaș a pășit în față și cu o dublă mișcare a macetei sale i-a retezat ambele brațe. Primul ucigaș a mai dat o lovitură de

macetă, de această dată despicând craniul lui Damascene, după care s-a uitat înăuntru. Acoperit de sângele fratelui meu, a început să se grozăvească prin vecini, lău- dându-se că a văzut creierul din capul unui master.

Nu mi-am permis niciodată să insist asupra detaliilor asasinării lui Damascene. M-am gândit numai la cum a înfruntat el moartea, la zâmbetul său dinaintea morții și la cum s-a rugat pentru cei care l-au ucis. El era sufletul meu, curajosul meu frate, scumpul meu Damascene...

Mai târziu am aflat că unul dintre ucigași (un tânăr pe nume Semahe, care fusese coleg de clasă cu Damascene) a cedat nervos și a plâns zile întregi după crimă. Vorbea neîncetat despre tote lucrurile pe care el și Damascene le făcuseră împreună, precum jocul de fotbal, cântatul la cor sau timpul petrecut ca băieți de altar. Era obsedat de bunătatea pe care fratele meu le-o arătase lui și altor băieți pe care îi cunoștea. Semahe își exprima remușcările oricui îl asculta:

— Nu voi mai ucide niciodată, spunea el. Nu-mi voi scoate din minte chipul lui Damascene. Cuvintele sale vor arde pentru totdeauna în inima mea. A fost un păcat să ucidem un astfel de om — a fost un păcat.

Capitolul 19
Confortul din tabără

Tabăra franceză era un fort blindat care îi ținea pe tutsi înăuntru, iar pe hutu afară. Soldații parcaseră în fața clădirilor școlii, în semicerc, opt vehicule blindate cu aspect de tancuri, iar în perimetrul exterior al taberei patrulau zi și noapte cel puțin 100 de gărzi. Noi stăteam în interiorul semicercului format de vehiculele blindate, alături de 30 de soldați însărcinați să ne protejeze non-stop și să ne însoțească în pădure, ori de câte ori aveam nevoie.

Soldații francezi își cereau tot timpul scuze pentru condițiile deplorabile în care eram forțați să trăim, ceea ce mă făcea să râd. în comparație cu locul din care veneam, trăiam o viață plină de confort. în primul rând, am adus apă de la râu și ne-am spălat pe noi și hainele, cu săpun!

Am dormit afară, lucru pe care francezii îl considerau o problemă majoră, dar eu mă bucuram. Chiar dacă mă trezeam de multe ori acoperită de pământ și de crenguțe, și chiar dacă mă durea spatele din cauză că dormeam pe pietre și bolovani, îmi plăcea să adorm privind stelele — era ca și cum aș fi privit chipul lui Dumnezeu la sfârșitul zilei.

Nu ni se permitea să gătim, lucru care oricum nu prea conta, pentru că nu exista hrană proaspătă. Soldații ne hrăneau cu brânză și biscuiți, cutii cu lapte pasteurizat și fructe din conserve.

lira o dietă restrictivă, dar încet-încet am început să mă împlinesc un pic și am încetat să mai fac găuri în curea.

Francezii spuneau că treaba lor era să ne protejeze și o făceau bine — câtă vreme m-am aflat în tabără nu m-am simțit amenințată niciodată de ucigași. Cu toate acestea, hutu se adunau adesea de-a lungul perimetrului exterior, hol- bându-se printre mașinile blindate și încercând să ne zărească. Se uitau la noi de parcă eram animale la grădina zoologică... singurii supraviețuitori ai unei specii vânate până la limita extincției.

— Se uită la voi de parcă ați fi animale, dar *ei* sunt animalele, îmi spuse căpitanul într-o dimineață, la puțin timp după sosirea mea. Când a aflat că vorbeam fluent franceza, am avut o lungă conversație. I-am spus povestea mea, iar el s-a arătat plin de compasiune. Știa prin ce trecuse populația tutsi în Rwanda și cunoștea istoria noastră și conflictele etnice.

— între noi fie vorba, nu știu cum poate trăi liniștit președintele țării mele, a spus el. Franța are sânge pe mâinile sale de vreme ce am antrenat o mulțime din acești hutu să ucidă.

Era pentru prima oară când auzeam un străin care accepta că e vinovat pentru ce se întâmplase în Rwanda, iar acest lucru mi-a făcut bine. Adeseori eram disperată când ascultam radioul pastorului și realizam că lumea știa ce ni se întâmplă, dar prefera să ne ignore.

— îți mulțumesc pentru că ești atât de înțelegător, am răspuns eu. Oamenii care fac asta sunt foarte răi.

— Răi? *Răii* Immaculee, sunt diabolici. Sunt niște monștri! Vreau să știi că ești în siguranță. Câtă vreme eu răspund de ce se întâmplă aici, n-o să ți se întâmple nimic rău, a spus el bătând cu palma tocul armei de la șold. Voi face mai mult decât să te protejez — îți voi face dreptate. Din nou, asta rămâne între noi doi, dar dacă vrei răzbunare, nu trebuie decât să-mi spui. Spune-mi numele oamenilor hutu care te caută sau al celor care ți-au ucis părinții și frații și-i voi ucide pentru tine.

Oferta sa m-a șocat. Era ceea ce-mi dorisem în primele zile

petrecute în baie, când pastorul ne-a vorbit despre atrocitățile comise împotriva noastră. Mi-aș fi dorit să am arme — puști și pistoale să-i ucid pe hutu — pentru că îmi doream cu ardoare răzbunarea. Dar asta se întâmpla înainte să-mi deschid sufletul către iertarea lui Dumnezeu și să mă împac cu ucigașii.

Comandantul îmi oferea posibilitatea răzbunării perfecte: soldați instruiți și bine înarmați, care puteau ucide la comanda mea. Tot ce trebuia să fac era să șoptesc un nume și mi-aș fi răzbunat familia... și familiile zecilor de cadavre care se descompuneau în stradă. Oferta sa venea din inimă, dar îl auzeam pe diavol în vocea sa. Mă tenta cu promisiuni de crimă, când tot ce-mi doream era pacea. Mi-am strecurat mâna în buzunar și mi-am încleștat degetele în jurul rozariului tatei.

— Mulțumesc pentru ofertă...

— Voi ucide orice hutu vrei!

Era atât de dornic să ucidă, încât nici nu m-a lăsat să-mi închei propoziția.

— Dacă în tabără se află vreun hutu pe care-1 cunoști, spune-mi și-l împușc chiar eu. îi urăsc pe toți.

— Ei bine, oamenii hutu nu sunt răi, căpitane, problema e cu acești ucigași. Au fost păcăliți de diavol... s-au rătăcit de Dumnezeu și....

— Immaculee, hutu *sunt* diavoli, m-a întrerupt el din nou. Ceea ce au făcut ei este diabolic. Nu-mi spune că asta-i voința lui Dumnezeu sau lucrarea diavolului — e lucrarea oamenilor hutu și vor plăti pentru asta. Dacă te răzgândești, anunță-mă. Cred că înțelegi că nu mă ofer să ucid pentru oricine.

M-am rugat la Dumnezeu să-i atingă inima căpitanului cu iertarea Sa și m-am rugat din nou pentru ucigași, să-și lase deoparte macetele și să implore mila lui Dumnezeu. Mânia căpitanului m-a făcut să mă gândesc că ciclul urii și al neîncrederii din Rwanda nu va fi distrus prea ușor. Cu siguranță că și după încetarea crimelor, amărăciunea rămasă în urmă ar putea da naștere la și mai multă violență. Numai iertarea divină

a Domnului ar putea împiedica acest lucru. Mi-am dat seama că indiferent pe ce drum mă ducea Dumnezeu, să-i ajut pe ceilalți să ierte va fi o sarcină importantă în viața mea.

A doua zi, căpitanul a dovedit că se ține de cuvânt — chiar îi ura pe hutu. Un bărbat însângerat rătăcea prin tabără, pretinzând că era un supraviețuitor al genocidului, rănit în luptele cu rebelii tutsi, dar căpitanul nu l-a crezut. Soldații l-au obligat să stea în genunchi, apăsându-i capul cu armele în timp ce îl interogau. L-au întrebat dacă era membru al Interahamwe, ceea ce la început el negase. Dar după mai multe întrebări, a cedat și a mărturisit. Căpitanul a făcut un semn cu capul spre soldații săi, iar aceștia l-au târât de acolo, după care nimeni nu La mai văzut. Mai târziu, unul dintre soldați mi-a spus că omul recunoscuse că era spion Interahamwe.

— Nu-ți face griji în privința lui — n-o să mai supere pe nimeni de acum încolo, a spus el.

Le-am îngrijit pe mătușile și pe verișoarele mele cât de bine am putut, asigurându-mă că au destulă hrană, aducându-le medicamente de la soldați și îngrijindu-le rănile — ba chiar am dormit în apropierea lor ca să fiu prin preajmă în cazul în care li s-ar fi făcut frică peste noapte. Totuși, n-am petrecut prea mult timp cu ele, așa cum s-ar crede. Eram fericită că erau tefere și în siguranță, dar nu-mi puteau înlocui familia pierdută. Simțeam că trebuia să încep o nouă viață.

Era chiar mai dificil pentru mine să mă împrietenesc cu doamnele alături de care stătusem în baie. Stăteam în colțuri opuse ale taberei și, deși ne zâmbeam, vorbeam rareori. Chiar dacă stătusem atât de aproape unele de altele un timp îndelungat, de fapt nu ne cunoșteam. Comunicasem doar prin semne sau prin citirea pe buze și aproape întotdeauna nu erau decât mesaje de frică, teroare și disperare. Poate că am fi devenit prietene dacă am fi putut vorbi în baie, dar în situația de față, de câte ori ne revedeam în tabără, ne năpădeau amintiri mult prea

dureroase.

în orice caz, am avut ocazia să-mi fac multe cunoștințe noi. în fiecare zi soseau grupuri de tutsi supraviețuitori, în marea lor majoritate confuzi și dezorientați și vorbind numai Kinyarwanda. Pentru că știam două limbi, căpitanul mi-a cerut să-i înregistrez pe toți refugiații care veneau, iar eu am fost bucuroasă să ajut. Le-am înregistrat numele și vârsta și le-am raportat soldaților francezi ce răni aveau și ce medicamente le trebuiau. De asemenea, le-am notat poveștile personale și prin ce a trecut fiecare. în acest fel am aflat multe povești îngrozitoare, dar am și legat prietenii de durată.

O nouă prietenă a fost Florence, o tânără cam de vârsta mea, cu un zâmbet dulce, inocent. Era foarte drăguță în ciuda cicatricei de pe chipul ei, căci fusese tăiată între ochi, cu o ma- cetă. Am notat povestea ei, care, din păcate, era la fel de înfiorătoare ca toate celelalte.

Florence era dintr-un orășel situat nu departe de satul meu. Când a început genocidul, familia ei și alții 300 de vecini de-ai săi au căutat adăpost la capela locală, gândindu-se că ucigașii vor respecta sanctitatea bisericii. Dar faptul că i-au găsit pe tutsi îngrămădiți laolaltă într-un singur loc n-a făcut decât să le ușureze treaba ucigașilor, care pur și simplu au trecut printre rândurile de bănci rotindu-și săbiile.

— Noi nu aveam arme, n-aveam niciun mijloc de apărare, a spus Florence cu ochii ei mari și blânzi, plini de lacrimi. Au existat câteva țipete și implorări, dar cei mai mulți dintre noi am stat pur și simplu așteptându-ne rândul să fim măcelăriți. Era ca și cum am fi crezut că meritam să fim uciși — că totul era perfect normal. Au ajuns la mine și tot ce-mi amintesc este maceta venind în jos, spre fața mea. Apoi m-am trezit în camion.

Rana lui Florence era adâncă, dar nu letală — cu toate astea, ucigașii au azvârlit-o în fundul unui camion cu restul cadavrelor. Când s-a trezit, a descoperit că se afla deasupra cadavrelor părinților ei și că sora sa se afla deasupra *ei*.

— Sora mea avea o suliță înfiptă în piept... era aproape moartă, dar mai scotea încă un sunet bolborosit. Am încercat să ajung la ea, dar unul dintre ucigași care stătea agățat de camion m-a văzut mișcându-mă și a început să mă împungă cu sulița. M-a împuns aici, aici și aici, spuse ea arătând spre piept, spe stomac și spre coapsă. N-am tresărit când m-a înjunghiat; l-am rugat în schimb pe Dumnezeu să-mi ia durerea și să-mi salveze viața. Ucigașul trebuie să fi crezut că am murit, pentru că sângeram tare mult.

Camionul a oprit apoi la marginea unei stânci abrupte, deasupra Râului Akanyaru, un loc preferat de Interahamwe pentru a arunca trupurile celor morți.

— Au aruncat toate cadavrele de pe stâncă, în râu, a continuat Florence. îmi amintesc că m-au apucat de picioare și m-au rotit în aer, dar zgomotul apei l-am auzit cumva la distanță și nu-mi amintesc căderea. M-am trezit în dimineața următoare, în noroiul de pe malul râului. Părinții și sora mea zăceau și ei tot acolo, dar erau morți. M-am uitat în sus, spre stâncă și nu mi-am putut imagina cum am supraviețuit — era o cădere de cel puțin 60 de metri. Singurul lucru la care m-am gândit a fost că Dumnezeu m-a salvat cu un scop.

Florence a zăcut o zi întreagă pe malul râului înainte de a se ridica să plece de acolo. S-a târât până la cea mai apropiată casă, unde niște hutu de treabă au primit-o înăuntru, i-au pansat rănile și au ascuns-o.

— Dar chiar dacă mi-au salvat viața, a continuat ea, fiul lor pleca în fiecare dimineață, se întâlnea cu Interahamwe și continua să-i ucidă pe toți oamenii tutsi din orașul meu, până la ultimul. Nu mai înțeleg nimic, Immaculee. De ce crezi că eu am rămas în viață, iar părinții și sora mea, nu?

— Dumnezeu te-a salvat cu un motiv, am răspuns eu. Eu scriu acum povestea ta și, cândva, cineva o va citi și va ști ce s-a petrecut. Tu ești la fel ca mine — ai fost lăsată în viață ca să povestești.

Am petrecut multe ore traducând între refugiați și gazdele noastre

franceze și, în consecință, ajunsesem să-i cunosc destul de bine pe câțiva dintre soldați. Unul dintre ei, Pierre, manifesta un interes special pentru mine. Fusese însărcinat să patruleze în cercul interior al taberei, pe timpul zilei, dar noaptea stătea la taclale cu mine, în timp ce priveam stelele.

Pierre era un băiat foarte drăguț, cu câțiva ani mai tânăr decât mine, și era politicos, empatic și un bun ascultător. I-am povestit ce se întâmplase cu familia mea și cu satul meu, iar el mi-a vorbit despre familia sa, despre viața lui în Franța și despre iubita sa de care s-a despărțit înainte de a pleca în Rwanda. Când m-a întrebat dacă aveam un prieten, i-am spus despre John și despre felul în care ne-am despărțit.

Mă simțeam foarte bine în preajma lui Pierre și mă bucuram de compania sa. Discuțiile cu el îmi mai distrăgeau atenția de la realitatea zilnică, cel puțin temporar. Pe măsură ce zilele treceau, Pierre începea să găsească tot felul de pretexte ca să fie lângă mine: îmi aducea mâncare, mă însoțea la râu să aduc apă și-mi dădea cărți să citesc. Prietenii lui făceau glume pe seama sa, dar nu mă deranja. Era o alinare să am un prieten apropiat care nu suferea direct de pe urma genocidului, iar faptul că-i puteam împărtăși speranțele și visurile mele mă făcea să mă simt din nou o ființă umană.

într-o zi Paul, prietenul lui Pierre, mi-a spus că tânărul se îndrăgostise de mine, ceea ce m-a făcut să râd. Nu-mi mai schimbasem hainele și nici nu făcusem duș de mai bine de trei luni.

— Nu, Pierre vorbește numai despre tine, tot timpul, m-a asigurat Paul. Spune că în ciuda tuturor încercărilor prin care ai trecut, inima ta e deschisă și ai simțul umorului.

— La felul în care voi, băieți, glumiți cu mine despre asta, chiar *trebuie* să am simțul umorului, am spus eu. Dar în curând mi-am dat seama că Paul nu glumea — Pierre chiar se îndrăgostise de mine.

Eram flatată, dar nu și interesată. Tocmai îmi pierdusem familia și nu eram sigură că voi trăi să văd sfârșitul războiului. Renunțasem la

iubire, după ce John mă lăsase baltă într-un mod atât de jalnic. însă chiar și așa, Pierre mă făcea să mă întreb dacă inima mea zdrobită ar mai fi fost în stare să iubească din nou.

Când m-a căutat în noaptea aceea, invitându-mă la plimbare, m-am hotărât să-i spun să nu-și risipească afecțiunea pentru mine. Dar el a început să vorbească cu atâta convingere și pasiune, încât m-a luat prin surprindere.

— Pentru mine ești mult mai mult decât o prietenă, Immaculee, mi-a spus el deschis. Ești o persoană specială. Cu toată moartea, durerea și violența din jurul nostru, știu că acesta e ultimul lucru pe care vrei să-l auzi, dar cred că te iubesc. Vreau să fiu cu tine.

Chiar dacă mă așteptam ca el să-mi spună ceva asemănător, am rămas surprinsă cât de sincer părea.

— Pierre, am răspuns eu cu blândețe, inima mea e plină de durere, iar în acest moment nu e loc în ea decât pentru Dumnezeu. Nu mă pot gândi să mă îndrăgostesc și nu mă pot abține să nu mă gândesc la luptele care mă așteaptă. Trebuie să am singură grijă de mine.

El îmi luă mâna.

— Dar am vorbit serios... te iubesc și voi avea grijă de tine. Vreau să fiu cu tine și nu vreau să te pierd.

Eram un pic copleșită de reacția sa, dar simțeam că fusesem aduși laolaltă de împrejurări, și nu de Dumnezeu. El îmi dăduse de înțeles că nu John era omul pe care îl menise pentru mine, iar acum îmi arăta că nici Pierre nu era cel potrivit. Pur și simplu nu simțeam asta — dar știam că atunci când voi fi gata, Dumnezeu îmi va aduce iubirea. Iar când El va face acest lucru, nu va mai exista niciun dubiu și nicio șovăială.

— Nu, Pierre... nu. în momentul acesta inima mea aparține mai mult morții decât vieții — nici măcar n-am început să jelesc. Prietenia ta înseamnă mult pentru mine și vreau să o păstrez. Așa că, te rog, hai să rămânem prieteni.

— înțeleg, a spus el trist. Dacă nu pot avea inima ta, atunci o să te

las să pleci. O să-ți spun la revedere și... noapte bună, iubita mea.

S-a aplecat spre mine și m-a surprins cu un sărut pe buze. Am închis ochii și în scurtul moment în care buzele lui s-au lipit de ale mele, am simțit cum căldura sărutului mi-a alinat durerea și tristețea. Pierre s-a îndepărtat pentru a se alătura celorlalți soldați și m-a lăsat cu un zâmbet resemnat pe față. Mi-am pus toată încrederea în Dumnezeu, singurul lucru pe care-1 aveam de făcut.

Voiam cu disperare să discut cu fratele meu Aimable, să-i spun că sunt în viață, dar nu existau servicii poștale și nici telefoanele nu funcționau — în plus n-aveam nici un număr de la el și nici bani pentru o convorbire. Aimable se afla la studii în Senegal, la 5 000 de kilometri distanță, și mă rugam să fi rămas acolo. Dacă s-ar fi întors în Rwanda, avea să fie cu siguranță mort, ca și restul familiei mele. Așa că războiul trebuia să se termine înainte să pot ajunge la el.

Dar oare când avea să se termine războiul? Francezii nu ne împărtășeau știrile și n-aveam nici un radio la care să ascultăm ce se întâmplă. Singurele vești erau aduse de noii sosiți în tabăra noastră din ce în ce mai aglomerată.

Spre sfârșitul lunii iulie, am aflat că rebelii tutsi din RPF repurtaseră victoria în nord, dar în sud și est luptele continuau. Francezii controlau vestul Rwandei, unde ne aflam noi, inclusiv malul Lacului Kivu și granița cu Zair. Erau vești bune pentru noi, dar situația rămânea în continuare extrem de periculoasă. Sute de mii de refugiați hutu se aflau în regiunea noastră încercând să ajungă la Lacul Kivu și să fugă spre Zair.

în fiecare zi, noi supraviețuitori tutsi erau aduși la porțile noastre. în cele trei săptămâni de când sosisem în tabără, numărul nostru crescuse de la 24 la aproape 150 — iar eu continuam să le notez poveștile și situația medicală. Mulți dintre refugiați erau grav răniți, aveau membre lipsă sau erau mutilați prin alte tipuri de tortură. Adesea, rănile lor se infectau grav și știam că nu vor supraviețui. Iar cei care nu-și pierduseră

membre, își pierduseră mințile, înnebuniți din cauza morților, a supărării și a groazei întipărite în memoria lor.

Printre cele mai dificile situații cu care a trebuit să mă confrunt în tabără au fost orfanii. De exemplu nu-i voi uita niciodată pe cei doi frați de trei și patru ani, care au ajuns la noi din Kigali. Părinții lor îi ascunseseră în tavanul casei când ucigașii au ajuns la ușa lor. Părinții au fost uciși, iar copiii au fost recuperați câteva zile mai târziu de niște vecini hutu cu suflet bun, care i-au adus în sud, atunci când au părăsit capitala, ca să fugă de lupte. Le-au dat băieții unor soldați francezi, explicându-le că ei urmau să traverseze granița spre Zair, ceea ce ar fi presupus o călătorie prea riscantă pentru copii.

Nu se știe din ce motiv soldații nu notaseră numele copiilor sau al vecinilor. în plus, ambii băieți aveau febră mare când au ajuns în tabără. Erau cei mai mici copii din tabără, fără niciun părinte sau rudă care să aibă grijă de ei, așa că i-am adoptat și îngrijit temporar. Cu ajutorul căpitanului francez, am aranjat un pat în clădirea școlii și le-am dat medicamente care să le reducă febra.

Mi se rupea sufletul când îi ascultam vorbind. Văzuseră cadavrele părinților lor, dar erau prea mici ca să înțeleagă consecințele morții. Băiatul mai mare se străduia să aibă grijă de fratele său, amintindu-i să fie politicos cu străinii. Puștiul de trei ani continua să-1 sâcâie pe cel mare cerându-i cartofi prăjiți și sifon, iar fratele său răspundea mereu cu o răbdare blândă.

— Nu uita că nu suntem acasă... nu putem aduce aici cartofi prăjiți sau sifon. Trebuie să-i așteptăm pe tati și pe mami să
vină să ne ia — și apoi o să avem din nou bunătăți. Nu trebuie să fim răsfațați sau se pot întâmpla și alte lucruri rele.

Când fratele său mai mic plângea, îl îmbrățișa spunând:

— Nu plânge, mami și tati vor fi aici în curând și atunci o să ai câți cartofi prăjiți vrei. Va trebui să așteptăm, dar mami și tati vor face ca

totul să fie în regulă.

Știam că acei copii nu-și vor mai vedea niciodată părinții și că în împrejurimi *toate* rudele lor erau ucise. Mă temeam că viitorul lor va fi plin de tristețe, abuz și oportunități pierdute — genul de vieți în care amărăciunea și ura prind ușor rădăcini.

Am văzut cum se forma cercul urii și al neîncrederii în ochii aceia inocenți și am știut că Dumnezeu îmi arăta un alt motiv pentru care El îmi crușase viața. Mi-am promis că într-o zi, când voi fi suficient de puternică și de capabilă, voi face tot ce voi putea ca să-i ajut pe copiii rămași orfani în urma genocidului. Voi încerca să aduc speranța și fericirea în viețile lor și să-i ajut să nu se lase cuprinși de ura care îi lăsase fără părinți și fără dragostea unei familii.

La începutul lui august, căpitanul mi-a spus că tabăra era atât de plină, încât urma să-i mute pe majoritatea refugi- aților. Noua tabără era una de interior, în sediul unui liceu din orașul Kibuye, unde exista apă curentă, mâncare mai bună și paturi adevărate. M-am asigurat că băieții *mei* sunt primii care vor pleca, pentru a beneficia de mai mult confort. De asemenea, m-am încredințat că mătușile și verișoarele mele au fost transferate — da, se simțeau mai bine, dar aveau nevoie de un acoperiș deasupra capului și pereți în jurul lor care să le facă să se simtă în siguranță. Plănuiam să plec eu însămi și să am grijă de toți, dar căpitanul m-a rugat să rămân și să-i ajut în tabără. Aveau nevoie de un translator și veneau tot timpul noi supraviețuitori.

— Vei ajuta la salvarea vieților, dacă rămâi, mi-a spus el.

Cum puteam să refuz? Am rămas în tabără și nu i-am mai văzut niciodată pe micii frățiori. Dar nu mi-am uitat promisiunea de a avea grijă de alți copii deveniți orfani prin violență, pentru că aceștia erau nenumărați în Rwanda.

în vechea tabără am rămas vreo 30 de refugiați, inclusiv 8 dintre prietenii mei noi, precum Florence și Jean Paul. Micul nostru grup devenise foarte unit și ne simțeam ca într-o mică familie. De fapt,

legătura noastră era atât de puternică, încât noi toți cei nouă am refuzat să fim transferați din tabără, dacă acest lucru nu era posibil în grup.

Am continuat să primim refugiați tutsi, dar tabăra funcționa ca o gară de tranzit. îi înregistram pe supraviețuitori, iar într-o zi sau două erau transferați spre tabăra mai mare din oraș. Apoi, la începutul lui august, am fost martoră la ceva ce nu mai auzisem de luni de zile: un râs profund, zgomotos, din toată inima. Venea de Ia o femeie care sosise cu un nou grup de refugiați. Stătea într-un scaun cu rotile și soldații o coborau din camion. Era o femeie masivă, iar picioarele ei erau așa de uscate, încât mi-am dat seama că nu mersese niciodată. M-am întrebat ce o făcea să râdă în mijlocul unei suferințe atât de profunde. După cum aveam să aflu, era bucuroasă că trăia.

I-am urmărit pe soldații care au așezat cu grijă scaunul cu rotile pe pământ, apoi au încredințat-o unor copii. Cei doi au început să o sărute pe toată fața, în timp ce ea râdea — și se auzea în toată tabăra.

— Este Aloise, a spus Jean Paul. Avem o celebritate în tabără.

într-adevăr, auzisem de Aloise. Părinții mei îmi vorbiseră despre ea când eram mică, ca despre un exemplu de cât de departe poate ajunge o persoană care muncea mult și era hotărâtă. Mi-au povestit că Aloise se îmbolnăvise de poliomielită când avea nouă ani și de atunci n-a mai mers niciodată, dar a învățat foarte bine la școală și era considerată una dintre cele mai strălucite eleve din Rwanda. E tot ce-mi aminteam despre ea, dar se pare că devenise cunoscută în toată țara — mulți oameni din tabără auziseră de ea.

Jean Paul mi-a spus că soțul ei lucra la Națiunile Unite în Kigali, iar Aloise ajunsese să-i cunoască pe toți diplomații și ambasadorii.

— Are multe relații și poate obține oricui o slujbă bună, a spus el cu admirație. Oamenii spun că dacă n-ar fi avut handicapul, ar fi ajuns prim-ministru. Știu că e o tusti, dar am aflat că și-a cumpărat o carte de identitate hutu în urmă cu câțiva ani, astfel încât să poată primi contracte guvernamentale... e o femeie foarte deșteaptă.

— Ei bine, cred că o să merg să o înregistrez pe faimoasa noastră musafiră, am spus eu și m-am îndreptat cu agenda spre camion.

Aloise m-a privit din scaunul ei cu rotile. Veselia ei s-a curmat brusc, iar ea a izbucnit în lacrimi.

— Oh, Dumnezeule, pot vedea chipul mamei tale pe fața ta... și pe al tatălui tău, de asemenea. Mereu am vrut să vă vizitez pe tine și familia ta, dar n-am putut, nu cu picioarele astea.

M-am gândit că femeia era nebună sau că m-a confundat cu altcineva. N-o mai întâlnisem niciodată, așa că de unde știa cine eram?

— Nu te uita la mine de parcă n-aș fi în toate mințile, Immaculee Ilibagiza. Știu foarte bine cine ești. Părinții tăi — Dumnezeu să-i odihnească în pace — au fost foarte buni prieteni cu mine.

Aloise le spuse copiilor să stea cuminți, își șterse lacrimile și-și ridică brațele spre mine.

M-am apropiat timidă de ea, oferindu-mi mâna să o strâng pe a ei, dar ea m-a apucat de braț, m-a tras spre ea și m-a strâns din toate puterile. Nu-mi dădea drumul.

— Mama ta mi-a salvat viața — pun pariu că nu știai asta! Când aveam opt ani, mama ta a aflat că iubeam școala, dar și că părinții mei nu-și mai puteau permite să mă țină la studii. Ei bine, ea a plătit pentru tot anul școlar... și a continuat să plătească, chiar și după ce m-am îmbolnăvit și n-am mai putut merge. Eram atât de recunoscătoare, încât am promis să fac ceva în viață și am studiat mai mult decât oricine. Tot ce am astăzi îi datorez mamei tale, Immaculee! Ea a fost o sfântă!

Aloise mi-a dat în sfârșit drumul din îmbrățișare și m-am retras clătinându-mă. Eram uluită de ciudata mea întâlnire cu această femeie atât de puternică și aveam nevoie să mă retrag și să-mi revin.

— Stai să aduc niște mâncare și apă pentru tine și copiii tăi, am spus eu. Mă întorc imediat și te înregistrez.

în timp ce mă îndepărtam, Aloise m-a strigat din urmă:

— Immaculee, cred că spiritul mamei tale m-a adus aici pentru tine!

Am o datorie față de ea și am de gând să o plătesc ajutându-te pe tine. O să mă gândesc la asta... O să găsesc o soluție să te ajut.

I-am făcut un semn cu mâna și mi-am continuat drumul, întrebându-mă ce refugiat într-un scaun cu rotile cu doi copii mici de care trebuie să aibă grijă m-ar putea ajuta pe mine, încă o dată, aveam să învăț că necunoscute sunt căile Domnului.

Când am înregistrat-o pe Aloise, a doua zi, mi-a spus că deși în mod legal era o hutu, soțul ei, Fari, era un tutsi. Asta însemna că și copiii ei, Sami și Kenza, erau considerați tutsi la rândul lor. Temându-se pentru siguranța copiilor săi, și-a părăsit casa din Kigali pentru a se refugia în casa părinților ei. Soțul ei se ascunsese în acoperișul casei când ea a plecat, așa că nu știa dacă era viu sau mort.

— M-am gândit ce pot face ca să răsplătesc bunătatea mamei tale, spuse Aloise. De îndată ce luptele se vor termina, o să te iau cu mine acasă, în Kigali. Vei putea trăi cu noi, ca și cum ai fi fiica noastră.

Era ceva care mă făcea să n-am încredere deplină în Aloise. I-am zâmbit și i-am mulțumit pentru ofertă, dar i-am spus că aveam o mică familie de prieteni în tabără și că ne-am promis unii altora să rămânem împreună. Ea a ridicat din umeri și a spus că era înțelept să stai cu oamenii în care ai încredere. Am crezut că asta a fost tot, dar a doua zi s-a apropiat de mine, în timp ce stăteam cu prietenii mei.

— Immaculee, m-am gândit că dacă îți faci griji că te-aș putea răpi, atunci poți să-i iei pe prietenii tăi în Kigali. O să vă iau pe toți nouă în casa mea! Va fi plăcut și o să facem loc.

Ne-am uitat una la alta și am izbucnit în râs. Nu știam ce să răspundem la o asemenea ofertă stranie și generoasă.

— Gândește-te la asta, a spus Aloise învârtind roțile scaunului său. Nu știu ce altceva crezi că ai putea face după război. Ați fost cu toții traumatizați... nu cred că trebuie să vă implor să veniți să locuiți într-o casă drăguță din oraș. Războiul e pe sfârșite — începeți să vă gândiți la viitorul vostru!

Aloise avea dreptate. Capitala fusese ocupată de rebeli și era doar o chestiune de timp până ce luptele vor înceta. Cu toții ne-am pierdut familiile, casele, chiar și hainele și n-aveam niciun ban. Nu ne-a luat mult să decidem că era o idee bună să acceptăm oferta lui Aloise. A doua zi ne-am dus în grup să-i spunem că acceptăm oferta și că-i mulțumim.

— Nu- mi mulțumiți mie, mulțumiți-i mamei lui Immaculee, a spus ea. Fac asta pentru Rose, nu pentru voi!

Și începu să chicotească, apoi să râdă și în curând hohote de râs de fericire, din toată inima, răsunau în toată tabăra.

Capitolul 20
Drumul spre rebeli

într-o după-amiază fierbinte de la sfârșitul lui august, căpitanul francez m-a anunțat că eram evacuați. Operațiunea Turcuoaz lua sfârșit, așa că francezii se pregăteau să părăsească Rwanda.

— O să închidem tabăra astăzi, a spus el. Aveți două ore ca să vă pregătiți de plecare.

— Unde să plecăm? am întrebat. Sunt 30 de oameni aici... Unde să le spun să se ducă? Nu mai avem case! Eram stupefiată de veștile primite atât de brusc.

— Vă ducem pe toți să stați cu soldații tutsi. RPF au pătruns în zonă și au înființat o tabără la câțiva kilometri distanță de aici. Vă ducem acolo și vă încredințăm lor. Va fi mai bine pentru voi, pentru că veți fi cu oamenii voștri.

Am fost emoționată să aflu că soldații tutsi ajunseseră, în sfârșit, la noi și-i alungau din țară pe Interahamwe. Ba chiar am aflat că eroul nostru, liderul RPF Paul Kagame, instalase un nou guvern la Kigali. Mulțumesc lui Dumnezeu, eram în sfârșit în siguranță — genocidul de data asta chiar se terminase!

Am plecat prin tabără spunând tuturor că urma să plecăm. Unii dintre cei nou-veniți erau suspicioși, spunând că nu trebuia să avem încredere în francezi și că înființaseră tabere de

refugiați ca fronturi umanitare, doar ca să își ascundă adevărata lor misiune: să transporte pe furiș oamenii hutu care organizaseră genocidul, dincolo de Lacul Kivu, pentru a-i scoate în siguranță din Rwanda.

— Nu cred asta, am spus. Francezii ne-au ținut în siguranță săptămâni întregi și ne vor duce spre libertate! Vor face tot ce au promis.

N-a durat mult să fim gata, pentru că eram de mult pregătiți. Nimeni nu mai avea nimic, așa că n-aveam ce bagaje să împachetăm. Mi-am adunat puținele mele bunuri — puloverul și prosopul pe care mi le dăduse fiica pastorului Murinzi, două cărți de la Pierre și niște săpunuri și tricouri de la soldați — și le-am pus într-o pungă de plastic. Dar după aceea mi-am amintit de mama care-și împacheta lucrurile în valize, în timp ce ucigașii se adunau în apropiere de casa noastră... și m-am hotărât să nu iau cu mine lucruri din trecut, în noua mea viață. Voiam să fac o ruptură definitivă. Am dus punga înăuntru, în școală și am lăsat-o într-un colț, sperând că vreun alt tutsi sărman și fără casă o va găsi.

M-am întors să plec și m-am ciocnit de Pierre, care stătea în ușă. M-a privit cu un aer de om părăsit și mi-a întins o bucată de hârtie.

— Aceasta este adresa mea din Franța, în cazul în care, vreodată, te vei răzgândi. O să-mi fie teribil de dor de tine și te voi păstra în inima mea. Mă rog să te apere Dumnezeu.

— Rămas-bun, Pierre. Dumnezeu să te binecuvânteze, am spus eu, dar el deja plecase.

Am urcat ultima în spatele camionului. Oblonul s-a închis cu o izbitură, iar prelata de pânză a fost desfăcută pentru a ne acoperi, apoi camionul s-a pus în mișcare. Am scos rozariul pe care mi-1 dăduse tatăl meu — singurul bun de care nu m-aș despărți niciodată — și am spus o rugăciune. I-am cerut lui Dumnezeu să ne binecuvânteze în noul nostru început și să ne ducă în siguranță până la soldații tutsi.

Camionul a trecut de semicercul de vehicule blindate, a luat-o pe un drum secundar, apoi a pătruns în marea de ucigași! Printr-o gaură din pânză am văzut cum mii de hutu își târau obosiți picioarele pe drumul principal, spre Lacul Kivu — și sute dintre ei purtau uniforma de Interahamwe și macete.

— Oh, Doamne! am spus, lăsându-mă pe spate în camion, nu din nou!

Avansam cu greu pe drumul aglomerat, claxonându-i pe hutu să se dea la o parte și să ne facă loc să trecem. Știam că dacă vom fi opriți sau dacă se oprea camionul, în câteva minute Interahamwe s-ar fi urcat în camion. Nu îmi mai fusese atât de frică de când părăsisem baia.

— Te rog, Doamne, m-am rugat. Ne-ai adus atât de departe — du-ne acum până la capăt! Orbește-i pe acești ucigași... nu-i lăsa să se uite în spatele camionului. Dumnezeule milostiv, ascunde-ne de ochii lor plini de ură!

Ne aflam cam la jumătatea drumului până la tabăra RPF când camionul s-a oprit. Căpitanul francez a venit în spate, a tras pânza la o parte și a spus:

— S-au raportat focuri de armă în zonă și avem ordine să evităm lupta cu orice preț. Ne întoarcem, așa că aici va trebui să coborâți.

Am crezut că n-am auzit bine.

— Vrei să spui că ne luați înapoi cu voi, nu?

— Nu. Strângem tabăra. Trebuie să coborâți aici, acum. îmi pare rău, Immaculee.

Ajunsesem să-l cunosc destul de bine pe căpitan în ultimele câteva săptămâni. îi ura pe ucigașii hutu și spunea că voia să-i ajute pe soldații tutsi în orice fel i-ar sta în putință, așa că nu-mi venea să cred că ne lăsa în mijlocul unui grup de Interahamwe înarmați. Am coborât din camion să discut cu el.

— Te rog, căpitane, știi mai bine decât oricine ce se va întâmpla

dacă ne laşi aici. Sunt ucigaşi peste tot în jur! Te rog, te implor... Mai du-ne doi kilometri spre tabăra RPF sau ia-ne înapoi, cu tine... nu ne lăsa aici să fim ucişi!

— îmi pare rău, Immaculee. Am ordine!

— Te rog, căpitane, ia-ne cu tine...

— Nu! Şi acum, dă-ţi oamenii jos! Trebuie să plecăm.

Nu ne venea să credem ce ni se întâmpla. Vreo doisprezece Interahamwe stăteau la vreo câţiva metri distanţă, urmărindu-ne şi ascultând conversaţia cu un interes din ce în ce mai mare. Eram năucită, drumul se învârtea cu mine şi tot ce-am mai putut zări preţ de câteva clipe a fost imaginea estompată a unor chipuri furioase. M-am sprijinit de peretele lateral al camionului şi pentru prima oară am observat toate cadavrele de pe pământ — cadavre pretutindeni de-a lungul drumului, cât puteai cuprinde cu privirea.

M-am uitat spre căpitan, implorându-1 încă o dată, din priviri. Inutil — era de neclintit. Poate că pastorul şi toţi ceilalţi au avut dreptate cu privire la francezi. Poate că se aflau aici ca să-i ajute pe ucigaşi, pentru că ne lăsau, cu siguranţă, pradă morţii.

— Coborâţi din camion, le-am spus prietenilor mei. Toată lumea, jos... francezii ne lasă aici.

Ţipetele de neîncredere şi de teamă care veneau din spatele camionului au atras şi mai mult atenţia ucigaşilor, care începuseră să se îndrepte spre noi. L-am privit pe unul dintre soldaţii Interahamwe drept în ochi şi i-am prins privirea. Inima mi-a spus că era o persoană ca mine şi că de fapt nu voia să omoare. Am strâns rozariul şi mi-am adunat toată voinţa să-i trimit un mesaj de iubire. M-am rugat ca Dumnezeu să mă folosească şi să-1 atingă pe ucigaş cu puterea iubirii Sale.

N-am clipit... şi am rămas privindu-ne unul pe celălalt un timp care a părut să dureze o viaţă întreagă. în cele din urmă, ucigaşul şi-a desprins privirile şi s-a uitat într-o parte. Mi-a întors spatele şi şi-a aruncat maceta, de parcă diavolul ar fi ieşit din trupul său. Dar mai erau

încă mulți alți diavoli care să-i ia locul. Cel puțin 15 Interahamwe stăteau la câțiva metri de camion cu macetele în mâini și cu zâmbete superioare pe fețe. începuseră să priceapă ce se întâmpla și așteptau să vadă dacă vreunul din tovarășii mei îndrăzneau să coboare din camion.

N-au avut de ales și au coborât. Unul câte unul, prietenii mei s-au dat jos, până ce toți 30 au ajuns în fața ucigașilor. După ce toată lumea a coborât, doi soldați francezi au cobo- rât-o pe Aloise în drum și i-au pus pe micuții Kenza și Sami alături de ea. Apoi soldații au urcat în cabina camionului și au pornit în cea mai mare viteză, lăsându-se într-un nor de praf și de nesiguranță.

— Uită-te la toți tutsi ăștia, a spus uimit unul dintre ucigași. Cum de-au rămas în viață?

— Ăștia sunt gândacii pe care i-au protejat soldații francezi, a spus un altul. Cine o să vă mai salveze acum, gândacilor?

Prietenii mei erau atât de înspăimântați, încât nu reușeau nici măcar să se miște. Mă împunseră cu cotul, întrebându-mă ce trebuie să facă, de parcă aș fi fost vreo expertă în negocierea cu ucigașii nemiloși. M-am uitat la cicatricea de pe fața lui Florence și mi-am amintit de povestea pe care mi-a spus-o despre ea și familia ei când erau adunați în biserică, aștep- tându-și rândul ca ucigașii să-i ciopârțească și să-i omoare. Ei bine, n-aveam de gând să stau și să aștept să mor.

— Hai să mergem, le-am spus. Mergem pe jos până în tabăra RPF — soldații lor sunt pe aproape.

Ucigașii m-au auzit vorbind despre RPF și au devenit agitați.

Am început să mergem, dar n-am ajuns prea departe. Drumul era atât de înțesat cu pietre și cadavre încât era practic imposibil să împingem scaunul cu rotile al lui Aloise — așa că atunci când o roată s-a înțepenit într-un făgaș, ne-am oprit cu toții. Copiii lui Aloise plângeau și se agățaseră de brațele mamei lor.

I-am tras deoparte de grup pe Jean Paul și Karega.

— Voi doi, veniți cu mine — restul stați cu Aloise și vă rugați. îi

voi găsi pe soldații tutsi și mă voi întoarce cu ajutoare. Să nu vă mișcați din locul acesta, pentru că nu vă voi putea găsi în mijlocul tuturor refugiaților hutu.

Aloise mă privi plină de îndoială.

— Ești sigură că vrei să mergi? Te vor omorî! Lasă-i pe bărbați să meargă! m-a implorat ea.

— Nu, mă duc... voi concentrați-vă pe rugăciune.

Apoi, am pornit în direcția în care ne duceau francezii înainte să ne abandoneze. în timp ce mergeam, spuneam rugăciunea Sfântului Rozariu și vorbeam cu Dumnezeu din tot sufletul și din toată inima mea:

— Doamne, cu adevărat merg acum prin valea morții — te rog rămâi cu mine. Acoperă-mă cu puterea iubirii Tale. Tu ai creat pământul acesta pe care pășim, așa că, te rog, nu-i lăsa pe ucigași să verse sângele fiicei Tale pe el.

Trei soldați Interahamwe ne-au urmărit când ne-am despărțit de grupul mare, iar unul dintre ei m-a recunoscut.

— O știu pe insecta asta, a spus el. E fiica lui Leonard — am căutat-o luni de zile! Nu-mi vine să cred că e încă vie... i-am omorât pe toți ceilalți, dar gândacul acesta mic ne-a scăpat!

— Doamne, mă rugam eu, pășind cât de repede puteam și strângând rozariul tatălui meu în mână. Numai Tu mă poți salva. Ai promis să ai grijă de mine, Doamne — ei bine, chiar am nevoie să ai grijă de mine, acum. Sunt diavoli și vulturi în spatele meu, Doamne... te rog protejează-mă. Alungă răul din inimile acestor oameni și stinge-le ura cu sfânta Ta iubire.

Mergeam fără să mă uit în jos, fără să știu dacă mă împiedic de pietre sau de trupuri, punându-mi toată încrederea în Dumnezeu care avea să mă îndrume spre un loc sigur. înaintam foarte rapid, dar ucigașii erau peste tot în jurul nostru, încon- jurându-ne și tăind aerul cu macetele lor. Eram complet lipsiți de apărare, așa că ce mai așteptau să ne lovească?

— Dacă mă vor ucide, Doamne, te rog să-i ierți. Inimile lor au fost otrăvite de ură și nu știu de ce vor să mă rănească.

După ce am parcurs în acest fel vreo opt sute de metri, l-am auzit pe Jean Paul spunând:

— Hei, au dispărut! Au dispărut!

Am privit în jurul meu și așa era — ucigașii nu se mai aflau în preajma noastră. Jean Paul a spus mai târziu că au plecat pentru că știau că soldații RPF erau în apropiere, dar eu știu motivul real și niciodată n-am încetat să-i mulțumesc lui Dumnezeu pentru că ne-a salvat pe acel drum!

Câteva minute mai târziu am văzut o barieră RPF și câteva zeci de soldați tutsi înalți, slabi și cu chipurile cioplite parcă în piatră, care stăteau de pază. Am rupt-o la fugă, într-o goană disperată și am căzut în genunchi în fața lor. Am închis ochii și am început să-i proslăvesc.

— Mulțumesc, Doamne, mulțumesc, Doamne, că suntem salvați! Mulțumesc Doamne, sunteți aici! Fiți binecuvântați, fiți binecuvântați cu toții! Dacă ați ști prin câte am trecut. Mulțumesc pentru...

Dar nu mi-am mai putut termina propoziția pentru că am fost întreruptă de zgomotul metalic, înspăimântător al arcului unei mitraliere care se pregătește să tragă. Am deschis ochii și am văzut țeava armei la câțiva centimetri de fața mea.

Capitolul 21
Spre Kigali

Oh, Doamne, când vei pune capăt acestui coșmar?

Am privit peste țeava armei, în ochii reci, plini de mânie, ai unui soldat tutsi. îmi aminteau de ochii ucigașului în care mă uitasem în urmă cu douăzeci de minute.

Dacă aceștia erau soldații RPF care speram să ne salveze încă de la începutul genocidului, atunci poate că chiar venise momentul să mor. Vecinii m-au atacat, ucigașii mă vânau, francezii m-au abandonat, iar acum salvatorii mei tutsi se pregăteau să-mi zboare creierii.

Totul e-n puterea ta, Doamne, m-am rugat în gând. *Că trăiesc sau că mor nici nu mai contează pentru mine, câtă vreme slujesc voinței Tale. M-ai adus aici — acum Tu decizi.*

Am încercat să mă ridic în picioare, întinzându-mi mâinile să mă echilibrez, în timp ce le explicam că cei doi prieteni ai mei și cu mine suntem tutsi:

— Soldații francezi ne-au lăsat în drum... mai sunt și alți supraviețuitori ai genocidului acolo, în urmă, înconjurați de ucigași. Vă rog, trebuie să mergeți să-i ajutați, înainte de a fi prea târziu.

—- Taci din gură și rămâi la pământ, a strigat soldatul îm-pungându-mă cu arma sa.

— Dacă sunteți tutsi, de ce sunteți încă în viață? a urlat un altul cu arma îndreptată tot spre mine. Toți au murit, *toții* Și voi sunteți ucigași.... sunteți spioni hutu! Știi ce le facem spionilor? Stai jos nemișcată — nu scoate un sunet și nu mișca ni- ciun mușchi.

Soldații furioși ne-au înconjurat, așa că n-avea niciun rost să mai discutăm. Mi-am ținut gura și am așteptat să văd ce-mi rezervă viitorul. Minutele treceau... Mă gândeam la Aloise și la ceilalți care așteptau printre ucigași, sperând să-mi țin promisiunea și să le trimit soldați care să-i salveze. Doamne, ajută-i!

La un moment dat a venit comandantul rebelilor să ne interogheze. Soldații care ne păzeau l-au salutat și i s-au adresat spunându-i *maior*. Era înalt, slab ca un băț și unul dintre cei mai calmi oameni din câți văzusem vreodată. Ne privea de parcă eram niște hoți pe care abia ce-i prinsese spărgându-i casa... și avea aceeași expresie pe chip pe care o aveau soldații francezi când l-au prins pe spionul Interahamwe. Mi-am făcut cruce, amintindu-mi ce i se întâmplase acelui om. Era evident că maiorul nu credea că eram supraviețuitori ai genocidului, așa că am început să mă rog pentru bietele suflete pe care le lăsasem pe marginea drumului.

Dar desigur, în acel moment Dumnezeu și-a făcut din nou simțită prezența.

— Immaculee? Immaculee Ilibagiza?

Un soldat care stătea lângă maior îmi pronunța numele și se holba la mine nevenindu-i să creadă.

— Immaculee! Nu se poate să fii tu! Ești chiar tu?

— Bazil?

— Tu *eștil*

își scăpă arma, căzu în genunchi și mă îmbrățișă din toate puterile sale.

Bazil era un vecin hutu care plecase să lupte alături de rebelii tutsi.

Ne cunoșteam din școală și mulți ani fusese elevul favorit al mamei, pentru că era inteligent și înzestrat. Noi îl strigam *cățelușul profesoarei,* pentru că mama îl plăcea atât de mult încât îl invita acasă de multe ori.

— O cunoști pe fata asta? a întrebat maiorul când Bazil isprăvi cu îmbrățișările.

— Oh, da, am fost la școală împreună. Părinții ei sunt niște tutsi foarte respectați în satul meu — sunt oameni foarte buni. E în regulă, domnule maior... nu e spion. Tot ce spune Immaculee e adevărat.

I-am mulțumit repede lui Dumnezeu pentru că l-a trimis pe Bazil la momentul potrivit, când aveam mai mare nevoie de el. Soldații și-au coborât armele, iar maiorul a înaintat și mi-a strâns mâna.

— îmi pare rău de confuzie, dar sunt spioni peste tot. E încă destul de periculos pe aici, dar cu noi sunteți în siguranță. Războiul s-a terminat pentru voi... de acum încolo o să vă protejăm noi.

— Mulțumesc, domnule maior, dar prietenii mei sunt cei care au nevoie de protecția voastră, i-am explicat eu în grabă. Soldații francezi ne-au lăsat în mijlocul unei mulțimi de Interahamwe și, la vreo opt sute de metri distanță, se află 30 de supraviețuitori tutsi, înconjurați de ucigași din toate părțile. Nici măcar nu știu dacă mai sunt în viață. Vă rog...

Maiorul făcu semn cuiva să-i aducă pe Aloise și pe ceilalți, înainte să termin de vorbit.

— Nu-ți face griji pentru prietenii tăi. Vom ajunge la ei.

— Mulțumesc... și Dumnezeu să vă binecuvânteze!

După ce soldații au plecat să-i ajute pe ceilalți, Bazil s-a așezat lângă mine și a început să mă bombardeze cu întrebări:

— N-am mai fost acasă de luni de zile... ai ceva vești din sat? Ce mai face profesoara — adică mama ta? Ai mai aflat ceva despre părinții mei sau despre frații și surorile mele? Ultima oară când i-am văzut, urma să plece din țară... au plecat?

Mi-am pus mâna pe brațul lui Bazil. Cunoșteam durerea pe care urma să i-o provoc, așa că am încercat să fiu cât mai delicată cu putință.

— Nu știu cum să-ți spun asta, Bazil, altfel decât adevărul. Toți sunt morți: familia mea, familia ta, aproape toți tutsi și hutu moderați din satul nostru sunt morți.

El se uita la mine de parcă ar fi uitat cum să vorbească, apoi se făcu ghem la picioarele mele, cu pieptul zguduit de spasme, în timp ce plângea peste patul armei sale. Bietul Bazil își pierduse părinții, patru frați și trei surori.

înțelegeam acum de ce fusesem tratați cu atâta suspiciune când am sosit. Mulți dintre acești soldați veneau din Uganda și nu primiseră nicio veste de acasă. Iar acum se întorceau și-și găseau familiile măcelărite de vecini — oameni în care avuseseră toată viața încredere. Nu era prea multă fericire în tabăra rebelilor.

Nici eu nu mă simțeam prea fericită în acele momente. Aveam inima grea pentru că-i dădusem vestea lui Bazil, dar și pentru că minutele treceau, iar eu mă temeam că ceea ce era mai rău li se întâmplase lui Aloise și grupului care o însoțea. M-am rugat intens pentru siguranța lor și în curând am auzit râsul familiar a veselei mele prietene, venind dintr-un camion RPF care se apropia.

— Orice rugăciuni ai spus tu, continuă să le spui, Immaculee, chicoti Aloise. Ucigașii aceia se uitau la noi de parcă ar fi vrut să ne taie bucățele, dar nu se puteau mișca. Era de parcă ar fi prins rădăcini! Eram ca Daniel în groapa cu lei... exact ca Daniel în groapa cu lei!

Aloise și-a tras lângă ea copiii și i-a îmbrățișat strâns, apoi a râs și a râs până ce pe obraji au început să i se prelingă lacrimi. Inima mi-a venit la loc și am spus:

— N-am știut dacă voi mai trăi ca să spun asta, dar niciodată nu vom mai avea de-a face cu ucigașii. Genocidul s-a terminat — Dumnezeu ne-a cruțat și ne-a dat o nouă viață. Slavă lui Dumnezeu! Mulțumesc, Doamne! *Mulțumesc Tie, Doamne!*

Aloise mi-a zâmbit și a spus:

— Amin, Immaculee... Amin!

Firea senină și spiritul independent al lui Aloise i-au vrăjit pe soldații încrâncenați. Ea a petrecut primele ore în tabără povestindu-le istorii amuzante despre oamenii celebri pe care-i cunoscuse și-i făcea să râdă cu glumele ei deocheate. Dar cel mai mult îi impresiona optimismul ei: niciodată nu se plângea de soarta ei și facea față oricărei situații, indiferent cât de dificilă ar fi fost.

Aloise și cu mine ne înțelegeam atât de bine, încât maiorul Ntwali m-a întrebat dacă era mama mea.

— Nu, am răspuns, dar mă tratează ca pe o fiică. Părinții mei și doi dintre frații mei au fost uciși în genocid — la fel ca și marea majoritate a rudelor mele.

— îmi pare rău, spuse maiorul. Ne blamezi pe noi?

— Cum adică? l-am întrebat nedumerită de întrebare.

— O mulțime din soldații mei se consideră vinovați pentru ceea ce s-a întâmplat. Ei cred că am pierdut prea mult timp în luptele pentru ocuparea orașului Kigali, în timp ce sute de mii de tutsi erau uciși, inclusiv propriile lor familii. Cred că ne-a luat prea mult să ajungem aici.

— N-ar trebui să gândească astfel, domnule maior — nu este vina voastră. Ați luptat ca să ne salvați... ați luptat cu diavolul. Acum nu trebuie decât să ne asigurăm că nu va mai avea loc o astfel de luptă. Va trebui să oprim crimele și să învățăm să iertăm.

El a scuturat din cap și a scos un sunet dezaprobator:

— Nu-mi vorbi despre Dumnezeu sau despre diavol — știu cine a făcut asta. Poți să ierți pe cine vrei tu, Immaculee, dar poate că nu te-ai uitat în atât de multe gropi comune ca mine. Oamenii care au umplut acele gropi comune sunt încă acolo afară și, crede-mă, nu merită iertarea ta. Merită să fie împuș- cați, iar eu intenționez să le dau exact ce merită.

îi voi ierta când vor fi morți.

Maiorul arătă spre o biserică baptistă din apropiere.

— Vei mai găsi supraviețuitori și acolo. Rămâneți împreună până vom vedea ce facem cu voi și nu vă îndepărtați. Nu uitați că vă aflați încă în zonă de război. Dacă vă întâlniți cu Interahamwe, ei nu vor fi la fel de iertători ca tine.

Micul meu grup și cu mine am stat în biserică împreună cu alți 100 de tutsi supraviețuitori. Nu aveam paturi sau pături, dar eram fericiți să avem un acoperiș deasupra capului și ne era bine în casa Domnului. Bazil ne-a adus mâncare, iar eu m-am oferit să o gătesc. Dar când am încercat să aprind focul pentru gătit, am simțit cum mă ia amețeala din cauza unui miros insuportabil.

— Ce e cu mirosul acesta, pentru numele Domnului? l-am întrebat pe unul dintre soldații care primise ordin să ne păzească. El m-a luat de mână și, fără să-mi spună niciun cuvânt, m-a dus în spatele bisericii. Am văzut o imagine desprinsă parcă din iad: șiruri întregi de cadavre, sute și sute stivuite ca lemnele de foc. Un covor negru de muște le acoperea, iar ciorile ciuguleau din primul strat de morți. Un bătrân stătea la o margine a grămezii, gonind câinii cu un băț.

Mi-am acoperit gura cu mâna, cu ochii măriți de groază. Apoi soldatul mi-a arătat în spatele grămezii de cadavre o groapă adâncă de cel puțin 27 de metri lățime și 6 metri adâncime. Era plină cu cadavre, poate zeci de mii. Am întors capul și am vomat, apoi m-am îndreptat clătinându-mă spre intrarea în biserică. Soldatul m-a urmat tot în tăcere.

— Ești din această regiune? l-am întrebat.

El a aprobat dând din cap și am înțeles atunci că undeva în acea groapă a putrefacției umanității se afla familia lui. Durerea sa era mai presus de cuvinte.

Câți ani — câte generații — vor trece înainte ca Rwanda să-și revină din această oroare? De cât timp va fi nevoie până ca sufletele

noastre să se vindece, până ca inimile noastre împietrite să se îmblânzească? Prea mult timp pentru mine, am decis eu. Uitându-mă în ochii acelui soldat am înțeles că trebuia să părăsesc Rwanda.

Va trebui să las în urmă durerea și suferința acestei țări, cel puțin pentru o vreme. Ca să-i pot ajuta pe alții să se vindece, după cum știam că Dumnezeu vrea să fac, aveam nevoie de perspectiva pe care numai distanța o poate oferi. Mai întâi trebuia să mă vindec pe mine însămi pentru a-i putea ajuta pe ceilalți: orfanii din tabăra franceză, maiorul în inima căruia se ascundea răzbunarea, ucigașii care aveau încă crima în priviri și soldatul din fața mea a cărui durere îi înăbușea sufletul.

Voi pleca, dar nu acum. Aveam încă multe de făcut mai întâi și-n plus n-aveam nicio slujbă, niciun ban și nicio perspectivă. Tot ce aveam erau hainele de pe mine și rozariul tatălui meu din buzunar.

Am stat câteva zile cu soldații rebeli, petrecându-ne cea mai mare parte din timp încercând să ne imaginăm cum am putea ajunge în Kigali fără bani. Odată ajunși acolo, toți cei 12 puteam sta în casa lui Aloise, dar n-aveam cum să facem călătoria de cinci ore, încă periculoasă. M-am rugat zile întregi pentru a găsi o soluție și le-am cerut tuturor să facă la fel. La un moment dat, Dumnezeu a răspuns și l-a trimis pe maiorul Ntwali să ne vadă, cu o soluție.

Maiorul ne-a oferit un camion cu șofer care să ne ducă până în fața ușii lui Aloise. Și nu numai atât, dar când camionul a venit să ne ia, maiorul i-a pus pe soldați să încarce saci de orez, faină, zahăr, fasole, cafea, conserve de lapte și bidoane de ulei. Era mai multă mâncare decât văzusem în ultimele luni și mai mult decât suficient să ne ajungă câteva luni. I-am mulțumit de mai multe ori maiorului pentru generozitatea sa, ne-am luat la revedere și am pornit spre Kigali.

Am ajuns în capitală, în mijlocul a ceea ce în urmă cu câteva luni ar fi fost o zi lucrătoare aglomerată. Numai că acum mergeam printr-un oraș fantomă. Străzile erau goale, cu excepția vreunui camion de la Națiunile Unite sau a vreunui jeep al RPF care trecea ca o săgeată pe

drumuri pustii și făcea viraje pentru a evita cadavrele de pe jos... Sau scheletele sutelor de câini împușcați de soldați pentru a-i împiedica să sfâșie resturile umane. Aerul mirosea oribil a moarte și se auzea vântul șuierând prin casele abandonate, ca niște spirite izgonite. Multe clădiri zăceau în ruină, erau arse sau ciuruite de focurile de mitraliere și de mortiere. Ușile magazinelor erau smulse din balamale, magaziile fuseseră devalizate și din când în când, la distanță, se auzea câte o explozie. Nu puteam recunoaște frumosul oraș ale cărui lumini strălucitoare și bulevarde aglomerate mă emoționaseră cândva, în adolescență.

— Aveți grijă pe unde căleați, ne-a avertizat șoferul nostru. Sunt mine de teren peste tot... nici nu mai știm pe unde le-am pus. Poți ieși la o plimbare prin împrejurimi și să sfârșești fără picioare.

Ne-am dus direct la sediul Națiunilor Unite să vedem dacă îl putem găsi pe soțul lui Aloise, Fari. După cum spunea ea:

— Sunt doar 15 minute de mers pe jos de la casa noastră la sediul ONU. Dacă a supraviețuit în ascunzătoarea din tavan, atunci aici trebuie să fi venit. E cel mai sigur loc din Kigali.

Am parcat în fața unei porți mari din metal și am coborât-o pe Aloise din camion. Tremura — era prima oară de când o cunoșteam, când am văzut-o temându-se.

— Nu știu cum mă voi descurca dacă Fari a fost ucis, a recunoscut ea. El este inima și sufletul meu, el îmi dă puterea. M-am rugat atât de mult pentru el să fie în viață... sper ca Dumnezeu să-mi asculte rugăciunile, așa cum le ascultă pe ale tale, Immaculee.

Dumnezeu ascultase rugăciunile lui Aloise. Nici nu termină bine de vorbit, când reperă o figură familiară ieșind din clădire.

— Oh, Doamne... el e! Sunt sigură că e el — i-aș recunoaște mersul oriunde. Strigă-1, cineva să-l cheme!

L-am rugat pe unul din paznicii clădirii să meargă și să-l aducă pe bărbatul pe care-1 indicase Aloise. Omul se apropie de noi cu prudență

până ce dădu cu ochii de Aloise... apoi o luă la fugă cât putu de repede. împinse poarta, căzu în genunchi și o acoperi cu sărutări.

— Draga mea, draga mea, spunea el.

Micuții Kenza și Sami au sărit în brațele lui, sufocându-1 cu sărutări și îmbrățișări. A fost una dintre cele mai fericite reuniuni de familie pe care o văzusem în viața mea, până ce Fari întrebă:

— Unde este bebelușul?

Ochii lui Aloise s-au umplut de lacrimi.

— Dumnezeu a luat-o, murmură ea. A făcut febră și n-a reușit să supraviețuiască.

Fari și-a pus capul în poala lui Aloise și au plâns împreună vreo 15-20 de minute, în timp ce noi ceilalți stăteam în jurul lor stingheri, uitându-ne unii la alții. Niciunul dintre noi nu știa că Aloise pierduse un copil înainte de a ajunge în tabăra franceză. Ne-am minunat de tăria ei.

La un moment dat, Fari a privit spre noi și a întrebat cine eram.

— Orfani pe care i-am adoptat în tabăra de refugiați, îi spuse Aloise. Vor sta cu noi.

— Sunteți cu toții bine-veniți, spuse Fari.

— Fata înaltă de acolo e fiica lui Rose și a lui Leonard... ambii noștri vechi prieteni sunt morți.

— Oh, Doamne, a spus Fari ridicându-se și luându-mi mâna. îi văd pe părinții tăi în tine, tânără domnișoară. Fii puternică — mama și tatăl tău au fost niște oameni frumoși, buni. Dumnezeu te-a cruțat cu un motiv... Poți sta cu noi până vei afla care este acel motiv.

N-am știut ce altceva să spun decât:

• — Mulțumesc.

Ne-am urcat din nou în camion și am pornit spre casa lui Aloise. Pe drum, Fari ne-a spus că își abandonase casa și în ultimele patru luni locuise la sediul ONU.

— Dacă Aloise nu se întorcea la mine cu copiii, a spus el, nu aș mai fi revenit niciodată aici. Fără iubire, o casă este o închisoare.

Locul era un dezastru: ferestrele fuseseră sparte, pereții erau ciuruiți

de gloanțe, iar o parte din acoperiș se prăbușise înăuntru. Dar ne-am pus cu toții serios pe treabă și ne-am petrecut săptămâna următoare reparând și curățând casa. Cu muncă grea și materiale de construcții pe care le-am luat de la câteva clădiri distruse, locul a ajuns în curând să arate din nou ca un cămin. Jean Paul și ceilalți băieți aveau camerele lor, iar eu și Florence am devenit colege de cameră. Pentru prima oară de când am plecat din casa părinților mei, am putut să dorm într-un pat adevărat. Eram cu toții în rai!

Deși aveam mâncarea pe care ne-o dăduse maiorul Ntwali, n-aveam niciun ban — și după ce le-am purtat luni de zile, hainele noastre erau complet uzate. Așa că am început să umblăm prin casele abandonate după pantofi și lucruri mai bune. într-o casă am găsit o pereche de cercei de aur. M-am convins că meritam ceva drăguț care să mă facă să mă simt bine după toate prin câte trecusem și i-am pus în buzunar. Dar când i-am probat în fața unei oglinzi din casa lui Aloise, n-am putut suporta propria mea imagine. Tot ce am văzut era chipul unei femei căreia îi aparținuseră. Cerceii nu erau ai mei și nu-mi evocau nicio amintire; altcineva muncise din greu pentru ei sau îi primise ca pe un dar plin de iubire. M-am simțit ca o intrusă în viața altcuiva. Nu voiam bunuri pe care nu le dobândisem și pe care nu le meritasem, așa că a doua zi am dus cerceii la loc unde-i găsisem.

între timp, o mică voce îmi șoptea în cap, iar eu încuviințam cele auzite: *Este timpul să merg mai departe. Este timpul să-mi găsesc o slujbă.*

Capitolul 22
Lucrarea Domnului

Numai Dumnezeu știa unde îmi voi găsi o slujbă într-un oraș în care oamenilor le era frică să meargă pe străzi. Mine de teren erau rătăcite la întâmplare pe străzile din Kigali, iar dacă voiam să merg la muncă, trebuia să calc cu grijă pe trotuar. Autobuzele nu circulau și nu aveam bani pentru taxiuri.

L-am întrebat pe Fari dacă știa vreo companie aflată la o distanță rezonabilă de mers pe jos, care să ofere locuri de muncă.

— Opțiunile tale sunt destul de limitate pentru că nimeni nu face angajări acum, a răspuns el. Singura posibilitate este la Națiunile Unite... dar oamenii pe care îi angajează de obicei trebuie să fie vorbitori de limba engleză.

în mintea mea s-a produs un declic. Desigur! La urma urmelor, se pare că Națiunile Unite au fost motivul pentru care Dumnezeu m-a determinat în primul rând să studiez engleza în baie. Ba chiar am avut și o viziune cu mine lucrând într-un birou al ONU.

Mi-am spălat hainele cu mare atenție în acea noapte și m-am rugat puternic la Dumnezeu să mă ajute să-mi găsesc o slujbă la Națiunile Unite. Eram atât de încântată că în sfârșit îmi voi pune în valoare cunoștințele de engleză, încât am stat toată noaptea uitându-mă în oglindă și exersând expresiile pe care le învățasem.

— *Good morning to you.* (Bună dimineața.)

— *How do you do*[7]. (Ce mai faci?)

— *My name is Immaculee Ilibagiza.* (Mă numesc Immaculee Ilibagiza.)

— *I am Rwandan.* (Sunt ruandeză.)

— *I studied science at the university in Butare.* (Am studiat științe la Universitatea din Butare.)

— *lam looking for a job.* (Caut o slujbă.)

Oh, ce emoționant! Vorbeam în engleză, pronunțând propoziții adevărate, iar mâine voi avea o conversație adevărată în noua limbă... iar până la sfârșitul zilei voi avea o slujbă! Slavă Domnului!

Fix la 8 dimineața stăteam în fața porții clădirii Națiunilor Unite. Un gardian ghanez m-a întâmpinat cu căldură în ceea ce mie mi s-a părut că suna a engleză. Sunt sigură că a spus ceva de genul:

— Bună dimineața. Cu ce pot să te ajut?

Dar ceea ce auzeam era bla, bla, bla?

N-aveam nici cea mai vagă idee ce spunea el, dar pretindeam că înțelegeam. Mi-am ținut capul sus, cu bărbia în față și am spus:

— Ce mai faci? Numele meu este Immaculee Ilibagiza. Sunt în căutarea unei slujbe.

Ah! Privirea din ochii săi îmi spunea cât de ridicol trebuie să fi sunat totul. Cu toate acestea, am încercat din nou. N-am ajuns atât de departe ca să fiu întoarsă din drum.

— Ce mai faci? Numele meu este Immaculee Ilibagiza. Sunt în căutarea unei slujbe.

— Ah! Ești ruandeză... atunci sigur vorbești franceză, a spus el.

Am zâmbit și am aprobat din cap. El a deschis poarta, iar un alt paznic m-a însoțit până într-o mică sală de așteptare, unde am completat o mulțime de formulare și mi s-a spus să aștept. Așa că am așteptat... și am așteptat... și am așteptat... și am așteptat. Când angajații de la ONU au început să plece la sfârșitul zilei, am întrebat-o pe recepționeră cât de mult mai trebuia să aștept până să-mi primesc postul.

— Vei aștepta multă vreme, dragă. Nu sunt locuri de muncă.

M-am dus acasă dezamăgită, dar nu și descurajată. Era destinul meu să lucrez la Națiunile Unite — am avut o viziune și eram hotărâtă. Dacă Dumnezeu voia ca eu să lucrez acolo, nimic nu mă putea opri să-mi ating obiectivul.

Am revenit a doua zi, am completat aceleași formulare și din nou am așteptat toată după-amiaza. Același lucru s-a repetat și în ziua următoare, și în celelalte zile. Am petrecut mai bine de două săptămâni completând formulare și așteptând. în fiecare zi, la plecare, recepționeră îmi spunea:

— Dacă aș fi în locul tău, nu m-aș mai obosi să vin din nou, dragă. Nu sunt locuri de muncă.

Spre sfârșitul celei de-a doua săptămâni începusem să mă simt descurajată. Mi-era groază să mă întorc la Aloise fără o slujbă, așa că bântuiam pe străzile distruse din cartierul nostru, plângându-mi de milă. Voiam să intru într-o comunicare tăcută cu Dumnezeu, pentru a-mi concentra energiile, dar casa lui Aloise era prea zgomotoasă pentru mine ca să pot medita. Știu că pare de necrezut, dar duceam dorul zilelor din baia pastorului, când puteam discuta ore în șir cu Dumnezeu, fără întrerupere. îmi amintesc de bucuria și pacea cu care El îmi umplea sufletul în timpul lungilor reprize de rugăciune tăcută, după care gândeam mai clar.

La o distanță de două străzi de Aloise, am intrat la adăpostul unei construcții arse până-n temelii, am căzut în genunchi pe o grămadă de moloz carbonizat și sticlă spartă și am început să mă rog:

— Doamne, în Biblie, Petru era descurajat după ce a pescuit toată noaptea fără să prindă nimic, dar Tu i-ai spus să meargă din nou la pescuit, în același loc — și a prins o mulțime de pește! A fost atât de fericit! Ei bine, m-ai îndrumat spre Națiunile Unite și am *pescuit* o slujbă zile în șir... dar nu e niciun pește aici. Doamne, nu știu ce să fac. Nu am bani, hainele mele se rup, iar ei nu-mi dau nicio slujbă. Așa că am nevoie de ajutorul Tău. Hai să-i facem pe oamenii ăștia de la Națiunile Unite să mă observe și să-mi dea o slujbă bună într-un birou;

Tu știi cât de multă nevoie am de asta. Ajută-mă, ca să mă pot ajuta singură! Amin.

M-am curățat de murdărie și am părăsit casa în ruine cu încrederea recăpătată. I-am cerut ajutorul lui Dumnezeu, iar acum știam că depindea de mine să fac lucrurile să se întâmple. Am început să vizualizez cum deja lucram pentru Națiunile Unite, făceam însemnări, răspundeam la telefon și ajutam la luarea unor decizii importante.

în timp ce m-am întors acasă, m-am gândit la lucrurile de care voi avea nevoie de îndată ce avea să mi se ofere o slujbă la Națiunile Unite. Ar fi trebuit să am niște haine prezentabile și cu siguranță îmi trebuie diploma de liceu și dovada că frecventasem universitatea timp de trei ani. Din păcate, toate lucrurile mele se aflau la cămin, în Butare, la patru ore de mers cu mașina, și în mod evident nu aveam bani să plătesc un taxi care să mă ducă acolo.

în timp ce eram atât de adâncită în gânduri, nici n-am observat o mașină care a oprit lângă mine și nici pe șoferul care mă striga pe nume. Era dr. Abel, un profesor de la universitatea mea din Butare.

— Abia te-am recunoscut, Immaculee, a spus el. Ești atât de slabă! Mă bucur că ai supraviețuit... dar, mănânci ceva, ai vreun loc unde să stai?

Dr. Abel era doctor în medicină, așa că îmi punea tot felul de întrebări despre infernul prin care am trecut și despre sănătatea mea. M-a invitat să merg să trăiesc cu soția și cu familia sa din Butare, astfel încât să mă pun pe picioare. I-am mulțumit, dar i-am explicat că aveam deja o familie cu care să stau. L-am întrebat însă dacă mergea spre Butare în viitorul apropiat și am spus că dacă m-ar putea lua și pe mine, aș accepta cu bucurie.

— Desigur. De fapt, plec chiar mâine!

Din nou am văzut mâna lui Dumnezeu în ceea ce ar fi putut părea o întâlnire întâmplătoare. A doua zi, dr. Abel m-a lăsat în fața porții de la vechea mea universitate. Școala fusese devastată, iar la poartă erau soldați. Au refuzat să mă lase să intru în camera meu, spunând:

— Școala este închisă pe termen nelimitat.

Apoi mi-au spus să mă întorc la Kigali.

M-am așezat pe marginea drumului și m-am rugat pe rozariul tatălui meu, așteptând ca Dumnezeu să-mi arate calea prin care voi intra în campus. în zece minute, o mașină în care se afla un colonel opri la poartă. în timp ce soldații se înghesuiau încercând să-l salute, m-am apropiat de mașină și m-am prezentat.

— Ce faci aici, fetițo? a răspuns el. Unde sunt părinții tăi? E periculos să umbli singură pe aici.

Aveam 24 de ani, dar slăbisem atât de mult, încât arătam mai degrabă ca o fetiță de 12 ani.

— Părinții mei au murit, domnule. Au fost uciși la fel ca restul familiei mele în genocid. Tot ce mi-a mai rămas pe lume se află în camera mea de la cămin, dar soldații nu vor să mă lase să intru în școală. Vreți să mă ajutați? l-am întrebat cât mai dulce posibil.

Colonelul a deschis ușa, iar eu am intrat însoțită de unul dintre soldați. Am trecut apoi cu mașina dincolo de poartă și apoi am parcurs drumul deprimant până la căminul meu.

Minunatul campus unde mi-am făcut atâtea amintiri frumoase și prietenii pline de iubire nu mai exista. Pretutindeni era gunoi și majoritatea clădirilor erau carbonizate sau năruite. Foi din cataloage zburau peste campus ca niște scaieți și, după atâtea săptămâni, mai erau destul de multe cadavre pe pământ. N-am putut să mă uit, de teamă să nu dau peste cadavrul lui Sarah sau al vreunei alte prietene dragi. încercam să invoc amintirea dansurilor de la școală de care mă bucuram, de piesele de teatru în care am jucat, de plimbările romantice pe care le făceam cu John... dar toate acestea erau estompate de nenorocirea din fața ochilor mei.

Colonelul m-a lăsat în fața căminului meu, iar soldatul m-a însoțit până în camera care fusese scotocită și jefuită în întregime. Ușa fusese zdrobită și tot ce aveam fusese luat — valizele, hainele, pantofii, până și somiera mea fuseseră furate. Din fericire, câteva fotografii cu părinții

mei atârnau în continuare pe pereți — singurele lucruri care îmi aminteau de viața noastră împreună. Am ridicat câteva plicuri risipite pe podea, dar soldatul mi le-a luat din mâini și a început să le citească. Și-a scos arma de pe umăr și m-a întrebat aproape amenințător:

— Cine-i Aimable?

Spre marea sa surprindere, am început să râd. Mi se părea ridicol că am supraviețuit genocidului, dar puteam sfârși prin a fi împușcată de un soldat tutsi pentru că mi-am jefuit propria cameră de cămin, și așa goală.

— Aimable este fratele meu. Acea scrisoare a fost trimisă din Senegal, unde studiază, am spus eu.

Soldatul mormăi, apoi ieși în hol continuând să-mi citească scrisorile private.

Am căutat printre celelalte hârtii de pe podea și nu mi-a venit să cred ce am găsit. Acolo, într-un plic mare se aflau diploma mea de la liceu, raportul de evaluare de la facultate și aproape 30 de dolari din banii de bursă, pe care i-am pus deoparte. Dintr-odată eram bogată... și puteam demonstra că urmasem o facultate!

Am plecat imediat din campus și am folosit unul dintre dolarii mei americani ca să plătesc un taxi care să mă ducă înapoi în Kigali, mulțumindu-i tot drumul spre casă lui Dumnezeu pentru că mi-a mai răspuns la o rugăciune. Cu adevărat își ținea promisiunea și avea grijă de mine de parcă aș fi fost propria Sa fiică.

în oraș se redeschiseseră câteva magazine și mi-am cumpărat haine second-hand, pantofi noi, parfum și deodorant. Apoi, pentru prima oară după cinci luni, mi-am aranjat părul. M-am întors acasă simțindu-mă din nou ca o doamnă. Aloise aproape a avut un atac de inimă când m-a văzut coborând din camera mea îmbrăcată și arătând bine.

— Pentru orice te-ai fi rugat, roagă-te să primesc și eu la fel, spuse ea râzând cu râsul ei zgomotos, din toată inima. Dar a început să râdă chiar și mai tare când i-am arătat toate articolele de băcănie pe care le cumpărasem cu banii care mi-au mai rămas — suficiente cât să ne ajungă pentru o lună!

A doua zi dimineață am pornit spre sediul Națiunilor Unite ca să-mi reîncep vânătoarea de slujbe. Arătam bine, miroseam frumos, aveam diploma și mă simțeam bine și încrezătoare — eram o tânără femeie de carieră pregătită să-și ocupe locul în lume.

Gardianul ghanez nu m-a mai chestionat la poartă de data asta; de fapt nu cred că m-a recunoscut, pentru că mi-a dat drumul înăuntru fără nicio întrebare și zâmbindu-mi în timp ce treceam. De îndată ce am ajuns în clădire, am pornit spre biroul directorului de personal și am ciocănit la ușă, întreru- pându-1 în mijlocul unei conversații.

— Cu ce vă pot ajuta, domnișoară? m-a întrebat el în franceză.

— Am nevoie de o slujbă, domnule, am spus eu în engleză... sau cel puțin asta credeam că am spus.

El părea confuz.

— încerci să spui că ai nevoie de o slujbă?

— Da domnule, așa este — am nevoie de o slujbă, am răspuns în franceză. Era evident că trebuia să mai lucrez la engleza mea.

— înțeleg... așteaptă aici, a spus el și a dispărut în biroul său.

Câteva minute mai târziu, secretara sa a venit să discute cu mine și m-a privit iscoditor din cap până-n picioare. Era ruan- deză și, din nu știu ce motiv, nu m-a plăcut deloc.

— Cum ai intrat în clădire? Ce cauți aici? m-a întrebat ea în Kinyarwanda.

— Caut o slujbă.

— Ce experiență ai?

— Am fost la facultate, am studiat inginerie electronică și matematică.

— Slujbele de aici sunt de secretariat — adică atunci când există posturi. Poți folosi un computer sau vorbești engleză?

— Nu am făcut niciodată muncă de secretariat, dar știu puțină engleză.

— înțeleg, a spus ea tăios. Ei bine, nu avem nimic — poate peste trei sau patru luni. Dar cu calificările tale, mă îndoiesc că-ți vom găsi

ceva. Te rog să închizi ușa când ieși.

Eram atât de supărată când am ieșit din birou încât am coborât în fugă pe scările de serviciu, astfel ca nimeni să nu mă vadă plângând. Pe la jumătatea drumului, un domn de vârstă mijlocie m-a strigat în franceză:

— Așteaptă! Așteaptă un minut, tânără domnișoară! Pot să-ți vorbesc?

Am vrut să continui să alerg, dar respectul pentru oamenii mai în vârstă m-a făcut să răspund. Mi-am șters repede lacrimile.

— Da, domnule?

Omul se uita la mine de parcă văzuse o fantomă.

— îmm, îmm, mă întrebam ce cauți aici?

M-am temut că avea de gând să cheme paza, așa că am răspuns:

— O slujbă, domnule... Caut o slujbă.

— Oh, l-ai văzut pe directorul de personal?

Interogatoriul din casa scării mă enerva, dar din nou am răspuns din respect:

— Da, domnule, l-am văzut. Dar mi s-a spus că nu există locuri de muncă.

— Oh, bine atunci.

Scrise ceva pe o carte de vizită și mi-o întinse.

— Arată asta la poartă mâine-dimineață, a spus el. Vă voi aștepta în biroul meu la ora 10. Vom vedea ce putem face ca să primești o slujbă.

N-am știut ce să spun, așa că m-am holbat la cartea de vizită în timp ce el a continuat să urce. Scria:

PIERRE MEHU

PURTĂTOR DE CUVÂNT, UNAMIR

MISIUNEA DE AJUTOR PENTRU RWANDA A NAȚIUNILOR UNITE

N-aveam idee ce însemna un purtător de cuvânt, dar suna important. Iar UNAMIR fusese înființată înainte de război pentru a ajuta la instaurarea unui guvern mai echitabil în Rwanda. Poate voi lua parte la misiune!

Când m-am întâlnit cu domnul Mehu în dimineața următoare, mi-a spus că, atunci când m-a văzut pe scări, m-a confundat cu o tânără ruandeză care lucrase pentru el înainte de război. El fusese foarte atașat de ea, dar a fost ucisă împreună cu familia ei, în timpul genocidului. El mi-a cerut apoi să-i spun povestea mea, ceea ce am și făcut.

— Care este venitul tău lunar? m-a întrebat el.

— Ce anume?

— Câți bani câștigi într-o lună?

— Nimic, zero. De aceea mă aflu aici.

— Ei bine, nu putem lăsa lucrurile așa! Te voi ajuta să obții o slujbă. Evident, părinții tăi au făcut o treabă bună oferindu-ți o educație și vreau să știi că de acum încolo vei fi orfană doar dacă vei vrea tu să fii. De acum încolo Națiunile Unite vor fi o casă pentru tine și poți vorbi cu mine ca și cu tatăl tău.

Am zâmbit până mi-au dat lacrimile — Dumnezeu își ținea cu adevărat promisiunea trimițând îngeri care să aibă grijă de mine.

— Va trebui să parcurgi toate testele, desigur, a continuat domnul Mehu, dar cu educația ta nu vor fi o problemă. Cum te descurci cu computerul și cu engleza?

— Nu știu să scriu la computer și am învățat singură engleza în timp ce mă ascundeam în baie.

— Ei bine, atunci... se pare că ai nevoie de un curs intensiv.

Domnul Mehu m-a prezentat secretarei sale, iar ea a stat o zi întreagă cu mine arătându-mi cum să folosesc computerul, cum să scriu note și cum să fac intrările și ieșirile din sistemul de fișiere. Am memorat fiecare funcție a fiecărui buton de pe computer, apoi am desenat o replică exactă a tastaturii, pe o bucată de carton. Am petrecut trei zile lucrând la computer și am exersat trei nopți întregi pe tastatura mea de carton desenată de mână.

Dumnezeu trebuie să-mi fi ghidat degetele, pentru că în cea de-a patra zi am trecut testul de dactilografiere, obținând un scor perfect. Câteva zile mai târziu am trecut un test la engleză și am fost declarată

calificată să lucrez la Națiunile Unite. Am avut viziunea acestui lucru, am visat asta, m-am rugat pentru asta, iar acum asta aveam!

înainte să îmi dau seama, lucram ca funcționară, și în curând, am ajuns responsabilă cu dirijarea tuturor ajutoarelor ONU care ajungeau în Rwanda din străinătate — de la jeepurile noi, până la containerele cu alimente. Era o treabă importantă și încă nu-mi venea să cred că în urmă cu numai câteva luni mă ascundeam în baia cuiva, fără să știu dacă aveam să mor sau să trăiesc.

Eram dovada vie a puterii rugăciunii și a gândirii pozitive, care în fond sunt aproape același lucru. Dumnezeu este sursa energiei pozitive, iar rugăciunea este cea mai bună cale de a ajunge la puterea Sa.

Dumnezeu m-a adus pe un drum departe de baie și a pășit pas cu pas alături de mine: m-a salvat de ucigași; mi-a umplut inima cu iertare; m-a ajutat să învăț engleza; m-a dus la adăpost; mi-a oferit prieteni, casă și hrană; și-n cele din urmă, m-a prezentat domnului Mehu și mi-a dat slujba visată. Indiferent prin ce-am trecut în ultimele câteva luni, Dumnezeu nu m-a părăsit niciodată; niciodată n-am fost singură.

îmi iubeam noua mea slujbă; fiecare zi era și mai palpitantă decât cea dinainte. Erau atât de multe naționalități la Națiunile Unite, încât mă simțeam ca o turistă în propria mea țară, învățam continuu lucruri noi, întâlneam oameni diferiți și-mi perfectam engleza.

Și nu eram bogată doar în binecuvântarea Domnului, ci începusem să primesc și salariu. în scurt timp am reușit să le trimit bani mătușilor mele și să cumpăr hrană și haine noi pentru Aloise și copiii ei, pentru a le mulțumi pentru tot ce au făcut pentru mine. îmi oferiseră un cămin și o familie când aveam mai multă nevoie... dar știam că era timpul să plec.

Până la începutul lui octombrie, toți prietenii mei din tabăra franceză plecaseră din casa lui Aloise și totul în jurul meu începea să se schimbe. Mai bine de un milion de refugiați tutsi din genocidele din 1959 și 1973 se întorceau din întreaga lume în Rwanda, aducându-și cu ei copiii, nepoții, dar și noi moșteniri culturale sau limbi ciudate. Ei

schimbau sunetul și aspectul țării. S-au întors un milion de oameni din exil, același număr ca populația tutsi ucisă în genocid — un număr dincolo de capacitatea mea de a înțelege.

Când s-au întors tutsi, mai bine de două milioane de hutu au părăsit Rwanda temându-se de răzbunare. Cei mai mulți au ajuns să trăiască în tabere mizere de refugiați din alte țări, iar mulți au murit din cauza bolilor și a malnutriției. Peste tot era suferință. într-o zi, când voi fi învățat mai multe și voi fi economisit îndeajuns de mulți bani, voi lăsa în urmă tristețea țării mele. Dar deocamdată aveam de făcut unele mici schimbări. Viața în Rwanda se schimba, iar eu mă schimbam la rândul meu, odată cu ea.

L-am rugat pe Dumnezeu să-mi găsească o nouă casă unde să fiu înconjurată de dragoste și de sentimente pozitive. De data aceasta, El mi-a dat răspunsul la rugăciuni când am deschis ușa de la casa lui Aloise. în fața mea, cu lacrimi de bucurie în ochi, se afla draga mea prietenă și colegă de cameră, Sarah. Reușise să dea de mine și amândouă am țipat și ne-am aruncat una în brațele alteia. Am petrecut ore-n șir punându-ne la curent cu ce ni s-a întâmplat și am vărsat multe lacrimi. Mi s-a rupt din nou inima când i-am povestit cum pastorul îi trimisese pe frații noștri Augustine și Vianney afară în noapte — și cum au murit împreună. Am plâns pentru băieții pe care i-am iubit atât de mult și pentru restul familiei mele — Sarah îi cunoscuse și-i iubea pe toți.

— întotdeauna vom fi familia ta, a spus Sarah. Vino să trăiești în casa mea... vom fi din nou surori!

Sarah era o persoană specială pentru mine, iar oferta ei era atât de generoasă și tentantă, încât am acceptat-o pe loc. Mi-am împachetat lucrurile și m-am mutat în casa părinților ei, chiar în acea zi. Aloise nu a obiectat prea mult, deoarece casa lui Sarah era la 5 minute distanță și am promis să o vizitez des.

Nu mi-aș fi putut dori un cămin mai iubitor și mai liniștit decât casa lui Sarah. Părinții ei mai în vârstă erau căsătoriți de 55 de ani, dar tot se

hârjoneau și se iubeau ca niște adolescenți. Erau creștini devotați, mergeau la biserică în fiecare dimineață și se rugau împreună în fiecare seară. Era locul perfect pentru mine să-mi restabilesc strânsa legătură personală cu Dumnezeu... și locul perfect să-mi jelesc familia și să încep să mă vindec.

Inima mea rănită a reînceput încet să devină puternică, astfel încât să pot pune pe hârtie cuvinte pe care abia dacă îndrăzneam să le rostesc. Venise timpul să-i scriu fratelui meu Aimable, care se afla tot în Senegal și care habar nu avea dacă sunt măcar în viață. Am tot amânat această sarcină dureroasă, pe de o parte pentru că nu exista un serviciu de expediere a corespondenței, dar mai mult pentru că speram că dacă nu vedeam cuvintele, atunci poate că dureroasele evenimente nu s-au întâmplat cu adevărat. Dar se întâmplaseră — erau adevărate și în sfârșit începeam să le accept.

Am pus rozariul tatălui meu pe masă, lângă mine și am început să scriu: *Mult iubitul meu Aimable, aceasta este cea mai tristă scrisoare pe care am scris-o vreodată, cea mai tristă scrisoare pe care o vei primi vreodată...*

Capitolul 23 *îngroparea morților*

— Unde locuiesc părinții tăi? Această întrebare mi s-a adresat la câteva luni după ce am început lucrul la Națiunile Unite.

— Trăiesc doar în inima mea, am răspuns liniștită. Au fost uciși în genocid.

Slujba de la Națiunile Unite nu mă ajuta să uit de suferință. Cei mai mulți oameni care lucrau acolo erau din afara țării și când auzeau despre destinul familiei mele erau foarte curioși să afle cum am reușit să supraviețuiesc, când marea majoritate a oamenilor din tribul meu fuseseră uciși.

— îmi pare rău, a spus persoana cu care discutam. N-am știut. Sper că nu te-am supărat.

Numele său era colonelul Gueye și era ofițer senegalez responsabil pentru un număr de oameni din trupele de menținere a păcii ale ONU venite în Rwanda pentru a ajuta la stabilizarea țării.

I-am spus colonelului să nu-și facă griji. După toate prin care am trecut, întrebările erau cele mai mici probleme ale mele. I-am spus că încă mai aveam mătuși și un unchi, care locuiau în provincia mea natală Kibuye, deși nu i-am mai văzut de la începutul războiului.

— Ah, Kibuye... am câțiva soldați staționați acolo, a spus el. Dacă vreodată vei dori să-ți vizitezi rudele, voi fi bucuros să te duc foarte repede până acolo. Poți să-ți iei și o prietenă.

Era o ofertă extraordinară, pentru că o călătorie prin țară era în continuare dificilă și nesigură.

— Serios? Spuneți-mi când și voi fi gata, domnule colonel.

Două săptămâni mai târziu, Sarah și cu mine ne prindeam centurile într-un elicopter și ne înălțăm în zbor deasupra dealurilor verzi ale Rwandei, în timp ce ne țineam de mâini și chicoteam de entuziasm nedisimulat. Niciuna dintre noi nu mai zburase până atunci, așa că atunci când colonelul s-a oferit să ne ducă foarte repede, nu ne-am gândit că se referea la zbor!

în timp ce priveam în jos la frumoasa mea țară, îmi venea greu să cred cumplitul adevăr al genocidului. De câte ori îmi dorisem în timpul acelor zile întunecate să mă fi născut pasăre? De câte ori n-am visat că zbor din baie și mă înalț deasupra implacabilei orori? Și acum, iată-mă, zburam înapoi, să vizitez locul crimei. Durase o viață să scap din Mataba și să ajung în Kigali — iar acum am avut nevoie de doar 30 de minute să revin.

Mi-aş fi dorit ca Aimable să fi fost alături de mine, dar era imposibil. Poşta funcționa încă încet și au trecut câteva săptămâni până am primit în sfârșit răspuns de la el. îmi scria că era atât de fericit să audă de mine, încât nu-și găsea cuvintele ca să-și exprime emoțiile. Urmărise jurnalele de știri în timpul genocidului și se resemnase gândindu-se că întreaga noastră familie fusese omorâtă, la fel ca aproape toți ceilalți tutsi din Rwanda. N-ar fi avut cum să se întoarcă în țară în timpul holocaustului, fără să fi fost ucis el însuși.

Din păcate, pentru moment nu-și putea permite să se întoarcă acasă. Era student, n-avea niciun venit și se afla la 5 000 de kilometri distanță, în Senegal. Numai transportul cu avionul l-ar fi costat 2 000 de dolari americani, ceea ce era o sumă de neimaginat! Organizația europeană care îi finanța bursa refuzase să-i plătească călătoria spre Rwanda, spunând că era zonă de război și că era mult prea periculos. Fratele meu ar fi vrut să renunțe la şcoală și să vină să trăiască alături de mine, dar eu i-am spus că cel mai potrivit mod de a-i onora pe mama și pe tata era să-

și termine studiile cu cele mai bune note. Am convenit să ne scriem săptămânal și să strângem bani pentru o vizită viitoare. Iar acum, mulțumită acestui zbor gratuit către Mataba, vizitam vechea noastră casă fără singurul frate care mi-a mai rămas.

După ce elicopterul a aterizat, colonelul Gueye ne-a lăsat în tabăra militară, în mâinile responsabile ale unui tânăr căpitan pe nume Traore, care ne-a prezentat tuturor drept fiicele colonelului Gueye. Spre deosebire de șederile mele precedente în taberele militare, aici Sarah și cu mine aveam propria noastră cameră, paturi în care să dormim, mâncare delicioasă și respectul și bunăvoința fiecărui soldat. Ba chiar am stat cu ei până după miezul nopții, când și-au cântat cântecele tradiționale senegaleze, și am glumit cu toții. Sarah se simțea bine-venită și în siguranță, iar eu eram fericită că revenisem acasă.

A doua zi ne pregăteam pentru călătoria de opt kilometri până în satul meu, când căpitanul Traore a venit să-și exprime îngrijorarea cu privire la siguranța noastră. Genocidul încetase, dar ostilități încă mai existau, iar crimele erau la ordinea zilei. Căpitanul a insistat să ne trimită cu escortă înarmată — care consta din nu mai puțin de 24 de soldați și cinci vehicule blindate. Nu ne vom furișa în Mataba ca niște refugiați care se întorc; vom intra în sat cu mândria de luptători. Prea mult am fost umiliți în satul acela și mă simțeam bine să mă întorc cu capul sus.

Dar starea mea de spirit s-a transformat rapid într-o tristețe morbidă, în timp ce mergem pe sub cerul atât de familiar în copilărie. M-au podidit lacrimile când am intrat pe drumul pe care eu și frații mei mergeam adeseori, apoi când am trecut pe lângă clădirea pustie a școlii mamei mele și în sfârșit când am urcat pe poteca pe care ne duceam diminețile cu tata la scăldat, la Lacul Kivu.

Sarah mi-a înconjurat umerii cu brațul ca să mă consoleze, dar degeaba — nu puteam fi consolată. De asemenea, am văzut chipuri ascunse care se uitau pe furiș la noi prin ferestrele acoperite și dincolo de porțile închise... Chipuri ce aparțineau extremiștilor hutu care vânaseră și uciseseră atât de mulți dintre oamenii mei. Numai casele lor

rămăseseră în picioare, după ce ei au dat foc celor mai multe dintre casele oamenilor tutsi.

Și apoi am ajuns la casa familiei mele.

Era complet distrusă: fără acoperiș, fără ferestre, fără uși. Câțiva pereți parțial dărâmați rămăseseră în mijlocul pământului ars, unde am petrecut zile întregi ascultând la radio, în timp ce ucigașii își pregăteau masacrul. Am rătăcit printre ruinele din piatră, intrând prin camerele pustii care alcătuiseră cândva casa de vis a părinților mei. Nu mai rămăsese nicio urmă din mobila distrusă sau din hainele arse — bunurile noastre fuseseră furate înainte ca clădirea să fie incendiată.

Câțiva vecini tutsi care supraviețuiseră au văzut escorta noastră militară și au venit să mă salute. M-au informat despre evenimentele cumplite care se petrecuseră cât am stat în ascunzătoare, mi-au povestit cum a fost ucisă mama și unde au fost îngropate rămășițele ei.

Câțiva dintre prietenii lui Damascene m-au dus la groapa puțin adâncă unde îngropaseră în mare grabă ce mai rămăsese din el. Karubu, menajera noastră, a fost martoră la execuția fratelui meu și mi-a povestit tot ce s-a întâmplat.

Toate amintirile sfâșietoare și detaliile înspăimântătoare erau prea mult pentru mine. Abia începusem să mă vindec, iar acum simțeam cum rănile îmi sunt deschise cu forța din nou, de realitatea brutală. Am vrut să-i rog pe vecini și pe soldați să mă ajute să-i îngrop cum se cuvine pe mama și pe fratele meu, dar nu puteam vorbi. Blocajul din gât îmi oprea vocea, așa că le-am făcut semn soldaților să mă ducă înapoi în tabără.

în timp ce plecam, trecând pe lângă mormanele meschine de pământ care îi acopereau pe mama și Damascene, am simțit în gură gustul amar și murdar al urii. Pe drum, am privit chipurile care se uitau la noi pe furiș în timp ce treceam și am știut în inima mea că acei oameni aveau sânge pe mâinile lor — sângele vecinilor lor... sângele *familiei mele.* Aș fi vrut ca soldații să stropească cu benzină Mataba, iar apoi să aprind un chibrit care să transforme totul în scrum.

Când am ajuns în tabără, m-am dus direct la culcare, fără să vorbesc

cu nimeni. Sufletul meu era el însuși în război. Mă luptasem atât de mult să iert, dar acum mă simțeam păcălită pentru că am făcut asta; nu mai aveam niciun strop de iertare în suflet. Vederea casei în ruină și vizitarea mormintelor singuratice, uitate, ale celor iubiți, au înăbușit orice urmă de viață a sufletului meu iertător. Când vecinii mi-au spus istoria asasinării sadice a familiei mele, sentimentele de ură pe care credeam că le alungasem din sufletul meu au răbufnit cu violență din străfundul ființei mele, cu o nouă forță. Inima mea era însetată de răzbunare și turbam în sinea mea. *Animalele astea însetate de sânge! Sunt animale, animale, animalei*

M-am sucit și răsucit în pat ore în șir. Știam că diavolul mă ispitește — că mă îndepărtează de lumina lui Dumnezeu, de libertatea iertării Sale. Simțeam cum greutatea gândurilor mele negative mă trăgea departe de singura lumină care mă ghidase prin întuneric. Niciodată nu m-am simțit mai singură ca în noaptea aceea. Dumnezeu era cel mai adevărat prieten al meu, iar aceste sentimente ridicau un zid între noi. Știam că gândurile mele îi provoacă suferință, iar acest lucru mă tortura.

M-am dat jos din pat și am căzut în genunchi.

— Iartă-mi gândurile rele, Doamne, m-am rugat eu. Te rog... așa cum ai făcut de fiecare dată, ia de la mine această suferință și curăță-mi sufletul. Umple-mă cu puterea iubirii și iertării Tale. Și cei care au făcut aceste lucruri oribile sunt tot copiii Tăi, așa că lasă-mă să-i ajut și ajută-mă să-i iert. Oh, Doamne, ajută-mă să-i iubesc.

Brusc aerul mi-a inundat plămânii. Am scos un suspin greu de ușurare, iar capul mi-a căzut pe pernă apoi. Eram din nou împăcată. Da, eram tristă — extrem de tristă —, dar tristețea îmi facea bine. Am lăsat-o să mă cuprindă și mi-am dat seama că era curată, fără nicio urmă de amărăciune sau ură. îmi lipsea cu disperare familia mea, dar mânia care mă cuprinsese ca o boală malignă care recidivează dispăruse.

Oamenii care-mi răniseră familia se răniseră pe ei înșiși și mai mult, așa că meritau mila mea. Nu există niciun dubiu că vor trebui să fie

pedepsiți pentru crimele lor împotriva umanității și împotriva lui Dumnezeu. Se discuta deja la Națiunile Unite despre crearea unui tribunal internațional care să-i prindă pe cei responsabili și m-am rugat ca asta să se întâmple. Dar m-am rugat și pentru compasiune. I-am cerut lui Dumnezeu iertarea care va pune capăt ciclului urii — ura care a fost întotdeauna periculos de aproape de suprafață.

Știam că inima și mintea mea vor fi întotdeauna tentate să simă mânia — să găsească vina și ura. Dar am rezolvat acest lucru când sentimentele negative mă cuprindeau, nu așteptam să crească sau să mă macine. Mă întorceam imediat către Sursa adevăratei puteri: mă adresam lui Dumnezeu și lăsam ca iubirea și iertarea Lui să mă protejeze și să mă salveze.

Când am ridicat capul, am observat că luna era deja sus pe cer. I-am auzit pe soldați râzând și fredonându-și cântecele, așa că am ieșit afară. Sarah și cu mine ne-am zâmbit una alteia, apoi le-am zâmbit și celorlalți. Soldații aveau o petrecere și au rămas surprinși să vadă că mă alătur lor, cu un aer atât de fericit. Au dansat toată noaptea, în timp ce Sarah și cu mine i-am privit și i-am aclamat.

A doua zi l-am întrebat pe căpitan dacă mă poate duce înapoi în sat ca să-i pot îngropa cum se cuvine pe mama și fratele meu. El era îngrijorat cu privire la reacția pe care o avusesem cu o zi înainte și m-a întrebat dacă eram destul de puternică. L-am asigurat că eram, iar el mi-a dat aceeași escortă până în sat.

Pe drum ne-am oprit să le vedem pe mătușile mele Jeanne și Esperance, care locuiau în apropiere de vechea mea casă. Nu le mai văzusem de când au plecat din tabăra franceză. Niciuna dintre ele nu-și revenise complet din încercarea grea și probabil că nici nu-și vor reveni vreodată, dar cel puțin erau mult mai bine acum. Am avut o întâlnire emoționantă pe marginea drumului, dar mi-am ținut firea pentru îndatorirea solemnă care mă aștepta. Le-am spus să-i anunțe pe cei care doreau să-și ia la revedere de la mama și Damascene și să le spună să vină la vechea mea casă.

Cei mai mulți supraviețuitori tutsi ai genocidului din satul meu au ieșit afară și ni s-au alăturat, împreună cu câțiva prieteni hutu. O familie prietenă cu noi, Kayitare, a adus două sicrie; altcineva a adus o lopată și o Biblie; apoi am mers cu toții să recuperăm rămășițele. Mai întâi am săpat în locul unde era Damascene; niște vecini s-au îngrămădit în jurul meu, dându-mă ușor la o parte ca să mă protejeze să nu văd ce mai rămăsese din el.

I-am împins la o parte.

— E fratele meu — *trebuie* să-l văd, am insistat eu.

Nu cred că aș fi putut accepta vreodată faptul că Damascene era cu adevărat mort, dacă nu-i vedeam corpul cu ochii mei. Atunci am auzit lopata lovind un os și l-am văzut... i-am văzut cutia toracică. Primul lucru pe care l-am observat a fost că nu purta haine și mi-am amintit cum au încercat să-l umilească înainte de a-1 executa.

— Nu te uita, a spus Esperance.

Dar a trebuit să o fac — i-am văzut cutia toracică și nimic altceva. L-au tăiat bucăți — brațele, capul... *Oh, Doamne, scumpul meu Damascene, ce ți-au făcut?* Am scos un scâncet de animal.

Cineva s-a aplecat deasupra gropii, apoi s-a ridicat și s-a întors spre mine, ținând în mână craniul fratelui meu. Osul maxilarului era ieșit în afară, i-am văzut dinții... i-am recunoscut dinții. Tot ce mai rămăsese din minunatul său zâmbet era acolo, holbându-se la mine cu un rânjet strâmb, grotesc.

— Oh, nu... oh, Damascene... oh, binecuvântată Fecioară, Maica lui Dumnezeu!

Pământul s-a învârtit cu mine, m-am lovit cu capul de o piatră, apoi s-a lăsat întunericul.

Nu m-am așteptat să leșin, dar când mintea mea a conștientizat în sfârșit moartea fratelui meu, am simțit ca și cum tot oxigenul din lume a dispărut dintr-odată. Rudele și vecinii m-au readus în simțiri și m-au ridicat în picioare, apoi am pus rămășițele lui Damascene într-un sicriu și l-am luat cu noi s-o găsim pe mama. De această dată au insistat să nu-i

privesc corpul, spunând că era prea descompus și mi-ar face prea rău. Am acceptat pentru că ajunsesem la limita durerii. Indiferent de cât m-aș fi îmbărbătat, vederea mamei mele în asemenea stare ar fi fost prea mult pentru ca ochii mei iubitori să poată suporta. Am fost de acord să îngrop rămășițele mamei fără să le văd. în schimb, îmi voi aminti de ea cum era în timpul vieții... Așa cum va rămâne pentru totdeauna în inima mea și în visele mele.

Cât a bătut cuie cineva în capacul sicriului mamei, am privit chipurile prietenilor și rudelor mele — chipuri zdruncinate ce reflectau viețile lor zdruncinate. Era acolo verișoara mea, care fusese obligată să privească cum au fost măcelăriți cei trei fii ai săi; unchiul meu Paul, cel care cândva avea o voință de fier, era acum redus la o umbră a sa prin moartea iubitei sale soții și a celor șapte copii ai lor; și mătușile mele, ale căror soți erau morți și ai căror copii erau bolnavi, fără șanse de recuperare.

împărtășeam cu toții aceeași nenorocire care cuprinsese întregul sat, dar știam că oamenii adunați acum în jurul meu pierduseră mult mai mult decât mine. își pierduseră credința — și, în acest fel, aproape că și-au pierdut speranța. M-am uitat la sicriele mamei și al lui Damascene și m-am gândit la tata și la Vianney, ale căror rămășițe nu le voi recupera niciodată... și i-am mulțumit lui Dumnezeu. Poate că am pierdut totul, dar mi-am păstrat credința, iar asta mă făcea puternică. Mă făcea să mă simt mai bine și îmi spunea că viața încă avea un sens.

— Unde îi punem? Unde îi îngropăm? a întrebat unchiul Paul, plângând în timp ce mângâia coșciugele din pin crud.

— Acasă, am spus eu. îi ducem acasă și-i îngropăm acolo.

Am dus trupurile mamei și al fratelui meu acasă și am săpat o groapă mare în mijlocul uneia dintre camerele în care răsunau cândva râsetele și dragostea. Nu mai rămăsese niciun preot în sat, așa că am îndeplinit chiar noi ritualul de înmormântare. Am cântat câteva dintre imnurile preferate ale mamei și am spus mai multe rugăciuni. L-am rugat pe Dumnezeu să țină aproape de El familia mea și să aibă grijă de

sufletele lor minunate în rai, apoi mi-am luat rămas-bun.

— E timpul să mergem acasă, Sarah — e timpul să ne întoarcem la Kigali, am șoptit către prietena mea, sora mea adoptivă, care mă primise în casa ei și-mi oferise o nouă familie.

în scurtă vreme eram din nou în nori, zburând deasupra satului meu, deasupra durerii care ne-a întinat viețile... atât de sus încât am simțit că puteam atinge chipul lui Dumnezeu.

Capitolul 24
Iertarea celor vii

Știam că familia mea odihnea în pace, dar asta nu-mi alina în niciun fel suferința pierderii lor. Și nu mă puteam dezbăra de durerea paralizantă care mă încerca ori de câte ori îmi imaginam cum fuseseră uciși. în fiecare noapte mă rugam să fiu eliberată de agonie, de coșmarurile care îmi bântuiau somnul și care mă chinuiau în timpul zilei. A durat o vreme, dar, ca de obicei, Dumnezeu a răspuns la rugăciunile mele. De data aceasta, a făcut-o trimițându-mi un vis cum n-am mai avut niciodată în viața mea.

Eram într-un elicopter și zburam deasupra casei familiei mele, însă fusesem prinsă într-un nor întunecat. îi vedeam pe mama, tata, Damascene și Vianney sus deasupra mea, stând în cer, învăluiți într-o lumină caldă, albă, care radia o stare de liniște. Lumina s-a intensificat și s-a revărsat peste tot cerul, până când a înghițit norul întunecat care mă învăluia. Și apoi brusc, eram din nou cu familia mea. Visul era atât de real încât m-am întins și le-am simțit căldura pielii, blândețea atingerii lor. Eram atât de fericită, încât dansam în aer.

Damascene purta o cămașă albă ca zăpada și pantaloni albaștri. Se uita la mine cu o privire veselă, mi-a oferit zâmbetul său strălucitor. Mama, tata și Vianney stăteau în spatele său, se țineau de mâini și radiau către mine.

— Hei, Immaculee, e bine să vedem că încă te facem fericită, spuse frumosul meu frate. Ai fost destul de mult posomorâtă și trebuie să încetezi să mai plângi. Uită-te la locul minunat în care ne aflăm... poți vedea cât suntem de fericiți? Dacă vei continua să crezi că suferim, ne vei obliga să revenim la durerea pe care am lăsat-o în urma noastră. Știu cât de dor îți este de noi, dar chiar vrei să ne întorcem și să suferim?

— Nu, nu, Damascene, am strigat eu, în timp ce lacrimi de bucurie îmi curgeau din ochi. Nu vă întoarceți aici! Așteptați-mă acolo și mă voi alătura vouă. Când Dumnezeu va termina cu mine în această viață, voi veni la voi.

— Te vom aștepta aici, dragă surioară. Acum, vindecă-ți sufletul. Trebuie să iubești și să-i ierți pe cei care au greșit față de noi.

Familia mea a începu să se retragă în cer, până ce a dispărut complet. Eu mă aflam în continuare deasupra casei noastre, dar nu mai eram într-un nor întunecat... și nici în elicopter. Zburam ca o pasăre deasupra satului meu, deasupra casei pastorului, deasupra taberei franceze, deasupra pădurilor și râurilor și cascadelor din frumoasa mea țară — mă avântam în zbor deasupra Rwandei.

Mă simțeam atât de eliberată de durere și suferință încât am început să cânt de bucurie. Am cântat din toată inima mea, iar cuvintele îmi ieșeau din gură parcă rostogolindu-se de fericire. Cântecul era *Mwami Shimirwa,* care în Kinyarwanda înseamnă *Mulțumesc Doamne pentru iubirea care este mai presus de înțelegerea noastră.*

Cântecul meu a trezit întreaga casă, deoarece era în mijlocul nopții. Mama lui Sarah a venit în fugă în camera mea, îngrijorată că m-am îmbolnăvit și delirez de febră.

începând din acea noapte, lacrimile au început să mi se usuce, iar durerea să se stingă. N-am mai agonizat gândindu-mă la soarta familiei mele. Am acceptat că întotdeauna îi voi jeli și le voi simți lipsa, dar nu voi mai petrece nicio clipă gândin- du-mă la ceea ce au îndurat. Trimițându-mi acel vis, Dumnezeu mi-a arătat că familia mea se afla într-un loc mai presus de orice suferință.

Dar mi-a arătat și că trebuia să fac un nou drum până în satul meu.

Câteva săptămâni mai târziu, colonelul Gueye m-a dus din nou cu elicopterul, de data aceasta într-un raid. Peisajul ținuturilor copilăriei nu m-a mai întristat; eram acum încurajată de amintirile calde răscolite de imaginile și zgomotele din jurul meu. Am umblat împreună cu prietenii mei prin plantația de banane a mamei și prin lanurile tatei de cafea din zona montană. Le-am spus mătușilor mele că dacă nu le era frică să iasă afară, puteau culege recolta ca să se poată întreține.

Mătușa Jeanne mi-a spus să nu-mi fac griji că le-ar putea fi frică: avea o armă și învățase să o folosească. Data viitoare voi fi pregătită, spuse ea.

Data viitoare, m-am gândit cu un oftat profund.

M-am dus la vechea noastră casă, pentru a-i vizita pe mama și pe Damascene. Am îngenunchiat la mormintele lor și le-am povestit tot ce se întâmplase de când i-am văzut ultima oară. Le-am povestit despre slujba mea la Națiunile Unite și despre ce plănuiam să fac în viitor. îmi era dor să le văd chipurile și să le aud vocile și am plâns. Dar de această dată, lacrimile îmi aduceau alinare, nu suferință.

Apoi a venit vremea să fac lucrul pentru care venisem.

Am ajuns la închisoare după-amiaza târziu și am fost întâmpinată de Semana, noul primar din Kibuye. înainte de genocid, Semana fusese profesor, coleg și bun prieten de-al tatei — era ca un unchi pentru mine. Patru din cei șase copii ai săi fuseseră uciși în timpul măcelului și i-am spus că trebuie să aibă credința că micuții săi erau cu Dumnezeu.

— Se vede cât de mult s-a schimbat lumea; copiii au acum grijă de părinți, a răspuns el trist.

Ca primar, Semana era un politician puternic care i-a arestat și i-a băgat la închisoare pe ucigașii care ne-au terorizat regiunea. A interogat sute de Interahamwe și știa mai bine decât oricine cine pe cine ucisese.

Și știa de ce venisem să-1 văd.

— Vrei să-1 cunoști pe liderul bandei care i-a ucis pe mama ta și pe Damascene?

— Da, domnule, vreau.

L-am urmărit pe fereastra biroului său în timp ce traversa curtea către o celulă, apoi cum se întorcea împingând înaintea sa un om în vârstă, neîngrijit și care șchiopăta. Când s-au apropiat, am sărit brusc în picioare, recunoscându-1 pe bărbat. Numele său era Felicien și era un om de afaceri hutu de succes, cu ai cărui copii mă jucam la școala primară. Fusese un bărbat înalt și prezentabil, care purta întotdeauna costume scumpe și care avea maniere impecabile. M-am cutremurat amintindu-mi că a sa era vocea pe care o auzeam strigându-mi numele când m-au căutat ucigașii la casa pastorului. Felicien mă vânase.

Semana l-a împins pe Felicien în birou, iar acesta s-a împiedicat și a căzut în genunchi. Când și-a ridicat privirile din podea și a văzut că eu eram cea care îl aștepta, a devenit livid. Și-a ferit privirile și a rămas cu capul în podea.

— Ridică-te, criminalule! a strigat Semana. Ridică-te și ex- plică-i acestei fete de ce familia ei este moartă. Explică-i de ce i-ai ucis mama și de ce i-ai măcelărit fratele. Ridică-te, am spus! Ridică-te și spune-i!

Semana striga din ce în ce mai tare, dar omul a rămas ghemuit, prea stânjenit ca să se ridice și să se uite la mine.

Hainele sale murdare atârnau ca niște zdrențe pe trupul său emaciat. Pielea sa era pământie, umflată și plină de zgârieturi; iar ochii săi erau încețoșați și acoperiți de cruste. Chipul său cândva atrăgător era acoperit de o barbă jegoasă și încâlcită; iar picioarele goale erau acoperite de răni deschise care supurau.

Am lăcrimat la vederea suferinței sale. Felicien lăsase diavolul să pătrundă în inima sa și răul îi ruinase viața ca un cancer. Era acum victima victimelor sale, sortit să trăiască în chinuri și regrete.

— El a jefuit casa părinților tăi și a distrus plantația familiei tale, Immaculee. Am găsit utilajele agricole de la ferma tatălui tău acasă la el, nu-i așa? strigă Semana la Felicien. După ce i-a ucis pe Rose și Damascene, a continuat să te caute pe tine... vrea să te omoare, astfel

încât să vă poată lua proprietatea. Nu-i așa, porcule? țipă din nou Semana.

Am tresărit, lăsând să-mi scape un suspin involuntar. Semana se uită la mine surprins de reacția mea și nedumerit de lacrimile care-mi șiroiau pe față. El îl înșfacă pe Felicien de gulerul cămășii și-l ridică în picioare.

— Ce ai să-i spui ei? Ce ai să-i spui lui Immaculee?

Felicien plângea în hohote. îi simțeam rușinea. Se uită la mine pentru un moment, suficient ca privirile să ni se întâlnească. M-am întins spre el, i-am atins ușor mâinile și am spus încet ceea ce venisem să spun.

— Te iert.

Inima mi s-a ușurat pe dată și am văzut cum dispare tensiunea din umerii lui Felicien, înainte ca Semana să-1 împingă afară pe ușă și apoi spre curte. Doi soldați l-au înhățat pe Felicien de coate și l-au târât spre celula sa. Când Semana a revenit, era furios.

— Ce-a fost asta, Immaculee? Acesta era omul care ți-a ucis familia. L-am adus ca să-l întrebi... să-l scuipi în ochi dacă vrei. Dar tu l-ai iertat! Cum ai putut face asta? De ce l-ai iertat?

I-am răspuns spunându-i adevărul:

— Iertarea este tot ce-i pot oferi.

Epilog
Dragoste nouă, viață nouă

Este imposibil să prevezi cât timp îi trebuie unei inimi rănite să se vindece. Eu am fost însă binecuvântată: cu ajutorul lui Dumnezeu, inima mea a fost din nou destul de puternică pentru a iubi, după încă doi ani. Dar în timp ce mă vindecam, am dus o viață liniștită, meditativă.

Am continuat să lucrez la Națiunile Unite și să locuiesc cu familia lui Sarah, iar în timpul liber făceam voluntariat la un orfelinat din Kigali, devenind o soră mai mare pentru zeci de copii traumatizați și singuri. I-am căutat mereu pe frații de care am avut grijă în tabăra franceză — nu i-am găsit niciodată, dar am găsit în schimb o mulțime de alți copii care aveau nevoie de dragoste.

La sfârșitul anului 1995, m-am reîntâlnit în cele.din urmă cu Aimable. Administratorii bursei sale au decis că Rwanda era suficient de sigură și că se putea călători, motiv pentru care i-au plătit biletul spre casă. Ne-am scris des și am vorbit la telefon de câteva ori în timpul anului, dar încă nu eram pregătiți să ne vedem față în față. N-o să uit niciodată întâlnirea noastră de la aeroport. în loc de o avalanșă de emoții, reîntâlnirea noastră a fost rezervată, de parcă ne-am fi protejat inimile. Ne-am îmbrățișat și ne-am sărutat, dar cu grijă, pentru că mă temeam de durerea lui, iar el de a mea. Ne-a fost greu să ne privim în ochi, știind că dacă adevăratele noastre sentimente ar

fi ieșit la iveală, n-am mai putea să le controlăm — că dacă am fi început să plângem, nu ne-am mai fi putut opri niciodată.

Fratele meu și cu mine am ieșit la un restaurant, împreună cu câțiva prieteni de-ai mei și ne-am jucat bine rolurile pe toată durata cinei, discutând despre studiile sale și despre slujba mea, ba chiar râzând la glumele prietenilor mei. Dar mai târziu în acea noapte, când erm singură în pat, mi-am dat frâu liber lacrimilor. Sunt sigură că și el a făcut la fel.

A doua zi ne-a fost mai ușor să fim împreună. Ne iubeam atât de mult încât ne făcea bine să ne aflăm unul în compania celuilalt, chiar dacă văzându-ne retrăiam amintirea dureroasă a tragediei familiei noastre. Am vrut să-i spun că eram destul de puternică ca să fac față durerii și am vrut să-l consolez, dar instinctiv știam că era inconsolabil. După o vreme, a devenit clar că acceptasem tacit să nu discutăm despre cele întâmplate familiei noastre. Le spuneam tuturor pe nume, dar vorbeam despre ei ca și cum ar fi fost vii — era singura modalitate de a suporta situația. Am continuat la fel și în scrisori și în convorbirile telefonice avute în următorii doi ani. Lucrurile nu s-au schimbat nici când Aimable a absolvit ca doctor în medicină veterinară și s-a mutat la Kigali. Ne vedeam în fiecare zi, dar menționam genocidul în termeni foarte generali, de parcă li se întâmplase altora. Când s-a dus să viziteze mormintele mamei și al lui Damascene la Mataba, nu mi-a cerut să-l însoțesc.

De atunci lucrurile nu s-au schimbat între noi. Aimable încă locuiește la Kigali, este un doctor de succes și are o soție frumoasă și un copil. Ne iubim foarte mult și suntem la fel de apropiați ca întotdeauna, vorbim des și ne scriem cel puțin o dată pe săptămână. Totuși, după mai bine de un deceniu, n-am vorbit niciodată despre familia noastră la timpul trecut. Cred că este modul prin care le menținem vie amintirea.

Am petrecut multe seri izolată în rugăciune și meditație la un centru iezuit din apropiere, care a devenit o a doua casă pentru mine. Era acel mediu liniștit în care puteam din nou să simt legătura puternică, intimă

cu Dumnezeu, care m-a salvat în timpul lunilor lungi petrecute în ascunzătoare.

Pe măsura ce inima mea își revenea, am început să visez la cum îmi voi împărți viața cu cineva special, la familia pe care o voi avea, familie de care să am grijă și pe care să o iubesc. Eram însă agitată... Mi-am amintit de experiența cu John și nu doream să-mi supun fragila inimă unei relații care putea să nu ducă nicăieri și care să se termine în mod dureros. Așa că, după cum învățasem să fac ori de câte ori mă confruntam cu o problemă sau treceam printr-o încercare, am apelat la Dumnezeu. Dacă doream o căsnicie ca-n rai, ce alt pețitor mai bun ar fi putut exista?

Biblia ne spune că dacă cerem, ni se va da, și exact asta am și făcut: i-am cerut lui Dumnezeu să mi-1 aducă pe bărbatul visurilor mele. Nu voiam să mă înșel singură — voiam să fiu bine înțeleasă cu privire la genul de persoană pe care mi-1 va trimite Dumnezeu. Așa că am luat o bucată de hârtie, m-am așezat și am schițat chipul persoanei cu care doream să mă mărit, apoi am scris înălțimea și alte trăsături fizice. Am cerut un bărbat cu un caracter puternic, dar cu o personalitate caldă; un om bun, iubitor și tandru, care avea simțul umorului și principii morale puternice; care să mă iubească pentru ceea ce sunt; care iubește copiii la fel de mult ca mine; și mai presus de toate, care-1 iubește pe Dumnezeu.

N-am vrut să-i dau lui Dumnezeu un termen, dar pentru că nu am impus restricții de rasă, naționalitate sau culoare — și având în vedere că pe planetă sunt mai bine de cinci miliarde de oameni — mi-am imaginat că șase luni ar fi un interval de timp rezonabil, în care Domnul să-mi trimită sufletul pereche.

Am adăugat totuși o pretenție: pentru că iubeam atât de mult rozariul și pe Sfânta Fecioară și pentru că atât de multe alte aspecte ale catolicismului erau foarte importante pentru mine, i-am spus lui Dumnezeu că mai bine mi-ar trimite un catolic. Voiam să fiu sigură că nu vor exista tensiuni în căsnicia mea din cauza religiei și că soțul meu îl

venera pe Dumnezeu așa ca mine.

De îndată ce a fost clar pentru mine ce voiam, am început să vizualizez, crezând în sufletul meu că lucrurile deja se întâmplau. Pusesem totul în mâinile lui Dumnezeu și știam că era doar o chestiune de timp până ce El mă va binecuvânta cu dorința mea. Dar ca să accelerez lucrurile, am scos rozariul roșu și alb al tatălui meu și am început să mă rog ca soțul meu să mi se arate. Și trei luni mai târziu, a facut-o: domnul Bryan Black, care venea trimis de Dumnezeu, prin bunăvoința Națiunilor Unite, din America!

în mod ironic, Bryan venea în țară să ajute la înființarea Tribunalului Penal Internațional pentru Rwanda, Curtea Națiunilor Unite care îi judeca pe cei responsabili pentru plănuirea genocidului. Bryan lucra de mai mulți ani pentru Națiunile Unite și era entuziasmat să facă parte dintr-o misiune care îi va aduce pe ucigași în fața justiției. în ceea ce mă privește, am simțit că era în misiune din partea lui Dumnezeu.

Când l-am văzut pentru prima dată pe Bryan la sediul Națiunilor Unite, m-am gândit că arăta exact ca omul pe care îi cerusem lui Dumnezeu să mi-1 trimită. Mai târziu, când am trecut pe lângă el pe hol și am văzut blândețea din privirea sa, am fost sigură că el era *alesul.* încă de când mi-am pus credința în Dumnezeu, am așteptat ca El să-l aducă pe Bryan la mine... și a făcut-o.

Bryan m-a invitat în oraș și am petrecut minunat împreună. La sfârșitul serii, eram sigură că ne potriveam perfect și că el era persoana alături de care mi-aș petrece tot restul vieții... numai dacă ar fi catolic! Mi-am luat inima în dinți și i-am pus marea întrebare:

— Ce religie ai?

— Sunt catolic.

Am vrut să sar în brațele lui și să strig:

— Slavă Domnului! Bine ai venit în viața mea — ești aici pentru a rămâne!

Dar m-am gândit că l-aș speria pe bietul băiat. Așa că în schimb, i-

am luat mâna, am zâmbit și am spus:

— Și eu.

Nu l-am împovărat niciodată pe Bryan cu întreaga poveste a coşmarului prin care am trecut în timpul genocidului, în schimb el m-a ascultat ori de câte ori inima mi-a fost grea și m-a lăsat să plâng pe umărul său când am simțit nevoia s-o fac.

Doi ani mai târziu, Bryan și cu mine ne-am căsătorit printr-o ceremonie tradițională ruandeză și am ajuns în America la scurt timp după aceea, în 1998. Avem o căsnicie bazată pe iubire și sprijin moral și emoțional, iar Dumnezeu ne-a binecuvântat cu doi copii frumoşi, fiica noastră Nikeisha și fiul nostru Bryan jr. în fiecare dimineață când mă trezesc și-i văd pe micii mei îngerași, văd frumusețea și puterea lui Dumnezeu pe chipurile lor. N-am încetat niciodată să-I mulțumesc pentru toate darurile Sale prețioasele.

Dumnezeu rămâne parte din viața mea în fiecare zi și sub orice formă; El mă susține, mă protejează și mă împlinește. El mă face să fiu o soție mai bună, o mamă mai bună și o persoană mai bună. Tot El m-a ajutat să-mi fac o carieră. După ce s-au născut copiii mei, am vrut să-mi reiau viața activă, dar să-ți găsești o slujbă bună în New York este chiar și mai greu decât a fost în Kigali după genocid — erau atât de mulți oameni și atât de puține slujbe!

Dar l-am rugat pe Dumnezeu să-mi ghideze pașii, apoi am căutat slujba pe care o doream — la Națiunile Unite, în Manhattan. Odată ce am știut unde doream să lucrez, am început să văd cu ochii minții cum deja aveam o slujbă acolo, folosind aceeași tehnică a gândirii pozitive pe care am folosit- o mereu: crede și vei primi! Am intrat pe site-ul ONU și am printat lista cu numele angajaților și funcțiile acestora, apoi am scris numele meu pe acea listă. Ba chiar mi-am adăugat și un număr de interior! Am agățat lista în cui pe perete și am privit-o în fiecare zi. Desigur, am completat și o cerere, am trimis un curriculum vitae și am dat o serie de telefoane pentru a urmări documentele depuse — dar

același lucru l-au făcut și alte mii de oameni. Am continuat să privesc lista crezând că slujba era a mea și m-am rugat în fiecare zi, până când a sunat telefonul. Desigur, eram pe lista scurtă din sute de alți aplicanți, iar după ce m-am dus la interviu, am primit slujba. N-am încetat niciodată să mă minunez de puterea lui Dumnezeu!

Este aceeași putere pe care am simțit-o propulsându-mă în următoarea fază a vieții mele. Dumnezeu mi-a salvat sufletul și mi-a cruțat viața cu un scop: El m-a lăsat în viață ca să-mi spun povestea altora și să arăt cât mai multor oameni puterea vindecătoare a iubirii și a iertării Sale.

Sunt oameni pe care i-am lăsat în urmă și pe care trebuie să-i ajut. Sper să mă întorc în Rwanda cât de des pot pentru a readuce speranța în inimile supraviețuitorilor genocidului, în special ale copiilor orfani. în prezent înființez o fundație care va ajuta victime de pretutindeni ale genocidului și ale războiului să-și vindece corpul, mintea și sufletul.

Mesajul lui Dumnezeu trece dincolo de granițe: Oricine din lumea asta poate învăța să-i ierte pe cei care i-au rănit, oricât de mică sau mare este acea rană. Văd acest lucru în fiecare zi. De pildă, i-am spus povestea mea unei noi prietene, iar câteva zile mai târziu m-a sunat să-mi spună că experiența mea o inspirase să-l caute pe un unchi de-al său, de care fusese foarte apropiată cândva, dar cu care nu mai vorbise de ani de zile.

— Ne-am certat foarte tare, iar eu am fost atât de furioasă, încât am jurat că nu voi mai vorbi niciodată cu el, mi s-a confesat ea. Dar după ce am auzit cum ai reușit tu să-i ierți pe oamenii care ți-au ucis familia, am simțit nevoia să iau telefonul și să-l sun. Nu mi-am cerut scuze, ci pur și simplu mi-am deschis inima și l-am iertat. în scurtă vreme am ajuns să vorbim ca înainte, cu multă dragoste. Nu ne-a venit să credem că am irosit atât de mulți ani.

La fel, o supraviețuitoare a genocidului a cărei familie fusese ucisă m-a sunat nu de mult din Rwanda, plângând la telefon și rugându-mă să-i explic pașii pe care i-am parcurs ca să-i iert pe ucigași.

— Am crezut că ai fost nebună să-i ierți, Immaculee — să-i scutești de povară. Dar durerea și amărăciunea pe care le port în inima mea de 11 ani aproape că m-au omorât. Am fost atât de nefericită încât nu mai am energie să trăiesc. însă am tot auzit oameni vorbind despre cum i-ai iertat pe ucigașii familiei tale și despre cum ai continuat să-ți trăiești viața... despre faptul că ești fericită și ai un soț, copii și o carieră! Trebuie să învăț și eu să renunț la ura mea. Am nevoie să pot trăi din nou.

I-am spus cum mi-am pus toată nădejdea în Dumnezeu și i-am povestit tot ce am făcut ca să iert și să merg mai departe... tot ce am scris în această carte. Mi-a mulțumit, iar mai târziu mi-a povestit că și ea i-a cerut lui Dumnezeu să o ajute să-i ierte pe ucigași.

Apoi a fost o femeie din Atlanta, care m-a abordat cu lacrimi în ochi la sfârșitul unei conferințe pe care am ținut-o acolo. Mi-a spus că părinții ei fuseseră uciși în holocaustul nazist, când ea era bebeluș:

— Toată viața, inima mea a fost încărcată de furie... Am suferit și am plâns după părinții mei atât de mulți ani. Dar m-a inspirat povestea ta și faptul că ai reușit să ierți. Toată viața am încercat să-i iert pe oamenii care mi-au omorât părinții, iar acum cred că pot să o fac. Pot să mă eliberez de furie și să fiu fericită.

La același seminar, o doamnă în vârstă de 92 de ani m-a îmbrățișat strâns. Era atât de emoționată încât abia mai putea să vorbească, dar și-a regăsit vocea. N-o să-i uit niciodată cuvintele:

— Am crezut că e prea târziu pentru mine să iert. Am așteptat pe cineva să-mi spună ceea ce tu tocmai ai spus — trebuia să aflu că e posibil să ierți ceea ce e de neiertat. Acum sunt împăcată.

Cât despre țara în care m-am născut, știu că Rwanda se poate vindeca dacă fiecare suflet învață lecția iertării. Zeci de mii de oameni care au fost în închisoare pentru că au ucis în timpul genocidului încep să fie eliberați în orașele și satele lor, așa că acum este momentul să iertăm. Rwanda poate fi din nou un paradis, dar va fi nevoie de iubirea întregii lumi pentru a vindeca ținutul meu natal. Și asta pentru că ceea ce s-a

întâmplat în Rwanda ni s-a întâmplat tuturor — umanitatea a fost rănită de genocid.

Iubirea unei singure inimi poate face diferența. Cred că putem vindeca Rwanda — și lumea noastră — vindecând, pe rând, câte o inimă.

Sper ca povestea mea să ajute.

Postfață 2014

Este greu de crezut că au trecut 20 de ani de la vacanța de Paște din 1994, când frumoasa mea țară Rwanda a fost înghițită de o tornadă de ură umană, cunoscută azi drept unul dintre cele mai sângeroase genocide din istoria omenirii. Sunt două decenii de când asasinatele sălbatice au pus capăt vieților a mai bine de un milion de bărbați, femei și copii inocenți; mi-a furat familia și aproape pe toți cei pe care i-am iubit; mi-a lăsat țara și lumea în ruină.

Uneori, dacă stărui prea mult asupra celor 91 de zile pe care le-am petrecut în ascunzătoare, în timp ce în jurul meu crimele se dezlănțuiseră, amintirea tragediei mele devine atât de acută, încât parcă totul s-ar fi întâmplat ieri. în alte dăți, fie în timp ce vizitez o școală nou înființată care își deschide porțile în Rwanda, fie când ascult râsetele copiilor mei fericiți și sănătoși care se joacă, ororile prin care am trecut nu par nimic mai mult decât un fragment încețoșat dintr-un vis urât și de demult, pe care l-am avut într-o altă dimensiune a vieții.

Genocidul mi-a schimbat pentru totdeauna percepția asupra timpului. în timpul frecventelor percheziții pe care ucigașii le-au făcut în casa pastorului Murinzi, fiecare secundă pe care am petrecut-o ghemuită în ascunzătoarea secretă din baie a părut un an. Dar din momentul în care mi-am deschis sufletul

către Dumnezeu prin rugăciune și am simțit pe umărul meu mâna protectoare a binecuvântatei Fecioare Maria, am fost transportată într-un loc al păcii, în care timpul înceta să existe, inima îmi era atinsă de eternitate, teama mi-a fost înlocuită de iertare, iar îndoiala a fost risipită de siguranța că voi fi întotdeauna un copil iubit al Domnului.

Când holocaustul a luat sfârșit, carnagiul și nenorocirile rămase în urmă au fost atât de copleșitoare încât eram sigură că, fie și dacă Dumnezeu face un mare miracol, va fi nevoie de cel puțin 20 de ani pentru ca noi cei câțiva supraviețuitori să ne îngropăm morții. Nimeni nu se îndoia că trebuia să treacă generații pentru ca economia să fie pusă pe picioare, pentru a reconstrui casele arse din temelii și pentru a vindeca rănile fizice, psihologice și emoționale ale fiecărui supraviețuitor în parte, inclusiv ale mele.

Am aflat însă că Dumnezeu nu acționează după timpul oamenilor și că miracolele se petrec prin rugăciunile noastre, și nu conform calendarelor noastre. Pentru mine nu există o mai mare dovadă a existenței miracolelor decât profunzimea, anvergura și viteza cu care țara mea natală din Africa a fost refăcută și transformată... nici o mai mare dovadă a iubirii și iertării, a puterii de a ne vindeca suferința și de a ne îmbogăți viețile, decât nesfârșitele binecuvântări care îmi umplu viața astăzi sau decât pacea pe care o simt și o păstrez în suflet.

în paginile următoare, va fi o onoare și o bucurie pentru mine să vă povestesc despre câteva din miracolele la care am fost martoră în ultimele două decenii, o exemplificare a nesfârșitelor binecuvântări pe care Dumnezeu mi le-a oferit cu generozitate.

Am plecat din Rwanda în 1998, după ce am fost avertizată că viața mea era în pericol. Trecuseră doar patru ani de când liderii responsabili pentru genocid fuseseră înlăturați, iar noul guvern încerca să asigure populației un trai decent. însă majoritatea oamenilor trăiau sub amenințarea constantă a foametei sau sub pericolul de a fi atacați de armata de ucigași care se regrupase în țara vecină, Zair.

Șomajul era endemic; cei mai mulți supraviețuitori își pierduseră casele, familiile și mințile. Mulți fuseseră nevoiți să-și caute adăpost în taberele mizere pentru deportați, unde boala, violul și foamea erau la ordinea zilei.

Am fost binecuvântată întru cât, prin puterea rugăciunii, am primit una dintre puținele slujbe care existau în întreaga Rwandă. Dar deși trăiam mult mai bine decât marea majoritate, eram într- un pericol constant. Simpla mea existență reprezenta o amenințare la adresa ucigașilor care mă vânaseră — scăpaseră ani de zile de arest, dar se temeau că într-o zi i-aș putea identifica și da pe mâna autorităților. Nu voiam să-mi părăsesc țara, pentru că și așa pierdusem atât de mult, abia mă reîntâlnisem cu Aimable, singurul frate supraviețuitor, care studia în străinătate la începerea asasinatelor. Dar când am rămas însărcinată cu primul meu copil, am știut că nu am de ales.

Am vrut să-mi vizitez încă o dată satul natal Mataba, să-i mulțumesc pastorului pentru că m-a ascuns și să vizitez ruinele casei părintești, să îngenunchez la mormântul mamei și să-mi iau un ultim rămas-bun. însă m-am temut prea mult pentru copilul meu nenăscut; nu m-aș fi simțit în siguranță, înconjurată de foștii mei vecini hutu care fie au rămas indiferenți, fie au participat activ la asasinarea familiei și a prietenilor mei.

După cum am procedat pe toată durata genocidului, mi-am pus încrederea în Dumnezeu și m-am rugat să fiu îndrumată spre o nouă casă, unde să-mi pot crește copilul în pace și unde să-mi pot îndeplini promisiunea pe care am făcut-o față de El în timp ce eram în ascunzătoare, aceea de a răspândi mesajul Său de iubire și iertare către cât mai mulți oameni.

Ca întotdeauna, rugăciunile mele au primit răspuns. Am început o nouă viață, într-o casă în America — o viață care întrecea cele mai frumoase vise pe care le-aș fi putut avea ca fetiță crescută într-un sătuc din Africa.

La doar câțiva ani după ce aterizam la New York ca refugiată,

lucram Ia sediul din Manhattan al Națiunilor Unite şi îi creș- team pe frumoasa mea fiică, Nikki, și pe dragul meu fiu, B.J. Serviciul cu normă întreagă departe de casă și rolul de soție și de mamă mă făceau să am o viață foarte ocupată, dar mi-am făcut mereu timp seara, după ce toată lumea se culca, să-mi țin promisiunea făcută, lucrând la manuscrisul acestei cărți. Când am terminat de scris povestea, n-aveam nicio idee ce să fac cu acel maldăr de hârtie. Așa că m-am rugat din nou la Dumnezeu să mă îndrume, iar El m-a călăuzit exact unde trebuia să merg ca să-mi văd cuvintele publicate: o sesiune de autografe. Acolo l-am cunoscut pe dragul meu prieten Dr. Wayne Dyer, care a avut un rol esențial în publicarea poveștii mele.

Când *Mărturie din iad* a fost publicată în 2006, am crezut că mi-am ținut promisiunea făcută lui Dumnezeu. Eram încântată să-mi văd cartea tipărită și mă rugam ca povestea mea să-i ajute pe alții să lupte cu propriile greutăți, suferințe și dureri. Am avut un sentiment profund de împlinire, ca atunci când ajungi la capătul unei călătorii lungi. Dar greșeam — publicarea cărții mele a fost doar *începutul* unei călătorii care m-a dus în jurul lumii și mi-a deschis o cale spirituală pe care continui să o urmez și să o explorez.

în acest scop, la câteva zile de la publicarea cărții mele, am primit o invitație de a vorbi în fața unui public numeros despre importanța eliberării sufletului de mânie și ură prin iertare. Mi s-a cerut să vorbesc despre cum am reușit să-i iert pe ucigașii familiei mele. Atât de mulți oameni m-au abordat după conferință și mi-au spus că povestea mea i-a ajutat să ierte și să se vindece, încât am știut de îndată că viața mea s-a schimbat pentru totdeauna. Nu mă voi mai întoarce la slujba mea de la Națiunile Unite, în schimb mi-am găsit chemarea. Am decis să-mi dedic viața povestirii propriei mele povești și răspândirii mesajului că toate inimile pot fi vindecate prin puterea iubirii și a iertării.

Este o misiune care îmi îmbogățește continuu viața, îmi aduce noi prieteni și-mi oferă oportunități nenumărate de a învăța lecții spirituale

pe care să le împărtășesc cu alții în locuri pe care n-am visat niciodată să le vizitez și despre care nici nu știam că există.

Am făcut atât de multe călătorii minunate ca să-mi spun povestea, încât ar trebui să scriu o nouă carte, în care să descriu toate miracolele pe care le-am văzut, așa că o să vă spun doar câteva dintre ele. Fiecare din aceste călătorii mi-a întărit în felul ei credința în importanța de a le împărtăși celorlalți lecțiile pe care le-am învățat în timpul genocidului, despre puterea pe care o au iubirea și iertarea de a ne vindeca inimile și de a aduce pace în lumea noastră.

Una din primele mele călătorii în străinătate a fost către Islanda, o țară cât se poate de diferită de Rwanda atât din punct de vedere cultural cât și geografic. Rwanda nu e departe de ecuator și se face referire adesea la ea ca la *ținutul primăverii eterne,* datorită climatului său temperat pe toată durata anului, a cerului însorit, a plantelor pline de flori, a bogăției pădurilor și terenurilor agricole, a vântului blând. Islanda este mai aproape de Polul Nord decât de ecuator și, cel puțin din punctul meu de vedere, își merită numele pentru că cea mai mare parte din uscat este acoperită de gheață!

Am văzut foarte puțină vegetație verde și mi s-a spus că uneori soarele nu răsare săptămâni întregi, lăsând țara în întuneric sau într-un crepuscul continuu. Oriunde mă uitam nu vedeam decât stâncă, zăpadă și gheață, exceptând locurile în care se înalță fumul focurilor care izbucnesc din pământ prin mari fisuri în stâncă, eliberând din căldura și cenușa vulcanilor care bolborosesc permanent sub pământ. Aspectul oamenilor a fost la fel de neașteptat pentru mine ca și peisajul — nu mai văzusem niciodată până atunci, oriunde aș fi fost, o piele atât de strălucitor de albă sau un păr blond atât de lucios.

Frumusețea sălbatică a Islandei mi se părea atât de nepământeană, încât m-am întrebat dacă nu cumva s-a rătăcit avionul și am aterizat cumva pe o altă planetă. Nimic din această țară nu mi se părea de recunoscut, nimic nu mă făcea să rezonez, cu o singură mare excepție:

inimile oamenilor pe care i-am întâlnit.

La scurt timp după sosirea pe aeroportul din Reykjavik, i-am fost prezentată unei femei care mi-a luat imediat mâna într-ale sale și mi-a mulțumit pentru că am scris cartea. Ochii ei albaștri pătrunzători s-au umplut cu lacrimi, în timp ce-mi povestea despre durerea cu care a trebuit să se confrunte timp de mai multe luni.

— Acum un an am fost diagnosticată cu cancer, mi s-a confesat ea. Suferința a fost teribilă, iar tratamentele și mai rele. Am trecut prin asta singură, au fost zile în care nu voiam să mai continui — mă gândeam să isprăvesc cu toate. Dar atunci, cineva mi-a dat *Mărturie din iad.* Când am citit despre cum ai supraviețuit suferinței de a-ți pierde familia, prin rugăciune și iertare, m-a inspirat să încep să mă rog și eu. Acele rugăciuni mi-au dat speranța și curajul de care aveam nevoie ca să continui să trăiesc și să-mi termin tratamentele. în scurtă vreme am reușit să mă eliberez de vechile resentimente, iertându-i pe oamenii care m-au rănit cu ani în urmă. Atunci am început să simt că mă vindec și să fiu mai bine.

I-am zâmbit femeii și i-am mulțumit pentru cuvintele ei amabile, surprinsă nu numai de faptul că citise cartea, dar și cât de mult a fost influențată de poveste. Câteva minute mai târziu, m-am urcat în mașina care-mi fusese trimisă pentru a mă plimba pe toată durata șederii mele. în momentul în care am închis ușa, tânărul care se oferise să-mi fie șofer s-a întors spre mine și a spus:

— Doamnă Ilibagiza, citind despre dragostea cu care tatăl vă învăluia pe dumneavoastră, pe frați și pe mamă, m-am simțit inspirat să devin eu însumi un tată și un soț mai iubitor. Mi-am dat seama că ceva lipsea din viețile noastre, iar acel ceva era Dumnezeu. Acum îmi fac timp să mă rog împreună cu familia, în fiecare seară, așa cum facea familia dumneavoastră... povestea m-a făcut să-mi doresc să fiu un om mai bun. Vă rog să continuați să vă faceți cunoscută experiența.

Aceste două mărturii atât de personale și de impresionante m-au

afectat profund. Cum puteau acești oameni, dintr-un ținut atât de rece și de îndepărtat, să fie atât de impresionați de povestea unei fete dintr-un sătuc îndepărtat, dintr-o mică și săracă națiune africană? Mi-a fost limpede în acel moment că oamenii de pretutindeni, indiferent de culoarea pielii sau de clima țării lor, sunt dornici să-și umple inimile cu iubirea pe care nu o putem găsi decât atunci când ne întoarcem sufletele către Dumnezeu.

După cum s-a dovedit, cartea mea a fost un bestseller în Islanda. înainte de a pleca din țară, am ajuns să întâlnesc zeci de oameni care m-au îmbrățișat cu căldură și mi-au împărtășit cu sinceritate poveștile, care, parte din ele, m-au mișcat până la lacrimi și m-au convins că viața mea se desfășura pe făgașul corect.

Cu cât călătoream mai mult, cu atât deveneam mai sigură că iubirea și iertarea lui Dumnezeu reprezintă o nevoie umană de bază și universală, chiar și pentru cei care aleg să nu creadă în Dumnezeu sau să îmbrățișeze creștinismul. Este o convingere care mi s-a întipărit în minte în timpul unei conferințe în Japonia, unde mai puțin de 2% din populație este creștină.

în timpul vizitei mele am avut privilegiul de a o întâlni pe prima doamnă a Japoniei care, după ce m-a felicitat pentru publicarea și popularitatea traducerii japoneze a cărții mele, *Mărturie din iad,* m-a luat deoparte și mi-a explicat de ce credea ea că era important pentru mine să-mi spun povestea în țara sa.

— Cei mai mulți dintre noi, aici, în Japonia, avem un sistem al credinței diferit de voi, spuse ea. Foarte puțini cred în Dumnezeu așa cum faceți voi și, de fapt, noi nu ne rugăm deloc. Dar povestea supraviețuirii tale după acea oribilă și grea încercare prin credință și iertare, fără amărăciune și cu inima plină de iubire, a impresionat multă lume... noi toți ne putem raporta la o mare parte din povestea ta, aici în Japonia. Aș vrea ca fiecare copil din sistemul nostru școlar să citească

cartea ta. Conflictul și persecuțiile pe care le-ai suferit din cauza rasei tale sunt similare cu agresiunile la care sunt supuși mulți elevi japonezi în școală. Este o problemă îngrozitoare și vreau ca tinerii noștri să învețe ce ai făcut tu, pentru a preîntâmpina persecuțiile încărcate de atâta ură — va fi o lecție foarte importantă pentru ei.

— Va fi și o lecție simplu de învățat, i-am spus eu. Tot ce au de făcut este să practice iubirea și iertarea în viețile lor de zi cu zi. Dacă toată lumea ar face asta, n-ar mai exista persecuții sau agresare.

Vizitarea unor locuri atât de neobișnuite ca Islanda sau Japonia mi-a oferit oportunitatea de a fi martoră la felul în care puterea dragostei și a iertării transcende diferențele de cultură și de limbă. însă în timpul unei excursii într-o țară care seamănă forte mult cu Rwanda am aflat că chiar dacă vorbim aceeași limbă și împărtășim aceeași cultură și istorie, fără iubire și iertare în sufletele noastre, ura poate asmuți vecinii unii împotriva altora, o familie împotriva alteia și ne poate distruge pacea.

Adesea am fost privită cu un aer confuz sau cu amuzament când le-am povestit oamenilor că atunci când am vizitat Irlanda m-am simțit ca și cum aș fi călătorit înapoi acasă, în Rwanda. Reacția este de înțeles; pe lângă abundența de vegetație care domină peisajul ambelor țări, Irlanda și Rwanda nu prea au multe în comun în ce privește clima sau geografia. Dar în ciuda diferențelor care privesc culoarea pielii și limba, consider că temperamentul și cultura celor două popoare sunt foarte asemănătoare.

Ospitalitatea a fost prima care mi-a reamintit de casă. De îndată ce am pus piciorul pe pământ irlandez am fost invitată în vreo șase case diferite la cină sau să rămân peste noapte — dacă aș fi acceptat era evident că toată gospodăria s-ar fi dat imediat peste cap și s-ar fi pus la dispoziția mea, de parcă aș fi fost vreun membru al casei regale aflat în vizită. Oameni străini m-au abordat pe stradă să se asigure că mă simt bine sau să se ofere să facă tot ce le stă în putință ca vizita mea să fie mai plăcută. Este exact felul de primire la care trebuie să se aștepte orice vizitator, în aproape orice sat din Rwanda, unde mottoul național este *un*

musafir este rege iar ospitalitatea extinsă este considerată o obligație socială.

Dincolo de obsesia noastră comună față de fericirea musafirilor noștri, irlandezii și ruandezii se aseamănă și prin faptul că descind dintr-o puternică și străveche tradiție orală și împărtășesc plăcerea de a povesti, de a face glume, de a cânta și de a dansa.

Primul pub în care am fost invitată avea acoperișul de stuf, ca multe taverne din țara mea natală, iar petrecerea ar fi putut avea loc la fel de bine în Mataba. Oameni de toate vârstele adunați laolaltă, sporovăind fericiți sau împărtășind un spirit camaraderesc. Un bărbat mai în vârstă a început să cânte la o tobă, iar o fată tânără a sărit de la locul ei și a început să danseze un dans tradițional, care-i fusese transmis din generație în generație — exact așa cum am fi făcut eu sau oricare dintre prietenele mele, când am fi crescut.

Prietenia, căldura și bunătatea cu care am fost întâmpinată ori de câte ori am mers în Irlanda m-au făcut să mă simt atât de bine, încât nici măcar n-am observat ce era scris pe un zid care împărțea în două porțiuni mari din orașul Belfast. Când ochii mi-au căzut, în cele din urmă, pe cuvintele scrise cu spray cu litere masive în centrul zidului, toată starea de bine mi-a dispărut într-o secundă: CATOLICISMUL NU ESTE O RELIGIE, ESTE UN RĂU CARE TREBUIE STRIVIT.

în acel moment luam parte la un tur local, așa că m-am întors spre ghid, cu un aer confuz.

— Zidul acela separă catolicii de protestanți, mi-a spus el. A existat o vreme când, dacă erai adeptul religiei greșite și dacă umblai de partea greșită a zidului, riscai să fii ucis... iar pericolul încă nu a trecut, așa că să nu mergi pe acolo.

Mi-a explicat apoi o parte din istoria conflictului care a existat atât de mulți ani între catolici și protestanți, mi-a povestit despre luptele politice care au făcut parte din acest conflict.

N-am idee câți dintre oamenii pe care i-am întâlnit până atunci în timpul vizitei mele erau catolici sau câți erau protestanți — dacă nu mergeam într-o biserică, n-aveam cum să aflu. Nu vedeam diferența. Era la fel ca atunci când eram mică și nu vedeam diferența dintre un hutu și un tutsi și nu știam cărui trib îi aparțineam. însă acele diferențe ne defineau ca națiune.

Cu toate că n-am mai fost la fel de fericită și de lipsită de griji așa cum fusesem înainte de a ajunge la zid, mă simțeam ca acasă. Desigur, există mari diferențe între cele două situații, dar nu mă puteam abține să nu văd asemănări între ura și animozitatea care alimentau conflictul dintre catolici și protestanți, și ura și animozitatea care îi separau pe hutu și tutsi în Rwanda și au deschis drumul spre genocid.

Am fost sigură că Dumnezeu mă ghidase înspre zid ca să-mi amintească de faptul că Rwanda nu este unică în lume, că ura poate pătrunde în sufletul oricărui om și poate coroda în timp iubirea și compasiunea pe care o avem unii pentru alții. Camaraderia la care am fost martoră printre irlandezii fericiți pe care i-am cunoscut se sfârșea la acest zid. Era un zid construit din ură, iar ura servește unui singur scop: *distruge, distruge, distruge.* Distruge case și comune, țări și orașe, pacea și fericirea, prieteni și familii, inimi și suflete.

Atât Irlanda, cât și Rwanda aveau ziduri construite din ură; în Rwanda, zidurile erau ridicate în sufletele noastre. Singurul instrument pe care-1 putem folosi pentru a dărâma aceste ziduri este dragostea și iertarea.

Acum port cu mine lecțiile pe care le-am învățat în Islanda, Japonia și Irlanda, oriunde aș merge și le împărtășesc cu oricine mă întâlnesc.

Posibilitatea de a călători în jurul lumii pentru a-mi spune povestea este un privilegiu și un efort încununat de satisfacții, dar cele mai mari binecuvântări din viața mea sunt cele două de acasă: copiii mei. Nikki este acum o adolescentă încântătoare, iar B.J. se pregătește să

împlinească zece ani. Datorită lor, simt că inima mea crește un pic, ca să se poată bucura de nemăsurata iubire și fericire pe care ei mi-o oferă.

Au aflat despre genocid la modul general, ascultând discursurile mele, atunci când m-au însoțit în călătorii. Dar le-am spus că nu sunt obligați să asculte; nici nu i-am încurajat să citească *Mărturie din iad.* Sunt încă niște copii și vreau să se bucure de copilăria lor, cu la fel de multă inocență și curiozitate cum am facut-o și eu. în plus, genocidul este povestea mea, nu a lor, cu toate că sunt sigură că au surprins orice urmă de tristețe pe care o port cu mine și știu că au văzut fragmente din *Hotel Rwanda,* așa că înțeleg ce s-a întâmplat. Ei știu că mi-am pierdut părinții și doi dintre frați în acele vremuri teribile, și au fost mereu acolo să mă aline dacă mă surprindeau într-un moment trist.

Nu de mult, Nikki s-a așezat lângă mine pe canapea și mi-a spus, mângâindu-mi părul:

— Mamă, nu trebuie să fii tristă. Știu că părinții tăi sunt în rai, și că acolo e un loc mai bun pentru ei. într-o zi îi voi întâlni acolo, și vom fi cu toții împreună și fericiți. Ceea ce mă întristează este că știu cât de mult iubești oamenii, dar nu ai o familie mare, cu zeci de unchi și mătuși și verișori, și nepoate și nepoți, pe care să-i răsfeți. Mi-aș fi dorit sa ai o familie mai mare în viața asta, așa încât să poți iubi mai mulți oameni, așa cum ne iubești pe noi.

Cum ar fi putut fi mai dulce de atât? Iar B.J. este exact la fel. Dacă simte că ceva mă supără, se oprește indiferent cât de gălăgioasă și de interesantă ar fi activitatea lui de puști năzdrăvan și vine și se așează la picioarele mele sau își lasă capul în poala mea. în pofida vârstei lor, amândoi sunt protectori cu mine, aproape ca niște părinți, astfel încât uneori simt spiritele mamei și tatălui meu protejându-mă. Deși adesea simt că rolul *meu* este să fiu părinte, am înțeles că Dumnezeu are un scop cu noi toți. Trebuie să învățăm să ne lăsăm să fim iubiți, la fel și să iubim — să-i permitem lui Dumnezeu să ne arate afecțiunea pentru noi, prin

micii îngeri pe care îi aduce în viețile noastre.

Copiii mei și eu participăm la liturghie în fiecare săptămână și ne rugăm zilnic împreună. Sunt sigură că ei știu că Dumnezeu este întotdeauna cu noi și dacă vreodată au probleme când eu nu sunt prin preajmă, le cer ajutorul Sfintei Maria și lui lisus. Mă asigur că își îndeplinesc îndatoririle religioase de catolici, dar nu e nevoie să-i forțez în vreun fel. Spre marea mea încântare, amândoi au o dragoste naturală față de rugăciune și și-au dezvoltat o bogată viață spirituală, care adeseori mă ia plăcut prin surprindere.

De pildă, acum câțiva ani i-am găsit in camera de zi, reconstituind vizita Sfintei Fecioare din Guadalupe la bătrânul țăran mexican Juan Diego. Sunt sigură că au văzut de mai multe ori povestea, pentru că singurele producții video sau de televiziune la care au voie să se uite sunt non-violente, fără scene de groază, și în general sunt programe inspiratoare din punct de vedere spiritual. Și n-au avut niciodată probleme în a găsi acest gen de programe, pentru că am un teanc de dvd-uri despre viețile sfinților, chiar lângă televizor.

De această dată, când am intrat în cameră, am găsit-o pe Nikki în picioare pe masa din sufragerie, cu capul și umerii acoperiți cu un șal de paiete, care imita imaginea Doamnei Noastre, în timp ce B.J. stătea ghemuit pe podea îmbrăcat într-un sac din pânză groasă (care, trebuie să recunosc, îi dădea un aer foarte autentic de țăran).

— Regina mea, doamna mea, ce-mi ceri să fac ca să te servesc? Ordonă-mi să fac ce vrei, striga B J. către Nikki, de pe podea.

— Fiul meu, trebuie să te duci la episcop și să-i spui să construiască pentru mine o catedrală mare.

— Dar, regina mea, sunt un biet țăran... episcopul nu va asculta ce-i voi spune. Și va pune să fiu bătut.

— Trebuie să ai curaj, Juan Diego. Vei vorbi în numele meu, așa că orice lucru este posibil.

— Bine, regina mea, mă duc să-1 văd pe episcop acum... ne vedem mai târziu.

Imaginea copiilor mei care jucau de capul lor acest mic scenariu mi-a încălzit inima și mi-a amintit de mine însămi la vârsta lor, când toate lucrurile care se legau de Dumnezeu, ceruri și Fecioara Maria mă umpleau de un sentiment de uimire și de o inexplicabilă fericire, pe care nu le-am pierdut niciodată. Judecând după pasiunea pe care o manifestau amândoi pentru rugăciune, mă îndoiesc că o vor pierde vreodată.

Anul acesta, când am refuzat să o las pe Nikki să meargă într-o excursie la Washington cu școala, pentru că m-am temut că nu vor fi supravegheați corespunzător, ea nu s-a certat cu mine. Pur și simplu a făcut ce-aș fi făcut și eu: s-a retras în camera ei și a recitat Rozariul celor șapte dureri cerându-i Maicii binecuvântate să-mi îmblânzească sufletul. Abia după ce o prietenă profesoară a venit ca printr-o *coincidență* în vizită și mi-a povestit că și fiica ei mersese în aceeași excursie, asigurându-mă că totul era sigur și convingându-mă să mă răzgândesc, mi-a povestit Nikki ce făcuse. Mi-a dezvăluit că s-a rugat în fiecare seară: *Fecioară Maria, această excursie este foarte importantă pentru mine și știu că o poți convinge pe mama să mă lase să merg. Te rog, găsește o cale să o înduplеci și să o asiguri că voi fi bine, că va fi în regulă să merg, pentru că Tu vei veghea asupra mea, cât timp sunt plecată.*

Probabil că o priveam pe fiica mea cu uimire, pentru că dintr-o dată a început să-și ceară scuze pentru că s-a rugat la Fecioara Maria, pe la spatele meu:

— Mama, te rog să nu crezi că am încercat să mă opun voinței tale sau să-ți subminez decizia. Pur și simplu n-am făcut asta. Dar tu le spui întotdeauna oamenilor să se roage pentru lucrurile care sunt importante pentru ei, pentru că Fecioara ascultă întotdeauna rugămințile celor care se roagă recitând Rozariul, așa că asta am făcut și eu — și a mers! Sper că nu te-ai supărat pe mine.

— Să mă supăr pe tine! am râs eu cuprinzând-o în brațe și sărutând-o. Eram atât de fericită, încât inima mea încă zâmbește și acum când îmi amintesc.

Acel moment plin de fericire ne-a oferit amândurora o minunată ocazie să discutăm despre credința noastră, iar acum împărtășesc povestea în timpul discuțiilor mele cu părinți care-mi cer (și o fac destul de frecvent) să le ofer modalități de a iniția dialogul pe tema rugăciunii și a credinței, cu copiii lor.

O altă binecuvântare a vieții mele este posibilitatea de a conduce pelerini în excursii în unele dintre cele mai importante locuri în care și-a făcut apariția Binecuvântata Fecioară Maria, inclusiv la Lourdes, în Franța, la Beauraing în Belgia, Medjugorje în fosta Iugoslavie și, desigur, în iubitul meu Kibeho din Rwanda. Oamenii care m-au însoțit în aceste sejururi spirituale au devenit un fel de familie. Pelerinajele în sine sunt întotdeauna inspiratoare și înălțătoare, la fel ca taberele de meditație pe care le organizez în întreaga țară de câteva ori pe an și în care mulți dintre prietenii mei se adună pe durata sfârșitului de săptămână pentru a se ruga și a celebra nemăsurata dragoste pe care Dumnezeu și binecuvântata Fecioară o oferă fiecăruia dintre noi. Când pot să-i aduc cu mine pe copii, fie în pelerinaj, fie la meditație, pe care le adoră, mă simt de două ori binecuvântată și împlinită.

Copiii mei și pelerinajele sau refugiile îmi dau energia și puterea de care am nevoie ca să continui să scriu cărți și să călătoresc în lume, pentru a-mi împărtăși experiența și a răspândi mesajul despre puterea vindecătoare a iubirii și iertării lui Dumnezeu. Și după cum am mai spus, nu cunosc niciun alt loc din lumea asta în care acea putere miraculoasă să fie mai evidentă decât în Rwanda.

M-am întors în țara mea natală de mai multe ori de când am fost nevoită să o părăsesc și în timpul fiecărei vizite mă uimesc pașii uriași care se fac în sensul vindecării și al reconcilierii.

Ani de zile, fiecare închisoare din țară a fost plină până la refuz de sutele de mii de hutu care erau vinovați sau suspectați de a fi comis crime și alte atrocități în timpul genocidului. A început un lung și dureros proces de judecăți publice desfășurate în tribunale în aer liber, în sate și orașe din întreaga Rwanda, pentru a accelera proceduri legale care

altminteri ar fi fost nesfârşite şi ar fi putut trena mai bine de un secol. Sistemul le-a permis victimelor să se confrunte direct cu ucigaşii în propriile lor comunităţi şi să le pună ce întrebări doreau. Curţile erau imperfecte, dar reprezentau un forum în care autorii îşi puteau mărturisi crimele şi puteau cere iertare, iar victimele puteau să o ofere, dacă găseau iertarea în inimile lor.

Ultimele astfel de procese au avut loc în urmă cu doi ani, dar actul iertării din fiecare proces a devenit un principiu pentru politica guvernamentală ruandeză. Preşedintele Paul Kagame, a cărui armată rebelă de tutsi i-a gonit din ţară pe ucigaşi şi a pus capăt genocidului, a declarat o datorie naţională iertarea oricărui ucigaş care îşi cerea iertare în mod sincer. Şi cu toate că iubirea şi iertarea trebuie să vină din suflet şi nu pot fi legiferate, preşedintele Kagame are cele mai bune intenţii. Mai mult decât orice altceva, el nu doreşte decât ca Rwanda şi ruandezii să se vindece şi să înflorească, şi ştie că iertarea este drumul pe care trebuie să meargă pentru a-şi atinge scopul.

Preşedintele are mulţi critici, dar sub îndrumarea sa ţara s-a transformat dintr-un pustiu dezolant şi întunecat într-un lider printre naţiunile care strălucesc ca un far călăuzitor pentru celelalte ţări care încearcă să se reconstruiască, după ce au fost distruse de ură, violenţă şi război.

Rwanda din care am plecat în 1998 era considerată printre cele mai periculoase locuri în lume şi purta povara unui trecut mutilat şi al unui viitor nesigur. Astăzi, capitala Kigali are una dintre cele mai mari rate de creştere economică din Africa, iar guvernul lui Paul Kagame se poate mândri cu unul dintre cele mai scăzute niveluri ale corupţiei dintre toate guvernele naţionale din lume. Iar majoritatea fotoliilor parlamentare din această administraţie sunt deţinute acum de femei, deşi odinioară femeile erau ocolite în zona politică şi tratate drept cetăţeni de rang inferior.

Viitorul ţării — copiii săi — are oportunităţi pe care nici măcar nu le-aş fi visat când eram elevă. în timp ce eram la şcoală, în toată Rwanda nu existau decât două universităţi; acum sunt peste 20, iar numărul

liceelor s-a triplat. Și toate astea în doar două decenii! Un interval de timp care a început cu o națiune însângerată și ruinată, care nu avea nimic altceva de oferit decât suferință și sărăcie — dar care avea încredere că binele va triumfa în fața răului, că iubirea va pune capăt urii și că iertarea ne va vindeca inimile și rănile. Asta e ceea ce eu numesc un miracol.

Pentru mine, renașterea Rwandei este deopotrivă profund personală și un motiv de bucurie intensă, este un miracol pe care îl descopăr de câte ori îl vizitez pe fratele meu, la casa sa din Kigali.

Când Aimable și cu mine ne-am reîntâlnit prima oară în Rwanda la câteva luni după încetarea genocidului, el părea a fi o reflexie a ceea ce se întâmpla în jurul nostru. Era furios, rănit, înverșunat și se lupta cu aceeași tristețe sufocantă cu care mă luptam și eu. Mâhnirea sa a început să se risipească atunci când s-a îndrăgostit de soția sa, Sauda, și și-au întemeiat o familie. După cum aveam să descopăr în viață, în călătorii, este imposibil pentru o persoană să nutrească ură și mânie când inima ei explodează de iubire, așa cum s-a întâmplat cu Aimable la nașterea primului său copil, Ryan, urmată la scurtă vreme de sosirea fraților săi Loanna, Logan și apoi, a celui mai recent membru al familiei, Loeek. Uneori stau lângă aleea care duce la casa lui Aimable, când el se întoarce acasă de la serviciu, întotdeauna oprește mașina la marginea proprietății și claxonează ca să-și anunțe copiii că a sosit. Atunci ies cu toții ca o furtună din casă și se urcă în mașină alături de el, așa că în fiecare zi pot spune că au venit cu toții acasă, ca o familie.

Dragostea lui Aimable pentru soția sa și pentru copii îmi amintește cât de mult ne-a iubit tata pe frații mei, pe mama și pe mine — cu o singură diferență notabilă. Tata, deși ne iubea, își exprima întotdeauna emoțiile într-o manieră foarte formală, mereu reținută. Niciodată n-ar fi putut fi văzut în public, așa cum e cazul lui Aimable, cu patru copii atârnându-i de umeri și de brațe, ca niște maimuțe, sau luându-se la trântă pe pământ, sau schimbându-le scutecele, ca să-i mai dea soției sale un răgaz. Dar fratele meu nu se poate abține; este îndrăgostit iremediabil

de familia sa și de căminul fericit pe care și l-au construit într-o țară în care nu mai domnește tristețea.

De fapt, în timp ce vizitam casa familiei din Mataba, am luat parte la cel mai intim miracol pe care l-am trăit în ultimii 20 de ani — miracolul iertării, care continuă să-mi tămădu- iască propria inimă.

înainte ca tatăl meu să fie ucis, frumoasa casă pe care o construise cu propriile mâini ca un dar pentru mama a fost jefuită de foștii noștri prieteni, apoi arsă până la temelii, întotdeauna mi-a fost greu să mă întorc în Mataba, nu numai pentru că ruinele arse ale casei noastre îmi provocau amintirea dureroasă a marii mele pierderi, ci mai ales din cauza fricii și a resentimentelor pe care le nutresc când ajung față în față cu vecinii care poartă responsabilitatea pentru tot ce s-a întâmplat familiei mele.

M-am întors de câteva ori ca să vizitez mormântul mamei și, înainte de moartea pastorului Murinzi, cu câțiva ani în urmă, l-am vizitat pentru a-i mulțumi pentru curajul și bunătatea de a ne fi ascuns pe mine și pe celelalte femei. Dar în timpul vizitelor acelora am avut mereu o apăsare în suflet și un însoțitor înarmat alături de mine. Singurul fel prin care am reușit să alung nesfârșita tristețe și neîncredere din inima mea a fost prin punerea în practică a principiilor pentru care mă rugam: să ajung la Dumnezeu prin rugăciune pentru a primi puterea de a iubi și de a ierta.

Acum câțiva ani, m-am trezit într-o dimineață în casa mea din New York cu o idee de care nu puteam să scap, o idee care știam că era răspunsul la rugăciunile mele. L-am sunat pe unchiul meu din Rwanda și i-am cerut să angajeze niște muncitori pentru a reconstrui casa familiei mele, exact așa cum o proiectase și o construise tatăl meu. Lucrarea s-a încheiat chiar înainte de Crăciunul din 2009. Am organizat o mare petrecere de casă nouă și i-am invitat pe toți cei din sat — tutsi și hutu deopotrivă, inclusiv câțiva care fuseseră judecați pentru uciderea unor membri ai familiei mele extinse. Mulți dintre prietenii mei din America mi s-au alăturat pentru marele eveniment și fiecare a adus un semn de iubire, care reprezintă dragostea pe care binecuvântata Fecioară Maria o

are pentru toți copiii săi, indiferent de tribul din care face parte.

Casa arăta minunat și zeci de săteni au început să sosească. Inițial a existat un soi de teamă, dar dragostea pe care o aduceam cu mine era contagioasă și n-a durat mult până ce toți ni s-au alăturat în cântece și dansuri. Un prieten drag, care este preot catolic, a ținut o slujbă în fața casei, a binecuvântat-o și a stropit pământul cu apă sfințită pentru a-1 curăța de sângele care fusese vărsat din mânie și ură. Apoi am făcut ceea ce trebuia să fac.

Am anunțat că acea casă aparținea satului și va fi un sanctuar al păcii și al iertării, deschis oricui dorea să mediteze, să se roage și să reflecteze la iubirea Fecioarei Maria, care a fost atât de dragă sufletului tatălui meu. O mare bucurie a cuprins întregul sat și, probabil pentru prima oară în Mataba de când a început genocidul, hutu și tutsi s-au unit laolaltă în rugăciune. Stăteam pe deal și priveam Lacul Kivu și ne rugam pentru pace, pentru iertare, pentru înțelegere și pentru ca Dumnezeu să ne binecuvânteze căminul cu iubire.

Astăzi, casa familiei noastre este un loc pentru rugăciune și meditație. Este și un exemplu viu despre cum puterea iubirii și a iertării transformă Rwanda. O femeie care a supraviețuit genocidului, dar care a fost grav rănită în timpul unui atac, locuiește în casă ca îngrijitoare. Rănile ei o împiedicau să îngrijească singură locul — însă acest lucru s-a schimbat când doi bărbați hutu, care uciseseră tutsi în timpul genocidului, s-au oferit voluntari să o ajute. Acum o vizitează de trei ori pe săptămână să se asigure că are hrană și lemne de foc și că în casă este cald și curat.

Au devenit cu toții buni prieteni.

La fel de legată cum sunt de rădăcinile și de moștenirea mea ruandeză sunt și de țara mea adoptivă America, pe care o numesc acum acasă. Am locuit în SUA din 1998, ca refugiată. Ca mulți alți refugiați, visam ca într-o zi să devin cetățean american. Anul trecut, acest vis a devenit realitate într-un mod de-a dreptul glorios. Nu numai că am fost

înștiințată că mi se va acorda cetățenia americană, dar am fost invitată să țin discursul inaugural la ceremonia prin care 50 de alți refugiați deveneau americani.

Nu știam despre ce să vorbesc, așa că le-am zis povestea mea. Le-am spus cum m-am rugat pentru puterea de a iubi și de a ierta, și cum am primit curajul și forța de care aveam nevoie după ce mi-am pierdut familia și casa... și că devenind cetățean american simțeam pentru prima oară că am un loc pe care să-l pot numi acasă, după ce am fugit din casa tatălui meu, pentru a scăpa de ucigași, în primăvara anului 1994.

— Timp de aproape 20 de ani, n-am avut un cămin, dar acest lucru s-a schimbat, am spus eu. Astăzi mă simt liberă, simt că am renăscut. Am din nou un cămin. Sunt fericită pentru voi toți și sunt atât de recunoscătoare pentru tot ce am. Sunt liberă. Sunt acasă. Dumnezeu să vă binecuvânteze pe toți.

Și Dumnezeu să vă binecuvânteze pe voi toți. Mulțumesc pentru că mi-ați ascultat povestea.

Mulțumiri

Mai întâi trebuie să-I mulțumesc lui Dumnezeu pentru că mi-a fost un Tată minunat și cel mai bun prieten, cel mai sincer confident... și salvatorul meu. M-ai însoțit mereu, atât în cele mai bune momente, cât și în cele mai îngrozitoare. Mulțumesc, Doamne, că mi-ai deschis inima și mă lași să iubesc din nou. Fără Tine sunt nimic, iar cu Tine sunt totul. Mă las în voia Ta Doamne — facă-se voia Ta în viața mea. Merg mai departe pe urmele pașilor Tăi.

Maicii Domnului, binecuvântata Fecioara Maria: simt că ești mereu cu mine. Cuvintele nu au profunzimea recunoștinței mele față de dragostea și grija Ta. Ține-mi inima aproape de a Ta, Mamă — tu mă întregești și te voi iubi veșnic. îți mulțumesc pentru că ai apărut în Kibeho să ne avertizezi despre pericolul ce avea să vie... dacă te-am fi ascultat!

Doctorului Wayne Dyer: Ești un înger trimis din cer. îi mulțumesc lui Dumnezeu că te-a adus în viața mea, simt că sufletele noastre se cunosc dintotdeauna! Bunătatea ta nemărginită, sfaturile inteligente și afecțiunea ta paternă dau sens lumii mele. Mi-e foarte ușor să înțeleg de ce atât de mulți oameni au fost inspirați de cuvintele tale — ești eroul meu și te iubesc foarte mult. îți mulțumesc din suflet că ai avut încredere

în mine, m-ai îndrumat spre visul meu și m-ai făcut să devin conștientă de adevărata mea chemare. îți sunt recunoscătoare că ai făcut ca această carte să devină realitate și m-ai lăsat să-mi spun povestea.

Lui Skye Dyer: îți mulțumesc că m-ai prezentat tatălui tău. Te iubesc!

Lui Maya Labos: îmi place să călătoresc cu tine — îți mulțumesc pentru tot sprijinul și bunătatea ta. Sunt atât de bucuroasă că te cunosc și te iubesc!

Lui Reid Tracy: Mii de mulțumiri pentru că ai crezut în mine și pentru că ai făcut ca toate astea să se întâmple, pentru că ai fost mereu lângă mine și pentru că ai transformat Hay House într-o casă pentru cartea mea.

Minunatei echipe de la Hay House: Jill Kramer, Shannon Littrell, Nancy Levin, Christy Salinas, Jacqui Clark, Stacey Smith și Jeannie Liberați —- a fost o bucurie să lucrez cu voi. Vă mulțumesc pentru îndrumare, răbdare și încurajare.

Colaboratorului meu, Steve Erwin: După ce am lucrat împreună la această carte, nu cred că există cineva care să mă cunoască mai bine decât tine. Ești o persoană minunată și ai devenit ca un frate pentru mine. îți mulțumesc că ești un terapeut atât de bun — sensibilitatea de care ai dat dovadă atunci când mi-ai pus toate acele întrebări intime despre familia mea înseamnă mult pentru mine. îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru mâinile tale magice — felul tău de a scrie a dat viață cuvintelor și emoțiilor mele. îi sunt recunoscătoare soției tale, Natasha, care înțelege toate emoțiile pe care le-am exprimat în carte, pentru că amândouă am împărtășit durerea pierderii prea devreme a mamelor noastre. Natasha, ești ca o soră pentru mine!

Lui Judith Garten: Te iubesc. îți mulțumesc că m-ai încurajat și ai crezut în mesajul acestei cărți.

Lui Gail Straub și David Gershon: Vă mulțumesc că m-ați convins

să-mi termin de scris povestea și m-ați făcut să am încredere în mine.

Lui Ned Leavitt: îți mulțumesc din toată inima pentru sfaturile minunate și pentru că ai avut încredere că am ceva important de spus.

Lui Elisabeth Lesser: îți mulțumesc pentru sfaturile bune și pentru că m-ai invitat la atelierul Omega din New York, unde l-am cunoscut pe Wayne.

Lui Vincent Kayijuka și Esperance Fundira: Nu voi uita niciodată cum m-ați încurajat și ați crezut în mine de la început. Vă iubesc, dragilor! Și multe mulțumiri lui Wariara Mbuga, Robert MacMahon, Lila Ramos, Anne Kellett, Bill Berkeley și Rebeka Martensen pentru tot ajutorul, cuvintele frumoase, povețele utile și neprețuita lor încurajare.

Multe mulțumiri colegilor mei de la UNDP (Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare) și de la Biroul de Evaluare — și mulțumiri speciale lui David Rider Smith, Ruth Abraham și Anish Pradhan, pentru înțelegerea și sprijinul vostru. Dumnezeu să vă binecuvânteze — vă iubesc.

Pentru toți dragii mei prieteni pe care nu i-am putut menționa, dar care m-au ajutat într-un fel sau altul: Vă mulțumesc — sunteți cu toții în inima mea.

Și mulțumiri speciale pentru doi preoți deosebiți, părintele Ganza Jean Baptiste și nașul meu, părintele Jean Baptiste Bugingo.

Fratelui meu, Aimable Ntukanyagwe, cu care am împărtășit atât de multe amintiri de iubire și suferință, și atât de multă durere nespusă: sper că în *Mărturie din iad* vei găsi răspunsuri la multe din întrebările pe care nu le-ai putut pune, răspunsuri pe care n-am fost în stare să ți le ofer singură. îi mulțumesc Celui Atotputernic că ești viu — tu dai sens lumii mele. Nu-ți face griji pentru ai noștri... sunt fericiți și sunt mijlocitorii noștri speciali în Ceruri! îți mulțumesc pentru că ești un frate mai mare atât de minunat — pentru dragostea extraordinară pe care mi-ai arătat-o dintotdeauna, pentru încrederea pe care o ai în mine și pentru că m-ai încurajat tot timpul să scriu povestea familiei noastre. Cele mai calde mulțumiri i le adresez Saudei: sunt binecuvântată să te pot numi cumnata

și prietena mea — îți mulțumesc că duci mai departe familia noastră. Ca supraviețuitoare a genocidului, această carte va avea un mesaj special pentru tine. Vă iubesc atât de mult!

Lui Chantal Nyrarukundo, Consolee Nishimwe și Stella Umutoni: sunteți surioarele mele mai mici! Vă mulțumesc pentru că v-a plăcut această carte — ați fost o mare sursă de inspirație pentru mine. Știți că este și pentru voi, pentru că ați supraviețuit.

Minunaților mei copii Nikeisha și B.J. (Bryan jr.) și nepoțelului meu, Ryan: voi sunteți inima mea, îngerii care au venit la mine ca florile trimise de Dumnezeu. Mulțumesc pentru puritatea iubirii voastre și pentru că mi-ați dat motive să trăiesc, îmi doresc să trăim într-o lume în care viețile voastre inocente să nu fie afectate de ură și să nu fie nevoie să auziți cuvintele *genocid* sau *holocaust.* Când veți fi suficient de mari, vă veți cunoaște bunicii și unchii în paginile cărții *Mărturie din iad* — amintirea lor va trăi în cartea mea. Deocamdată vă voi da din iubirea lor ori de câte ori mă veți îmbrățișa. Voi sunteți viața mea și vă iubesc.

Immaculee, îți mulțumesc pentru că m-ai lăsat să te ajut să spui lumii remarcabila ta poveste. Curajul tău, credința, optimismul, perspicacitatea și înțelepciunea continuă să mă impresioneze și să mă inspire. A fost un privilegiu pentru mine să lucrez cu tine și sunt binecuvântat să te pot numi prietena mea.

îi mulțumesc lui Jill Kramer de la Hay House pentru această oportunitate — și pentru profesionalismul, pentru bunăvoința ei și pentru emailurile rapide.

îi mulțumesc lui Shannon Littrell de la Hay House pentru excelentele sugestii și observații.

Mulțumiri speciale lui Faith Farthing de la FinalEyes Communication pentru sfaturile prețioase și pentru atenția la detalii.

Și mai presus de orice, îi mulțumesc Natashei Stoynoff, soția mea, viața mea, sensul existenței mele. Numai Dumnezeu ştie ce-aş fi fost fără tine.

STEVE ERWIN

Cuprins

ISTORIE

Titlu	Autor	Preț
Abandonați. Destinele unor tineri americani în Rusia lui Stalin	Tim Tzouliadis	39,90
Adolf Hitler. 0 viață în imagini	Maria J. Martinez Rubio	39,90
Attila Hunul. Teroarea barbară și prăbușirea imperiului Roman	Christopher Kelly	34,90
Călăul lui Hitler. Viața lui Heydrich	Robert Gerwarth	39,90
CIA și asasinarea celor doi Kennedy	Patrick Nolan	34,90
Conversații cu Stalin	Milovan Djilas	19,90
Copilărie regală (album)	Filip-Lucian lorga, Arhivele Naționale ale României	39,90
Cu Hitler până la sfârșit. Memoriile ordonanței lui Hitler	Heinz Linge	29,99
Drumul din Kolîma. Călătorie pe urmele Gulagului	Nicolas Werth	24,90
Ecaterina cea Mare	Henri Troyat	34,90
Edit von Voler. Agenta nazistă la București	Jacques Picard	10,00
Ekaterinburg. Ultimele zile ale Romanovilor	Helen Rappaport	34,90
Eliminarea. Povestea unui supraviețuitor din infernul khmerilor roșii	Rithy Panh, Christophe Bataille	24,90
Evadare din lagărul 14. Incredibila odisee a unui om din Coreea de Nord până în lumea liberă	Blaine Harden	27,50
Grace de Monaco. Povestea unei prințese	Jean des Cars	24,90
Harem. Lumea din spatele vălului	Alev Lytle Croutier	34,90
Hitler așa cum l-am cunoscut	Heinrich Hoffmann	24,90
ISIS. Califatul terorii	Loretta Nepoleoni	24,90
Islamiștii. Cum ne văd ei pe noi	Anne Nivat	24,90
Ivan cel Groaznic	Henri Troyat	24,90
în buncăr cu Hitler. Ultimele zile ale celui de-Al Treilea Reich	Joachim Fest	22,50
în căutarea victimelor comunismului	Guido Barella	19,90
întâi l-au omorât pe tata. Povestea unei fetițe din Cambodgia	Loung Ung	29,99
întoarcerea acasă. Povestea adevărată a unui drum anevoios spre libertate	Slavomir Rawicz	29,90
Jurnalul marii ducese Olga Romanova. Martor regal al revoluției ruse	Helen Azar	27,50
Kamikaze. Povestea unui pilot japonez din Escadrilele Sinucigașe	Yasuo Kuwahara, Gordon T. Allred	29,90
Leii din Kandahar. 0 poveste de război despre forțele speciale	Rusty Bradley, Kevin Maurer	32,50
Leningrad. Tragedia unui oraș sub asediu, 1914-1918	Anna Reid	37,50
Titlu	Autor	Preț
Masacrul din Darfur	Mukesh Kapila	34,90
Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului	John Freely	34,90
Mica enciclopedie a Marelui Război (1914-1918) Manea, Mirela Popescu	Doru Dumitrescu, Mihai	24,90

Moscova, 1941. Sfârșitul blitzkrieg-ului	Rodric Braithwaite	39,90
Nazismul. O istorie ilustrată	Paul Roland	34,90
Niciun pericol. Povestea adevărată a unui soldat care a luptat în războiul CIA împotriva comunismului	Robert Baer	19,90
O viață în Gulag	Dmitri Vitkovski	22,50
Petru cel Mare	Henri Troyat	34,90
Putin. Biografia interzisă	Stanislav Belkovski	29,90
Război	Sebastian Junger	29,90
Războiul redescoperit 1914-1918 Rouzeau, Annette Becker	Stephane Audoin-	29,90
Războiul unei familii 1914-2014	Stephane AudoinRouzeau 19,90	
Regele Carol al României. Povestea unei vieți	MiteKremnitz	19,90
Retragerea lui Napoleon din Rusia. Memoriile maiorului Vionnet	Louis Joseph Vionnet	29,90
Rusia explodează. Planul secret pentru resuscitarea KGB-ului	Iuri Felștinski, Aleksandr 34,90 Litvinenko	
Saga dinastiei Romanov	Jean des Cars	34,90
Secretele morții lui Mussolini. Adevărul despre controversata execuției	Luciano Garibaldi	29,90
Șef în Gulag. Amintirile unui ofițer sovietic Deborah Kaple	Feodor Mociulski,	29,90
Sfârșitul. Rezistența sfidătoare și înfrângerea Germaniei lui Hitter, 1944-1945	Ian Kershaw	39,90
Sissi, împărăteasa Austriei	Jean des Cars	34,90
Spionul lui Stalin. Richard Sorge și rețeaua de spionaj din Tokio	Robert Whymant	39,90
Stalingrad. Cum a triumfat Armata Roșie	Michael K. Jones	29,90
Stalingradul de pe Yangtze. Bătălia pentru Shanghai -1937	Peter Harmsen	37,50
Suleyman Magnificul și sultana Hurrem	Erhan Afyoncu	24,90
Supraviețuitorii. Monarhia la începutul secolului XXI Peter Conradi		39,90
Timur Lenk	Arnaud Blin	27,50

în curând:

Rudolf de Habsburg de Christine Mondon

Pentru comenzi și informații, contactați:

GRUPUL EDITORIAL CORINT

Departamentul de Vânzări

Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, București, cod poștal 010517

Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20

Depozit

Calea Plevnei nr. 145, sector 6, București, cod poștal 060012 Tel.: 021.310.15.30

E-mail: vanzari@edituracorint.ro

Magazin virtual: www.grupulcorint.ro

Format: 16/54x84;

Coli tipo: 20

office@tipografiaeurobusiness. ro

www.tipografiaeurobusiness.ro